

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา
เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ

The Knowledge Integration of Principles and Practicing
According to Religious Way for Developing
Peace Building Process

โดย

พระมหาดวงเด่น จิตตญาณ, (ตุนิน), ดร.

พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), ดร.

พระมหาดนัย อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์)

พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์)

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ๖๑๐๗๕๙๐๐๘

Research Report

The Knowledge Integration of Principles and Practicing According to Religious Way for Developing Peace Building Process

By

Phramaha Duangden Thitañño (Tunin), Dr.
Phrapalad Somchai Payogo (Damnoen), Dr.
Phramaha Danai Upawattano (Srichan)
Phra Weerasak Jayadhammo (Suwannawong)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759008

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิธีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ
ผู้วิจัย:	พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ (ตุนิน), ดร. พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), ดร. พระมหาดนัย อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์) พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์)
หน่วยงาน:	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา ๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา ๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรอบรู้เกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ที่ ๑ หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา พบว่าหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ โดยศาสนาต่างๆ ให้ความสำคัญกับเป้าหมายของมนุษย์ที่มีปรารถนาความสงบปลอดภัย และความสุขในชีวิต โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน ข้อเรียกร้องหรือความต้องการสันติภาพเกิดจากสภาพสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมากมายในหลายสังคม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งระหว่างองค์กร และจนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการรบพุ่งกัน ต่อสู้กันจึงเกิดเป็นสงคราม

วัตถุประสงค์ที่ ๒ จากการเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา พบว่า

จากการเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ พบว่าศาสนาต่าง ๆ ให้ความสำคัญและความสำคัญของศาสนาเพื่อให้เกิดสันติทั้งภายนอกและภายใน แต่อย่างไรก็ตาม การมีความเข้าใจในแต่ละศาสนาจะทำให้เกิดการปรับตัว หรือปฏิบัติ และนำคำสอนทางศาสนามาใช้ให้เกิดสันติสุขต่อสังคมในหลายมิติได้ โดยการดำรงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนไว้

วัตถุประสงค์ที่ ๓ การบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา พบว่า

จากการบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนาต่าง ๆ พบว่าวัตถุประสงค์แท้จริงส่วนหนึ่งของแต่ละศาสนา คือเพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่าง หากแต่จะพึ่งวัตถุภายนอกใน อย่่างไรก็ตามหากมีการพึ่งพิงในด้านที่จำเป็นคือ ต่อสุขภาพอนามัย หรือด้านปัจจัย ๔ แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ

Research Title:	The Knowledge Integration of Principles and Practicing According to Religious Way for Developing Peace Building Process
Researchers:	Phramaha Duangden Thitanyarno (Tunin), Dr. Phrapalad Somchai Payoco (Dumnern), Dr. Phramaha Danai Upawattano (Srichan) Phra Weerasak Jayadhammo (Suwannawong)
Department:	Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Buddhist Research Institute:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Fiscal Year:	2559 / 2016
Research Scholarship Sponsor:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This Research has three objectives; 1. Study the principle and the practical method for make the peace on the religious. 2. Comparison the principle and the practical method for make the peace on the religious. 3. Intregates the principle and the practical method for make the peace on the religious. In this research is the document with primary source, secoundary source and interviews professionals in the Religions.

From the object 1. The principle and the practical method for make the peace on the religious.

The principle and the practical method for make the peace on the religious. In the point of views gives the important with goal of human has passionate in calm security and happiness in life by don't radical power together. Request or desire of peace born phenomena of conflict in different society, person to person, conflict between organize and country has fight and war.

From the object 2. Comparative the principle and practical method for make peace of religions.

Religions giving the values and important of religions for born the inner peace and out peace. However when understanding the different religion will make the adapt or practice and bring the teaching of religions for peace in the society in different by defend the pure of teachings. Studying in teaching make us real

understanding the teaching of the religions for protect bring the religion for the equipment in self-benefit.

From the object 3. The integrates the principle and the practical method for make the peace on the religious.

From Integrates the principle and the practical method for make the peace on the religious discover; the real of part goal of religion is self-reliance by don't reliance the out materials all but will reliance inner. However when has the reliance necessity will is health or 4 necessities but don't seek for lead astray will cumulative don't sufficiency.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิธีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยอย่างดี เพราะอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่ายที่มีส่วนในการสนับสนุน ให้การอนุเคราะห์ในด้านต่าง ๆ

ในนามของผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้สัมภาษณ์เพื่อใช้ประกอบงานวิจัยคือ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ,ดร. ผู้แทนท่านเจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย มงชินญอร์แอนดรูว์ วิษณุ ธีญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทย อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษามาคมนินธุสมาช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครเดช หนู่มสุข ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง โตะอิหม่ามฮัจยีอิดีร์ส มหาเรือนลามัสยิดฟารูกุมารืออบนุลคอตต๊อบ อัลกอติริยะห์ โตะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำไปใช้ก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อสังคม ในฐานะเป็นเครื่องมือช่วยในการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างให้เกิดสันติภาพในสังคมสืบไป

ผู้วิจัย

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ (ตุนิน), ดร.

พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), ดร.

พระมหาดนัย อุปทปนโน (ศรีจันทร์)

พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตารางภาพ	ณ
สารบัญตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ย
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๓
บทที่ ๒ หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา	๑๔
๒.๑ บริบทของแนวคิดสันติภาพ	๑๔
๒.๒ ลักษณะและประเภทของความขัดแย้ง	๑๕
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยสันติภาพ	๑๗
๒.๔ สันติภาพในมิติของนักวิชาการ	๑๙
๒.๕ สันติภาพในมิติของศาสนา	๒๑
๒.๕.๑ สันติภาพในพระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๕.๒ สันติภาพในศาสนาคริสต์	๓๐
๒.๕.๓ สันติภาพในศาสนาอิสลาม	๓๓
๒.๕.๔ สันติภาพในศาสนาฮินดู	๔๐
๒.๕.๕ สันติภาพในศาสนาซิกข์	๔๕
๒.๖ สรุป	๕๒
บทที่ ๓ เปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา	๕๔
๓.๑ คุณค่าและความสำคัญของศาสนา	๕๔

๓.๒ หลักการและวิธีปฏิบัติทางศาสนา	๕๕
๓.๒.๑ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในพระพุทธศาสนา	๕๖
๓.๒.๒ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาคริสต์	๖๐
๓.๒.๓ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาอิสลาม	๖๓
๓.๒.๔ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาฮินดู	๖๖
๓.๒.๕ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในซิกข์	๖๙
๓.๓ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา	๗๑
๓.๔ จุดร่วมของคำสอนที่เป็นหลักมาตรฐานสากล	๗๘
๓.๕ คุณค่าของศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข	๘๒
๓.๖ สรุป	๘๓
 บทที่ ๔ บูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา	 ๘๕
๔.๑ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา	๘๕
๔.๑.๑ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพ ของพระพุทธศาสนา	๘๕
๔.๑.๒ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์	๘๗
๔.๑.๓ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลาม	๘๙
๔.๑.๔ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู	๙๐
๔.๑.๕ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของซิกข์	๙๑
๔.๑.๖ สรุป	๙๖
๔.๒ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติในภาพรวม ๔ ด้านของแต่ละศาสนา	๙๓
๔.๒.๑ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของแต่ละศาสนา	๙๓
๔.๒.๒ การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านพฤติกรรมของแต่ละศาสนา	๑๐๓
๔.๒.๓ การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านด้านจิตใจของแต่ละศาสนา	๑๑๒
๔.๒.๔ การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านด้านปัญญาของแต่ละศาสนา	๑๒๑
๔.๒.๕ ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จต่อการนำคำสอนทางศาสนา เพื่อการพัฒนาสังคม	๑๒๙
๔.๒.๖ สรุป	๑๕๒
๔.๓ สรุป	๑๕๗
 บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	 ๑๕๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๕๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๑
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์	๑๗๑
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป	๑๗๑
บรรณานุกรม	๑๗๒

สารบัญภาพ

แผนภูมิที่

๑. วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๒. กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๒

สารบัญตาราง

ตารางที่

๑. ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา	๕๙
๒. ลักษณะเด่นของศาสนาคริสต์	๖๑
๓. ลักษณะเด่นของศาสนาอิสลาม	๖๓
๔. ลักษณะเด่นของศาสนาฮินดู	๖๖
๕. ลักษณะเด่นของศาสนาซิกข์	๖๙
๖. เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา	๗๑
๗. จุบรวมของคำสอนที่เป็นหลักคำสอนสากล	๗๘
๘. การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา	๙๒

อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกอักษรย่อพระไตรปิฎกในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๖/ ๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐.

พระสุตตันตปิฎก				
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหยตนวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	เอกกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.เอก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	เอกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาต ชาดก (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทศปาลี (ภาษาบาลี)

ขุ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย	จุฬนเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

๑.๒ ค่าย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาอักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในการวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหายนุสราธิวทยาธิย จะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ขุ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๔๓. หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธัมมบท เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหายนุสราธิวทยาธิย ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงปกรณวิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์/ เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิติ.(บาลี)๓/๗.หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม(ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗.

หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพะพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) โดยการอ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือทั่วไป คือสมเด็จพะพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพะพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวรงค์พันธ์ตั้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓. เช่น วิสุทธิติ (ไทย) ๑๘/๒๓.

อรรถกถาพระสุดตันตปิฎก

ที.ม.อ.(ไทย) = ทีมนิกาย สุมังคละวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

๒. คำอธิบายค่าย่อภาษาอังกฤษ

บัญชีค่าย่อที่สำคัญเกี่ยวกับภาษาอังกฤษ

ค่าย่อ	คำเต็ม	ความหมาย	หมายเหตุ
ed.	Editor edited by	บรรณาธิการ,ผู้จัดพิมพ์ จัดพิมพ์โดย	พหุพจน์ใช้ eds.
ibid.	ibiden	เรื่องเดียวกัน	
p.	page	หน้า	พหุพจน์ใช้ pp.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในโลกของความแตกต่าง มนุษย์มีหลากหลายไปด้วยค่านิยม ทศนคติ ภาษา ศาสนา ความต้องการ ผลประโยชน์และกลุ่มชาติพันธุ์ พยายามที่จะดำรงและรักษาความเป็นอัตลักษณ์และผลประโยชน์ของกลุ่มตัวเองเอาไว้ ทำให้ความไม่สมนัยของตัวแปรต่าง ๆ เกิดอาการขบเหลี่ยม^๑ จนกลายเป็นภาวะไร้ความสมดุลและก่อให้เกิดผลข้างเคียง (Side Effect) จนนำไปสู่ความขัดแย้ง (Conflict) ในที่สุด ความขัดแย้งบางสถานการณ์ได้ถูกขยายผลและพัฒนาตนเองไปสู่ความรุนแรง โดยธรรมชาติแล้วความขัดแย้งเกิดขึ้นจากพฤติกรรมของบุคคล ที่มีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน พยายามขัดขวาง และอาจจะนำมาซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบที่ทำร้าย ทำร้าย มุมมองทางพุทธศาสนาเห็นว่า “ความขัดแย้งเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างปัจจัยภายใน คือ กุศลมูลและอกุศลมูล รวมถึงตัณหา ทิฐิ และมานะ ผนวกกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม โครงสร้างที่บิดเบี้ยว^๒ นักวิชาการได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็น ๕ ประเภท ได้ดังนี้^๓ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ๓) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ๔) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ๕) ความขัดแย้งด้านค่านิยม (Values Conflict) เมื่อเกิดความขัดแย้งมักจะตามมาด้วยความรุนแรง ความรุนแรงจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในจำนวนทางเลือกมากมาย เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง^๔ ความรุนแรงแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรุนแรงทางตรง คือ ส่งผลให้เกิดความรุนแรงที่ส่งผลต่อด้านร่างกาย และ ด้านจิตใจ ๒. ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง คือ การใช้อำนาจครอบงำ และเอารัดเอาเปรียบ โดยมีกอ้างว่าการที่

^๑ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า ๒.

^๒ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

^๓ Moor, W. Christopher, The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict, 3rd ed., (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2003), pp. 60-61, วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑-๑๕, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, หน้า ๒๓-๒๔.

^๔ วิลเลียม ยูรี, กลยุทธ์การสมานไมตรีเพื่อบรรลุนิติร่วมกัน, แปลโดย เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว, (กรุงเทพมหานคร: เพื่อฟ้าพรินต์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๙.

^๕ พระวิมาน คมกัปปโย (ตริกมล), “การศึกษาวิเคราะห์ศีล ๕ ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗-๔๙.

ต้องทำเช่นนี้ก็เพื่อจะให้เกิดความเป็นระเบียบ หรือเพื่อความสงบสุขในสังคม^๖ และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม^๗ คือ การความรุนแรงทางวัฒนธรรม ปลุกฝังค่านิยมวัฒนธรรมบาดหมาง นอกจากนี้การไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ยากของคนอื่น หรือการไม่ยื่นมือเข้าช่วยเหลือก็ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรงด้วยเช่นกัน การบริโภครทรัพยากรของโลกจนเกินพอดี ทำให้เศรษฐกิจชาติและเศรษฐกิจโลกเสียสมดุล จะเป็นเหตุให้เกิดความรุนแรง ความมีอคติ และทัศนคติในทางลบ ถือเป็นความรุนแรงต่อมนุษยชาติ^๘ ในอดีตการแก้ปัญหาความขัดแย้ง มักนิยมเลือกที่จะใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ความรุนแรง^๙ เป็นการใช้ความรุนแรงที่เหนือกว่า ซึ่งจะยกระดับไปสู่การฆ่าหรือทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม ซึ่งจัดว่าเป็นวัฏจักรแห่งความหายนะนี้จะไม่มีความจบสิ้น ตราบใดที่สังคมยังยอมรับว่าการใช้ความรุนแรงคือวิธีแก้ปัญหาอาชญากรรม ผลก็เป็นเหตุให้มีการสร้างและปรับปรุง กองกำลังทหาร และยุทธโศปกรณ์ เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศ^{๑๐}

แนวคิดเรื่องศาสนากับสันติภาพนับว่าเป็นประเด็นที่สังคมคาดหวัง ความปรารถนาที่จะให้ศาสนาเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพและจัดการความขัดแย้งในสังคม สำหรับพระพุทธศาสนาได้นำเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งหลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งความสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ คือ ศีล สมาธิ และปัญญาหรือหลักไตรสิกขา ที่จะช่วยให้มนุษย์เกิดสันติภาพภายนอกและสันติภาพภายใน สิ่งที่พระพุทธศาสนาเน้นให้เห็นความสำคัญของสันติภาพในระดับภายนอกนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภายใน โดยพัฒนาในระดับศีลอันเป็นพื้นฐานไปสู่ระดับสมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นสันติภาพในระดับสูงหรือเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ในขณะที่ศาสนาคริสต์ บิชอปคาร์ลอส ฟิลิป ซีเมเนส เบโล ได้กล่าวถึงบริบทของ Christian spirituality ศาสนศาสตร์เชิงจิตวิญญาณจำแนกความแตกต่าง ระหว่างสันติภาพของบุคคลหรือสันติภาพภายใน กับสันติภาพของสังคมหรือสันติภาพภายนอกไว้ว่า สันติภาพของบุคคลนั้นเป็นความสงบสุขที่ถือกำเนิดจากจิตวิญญาณภายในและการตระหนักรู้ถึงสัมพันธ์ภาพของตนกับพระเจ้าและกับผู้อื่น ส่วนสันติภาพทางสังคมนั้น เป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้กฎระเบียบทางสังคมอย่างสงบ สำหรับศาสนาอิสลาม สอนให้มีศรัทธาบริสุทธิ์ ยอมรับในเอกภาพของพระศาสดา และมีจุดมุ่งหมายให้สร้างดุลยภาพของชีวิต คือวัตถุและจิตใจโดยชี้ทางให้มนุษย์ปฏิบัติตามเพื่อสันติสุข ทั้งด้านขัดเกลากจิตใจ และการดำรงสันติภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์

^๖ ม.ร.ว.พยุหยาภรณ์ ชุมพล, “สันติภาพภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง” ใน มนุษย์กับสันติภาพ, : ๔๕-๕๐.

^๗ เอส.เอส. อนาคตามิ, เสรีภาพที่ไร้เดียงสา, (กรุงเทพมหานคร: สยามมิสซังลิซซิ่งแฮร์ส, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

^๘ อรุณ คานธี, จิตวิญญาณอหิงสา มรดกรักจากปู่ บนเส้นทางการเรียนรู้สันติวิธีของข้าพเจ้า, แปล โดย อนิตรา พวงสุวรรณ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, /๒๕๕๓), หน้า ๑๐๒-๑๐๔.

^๙ ศุภรา จันทรชิตฟ้า, ความรุนแรงในชายหมอก : สิ่งที่เห็นและเป็นไปในสามจังหวัดชายแดนใต้, (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, ๒๕๔๙, หน้า ๒๓๗.

^{๑๐} อรุณ คานธี, จิตวิญญาณอหิงสา มรดกรักจากปู่ บนเส้นทางการเรียนรู้สันติวิธีของข้าพเจ้า, แปล โดย อนิตรา พวงสุวรรณ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๙.

สุชาติ เศรษฐมาลินี ได้ศึกษาถึงความรุนแรง สันติภาพและความหลากหลายในโลกอิสลาม ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงคำสอนอิสลามเป็นแหล่งคุณค่าของการสร้างสันติภาพ เช่น คุณค่าเกี่ยวกับ ความยุติธรรม (adl) คุณธรรมความดีงาม (ihsan), และการใช้วิทยปัญญา (hikmah) ล้วนเป็นคุณค่าสากลที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกรอบคิดและยุทธวิธีในการสร้างสันติภาพ ส่วนศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู สอนให้รักษาและปฏิบัติหน้าที่ระหว่างบุคคลต่อบุคคลด้วยการกระทำตามหน้าที่ตามหลัก อาศรม ๔ การพูดที่ดีต่อกัน การเสียสละ ซื่อตรงต่อมิตร มุ่งเสียสละชีวิต เพื่อชาติ เพื่อธรรม ศาสนา ฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น และสำหรับศาสนาซิกข์ได้เห็นบริบทของสันติภาพจากความพยายามของคุรูนานักที่พยายาม พัฒนาศาสนาที่รวมจิตวิญญาณของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้ด้วยกัน ดังนั้น ศาสนาซิกข์จึงเป็น ศาสนาที่ประนีประนอมศาสนาต่างๆ ในอินเดีย โดยเฉพาะศาสนาฮินดูกับศาสนาอิสลาม เพื่อสร้าง ความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริง^{๑๑} สันติภาพจึงเป็น ภาวะที่คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขเป็นภาวะที่มนุษย์มีความต้องการ เป็นภาวะที่ไม่ทำร้าย หรือใช้ความรุนแรงต่อกัน ในอีกมิติหนึ่งหากกระชับความขัดแย้งไม่ให้เกิดออกด้วยการใช้ความรุนแรง ก็ถือว่าความขัดแย้งยังอยู่ในฝั่งเดียวกันกับสันติภาพ แต่เมื่อใช้ความรุนแรงครั้งใดก็แสดงว่าความ ขัดแย้งกับสันติภาพถูกความรุนแรงกีดกันออกจากกัน จึงทำให้มองเห็นความเป็นอื่นหรือสิ่งที่อยู่ ตรงกันข้าม นอกจากนี้สันติภาพ ยังรวมความถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมวลมนุษยชาติ ความร่วมมือที่จะขจัดความเห็นแก่ตัว เพื่อเป็นความหวังในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^{๑๒} ลด ความเห็นแก่ตัว รักคนอื่นเหมือนกับรักตนเอง ความเชื่อเรื่องสันติภาพจึงเป็นการร่วมมือกัน ช่วยเหลือผู้ที่อ่อนด้อยกว่า^{๑๓} เพื่อให้ผู้ที่ด้อยกว่าทั้งทางกำลังอำนาจ เศรษฐกิจ และสังคม สามารถอยู่ ร่วมกับผู้ที่กำลังอำนาจเหนือกว่าได้ เป็นการทำให้เกิดการแบ่งปันและการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เป็นสันติภาพในมิติความดี ความงามและความจริง เป็นเป้าหมายแห่งชีวิต เป็นความสุขที่ได้รับ สนองตอบทางกายภาพสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔

เมื่อสันติภาพเป็นความคิดสร้างสรรค์ เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันว่าภาวะ ของสันติภาพเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง ไม่ใช่เพียงจินตนาการที่เพ้อฝัน เพราะมนุษยชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเป้าหมายของชีวิตและสังคม แม้แต่สัตว์ก็ต้องการจะมีชีวิตที่มีความสุข เป็นเป้าหมายสาธารณะที่ชีวิตต้องการอยากจับต้อง และพยายามแสวงหา สันติภาพจึงเป็นยอด ประการณาของคนทั้งปวง โดยไม่จำกัดเพศ วัย อาชีพ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา หากไม่มีสันติภาพก็จะทำ ให้เกิดความรุนแรงการทำร้ายเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีและ วิธีการหรือกระบวนการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ พร้อมทั้งบูรณา การหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ ให้ครอบคลุมทุกด้าน ด้วยหวัง

^{๑๑} [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:6> [๑ ธันวาคม ๒๕๕๕]

^{๑๒} ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล, **มนุษย์กับสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘๕.

^{๑๓} สันติวิธี ขวลิธธำรง, **รัฐศาสตร์ภาพกว้าง**, (กรุงเทพมหานคร: สวีชาญการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

ให้เป็นแนวทางหรือรูปแบบการจัดการความขัดแย้งหรือชุดของวิธีคิดใหม่ ๆ เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา
๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา
๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาแนวคิดและทฤษฎี หรือหลักการเกี่ยวกับแนวทางการสร้างสันติภาพในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ กล่าวคือ เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งศึกษาด้านแนวคิด ทฤษฎี หลักการ แนวทาง และขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อสร้างสันติภาพ พร้อมทั้งถอดบทเรียนจากเหตุการณ์ในแต่ละศาสนา ว่ามีลักษณะรูปแบบแนวทางการสร้างสันติภาพที่แตกต่างหรือสอดคล้องกันอย่างไร มีหลักการและขั้นตอนอย่างไร ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม (Qualitative Field Research) ดังนั้น จึงมุ่งอาศัยข้อมูลจากเอกสารและคำสัมภาษณ์ของแต่ละศาสนา พร้อมทั้งการสัมภาษณ์ผู้นำในแต่ละศาสนา กล่าวคือ

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ จากคำสัมภาษณ์ของแต่ละศาสนา เช่น พระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งมุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสังคมสันติสุขหรือสันติภาพ

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา และหนังสือหรือตำราคำสัมภาษณ์ที่ได้ทำการแปลหรืออธิบายความหมายของคำสอนในแต่ละศาสนา รวมทั้งเอกสารวารสารบทความ และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสัมภาษณ์นักวิชาการด้านสันติภาพของแต่ละศาสนา

ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะต้องทำการสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อค้นหาและตรวจสอบข้อมูลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา ซึ่งนักการศาสนาดังกล่าวได้อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดเขตพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์นักการศาสนาและนักวิชาการ ได้แก่ เขตพื้นที่กรุงเทพมหานครและนักการศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขอบเขตด้านประชากร

การสัมภาษณ์นักการศาสนาและนักวิชาการนั้นจะเน้นการสัมภาษณ์นักการศาสนาทั้ง ๕ ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ โดยเลือกตัวแทนแต่ละศาสนาเพียง ๑-๒ ท่าน รวมทั้งหมด ๘ ท่าน ประกอบไปด้วย

๑. พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง

๓. พระมหากษัตริยา กิตติโสภโณ,ดร. ผู้แทนท่านเจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง

๔. พระมหาวิฑูริย์ วชิรเมธี ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย

๕. มงชินญอร์แอนดรูว์ วิษณุ ัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาพระสังฆราช

คาทอลิกแห่งประเทศไทย

๖. อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูสมาช

๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ หนุ่มสุข ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

๘. โต๊ะอิหม่ามฮัจยีอิตรีส มหาเรือนลาม มัสยิดฟารุกอุมารือบนุลคอตตอป อัลกอดีรีย์ห์ โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง

ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาและสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อการค้นหา และตรวจสอบหลักการ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการทั้งหมด ๖ เดือน กล่าวคือ

ระยะที่ ๑ ระยะเวลาในการรวบรวมเอกสาร ๔ เดือน ตั้งแต่ กุมภาพันธ์- พฤษภาคม ๒๕๕๙

ระยะที่ ๒ ระยะเวลาภาคสนาม เพื่อการสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เป็นเวลา ๒ เดือน ตั้งแต่ มิถุนายน-กรกฎาคม ๒๕๕๙

ระยะที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดสันติภาพในระหว่างศาสนา เพื่อค้นหา หลักการ รูปแบบแนวทาง หรือ หลักเกณฑ์ในการสร้างสันติภาพในระหว่างศาสนาที่เป็นมาตรฐาน ที่เป็นที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย ใช้เวลาศึกษา ๑ เดือน คือ สิงหาคม ๒๕๕๙

ระยะที่ ๔ สรุปเนื้อหา บูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้ แนวคิดและวิถีปฏิบัติเพื่อ พัฒนาระบบการสร้างสันติภาพ โดยอาศัยหลักเกณฑ์มาตรฐานปฏิบัติในมิติของศาสนา ใช้เวลา ๑ เดือน คือ กันยายน ๒๕๕๙

ระยะที่ ๕ นำเสนอร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ตุลาคม ๒๕๕๙

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สันติภาพในศาสนา หมายถึง แนวคิด หลักการด้านสันติภาพในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู และศาสนาซิกข์

การบูรณาการ หมายถึง การนำองค์ความรู้ที่แฝงอยู่หรือที่ปรากฏอยู่ที่เกิดจากการ เปรียบเทียบความเหมือนความต่าง จุดแข็ง จุดต่าง และการค้นหาจุดร่วม ในคำสอนทางศาสนาที่ เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสันติภาพ นำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีสันติภาพและ กระบวนการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา

ความรู้ แนวคิดด้านสันติภาพ หมายถึง องค์ความรู้หรือแนวคิด หลักการ วิถีปฏิบัติของ ด้านสันติภาพของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู

สันติภาพ หมายถึง ความสงบ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง วิธีการไม่ใช้ความรุนแรง หรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการดำเนินชีวิต

สันติวิธีทางศาสนา หมายถึง วิธีการในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการแห่งสันติ หรือการไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ตามรูปแบบแนวทางของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู

พุทธสันติวิธี หมายถึง วิธี ข้อปฏิบัติ หรือชุดของวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้า หรือเหล่าสาวกของพระองค์ได้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง

วิถีปฏิบัติ หมายถึง การถอดบทเรียนกระบวนการสร้างสันติภาพ

กระบวนการสร้างสันติภาพ หมายถึง รูปแบบกิจกรรมที่พัฒนา ส่งเสริม เยียวยา ประสาน ไกลเกลี้ย ประนีประนอม การสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคม

ภาวนา ๔ หมายถึง กรอบสันติภาพหรือเกณฑ์ชี้วัดมาตรฐานการทำให้สันติภาพเจริญ ทำให้ สันติภาพเกิดมีมากขึ้น หรือการฝึกอบรมพัฒนาสันติภาพของแต่ละศาสนาเกิดจาก ๔ ด้าน คือ

๑. **ด้านกายภาวนา** หลักคำสอนที่ส่งเสริมคุณสมบัติของการรู้จักปรับตัวหรือปฏิสัมพันธ์ เพื่อติดต่อกับสิ่งทั้งหลายนอก ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. **ด้านศีลภาวนา** หลักคำสอนที่ส่งเสริมคุณสมบัติหรือการพัฒนาความประพฤติ ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓. **ด้านจิตภาวนา** หลักคำสอนที่ส่งเสริมคุณสมบัติของการพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔. **ด้านปัญญาภาวนา** หลักคำสอนที่ส่งเสริมคุณสมบัติของการพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. แนวคิดทฤษฎีด้านสันติภาพ/สันติวิธี

ทฤษฎีสันติวิธีในมิติของแต่ละศาสนา เป็นการค้นหาหลักการและแนวทางการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา เช่น หลักการของอริยสัจ ๔ ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักการทำให้สามารถวิเคราะห์ความขัดแย้งได้อย่างเป็นระบบ และมีขั้นตอนในการจัดการความขัดแย้ง คือ ขั้นวิเคราะห์ความขัดแย้ง ขั้นหาสาเหตุของความขัดแย้ง ขั้นกำหนดเป้าหมายในการจัดการความขัดแย้ง และขั้นหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมาย เป็นต้น โดยความจริงแนวคิดทางศาสนาอาจปรากฏเป็นกระแสแนวคิดที่นักผู้สันติวิธีในโลกตะวันออกและตะวันตกนำไปใช้ปฏิบัติ เช่น “มหาตมะ คานธี” ได้นำไปเป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความชอบธรรม รวมไปถึงการเข้าไปมีส่วนสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ความรุนแรงในหลายเหตุการณ์

ด้วยกัน ซึ่งการเรียกร้อง หรือการปฏิบัติการในลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “อหิงสา” ในขณะที่นักคิดตะวันตกก็ได้ประดิษฐ์แนวคิดสันติวิธีขึ้นมาเป็นฐานในการเรียกร้องความชอบธรรมแก่ประชาชนและสังคมเช่นเดียวกัน ซึ่งนักคิดบางท่าน เช่น “ยีน ชาร์ป” เป็นต้นแบบในการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับสันติวิธีในลักษณะนี้ว่าเป็น “การปฏิบัติการที่ไร้ความรุนแรง” โดยเมื่อแท้แล้ว เป็นหลักการหรือกระแสแนวคิดที่มีอยู่แล้วในแต่ละศาสนา ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีสันติภาพในศาสนาจึงเป็นฐานในการวิเคราะห์รูปแบบของแนวคิด และปฏิบัติการด้านสันติวิธี เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อีกท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการนิยามสันติภาพว่าสภาพที่ไร้สงคราม “คนทั่วไปมักจะมองว่า สันติภาพหมายถึงภาวะไร้สงคราม ไร้ความขัดแย้ง ไร้ การรบราฆ่าฟันเบียดเบียนกันที่รุนแรง” คำถามก็คือท่านมองประเด็นนี้อย่างไร “ถ้ามองให้ลึกซึ้งลงไป สันติภาพไม่ใช่เพียงแค่นี้ ภาวะขาดสันติมีอยู่ในที่อื่น และในรูปลักษณะอื่น ๆ แม้ว่าจะไม่ได้มีการรบราฆ่าฟันกันก็ตาม เช่น สังคมที่มีการแก่งแย่งแข่งขันกัน ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์ เอารัดเอาเปรียบข่มเหงกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความสงบและความสุขที่แท้จริง” ดังนั้น “ภาวะขาดสันติภาพในโลกนี้จึงมีหลายแบบ”^{๑๔} นอกจากนี้ยังได้แสดงทัศนะต่อสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ บางส่วนในบทสรุปแนวคิดเรื่องสันติภาพกล่าวไว้ว่า ๑) ปฏิบัติต่อทิวไรให้ถูกต้อง ๒) ไม่เอาความต่างศาสนามาซ้ำเติมความต่างพวก ๓) สร้างจิตสำนึกใหม่ในการรวมกลุ่มของมนุษย์ ๔) พัฒนาภาวะจิตใจไร้พรหมแดน ๕) ยอมรับความจริงสากล คือ หลักความจริงสากลที่เป็นกลางๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตรไมตรี มีความรักปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกันโดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก ๖) การยอมรับการมีทำที่อนุรักษ์สัจจะ: ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา ต่อสัตว์ธรรมด้วยปัญญา ศาสนามีคุณค่าต่อมนุษย์ ทำหน้าที่ต่อมนุษย์ คือ อำนวยประโยชน์สุขแก่มนุษย์ ทั้งเฉพาะแต่ละบุคคล และที่รวมกันเป็นสังคม และช่วยนำมนุษย์ให้เข้าถึงสัจธรรม คือความจริงซึ่งเป็นภาวะของตัวชีวิตของเขาเอง^{๑๕}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำเสนอความหมายของ “สันติภาพ” หรือ “สันติ” ในทางพระพุทธศาสนาไว้ในหนังสือ Buddhist Worldview: โลกทัศน์ชาวพุทธ ว่าหมายรวมถึงความสงบทั้งภายในและภายนอก ความสงบภายในนั้นรู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ความสงบใจ” ซึ่งเป็นสภาวะจิตใจที่เป็นอิสระจากความคิดหรืออารมณ์อันกระสับกระส่าย อึดอัดรำคาญ ความสงบภายในเป็นตัวก่อให้เกิดความสงบภายนอกอันเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผู้ที่ได้ชื่อว่ามี ความสงบภายนอก จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในโลกได้อย่างกลมกลืน ความสงบภายนอกจึงรวมถึงความสงบในชุมชน ในชาติ และในโลก ความสงบขึ้นอยู่กับบุคคลพอๆ กับที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ความสงบภายในตัวบุคคลจะสามารถสร้างฐานให้กับโครงสร้างทั้งหมดของความสงบใน

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๑๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๓-๑๙๐.

สังคมที่บุคคลนั้นๆ อาศัยอยู่ นั้นแสดงว่าสังคมจะอยู่อย่างสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกทุกคนในสังคมนั้นๆ ต่างก็มีจิตใจที่สงบสุขเช่นกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หากปราศจากความสงบภายในแล้ว ก็ไม่อาจที่จะมีความสงบภายนอกได้^{๑๖}

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญการ) ได้ระบุถึงพุทธวิธีในการสร้างสันติภาพ แก้ปัญหาความขัดแย้ง ในหนังสือ “พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง” ความโดยสรุปว่า สันติวิธี เป็นหลักการและเครื่องมือที่มนุษยชาติได้นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ความขัดแย้งจากความขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ ข้อมูลความสัมพันธ์ ค่านิยม โครงสร้างไม่สมนัยกันโดยนำเสนอทางเลือกเป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้ง โดยนำเครื่องมือจัดการความขัดแย้งทางโลกตะวันออกและตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการนำหลักการในพระพุทธานุสา มาบูรณาการกับองค์ความรู้ เพื่อให้ได้แง่มุมของความขัดแย้ง สันติวิธี และสันติภาพ รอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ที่สามารถเลือกใช้เครื่องมือเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งในสภาวะการณปัจจุบัน โดยนำหลักการ มัชฌิมวิธี ที่สอดคล้องกับความชอบธรรมหรือธรรมิกะ ในพระพุทธานุสาที่ถือว่าเป็นจุดเด่น^{๑๗} นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องศีล ๕ และสันติวิธีไว้ในหนังสือ เรื่อง พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง ไว้ว่า ศีล ๕ ถือเป็นชุดแนวความคิดที่นำสันติสุขมาสู่ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ โดยมีเป้าหมายคือสันติภาพ และ กล่าวถึง “พุทธสันติวิธี” ว่าเป็น วิธีการ และเครื่องมือ ที่ก่อให้เกิด ความสงบ ทั้งทางกาย วาจา และใจ อันเป็นผลจากการ รู้ – ตื่น – และเบิกบาน” การที่จะเป็นเช่นนี้ก็คือการมีศีลธรรมและแนวทางปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนา หรือ แม้แต่ความขัดแย้งก็ถือเป็นการจัดการทางสันติวิธีเช่นกันแต่ต้องใช้วิธีการในการจัดการอย่างเหมาะสม^{๑๘}

พระไพศาล วิสาโล ได้พูดถึงสันติภาพไว้ว่า “เมื่อพูดถึงสันติภาพ เรามักนึกถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสงคราม อันได้แก่ ภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบราฆ่าฟันกัน และความโกลาหลอลหม่าน ความหมายนัยลบดังกล่าวแม้จะไม่ผิด แต่ก็ยังได้ความไม่ครบถ้วนสมบูรณ์” ^{๑๙} ปัญหาที่คือการมองสงครามแบบครบถ้วนหรือแบบองค์รวมควรจะมองอย่างไร “เราต้องมองความหมายในเชิงบวกด้วย กล่าวคือภาวะที่สงบ ราบรื่น ผู้คนดำรงชีวิตเป็นสุข และมีสมานฉันท์ต่อกัน” ^{๒๐} และได้กล่าวถึง คำว่า สันติมิใช่การยอมจำนนหรืออยู่นิ่งเฉย ปล่อยให้ฝ่ายกระทำโดยไม่ตอบโต้ แท้ที่จริง

^{๑๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), A Buddhist Worldview : โลกทัศน์ชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๙.

^{๑๗}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญการ),พระพุทธานุสากับวิทยาการสมัยใหม่(กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), ปกหลัง.

^{๑๘}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.,ดร., หนังสือ, พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔, หน้า ๑๖๕-๒๑๕.

^{๑๙}พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ, กาญจนนา แก้วเทพ บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

^{๒๐}พระไพศาล วิสาโล “องค์กรร่วมแห่งสันติภาพ”, ใน สู่สันติเสรี: ๕๐ ปี สันติภาพไทย,(กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔-๒๖.

สันติวิธีคือการตอบโต้อีกแบบหนึ่งโดยไม่ใช้ความรุนแรง ทั้งนี้เพื่อยุติยั้งพฤติกรรมอันไม่ถูกต้องหรือเพื่อปรับเปลี่ยนสถานการณ์ให้เป็นไปในทางสันติ^{๒๑}

มหาตมะ คานธี (Manatma Gandhi) ได้นำเสนอว่า “รากฐานของอหิงสา หรือการไม่เบียดเบียนนั้น เริ่มต้นจากศรัทธาในสัจจะ หรือพระเป็นเจ้าซึ่งดำรงอยู่ทุกหนทุกแห่ง ดังนั้น จะไม่อาจใช้ความรุนแรงต่อชีวิตของฝ่ายตรงข้ามได้ ไม่อาจเกลียดชังเขาได้ แต่ที่ต้องเป็นศัตรูด้วยคือความชั่ว และความ อยุติธรรมต่าง ๆ การต่อสู้กับความอยุติธรรมเหล่านี้จักต้องใช้อหิงสาเป็นหลัก และพร้อมที่จะเผชิญกับความทุกข์ยากในลักษณะต่างๆ ซึ่งจะกระทำได้ดีก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติสัจยาเคราะห์ หรือผู้ที่อหิงสามีศรัทธาในพระเป็นเจ้า หรือสัจจะ ซึ่งสิ่งที่เป็นข้อมูลยืนยันแนวคิดดังกล่าวข้างต้นก็คือ สถานการณ์การต่อสู้เพื่อเอกราชของอินเดีย ที่คานธีได้ชี้ให้เห็นว่า “หากท่านคิดว่าเราจะสามารถได้เอกราชมาด้วยวิธีการไม่ใช้ความรุนแรง นั่นก็หมายความว่า ผู้คนจำนวนมากในประเทศจะต้องจัดองค์กรกันด้วยการไร้ความรุนแรง ถ้าปราศจากคลื่นมหาชนที่หันมาใช้อหิงสาแล้ว เราก็ไม่อาจเป็นไทแก่ตัวโดยอาศัยเส้นทางแห่งการไม่ใช้ความรุนแรงได้”^{๒๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่สันติภาพจะเกิดขึ้น และสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน ๓ ประการด้วยกัน

(๑) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ (ซึ่งข้อนี้จะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพ)

(๒) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันพากันทำความเข้าใจศาสนาต่าง ๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่าง และร่วมมือกันในที่สุด)

(๓) ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม (เพราะว่าการที่คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ก็เพราะมัวลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยม ซึ่งการลุ่มหลงมัวเมาจะทำให้ขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา)

ฉะนั้น พุทธทาสภิกขุจึงสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก หรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น”^{๒๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) นำเสนอแง่มุมของ “สันติวิธี” ว่า “หลักความคิดหลักสากล ๓ ประการ จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพ กล่าวคือ^{๒๔}

(๑) ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, สันติวิธี วิถีแห่งอารยะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๔-๑๔๕.

^{๒๒} M.K. Gandhi, *My Non-violence*, (Ahmedabad: Navajivan, 1960), p.4.

^{๒๓} ดูเพิ่มเติม ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๘๙.

(๒) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมีส่วนใดหรือไม่

(๓) ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) ได้นำเสนอหลักการ “สันติวิธี” ไว้ ๓ ประเด็น คือ

ก. การประท้วง หรือชักจูงโดยไม่ใช้ความรุนแรง เป็นวิธีการในเชิงสัญลักษณ์ที่มีจุดหมายเพื่อชักจูงฝ่ายตรงข้ามหรือคนอื่นๆ ให้มาเห็นด้วยกับฝ่ายตน หรือเพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของกลุ่ม เช่น การชุมนุมเดินขบวน การเสียดสี ล้อเลียน การส่งจดหมายเปิดผนึก

ข. การไม่ให้ความร่วมมือ วิธีการนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๓ กลุ่มคือ

(๑) การไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม คือการปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมตามปกติกับบุคคลที่มุ่งจะคัดค้าน การระงับกิจกรรมทางศาสนา คือบุคลากรทางศาสนาหยุดทำพิธีทางศาสนา แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือบางทีก็ไม่ใช้วิธีการร่วมมือกับกิจกรรมประเพณีและสถาบันสังคม บางกลุ่มใช้วิธีอพยพออกเพื่อประท้วง อันเป็นการแสดงออกถึงการไม่รับอำนาจของสถาบันทางการเมืองโดยสิ้นเชิง

(๒) การไม่ให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เป็นการหยุดยั้งหรือปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอย่างเฉพาะเจาะจง อาจแบ่งแยกออกได้เป็นสองกลุ่มหลักคือ การคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ และนัดหยุดงาน

(๓) การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมือง เป็นการปฏิบัติที่จะไม่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบที่เคยมีภายใต้สภาพการณ์เป็นจริง ในทางปฏิบัติจะต้องมีประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมด้วย การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองนี้อาจปฏิบัติโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาล หรือแม้แต่โดยรัฐบาลเอง ความสำคัญของความไม่ร่วมมือทางการเมืองจะเพิ่มขึ้นตามจำนวนของผู้คนที่เข้าร่วม การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น การปฏิเสธที่จะช่วยเหลือกองกำลังของรัฐ การคว่ำบาตรการเลือกตั้ง เป็นต้น

ค) การแทรกแซงโดยไม่ใช้ความรุนแรง วิธีการประเภทยี่แตกต่างจากสองประเภทแรก ตรงที่วิธีการนี้เป็นการเข้าแทรกแซงเข้าไปในสถานการณ์ ซึ่งสามารถให้ผลได้ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ อาจจะแยกสลายหรือแม้แต่ทำลายแบบแผนพฤติกรรมที่มีอยู่ นโยบาย ความสัมพันธ์ หรือสถาบันที่ควรคัดค้าน วิธีการประเภทยี่บางครั้งก็ก่อให้เกิดแบบพฤติกรรม หรือสถาบันใหม่ที่ประชาชนพอใจ วิธีการแทรกแซงโดยไม่ใช้ความรุนแรงนี้อาจเป็นการมุ่งแทรกแซงทางจิตวิทยา ทางกายภาพทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมืองได้ เช่น อาจหมายถึงการอดอาหารประท้วง การนั่งยัดเยียด การขวางกั้นพาหนะกีดขวางทางเดิน การยึดพื้นที่ก่อสร้าง เป็นต้น^{๒๕}

นริศ มณีชาว กล่าวว่า การสื่อสารอย่างสันติเป็นวิธีการหนึ่งที่เรียบง่ายและมีพลัง เป็นทางเลือกหนึ่งท่ามกลางความพยายามอีกมากมายหลากหลายวิธีในกระแสแห่งการสร้างสรรค์ ที่มุ่งสนับสนุนให้มนุษย์เราอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ช่วยให้เราเห็นหนทางของการมีส่วนร่วมสร้าง

^{๒๕} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **ท้าวทาทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๓-๑๒๒.

บรรยากาศแห่งสันติ บรรยากาศแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยความกรุณา อยู่ร่วมกันด้วยความรักและความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเกิดความมั่นใจว่าเราเป็นคนหนึ่งที่สามารถร่วมสร้างสันติได้ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ เริ่มได้จากตัวเราเอง ขยายออกไปสู่คนรอบข้าง สู่ครอบครัว ที่ทำงาน สถานศึกษา ชุมชน และสังคมได้ในทุกๆ ขณะ ทุกๆ วันของชีวิต^{๒๖}

จากการทบทวนวรรณกรรมเอกสารที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่ามิติของสันติภาพที่ยั่งยืนย่อมเกิดจากภายในเป็นพื้นฐาน คือ เกิดจากแนวทางปฏิบัติทางศาสนา แม้ว่าจะไม่ได้มีการบราฆ่าฟันกัน แต่เอาไรต์เอาเปรียบ ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ ดังนั้นสังคมมนุษย์ต้องเมตตาเกื้อกูลสากล มีความรู้สึกเป็นมิตรไมตรี มีความรักปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกันโดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก หากปราศจากความสงบภายใน ก็ไม่อาจที่จะมีความสงบภายนอกได้ สันติภาพในมิติของศาสนาจึงเป็นทางเลือกและทางรอดของสังคมโลก แต่อย่างไรก็ตามแนวทางปฏิบัติแห่งศาสนา จำเป็นจะต้องมีการกระจายองค์ความรู้เพื่อให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ พร้อมทั้งทำความเข้าใจระหว่งศาสนาอื่น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและค้นหาคำสอนความรู้แนวคิด วิธีปฏิบัติด้านสันติภาพในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และนำองค์ความรู้ด้านสันติภาพที่ได้มาใช้ในการกระบวนการแห่งสันติภาพ หรือพัฒนาเครื่องมือแก้ไขความขัดแย้ง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

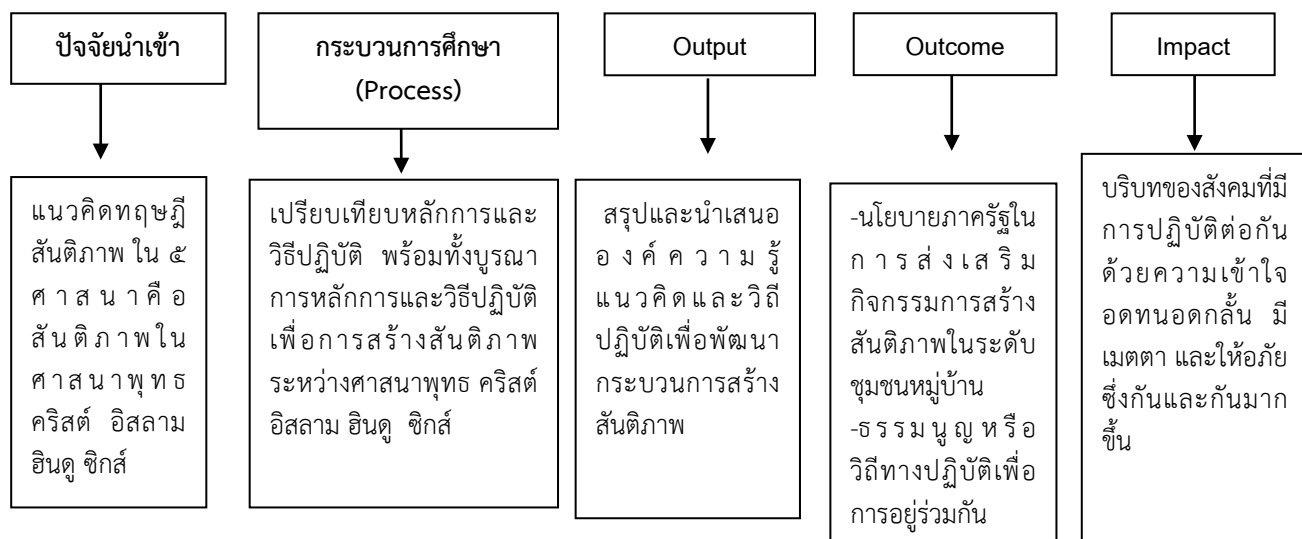
การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Document Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. **ขั้นตอนที่ ๑** ขั้นรวบรวม และศึกษาข้อมูลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการเสริมสร้างสันติภาพของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ โดยรวบรวมข้อมูลเอกสารทั้งที่เป็นตำรา คัมภีร์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้รู้ในแต่ละศาสนา เพื่อยืนยันความถูกต้องในหลักการคำสอน หรือวิธีการเพื่อสันติภาพในมิติของศาสนานั้น ๆ

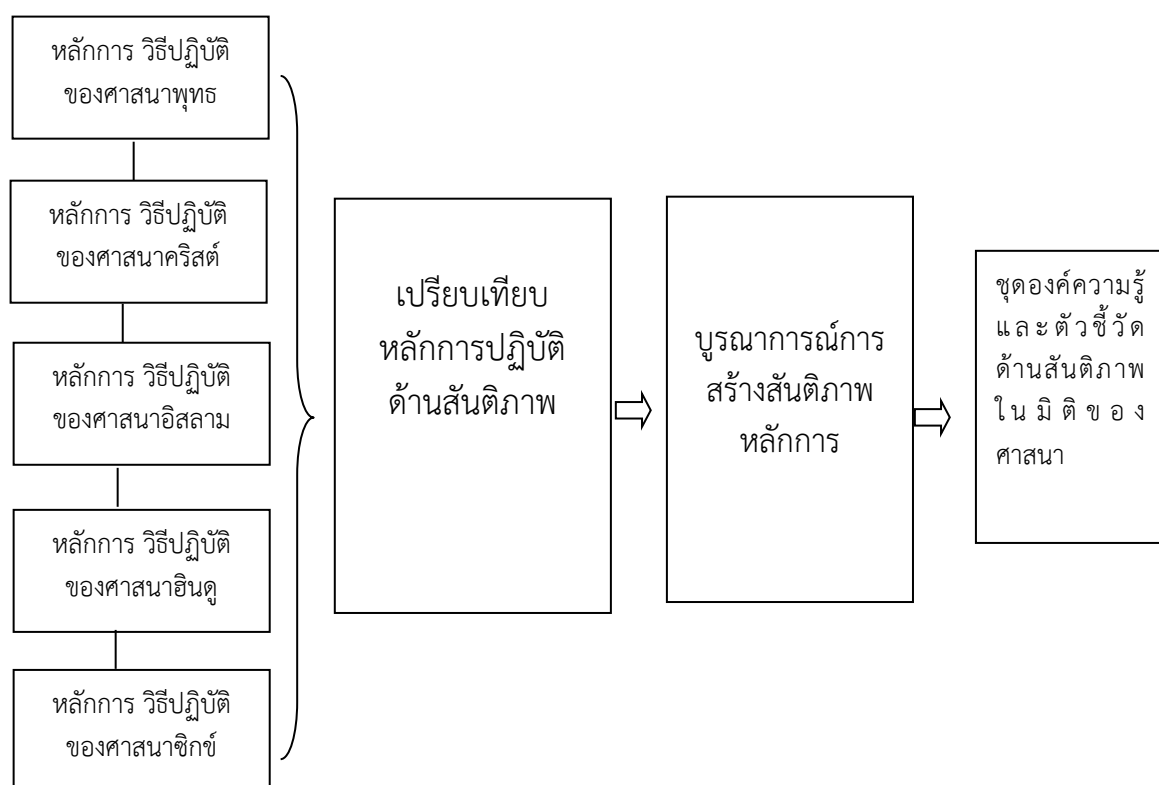
๒. **ขั้นตอนที่ ๒** ขั้นทำการเปรียบเทียบหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ทำการแยกแยะ จัดประเภท เปรียบเทียบความแตกต่างของเนื้อหา อรรถาธิบาย ตีความ สังเคราะห์ และหาจุดร่วมที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้เพื่อค้นหารูปแบบ แนวทาง วิธีการที่นำไปใช้เพื่อเสริมสร้างสังคมสันติสุข

๓. **ขั้นตอนที่ ๓** ขั้นการบูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้ หลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ และทำการนำเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางต้นแบบแห่งการนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพปัญหาและวิกฤตของสังคม ทั้งหมดสรุปเป็นกรอบให้เห็นภาพได้ดังนี้

^{๒๖} นริศ มณีขาว, *สื่อสารอย่างสันติ*, (กรุงเทพมหานคร: เสมสิกขาลัย, ๒๕๔๔), หน้า คำนำ.

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑) นิสิต อาจารย์ นักวิชาการ ได้องค์ความรู้ด้านแนวคิดด้านสันติภาพ แนวคิด วิธีปฏิบัติ และบทเรียนจากกรณีศึกษาแนวคิดสันติภาพในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ องค์ความรู้ด้านสันติภาพที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างกระบวนการสันติภาพ หรือพัฒนาเครื่องมือแก้ไขความขัดแย้ง

๒) หน่วยงานที่สนใจ เช่น วัด โรงเรียน องค์กรเอกชน สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปศึกษาเพื่อแก้ไขจัดการความขัดแย้งในองค์กรและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในองค์กร

๓) ประชาชน สามารถนำชุดความรู้สันติภาพที่ได้ไปเผยแพร่ในรูปแบบ การให้ความรู้ประชาชน ผ่านสื่อ ภาพยนตร์ คู่มือหมู่บ้าน ชุมชน

๔) ภาครัฐสามารถนำไปเผยแพร่ในรูปแบบการอบรมให้เจ้าหน้าที่รัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถมีองค์ความรู้และเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง กรณีปัญหาต่างๆ ที่รัฐต้องไปมีส่วนร่วมในการแก้ไข และภาครัฐสามารถถอดบทเรียนมาใช้เป็นแนวทางป้องกันความขัดแย้ง และเสริมสร้างกระบวนการสร้างสันติภาพในภาคนโยบาย ผ่านกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ

บทที่ ๒

หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา

การศึกษาวิจัยในบทนี้เป็นการมุ่งเน้นศึกษาหลักธรรมคำสอนในแต่ละศาสนา ที่สะท้อนรูปแบบ วิธีการการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม ตลอดจนแนวคิดที่สร้างสรรค์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา ด้วยว่าในแต่ละศาสนานั้นล้วนสอนให้มนุษย์ทำความดี สอนให้มนุษย์รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นเจตจำนงค์ที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงความสุข ซึ่งจัดว่าเป็นเป้าหมายของทุก ๆ ศาสนากว่าใด เมื่อการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมก็เท่ากับว่าได้ทำให้เป้าหมายของการมีศาสนาประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้เล็งเห็นคุณค่าความสำคัญของคำสอนหรือหลักการในแต่ละศาสนาในอันที่จะนำมาเป็นเครื่องมืออย่างดียิ่งในการสร้างสันติสุข ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและวิธีการหรือกระบวนการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา ๕ ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ทั้งนี้ เพื่อค้นหาแนวทางหรือหลักเกณฑ์ปฏิบัติเพื่อสันติสุขของแต่ละศาสนา ดังปรากฏในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ บริบทของแนวคิดสันติภาพ

ความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหมด ต่างก็ปรารถนาความสงบปลอดภัยและความสุขในชีวิต ความสุข คือ นัยยะแห่งสันติภาพ คำว่าสันติภาพจึงมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางกว่าภาวะปลอดภัยหรือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง กล่าวคือ มนุษย์มีความขัดแย้งกันได้ ก็ได้ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ขาดสันติภาพ トラบใดที่ยังไม่เลือกใช้วิธีการรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้ง^๑ กล่าวโดยรวมแล้ว สันติภาพเชิงอุดมการณ์หรืออุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้ง กับสันติภาพที่ไม่ได้ปฏิเสธความขัดแย้ง และเป็นสันติภาพในระดับที่อยู่กับความขัดแย้ง โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน ข้อเรียกร้องหรือต้องการสันติภาพเกิดจากสภาพสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดปรากฏมีขึ้นมากมายในหลายสังคมไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งระหว่างองค์กร จนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการรบพุ่งกัน ต่อสู้กันจึงเกิดเป็นสงคราม^๒ แม้กระทั้งการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในปัจจุบันยังทำกันด้วยความรุนแรงอยู่เป็นอันมาก^๓

ความขัดแย้ง ก่อให้เกิดคำศัพท์ด้านวิชาการที่เกี่ยวข้อง คือ ความรุนแรง สันติวิธี และสันติภาพ และยังก่อให้เกิดคำที่สะท้อนอาการหรือสภาวะที่เกิดขึ้น ได้แก่ “การแข่งขัน (competition) ความตึงเครียด (tension) วิกฤตการณ์ (crisis) สงคราม (war)”^๔ ความขัดแย้ง

^๑พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส(นิพนธ์ยากร), พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพฯ: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๘.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ต้องพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๔อภิญญา รัตนมงคลมาศ, ความขัดแย้งระหว่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

เป็นนัยของความไม่ลงรอยกัน^๕ ความไม่ลงรอยหรือเข้ากันไม่ได้ หรืออาจรวมหมายถึง การที่บุคคลสองคนหรือกลุ่มบุคคลที่มีความเห็น ความเชื่อ ความต้องการไม่เหมือนกัน โต้แย้งหรือโต้เถียงกัน ตื่นรนต่อสู้และแข่งขันกัน ตั้งแต่ความคิดเห็น ความต้องการ เป้าหมายและพฤติกรรมขัดกัน

๒.๒ ลักษณะและประเภทของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (การกระทำ) ของบุคคล^๖ ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่มีความคิดเห็น ค่านิยม และ เป้าหมายไม่เป็นไปในทางเดียวกัน ความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะสะท้อนออกมาใน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะเชิงบวก และลักษณะเชิงลบ

๑. ความขัดแย้งในลักษณะเชิงบวก หมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดในเชิงสร้างสรรค์ ทั้งในแง่ของทัศนคติ และพฤติกรรม

๒. ความขัดแย้งในลักษณะเชิงลบ หมายถึง ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดผลเสีย หรือบรรยากาศที่ไม่ดี

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาก็คือ ขัดแย้งกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จอห์น แมคคอนเนล และคริสโตเฟอร์ มัวร์^๗ได้แยกความขัดแย้งออกเป็น ๕ ประเด็นด้วยกัน คือ^๘

(๑) **ความขัดแย้งด้านข้อมูล(Data Conflict)** ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

(๒) **ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict)** ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากร ทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

(๓) **ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์(Relationship Conflict)** ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน

(๔) **ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict)** ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๖.

^๖Johan Galtung, *Peace: Research, Education, Action: Essays in Peace Research.1* (Copenhagen: Christian Ejlertsen, 1975), p. 81.

^๗Christopher Moor, *The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict*, 2nd ed., (San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1996), p.60–61.

^๘จินตนา ยูนิพันธ์ และลลิต ศรีทรัพย์อนันต์, “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพบัณฑิต”, *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราธิวาส*, ๒๕๔๒, (๑๑): ๓๓ – ๓๗.

(๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

ในด้านของนักสังคมวิทยาเชื่อว่าความขัดแย้งเกิดจากพลังความต้องการที่ขัดแย้งกันมนุษย์ดำเนินทางเศรษฐกิจ พลังความต้องการที่ขัดแย้งกันมนุษย์นี้ คือ ความต้องการทางกายภาพ อำนาจ การยอมรับนับถือทางสังคมและสวัสดิภาพของคนอื่น^๙ ซึ่งก็สอดคล้องกับนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม อย่างเช่น มาสโลว์ (Abraham Maslow) ที่มองว่าพลังผลักดันภายในทำให้เกิดความขัดแย้ง คือ ความต้องการ ๕ ประเภท คือ^{๑๐} ๑. ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self – Fulfillment Needs) ๒. ความต้องการนิยมนับถือในตนเอง (Ego Needs) ๓. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) ๔. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) ๕. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs)

ส่วนนักจิตวิทยาท่านอื่น ๆ ได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งซึ่งอาจเกิดขึ้นได้หลายประเด็น กล่าวคือ^{๑๑}

๑. ความขัดแย้งด้านเป้าหมาย คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่เป้าหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหนึ่งมีความต้องการต่อสิ่งที่จะได้รับแตกต่างจากอีกบุคคลหนึ่ง

๒. ความขัดแย้งด้านความคิด คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่แต่ละฝ่ายมีความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกัน

๓. ความขัดแย้งด้านความรู้สึก คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาเมื่อบุคคลหนึ่งมีทัศนคติหรือความรู้สึกที่ขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่ง

๔. ความขัดแย้งด้านพฤติกรรม คือ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการที่บุคคลหนึ่งกระทำการบางอย่าง ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของอีกฝ่ายหนึ่ง

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ความขัดแย้งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทหลัก กล่าวคือ ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งในแง่ความคิด ความรู้สึก คุณค่า และรสนิยมที่แตกต่าง และความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) อันได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดจากความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ “ความอยากได้ อยากใหญ่ และใจแคบ”^{๑๒}เป็น “ตัวการสำคัญ” ที่ทำให้เกิด “ความหวาดกลัว ระแวง และไม่ไว้วางใจกัน”^{๑๓}หรือ “ตัวปัญหา” ของความขัดแย้งอยู่ที่ “อวิชชา” ซึ่ง

^๙ พันเอก(พิเศษ)นวม สงวนทรัพย์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๕.

^{๑๐} ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๘ – ๑๑๙.

^{๑๑} Henkin, A.B. et.al. “Conflict management strategies of principals in site – based managed schools”, *Journal of Educational Administration* 38, 2000: p. 142 – 154.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), วิถีสู่สันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

แตกกิ่งใหญ่ออกมาเป็น “ความโลภ ความโกรธ และความหลง”^{๑๔} “ความขัดแย้งได้นำมาสู่ความสูญเสีย ด้านเศรษฐกิจและทรัพยากร สูญเสียโอกาสด้านการพัฒนาและการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความขัดแย้งนำไปสู่ความอึดอันตันใจ และเป็นที่มาของทัศนคติที่ก้าวร้าว ซึ่งอาจแสดงออกเป็น พฤติกรรมที่เป็นความรุนแรงทั้งทางตรงต่อผู้อื่นหรือแม้แต่ตนเอง”^{๑๕}

ดังนั้น สังคมมีความจำเป็นที่ต้องมีขั้นตอนที่จะแปรเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้เกิดพฤติกรรมไปในทางด้านสันติภาพ สันติภาพเป็นเครื่องมือและความหวังเดียวที่จะก่อให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์ และสร้างความเจริญให้กับสังคม สังคมจึงควรมุ่งค้นหาเครื่องมือ หรือวิธีการและเป้าหมายที่จะทำให้ มนุษย์โลกอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กล่าวคือ สันติภาพเป็นทางออกและทางรอดของมนุษยชาติ

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยสันติภาพ

สันติภาพ หมายถึง ความสงบ^{๑๖} เป็นสภาพการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้กำลัง^{๑๗} สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หรือความรุนแรงในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วทำให้สังคมปราศจากสันติสุข^{๑๘} สันติภาพมีอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ แต่เกิดขึ้นได้จากกระบวนการหรือวิธีการที่เป็นระบบและรูปแบบชัดเจนและพิสูจน์ได้ กล่าวคือ สันติภาพเกิดขึ้นได้ต้องใช้สันติวิธี นอกจากนี้สันติภาพยังหมายรวมถึงหนทางหรือแนวทางที่จะกระทำ วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี^{๑๙} “สันติวิธีมีหลายความหมาย ได้แก่ “วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง วิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต”^{๒๐} “สันติวิธีเป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ”^{๒๑}

ดังนั้น สันติวิธีจึงหมายถึงวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมในการบริหารจัดการชีวิตของตนเองและสังคม เป็นเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้งได้ด้วยความสงบและไม่ใช้ความรุนแรง รวมไปถึงการใช้ชีวิตด้วยสันติวิธี โดยสันติวิธีจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) สันติวิธีในการต่อสู้และเรียกร้อง (Peaceful Demonstrate/Protest) การเรียกร้องจากผู้มีอำนาจอย่างสงบ โดยสันติ ไม่มีอาวุธ^{๒๒} และไม่ใช้ความรุนแรงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

^{๑๔} พระโสภณคณาภรณ์, “ความขัดแย้งในจิตมนุษย์หน้า”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อรุณี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๘.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๖, หน้า ๑๑๖๖.

^{๑๗} ประชุมสุข อาชวอำรุง, ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, หน้า ๑๓๓.

^{๑๘} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, หน้า ๑๒.

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๖.

^{๒๐} รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์, สันติศึกษากับสันติภาพ, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

^{๒๑} มารค ตามไท, การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๗๘-๘๐.

^{๒๒} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

๒) **สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง** (Peaceful Conflict Resolution) ความพยายามยุติความขัดแย้งโดยใช้สันติ เพื่อระงับยับยั้งไม่ให้ความขัดแย้งขยายไปสู่ความรุนแรงต่อไป โดยใช้การเจรจา การไกล่เกลี่ย การประนีประนอม เป็นต้น

๓) **สันติวิธีในการดำเนินชีวิต** หมายถึง การดำเนินชีวิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคม^{๒๓}

สังคมมนุษย์เรียกร้องหาสันติภาพและให้ร่วมมือกันสร้างสันติภาพ สันติภาพในสังคมจะเกิดขึ้นได้ ถ้ามนุษย์ในสังคมทุกระดับ รู้จักสันติภาพที่แท้จริง สันติภาพที่มนุษย์เข้าใจกันนั้นมีหลายนัยยะ กล่าวคือ สันติภาพ คือ ความสงบเรียบร้อย การไม่รบราฆ่าฟันกัน ไม่มีสงคราม อยู่กันโดยไม่เบียดเบียนกัน ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน^{๒๔} ไม่กระทบกระทั่งกันและกัน ไร้ความขัดแย้ง ภาวะไร้สงครามและความมีจิตใจสูง คือรู้จักทำตนให้อยู่เหนือปัญหา และความทุกข์ทั้งปวง^{๒๕} การปลอดสงคราม มิใช่ความรุนแรง การแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี^{๒๖} แต่อย่างไรก็ตาม สันติภาพนั้นมีหลายสำนัก ซึ่งมีขอบเขตและการนิยามที่อาจจะแตกต่างกันไปตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละสำนัก กล่าวคือ การนิยามความหมายของ “สันติภาพ” อาจสรุปแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มคือ ๑. สันติภาพคือสภาวะที่ปราศจากสงคราม ๒. สันติภาพคือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ๓. สันติภาพคือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรงและความขัดแย้ง ๔. สันติภาพคือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรงและเกิดความขัดแย้งได้^{๒๗}

นอกจากนี้ แนวคิดสันติภาพยังสามารถกล่าวโดยสรุปเป็นภาพกว้าง ๆ ก็คือ ภาวะการไม่ใช้ความรุนแรง สามารถแบ่งแยกออกได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ สันติภาพเชิงลบและสันติภาพเชิงบวก

๑) **สันติภาพเชิงลบ** (negative peace)

สันติภาพเชิงลบ คือ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรง และทางอ้อม ไม่มีการกระทำรุนแรงทางร่างกายหรือการทำสงคราม สังคมมีความสงบ ซึ่งเราสามารถเรียกว่าสังคมมีความปกติสุข ซึ่งการตีความของนักสันตินิยมแต่ละกลุ่มนั้น มีอาจที่จะตัดสินได้ว่า การตีความของกลุ่มใดถูกต้องหรือไม่ มองได้หลายมิติ^{๒๘}

^{๒๓}โคทม อารียา, บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลา จดหมายข่าวประชาชน, ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖, หน้า ๒๖.

^{๒๔}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕

^{๒๕}พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), มองสันติภาพของโลก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๖.

^{๒๖}คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เอกสารมนุษย์กับสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓.

^{๒๗}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, หน้า ๙๙-๑๑๐.

^{๒๘}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, หน้า ๔๑๒.

๒) สันติภาพเชิงบวก (positive peace)

สันติภาพเชิงบวก สันติภาพเชิงบวก คือ การเคารพมีสิทธิเสรีภาพ มีความยุติธรรม เคารพในสิทธิมนุษยชน การยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์และทัศนคติที่แตกต่าง

นอกจากนี้ สันติภาพยังจำแนกประเภทออกเป็น ๒ ประเภท หรือที่เรียกว่า สันติภาพเชิงทวิภาวะ คือ สันติภายใน (Inner Peace) และสันติภายนอก(Outer Peace)

๑. สันติภาพภายใน (Inner Peace) หมายถึง สภาวะที่จิตหลุดจิตพ้น จากพันธนาการของกิเลส หรือจากการครอบงำของสิ่งต่างๆ อันเป็นสภาพจิตที่ไร้ความขัดแย้ง ไร้ความรุนแรงทุกชนิด ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกภาวะนี้ว่า “นิพพาน”

๒. สันติภาพภายนอก หมายถึง สภาวะที่บุคคล สังคม หรือโลก ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความรัก และความสามัคคีประสมกลมกลืนระหว่างมนุษย์ด้วยกัน มีเสรีภาพ และเคารพในสิทธิมนุษยชน เป็นการหาทางออกเพื่อยุติปัญหาความขัดแย้งเพื่อไม่ให้รุกรานไปสู่ความรุนแรง หรือเมื่อเกิดความรุนแรงแล้วก็พยายามหาทางออกด้วยสันติวิธี^{๒๙}

๒.๔ สันติภาพในมิติของนักวิชาการ

การสร้างสันติภาพให้เกิดมีขึ้นในสังคมนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าสันติภาพเกิดจากความรู้ความตั้งใจในการที่จะสร้างให้มีขึ้น กล่าวคือ การสร้างสันติภาพเป็นทฤษฎีที่มีหลักการหรือขั้นตอนวิธีการ เป็นกระบวนการและแนวทางที่แน่นอนและหลากหลาย ดังที่ปรากฏให้เห็นในสังคมโลก ๓ แนวทาง หรือ ๑๖ วิธีการ^{๓๐} ได้แก่

๒.๔.๑ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางการทูต หรือ การปรึกษาหารือ (Peaceful Diplomatic Means, Consultation) มี ๔ วิธี คือ ๑. การเจรจาต่อรอง (Negotiation) ๒. การไต่สวน (Inquiry) ๓. การไกล่เกลี่ย (Reconciliation คือ ๓.๑ การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) การประนีประนอมตกลง ๓.๒ การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางเป็นเพียงผู้ช่วยติดต่อ (Good Officers or Facilitator) ^{๓๑} ๔. การประนีประนอม (Compromising)

๒.๔.๒ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางกฎหมาย (Peaceful Legal Means) มี ๓ วิธี คือ ๑. อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) ๒. กระบวนการตัดสินทางศาลยุติธรรม

^{๒๙} ชูवाल ชิงชัย, “สงครามกับการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธ: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมทัตและราชกุมารที่ฆาฏ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๐} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ศึกษาแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติ: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๐-๒๘๐.

^{๓๑} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ศึกษาแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติ: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๓.

(Judicial Approach) หรือ การดำเนินคดี (litigation) ๓. กระบวนการออกกฎหมายบังคับโดยรัฐ (Legislative Approach) ^{๓๒}

๒.๔.๓ ทางเลือกเชิงสันติอื่น ๆ (Peaceful Alternative Means) มี ๙ วิธีการ คือ (๑) การหลีกเลี่ยง หรือการถอนตัว (Avoiding or withdrawing) (๒) การเผชิญหน้า ไม่หนีปัญหา หรือยั่วยุเวลา (Confrontation)^{๓๓} (๓) การโน้มน้าว การชักชวน การรบเร้า (Persuasion)^{๓๔} (๔) การสนับสนุน การให้โอกาส ช่วยให้การตัดสินใจว่าจะทำอะไร (Supporting) (๕) การบังคับ ผลักดัน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายมากกว่าความสัมพันธ์ (Competing, Forcing and compelling)^{๓๕} (๖) การโอนอ่อนผ่อนตาม การเอื้อประโยชน์ (Accommodating or smoothing) (๗) การร่วมมือกัน การแบ่งปันปันส่วน สร้างความสัมพันธ์และเป้าหมาย (Collaborating, integrating, or problem solving)^{๓๖} หรือ การมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด^{๓๗} (๘) การมีส่วนร่วม (Participation) ^{๓๘} (๙) ลงมติ หรือการลงคะแนนเสียง (Voting)

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างแนวคิดสันติวิธีที่ปรากฏในตำราเรียน ซึ่งเป็นวิธีการที่นักสันติภาพได้เสนอไว้ ตัวอย่างเช่น ยีน ชาร์ปได้นำเสนอวิธีการสร้างสันติวิธีเพื่อต่อสู้กับกลุ่มอำนาจนิยมสามารถสรุปย่อๆ ได้ ๓ ประเภท และภายหลังได้มีการประยุกต์ได้ถึงร้อยกว่าวิธีการ ดังนี้

๑) **การประท้วง หรือชักจูงโดยไม่ใช้ความรุนแรง** เป็นวิธีการในเชิงสัญลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของกลุ่ม เช่น การชุมนุมเดินขบวน การเสียดสี ล้อเลียน การส่งจดหมายฉีก

๒) **การไม่ให้ความร่วมมือ** วิธีการนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๓กลุ่มคือการไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม การไม่ให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการไม่ให้ความร่วมมือทางการเมือง

๓) **การแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรง** เช่น การอดอาหารประท้วง การนั่งยึดเยื่อการขวางกั้นพาหนะกีดขวางทางเดิน การยึดพื้นที่ก่อสร้าง การแสดงมหรสพล้อการเมืองเผด็จการ การทุบสินค้าตีตลาด การตั้งองค์การเศรษฐกิจแบบใหม่ขึ้นมา การตั้งรัฐบาลหรือสถาบันซ้อน^{๓๙}

^{๓๒}วันชัย วัฒนศัพท์ (ผู้แปล), กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง, (ขอนแก่น: สถาบันสันติศึกษา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๓๓}Paul Wallensteen, "Understanding Conflict Resolution: Framework", in Peter Wallensteen, Editor, Peace Research: Achievement and Challenges (Boulder & London: Westview Press), p. 119.

^{๓๔}Speed B. Leas, "Choosing a Conflict Management Strategy", in Discover Your Conflict Management Style, ed. Speed B. Leas, (New York: The Alban Institute, 1984), p.8.

^{๓๕}ร็อบบิ้นส์ (Robbins) อ้างใน สิทธิพงศ์ สิทธิขจร, การบริหารความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

^{๓๖}พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, ศึกษารูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติ: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่, หน้า ๑๐๗.

^{๓๗}วันชัย วัฒนศัพท์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕-๒๘.

^{๓๘}วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๓๐.

^{๓๙}ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ท้าทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๓-๑๒๒.

มหาตมะ คานธีก็เป็นนักสันติภาพคนหนึ่งที่ได้เสนอวิธีการเพื่อการสร้างสันติภาพในรูปแบบ ๓ แนวคิดหลัก ๆ กล่าวคือ สัตย์ (Satya) อหิงสา (Ahimsa) และสัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หรือพลังแห่งสัจจะซึ่งมีนัยยะเพื่อการปฏิบัติ ดังนี้

๑. **สัตย์ หรือ สัจจะ คือ พระเป็นเจ้า**คานธีได้ให้ความสำคัญกับสัจจะอย่างสูงส่งโดยมีความพยายามอย่างยิ่งในการที่จะรักษาสัจจะ

๒. **อหิงสา** คือ แนวทางที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึง “สัจจะ” อหิงสาเป็นการฝึกและบังคับใจไม่ยอมให้มีการทำร้ายหรือแค้นผู้ใด อหิงสามีใช่เป็นการยอมจำนนหรือสโรราบ หากจะมีการยอมจำนนหรือสโรราบแล้วไซ้ การใช้หิงสาหรือกำลังจะดีกว่า^{๔๐} ฉะนั้น เงื่อนไขที่สำคัญของอหิงสา หรือการไม่ใช้ความรุนแรงก็คือ การสร้างความเป็นธรรมให้แก่ชีวิตทุกชนิด และทุกระดับ^{๔๑}สรุปว่า การไม่ใช้ความรุนแรงหรืออหิงสา ที่ได้อหิงสา ที่นั้นยอมมีสัจจะ และสัจจะก็คือพระเป็นเจ้า

๓. **สัตยาเคราะห์** คือ การดื้อแพ่ง^{๔๒}กล่าวคือ ไม่มีความเกลียดชัง มีความอดทน มีการสวดภาวนาเป็นลักษณะสำคัญของสัตยาเคราะห์^{๔๓}

ความเป็นจริงทางสังคมย่อมเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้คนในสังคมไม่มีความขัดแย้งกัน เพราะความขัดแย้งทำให้เกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง หากเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์เรียกว่าเป็นการพัฒนา แต่หากเปลี่ยนแปลงในทางร้ายก็จะทำให้เกิดความรุนแรง ดังนั้นสันติวิธีจึงเป็นทางเลือกที่ให้แต่ละสังคมได้เรียนรู้และนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมของตนเอง

๒.๕ สันติภาพในมิติของศาสนา

เราได้เห็นข้อเสนอแนะในมิติทั้งแนวคิดและวิธีการในการสร้างสันติภาพของเหล่านักวิชาการบ้างแล้วบางส่วน ยังมีแนวคิดสันติภาพอีกมิติหนึ่งที่น่าสนใจ คือ สันติภาพในมุมมองของศาสนา ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ทุกศาสนาล้วนมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข อดุมการณ์ของการก่อตั้งศาสนาเป็นไปเพื่อให้โลกสงบร่มเย็น อดุมการณ์ของศาสนาไม่ใช่เพื่อทำลายล้าง แต่เป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ หรือระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่รอบตัว คุณค่าของศาสนาย่อมมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในอันที่จะเข้าไปช่วยฟื้นฟู และเชื่อมสมานสังคมโลกให้สามารถปรับวิคิด และท่าทีของการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สามารถยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา อดุมการณ์และความเชื่ออย่างมีสติ

ในสถานการณ์สังคมโลกปัจจุบันกำลังเป็นสิ่งที่ท้าทายการทำหน้าที่ของศาสนาว่าจะช่วยสร้างสันติสุขหรือแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในสังคมโลกได้อย่างไร ศาสนาจะเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมนำเสนอทางรอด และร่วมแก้ปัญหาให้มวลมนุษยได้จริงหรือ หรือว่าศาสนาจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของ

^{๔๐}มหาตมา คานธี, แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๑.

^{๔๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

^{๔๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐.

^{๔๓}M.K. Gandhi, *Non-Violence in peace & War*, Vol.1 , (Ahmedabad: Navajivanpublishing House, 1948), p. 61.

ปัญหาหรือสร้างความขัดแย้งเสียเอง แต่โดยหลักการและเป้าหมายของศาสนาก็เพื่อสอนให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรม ดังนั้น ทุกศาสนาจะต้องมีหลักการหรือแนวคิดและวิธีการสร้างสันติภาพไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เพราะหน้าที่หลักของศาสนาต่างๆ ในโลกนี้ คือ การทำให้ผู้นับถือมีความสุข มั่นคงและปลอดภัยในการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืน อยู่ร่วมกับคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่นอย่างสงบ ศาสนามีคุณค่าสำหรับทำหน้าที่ในการสร้างความมั่นใจ และเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ดังนั้น หลักสันติวิธีในมิติของศาสนาย่อมเป็นทางเลือกอีกทางเลือกหนึ่ง ในการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดสันติภาพในสังคม กล่าวคือ ควรเน้นย้ำให้นำหลักคำสอนในแต่ละศาสนาไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินทั้งในเชิงปัจเจก และสังคม เป็นการหันกลับมาสู่เป้าหมายของศาสนาที่แท้จริง เพราะการเกิดขึ้นของศาสนามีเป้าหมายสำคัญสูงสุดคือการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น และเป็นสันติสุขของมวลมนุษยชาติการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน เราควรใช้ศาสนาเป็นสะพานเชื่อมสู่สันติภาพ ดังนั้น ในการวิจัยนี้จึงเป็นการค้นหาแนวคิด หลักการ รูปแบบ และวิธีการการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา ๕ ศาสนา กล่าวคือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อเป็นทางเลือกและทางรอดของสังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะแม้ว่าโลกจะก้าวไกลไปขนาดไหน ศาสนาก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ชนิดที่ไม่อาจมองข้ามได้ ดังนั้น สันติวิธี ในมิติของศาสนาจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน และจะเป็นพื้นฐานแห่งสันติภาพที่ยั่งยืน

๒.๕.๑ สันติภาพในพระพุทธศาสนา

สันติภาพพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สังคมแห่งสันติ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง สันติภาพในบริบทนี้ อาจจะมีการขัดแย้งกันได้ ตราบเท่าที่ความขัดแย้งมิได้นำไปสู่ความรุนแรงในมิติต่าง ๆ ซึ่งจัดว่าเป็นสังคมสันติเชิงโลกียะ หรือ สมมติสันติ คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอาจมีความขัดแย้งกันทางการกระทำ การพูด และความคิดเห็นได้ ตราบเท่าที่การคิด การพูด หรือการกระทำนั้นไม่พัฒนาตัวเองไปสู่ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม การไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา เครื่องมือวิธีการในการจัดการความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง หรือปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมและเป็นวิธีที่ประกอบไปด้วยความรัก ความสงสาร ความเป็นธรรม เช่น ความโปร่งใส บริสุทธิ์ยุติธรรม และเที่ยงธรรม สันติภาพในพระพุทธศาสนาเป้าหมายสูงสุด คือ สภาวะแห่งสันติภาพกับสภาวะแห่งนิพพานว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะสันติ แปลว่า ความสงบ เป็นชื่อหนึ่งของพระนิพพาน คือ คำที่ใช้แทนกันได้ สรุปว่า สันติ คือ นิพพานนั่นเอง^{๔๔} เป็นสภาวะที่รู้แจ้งโลกและชีวิต เข้าใจสภาพความเป็นจริง ปราศจากภาวะของความขัดแย้งและความรุนแรงทั้งภายในและภายนอก “เป็นอิสรภาพ คือ หลุดพ้นจากความบีบคั้น ทำให้เกิดความสงบสุข สันติภาพที่ปราศจากความขัดแย้งและความรุนแรงจึงมีความหมายเกินความไปถึงสันติภาพภายในคือการที่จิตสงบระงับดับกิเลสและกองทุกข์ ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์^{๔๕}

^{๔๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่อสันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๔๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๖๖.

๒.๕.๑.๑ ประเภทของสันติภาพ

สันติภาพในทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ สันติภาพภายนอกและสันติภาพภายใน หรือสันติภาพระดับโลกียะ และสันติภาพระดับโลกุตระ คือ ในเชิงกายภาพไม่ใช่ความรุนแรงในการแก้ไขปัญห และในเชิงตัวบุคคลคือภาวะของความสงบร่มเย็น ไม่ถูกบีบคั้นครอบงำจากกิเลสต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากแนวคิดของนักวิชาการทางศาสนาที่กล่าวไว้ ดังนี้

องค์ทะไลลามะ มองว่า “สันติภาพจึงเริ่มต้นที่เราแต่ละคน เมื่อเรามีความสุข สงบภายใน เราจะมีความสุขต่อทุกคนรอบตัวเราเอง เมื่อสังคมของเรามีความสุข ก็จะแบ่งปันความสุขแก่สังคมใกล้เคียงเรื่อยไป” “สันติภาพที่แท้จริงต่อตัวเราเอง และโลกรอบตัวเรา เป็นสิ่งที่จะเข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาสันติสุขทางใจ”^{๔๖} ดังนั้น “สันติภาพในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการไม่มีสงครามเท่านั้น.... สันติภาพจะคงอยู่ก็ต่อเมื่อเราได้ให้ความเคารพในสิทธิมนุษยชน เมื่อประชาชนได้รับการดูแลอย่างดี”^{๔๗}

พุทธทาสภิกขุ มองว่า สันติภาพคือถ้อยคำที่ตรงกันข้ามกับวิฤติการณ ซึ่งคำว่า “วิฤติการณ” หมายถึง “มันผิดปกติ” ผิดปกติหรือไม่สงบ” ท่านชี้ว่า “วัตถุวิฤติซึ่งวัตถุหมายถึงโลก ธรรมชาติ บุคคล และจิตวิฤติท่านอุปมาว่า สิ่งเหล่านั้น ถูกตี ถูกเผา ถูกมัด และถูกกดให้จมน้ำ” ดังนั้น สันติภาพในความหมายของท่านก็คือ “สันติภาพมีอากาโรการไม่กระทบกระทั่งกันและกัน และสันติภาพมีปรากฏการณ์ คือ ทุกคนยิ้มกันได้”^{๔๘} ซึ่งการมองในลักษณะนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า สังคมใดหรือกลุ่มใดก็ตาม ไม่กระทบกระทั่งกัน มีความสุข อยู่ร่วมกันด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ลักษณะเช่นนี้ก็มีน้อยที่แสดงให้เห็นถึง “สันติเชิงสังคม” อันเป็นสันติเชิงโลกียะ^{๔๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มองว่า แม้ว่าจะไม่ได้มีการรบราฆ่าฟันกันก็ตาม เช่น สังคมที่มีการแก่งแย่งแข่งขันกัน ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์ เอารอดเอาเปรียบข่มเหงกัน ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงจัดได้ว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความสงบและความสุขที่แท้จริง” ดังนั้น “ภาวะขาดสันติภาพในโลกนี้จึงมีหลายแบบ”^{๕๐}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร มีฤกษ์) สันติภาพเชิงสังคมนั้น หมายถึง ความเป็นเอกภาพ ความประสานสอดคล้อง หรือประสมกลมเกลียว เสรีภาพ และความยุติธรรมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสังคม และสังคมจะสามารถเต็มไปด้วยสันติภาพ トラบเท่าที่สมาชิกในสังคมมีจิตใจที่เต็มไปด้วยสันติภาพเช่นเดียวกัน^{๕๑}

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗-๓๑๘.

^{๔๗} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ แปล, *อัตชีวประวัติขององค์ทะไลลามะ: อิสรภาพในการลี้ภัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาสน, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑๗-๓๑๘.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕-๙๙.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๕๑} Phra MedhiDhammaporn (Prayoon mererk), *Buddhist Morality*, (Bangkok: Mahachulalongkonrajavidyalaya University Press, 1994), p.19, p.60.

พระไพศาล วิสาโล มองว่า “เมื่อพูดถึงสันติภาพ เรามักนึกถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสงคราม ภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบราฆ่าฟันกัน และความโกลาหลอลหม่าน^{๕๒} แต่ถึงอย่างนั้น เราต้องมองความหมายในเชิงบวกด้วย กล่าวคือภาวะที่สงบ ราบรื่น ผู้คนดำรงชีวิตเป็นสุข และมีสมานฉันท์ต่อกัน^{๕๓}”

สรุปได้ว่า สันติภาพในพระพุทธศาสนา มีสันติภาพที่ปราศจากความรุนแรงและปราศจากความขัดแย้ง และสันติภาพภายนอก หรือสันติภาพเชิงสังคม สังคมเชิงโลกียะ พร้อมทั้งสันติภาพภายใน หรือ สันติภาพสูงสุด หรือ สันติภาพเชิงโลกุตระ ก็คือ นิพพาน อันเป็นสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง และความขัดแย้งภายในจิต

๒.๕.๑.๒ หลักการพื้นฐานแห่งสันติภาพ

สังคมโลกจะสงบสุข เจริญหรือเสื่อมได้ก็ด้วยการกระทำของมนุษย์ (กรรม) มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ พัฒนา และสร้างวิถีชีวิตของตนเอง ชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เอง พระพุทธศาสนาได้มีชุดคำสอนที่เป็นหัวใจพื้นฐาน หรือเป็นแนวปฏิบัติหรือเป็นกรอบและทิศทางในการดำเนินชีวิต หลักโอวาทปาฏิโมกข์ยังจัดได้ว่าเป็นกรอบและทิศทางในการเผยแผ่ศาสนา และได้กลายมาเป็นอัตลักษณ์ที่สะท้อนบริบทสันติภาพของพระพุทธศาสนา โดยทรงวางหลักการ ๓ ข้อ อุดมการณ์ ๔ ข้อ และ วิธีการ ๖ ข้อ ดังนี้

หลักการ ๓ คือ

๑. สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง การไม่ทำบาปทั้งปวง
๒. กุสะลัสสุปะสัมปะทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม
๓. สะจิตตะปะริโยทะปะนัง การชำระจิตของตนให้ขาวรอบ

อุดมการณ์ ๔ คือ

๑. ขันติ ปะระมัง ตะโป ตีติกขา
ความอดทน ได้แก่ ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย วาจาใจ
๒. นิพพานัง ปะระมัง วัฑฒันตํ พุทธา
นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์เป็นเป้าหมายพระพุทธศาสนา
๓. นะ หิ ปัพพะชิโต ปะรูปะชาตี
ความไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย รบกวน หรือเบียดเบียนผู้อื่น
๔. สะมะณัณ โหติ ปะรัง วิหะระยันโต
ความสงบทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ

วิธีการ ๖ คือ

๑. อานุปะวาโท การไม่ว่าร้าย ได้แก่ ไม่กล่าวให้ร้ายหรือกล่าวโจมตีใคร
๒. อานุปะชาโตการไม่ทำร้าย

^{๕๒}พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน *สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ*, กาญจนนา แก้วเทพ บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

^{๕๓}พระไพศาล วิสาโล “องค์รวมแห่งสันติภาพ”, ใน *สู่สันติเสรี: ๕๐ ปี สันติภาพไทย*, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔-๒๗.

๓. ปาฏิโมกเข จะ สังวะโร

สำรวมในปาติโมกข์ ได้แก่ ความเคารพระเบียบวินัย กฎกติกา กฎหมาย

๔. มัตตัญญูตา จะ ภัตตัสสัมมิง

รู้จักประมาณ ได้แก่รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหารหรือการใช้สอย

๕. ปันตัญจะ สะยะนาสะนัง

อยู่ในสถานที่ที่สงัด ได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

๖. อะธิจิตเต จะ อาโยโค ฝึกหัดจิตใจให้สงบได้แก่ฝึกหัดชำระจิตให้สงบมีสุขภาพ

คุณภาพ^{๕๔}

หลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ หลักการที่สะท้อนสันติภาพสูงสุดหรือเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน จากหลักการดังกล่าว ทำให้นักวิชาการทางศาสนามองสันติภาพของพระพุทธศาสนาแตกต่างกันไปหลายระดับหรือปรากฏได้หลาย 2 มิติ กล่าวคือ

๑. สันติภาพ คือ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรงและปราศจากความขัดแย้ง โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์) พระไพศาล วิสาโล และติช นัท ฮันท์ สันติภาพสูงสุดภายในพระพุทธศาสนา คือ สันติภาพเชิงโลกุตระ คือ “นิพพาน” อันเป็น “สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง และความขัดแย้งภายในจิต เป็นศาสนาที่ปฏิเสธความขัดแย้งที่นำไปสู่การใช้ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมทุกรูปแบบนั้น

๒. สันติภาพคือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง แต่ขัดแย้งกันได้ โดยท่านพุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) พระไพศาล วิสาโล และกัลตุง มองว่าพระพุทธศาสนาในเชิงสังคมเชิงเป็นโลกียะนั้นสามารถที่จะขัดแย้งกันได้ แต่ปัญหาก็คือ “ขัดแย้งอย่างไร ให้ได้ประโยชน์” หรือ ขัดแย้งอย่างไร จึงจะไม่นำไปสู่ความรุนแรง^{๕๕}

๒.๕.๑.๓ สาเหตุของความขัดแย้ง

พระพุทธศาสนามองความขัดแย้งมีมูลเหตุมาจากตัณหา มานะ ทิฐิที่คอยลิดรอนสันติภาพหรือทำลายสันติ และเนื่องจากกิเลส ๓ ตัวนี้ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ กล่าวคือ

๑. ตัณหา คือ ความอยาก ก่อให้เกิด ความอยาก การแสวงหา การได้มา การพินิจพิเคราะห์ ความกำหนดด้วยอำนาจแห่งความพอใจ ความหมกมุ่นฝังใจ การยึดถือครอบครอง ความตระหนี่ ความหวงกั้น สู่การถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท ความอยากแยกเป็น ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

๑) ความอยากในวัตถุ (วัตถุภพ) ได้แก่ (๑) ความอยากได้ส่วนที่ดีหรือส่วนที่อร่อยที่เรียกว่า กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (๒) ความอยากได้ทรัพย์ทั้งส่วนที่เรียกว่า สวัญญาณทรัพย์ (ทรัพย์ที่มีชีวิต) และอวิญญูญาณทรัพย์ (ทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต) ที่น่าใคร่น่าปรารถนา

^{๕๔}โครงการหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา, บทสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒.

^{๕๕} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ศึกษาแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติ: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๕๘.

๒) ความอยากได้ที่เป็นตัวกิเลส (กิเลสสาม) ได้แก่ ความกำหนัด ความพอใจ หรือ ความปรารถนาากามคุณ เป็นต้น

๒. **ทิฐิ** คือ การยึดมั่นจุดยืน เมื่อมนุษย์เกิดยึดถือในทิฐิทั้งหลายว่ายอดเยียม มองเห็นว่าทิฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฐินั้นว่า ‘เลว’ มนุษย์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้ ทิฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฐิในแง่ “ลบ” ประกอบไปด้วยสัkkายทิฐิ ๒๐ มิจฉาทิฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฐิมีวัตถุ ๑๐ จนถึงทิฐิ ๖๒^{๕๖} การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฐิ (ทิฐูปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน

๓. **มานะ** คือ การถือตัว กิริยา ลำพอง ทะนงตน มานะการถือตัวในสถานะของความ เป็นชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณว่า เราเลิศกว่าเขา^{๕๗} ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า “การถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตน” นั้น ทำให้เกิด การทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้

กิเลส ๓ ตัว กล่าวคือ ตัณหา มานะ และทิฐิจะเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ขาดแคลนสันติภาพ ทั้งภายในและภายนอก เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้าในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และ เหนี่ยวรั้ง การพัฒนาองค์กรและสังคมด้วย ทำให้สังคมทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือทำลายกัน

๒.๕.๑.๔ รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี

เมื่อเกิดความขัดแย้งแล้ว พระพุทธศาสนาได้นำเสนอทางออก หรือจัดการความขัดแย้ง โดยพุทธสันติวิธีด้วยการมุ่งประเด็นที่ว่าด้วยความจริงขั้นโลกียะ แต่ก็ส่งผลสืบเนื่องถึงการแก้ไขปัญหา ขั้นโลกุตระด้วย สันติในลักษณะดังกล่าว คือ ความสงบที่เกิดขึ้นจากการไม่ทะเลาะวิวาทกัน ด้วยทิฐิหรือยึดมั่นในความคิดเห็นของตนเอง จนนำไปสู่ความรุนแรงในมิติต่าง ๆ เช่น การการ ทะเลาะ แก่งแย่ง บาดหมาง วิวาท และมุ่งร้ายต่อกัน เป็นต้น ซึ่งสันติในลักษณะนี้เราสามารถที่จะ เรียกได้ว่าเป็นสันติภายนอก เป็นสันติเชิงสังคม คือ ไม่มีสงครามหรือว่าไม่มีความขัดแย้ง หรือว่า ไม่มีความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือว่า มีความขัดแย้งได้ แต่ปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรง และทางอ้อม

แนวทางปฏิบัติเพื่อการป้องกัน แก้ไขความขัดแย้งและเสริมสร้างสันติภาพทาง พระพุทธศาสนานั้นจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรม คือ ทั้งศีลและธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาจิตใจมนุษย์ แก้ปัญหาแบบมนุษย์ด้วยตัวมนุษย์เอง พระพุทธเจ้าทรงใช้ชุดของแนวคิด “แนวคิดเชิงรับ” “แนวคิดเชิงรุก” และ “แนวคิดแบบ คู่ขนาน” มาเป็นแบบในการจัดการความขัดแย้ง ดังนี้

๑ แนวคิดพื้นฐาน “เชิงรับ” หมายถึง แนวคิดที่มุ่งเน้นพัฒนา หรือกล่อมเกลาคุณภาพ จิตของมนุษย์ให้มี “ภูมิदानทาน” ๒ ประการ คือ

^{๕๖} พุ.ม. (ไทย) ๒๘/๑๗๔/๔๙๒-๔๙๔.

^{๕๗} พุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓. ดูเทียบใน พุ.ม. (ไทย) ๒๘/๑๗๘/๕๐๘-๕๑๐.

๑.๑ หลักขันติธรรม “ขันติ” หมายถึง ความอดทนที่เกิดขึ้นจากการที่เราถูกกระทำโดยฝ่ายตรงข้าม ลักษณะขันติ เช่น “สมณะในธรรมวินัย ไม่ด่าตอบบุคคลผู้ด่าอยู่ ไม่เสียสดีตอบบุคคลที่เสียดสืออยู่ ไม่ประหารตอบบุคคลผู้ประหารอยู่”^{๕๘}

๒.๒ หลักอนัตตา “อนัตตา” หมายถึง “การลดทอน รื้อถอน ทำลาย และสลายการยึดมั่นถือมั่นในความเป็นอัตลักษณ์” เพราะอรรถาต์ตวนทำให้เกิดการยึดมั่นในความเป็น “ชาตินิยม” หรือ “ชาติพันธุ์” ของตัวเองจนเป็นที่มาของการ “ดูถูก” “ดูหมิ่น” “เหยียดหยาม” และ “เกลียดชัง” คนอื่น ลักษณะของคนทีละอรรถาต์ต เช่น “มนีย่อมไม่กล่าวยกย่องตนในบุคคลที่เสมอกันผู้ต่ำกว่า ผู้สูงกว่า และยอมไม่ยึดมั่นถือมั่น”^{๕๙}

๒. แนวคิดพื้นฐาน “เชิงรุก” หมายถึง การสร้างปฏิสัมพันธ์ ๒ ประการ คือ

๒.๑ หลักการวธรรม^{๖๐} หมายถึง “ความเคารพผู้ใหญ่ หรือบุรุษอาวุโสผู้ทรงธรรมซึ่งทำหน้าที่ในการชี้ ‘ชุมทรัพย์’ ให้แก่เรา ความเคารพในองค์ความรู้ที่เราได้รับการชี้แนะจากบุคคลอื่น และความเคารพที่ประชุม หรือมติที่ประชุม” การแสดงความเคารพ ยกย่อง ให้เกียรติ หรือให้ความสำคัญแก่ “บุคคล” “ข้อมูล หรือองค์ความรู้ธรรม” และ “ประชาคม” โดยลำดับ

๒.๒ หลักสามัคคีธรรม หมายถึง “ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ” ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า “ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง คือ ความสามัคคี”^{๖๑}

๓. แนวคิดพื้นฐาน “แบบคู่ขนาน” คือ การจัดการความขัดแย้งโดย “แนวคิดเชิงรุก” และ “แนวคิดเชิงรับ” อยู่ในชุดของแนวคิดเดียวกัน ได้แก่

๓.๑ พรหมวิหารธรรม ได้แก่ “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” แนวคิดเชิงรับ” ได้แก่ “เมตตาและอุเบกขา” และ “แนวคิดเชิงรุก” ได้แก่ “กรุณา และมุทิตา”

๓.๒ อปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียวไม่มีเสื่อม คือ^{๖๒} (๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันบ่อย ๆ (๒) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน ไม่บัญญัติ (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบหลู่สิ่งที่มีบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้ตามเดิม (๔) สักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอนะจากท่านเหล่านั้น (๕) ไม่ข่มเหง ไม่ฉุดคร่าขึ้นใจกุลสตรี หรือกุลกุมาริ (๖) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมือง และนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป (๗) จัดการ รักษา ค้ำครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มี พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”

^{๕๘}อง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๕๔/๕๒๙.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๙.

^{๖๐}อง.สตต. (ไทย) ๒๓/๗๐/๑๐๕.

^{๖๑}ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๒๔๓.ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙/๓๖๒.

^{๖๒}ที.ม.อ. ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๖๖-๑๖๘.

อภิธานิยธรรม แนวคิดเชิงรุก คือ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) โดยการประชุมเพื่อปรึกษาหารือกันทั้งก่อนการประชุม ขณะประชุม และหลังประชุมให้พร้อมเพรียงกัน สอดรับกับแนวคิด “หลักเสวนาประชาชน” หรือ “สานเสวนา” (Citizen’s Dialogue)

อภิธานิยธรรม แนวคิดเชิงรับ คือ การพยายามรักษาสິงที่ดีและมีคุณค่าในสังคม ไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของท้องถิ่นอันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการแสดงออกซึ่งการให้เกียรติและเคารพ

๓.๓. สาราณียธรรม หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกรังถึงกัน” เป็น “กำแพง” หรือ “ภูมิคุ้มกัน” สำหรับ “ป้องกัน” ความขัดแย้ง กล่าวคือ (๑) ตั้งเมตตาภาวกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อน้าและลับหลัง คือ ช่วยชวนชวยกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย เช่น พยาบาลภิกษุที่เป็นไข้ เป็นต้นด้วยจิตที่เมตตา (๒) ตั้งเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อน้า และลับหลัง คือ ช่วยชวนชวยในกิจธุระของเพื่อนด้วยวาจา เช่น กล่าวตักเตือน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา (๓) ตั้งเมตตาโมกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที ก่อให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อน (๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ไม่หวั่นเอาไว้บริโภคนเดียว (๕) รักษาศีลของตนเองให้บริสุทธิ์เหมือนกับเพื่อนพรหมจารีอื่นๆ และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือตำหนิจากผู้อื่นในแง่ของศีลาจารวัตร (๖) เมื่อเกิดปัญหาได้ บทสรุปไปในทิศทางเดียวกันกับเพื่อนพรหมจารี ไม่วิวาทกับใครๆ จนนำไปสู่ความรุนแรง^{๖๓}

สาราณียธรรมเป็น “แนวคิดเชิงรุก” ประกอบไปด้วยการเข้าไปส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทางร่างกาย วาจา และใจในกิจกรรมต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ “วัตถุ” เป็นการป้องกันความขัดแย้งเชิงรุก ช่วยสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) และเป็นกระบวนการปรับทัศนคติ ปรับท่าทีเกี่ยวกับกระบวนการทศนให้ “ยืดหยุ่น” (Flexibility) และไม่แข็งตัวจนเกินไป ช่วยสร้างบรรยากาศของความ “สมานฉันท์” ให้เกิดขึ้น

๔.๔ สังคหวัตถุธรรม หมายถึง “คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้” หรือ “หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้” กล่าวคือ

ก. การให้ (ทาน) การให้วัตถุ” (วัตถุทาน) “การให้ความรู้” (ธรรมทาน) และ “การให้อภัย” (อภัยทาน) คือ

ข. วาจาเป็นที่รัก^{๖๔} คือ การพยายามหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่ขัดแย้งกันอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทกัน^{๖๕} ต่อกันและเสียตี่^{๖๖} มีหลักเกณฑ์ ดังนี้^{๖๗}

(๑) ตลาคตรู้วาจาที่ไม่วจริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไมเป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตลาคดไม่กล่าวค่านั้

(๒) ตลาคดคนรู้วาจาที่จริง ที่แท้แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไมเป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตลาคดไม่กล่าวค่านั้

^{๖๓}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๙-๖๐.

^{๖๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔.

^{๖๕}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๒-๒๐๓.

^{๖๖}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๙๘/๓๐๓.

^{๖๗}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๗/๘๘.

(๓) ตถาคตรู้ว่าจิตที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าจิตนั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาทาจิตนั้น

(๔) ตถาคตรู้ว่าจิตที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ แต่ว่าจิตนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาทาจิตนั้น

(๕) ตถาคตรู้ว่าจิตที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทาจิตนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาทาจิตนั้น

(๖) ตถาคตรู้ว่าจิตที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทาจิตนั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาทาจิตนั้น ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย

กล่าวโดยสรุป สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น “วาทาสภาสิต” ของพระพุทธเจ้าท่านนั้น ต้องประกอบไปด้วยคำที่ “จริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบไปด้วยเมตตาธรรม”

ค. การประพจน์ประโยชน์ (อรรถจริยา) การประพจน์สิ่งที่เป็นประโยชน์ ๓ ข้อ คือ การสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดแก่ตน แก่หมู่ญาติ และชาวโลก การทนนิ่งอยู่ไม่ได้ เมื่อเพื่อนมนุษย์กำลังประสบกับปัญหาความขัดแย้งในลักษณะต่าง ๆ

๔. การวางตนสม่าเสมอ (สมานัตตตา) คือ ความเป็นกลาง การวางตนสม่าเสมอ ไม่อคติ ทำหน้าที่ได้ถูกต้อง เป็นธรรม

สังคหวัตถุ ๔ ช่วยป้องกันความขัดแย้งของชุมชนในสังคม การป้องกันเป็นการนำเสนอมาตรการ “เชิงรุก” และ “เชิงรับ” ช่วยสร้างความสมานฉันท์ ความเป็นระเบียบ ความเป็นเอกภาพของสังคม

๓.๕ หลักศีลธรรม คือ ข้อปฏิบัติ เพื่อการจัดระเบียบสังคม

ศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การเข้าไปเบียดเบียนทาง ทั้งทางตรง และทางอ้อม การเคารพและให้เกียรติ สัตว์เหล่าอื่นรักตน เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น^{๖๘}

ศีลข้อที่ ๒ การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ การเคารพในทรัพย์สิน และสิทธิทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของคนอื่น ไม่เข้าไปแย่งชิง ฉกฉวยผลประโยชน์

ศีลข้อที่ ๓ การงดเว้นจากการประพฤติดินในกาม เคารพในสิทธิคุ้มครองของผู้อื่น

ศีลข้อที่ ๔ การงดเว้นจากการพูดเท็จ

ศีลข้อที่ ๕ การงดเว้นจากการดื่มสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การดื่มสุราเมรัย และสิ่งเสพติดอื่นๆ นั้น จะเป็นที่มาของการขาดสติ ทำให้เสียทรัพย์ เกิดโรค เสียชื่อเสียง ไม่รู้จักอาย และทอนกำลังสติปัญญาของตนเองแล้ว ยังเป็นที่มาของการทะเลาะวิวาทด้วย^{๖๙}

กล่าวโดยสรุปหลักการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นเกณฑ์มาตรฐานของศาสนาพุทธ ซึ่งส่งผลให้เกิดรูปแบบหรือแนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า พุทธสันติวิธี พร้อมทั้งยังเป็นแนวทางให้เหล่าสาวกของ

^{๖๘} พ.อ. (บาลี) ๒๕/๔๑/๑๕๕, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๕, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๑๙/๙๑, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๙/๑๓๗.

^{๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒.

พระองค์ได้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ โดยไม่ใช่ความรุนแรง หรือปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นคำสอนหรือหลักธรรมที่เป็นแนวปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างสันติสุขในชีวิตและสังคม เป็นชุดหลักธรรมที่สะท้อนแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นกรอบในการคุ้มครองสิทธิ และให้เกียรติ ตลอดถึงเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

๒.๕.๒ สันติภาพในศาสนาคริสต์

๒.๕.๒.๑ พัฒนาการศาสนาคริสต์

ความเป็นมาของศาสนาคริสต์นั้น เกิดจากพระเยซู ซึ่งท่านเกิดที่เมืองนาซาเรธ แคว้นกาลิลี ประเทศปาเลสไตน์ เมื่อ พ.ศ. ๕๔๓ สิ้นชีวิตเมื่ออายุได้ ๓๓ ปี พ.ศ. ๕๗๖ เผยแผ่ศาสนาอยู่ ๓ ปี พระเยซูประกาศศาสนาอยู่เป็นเวลา ๓ ปี วันสุดท้ายท่านในพิธีปัสคา ซึ่งเป็นวันเทศกาลกินขนมปังไม่มีเชื้อ พระเยซูพร้อมด้วยสาวก ๑๒ คน กำลังรับประทานอาหารมื้อสุดท้ายก็ถูกทหารโรมันจับด้วยข้อหาว่าเป็นกบฏต่อซีซาร์โรมัน ตั้งตนว่าเป็นบุตรพระเจ้า และเป็นพระเมสสิอาห์ แล้วให้ลงโทษประหารชีวิตโดยการตรึงกับไม้กางเขน ๓ วัน ภายหลังพระเยซูกลับลุกขึ้นมาได้และลอยขึ้นสวรรค์ คำสอนของพระเยซูนั้นปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ศาสนาคริสต์เรียกว่า "ไบเบิล" เมื่อพูดถึงคัมภีร์ไบเบิลจะต้องเข้าใจว่าเป็นคัมภีร์ทั้งของศาสนายิวและของศาสนาคริสต์รวมกัน^{๗๐} แบ่งออกเป็น ๒ ภาค ดังนี้

๑. **คัมภีร์เก่า (Old Testament)** เป็นการยอมรับนับถือคัมภีร์เก่าหรือพันธสัญญาเดิมของศาสนายิว เป็นเรื่องราวของศาสนายิว หรือยูดาห์ มีสาระสำคัญว่าด้วยการกำเนิดของโลก พระเจ้าสร้างโลกและบัญญัติ ๑๐ ประการ จนถึงพระเจ้าบันดาลให้น้ำท่วมโลกครั้งใหญ่เพื่อชำระล้างมนุษย์ที่ทำบาปกันมาก ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่สืบต่อเนื่องเป็นสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์มาจากศาสนายิว หรือเกิดจากการปฏิรูปลักษณะคำสอนของศาสนายิว

๒. **คัมภีร์ใหม่ (New Testament)** เป็นส่วนที่สาวกของพระเยซูเป็นผู้รวบรวมขึ้นเป็นเรื่องราวเริ่มต้นแต่การอุบัติขึ้นของพระเยซู ไปจนถึงจดหมายเหตุของพระอัครสาวกของพระเยซูบันทึกไว้ รวมทั้งหมดมี ๒๗ คัมภีร์

๒.๕.๒.๒ ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์

เนื่องด้วยศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักคนอื่น ๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๗๑}

๒.๕.๒.๓ แนวทางปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างสันติภาพ

^{๗๐}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecknk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi1> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๗๑}พระครูวาปีวชิโรภาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, เอกสารประกอบวิชาประวัติและพัฒนาศาสนา ความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘, หน้า ๓.

หลักความรักเป็นหลักคำสอนทางจริยธรรมที่สำคัญที่สุดของศาสนาคริสต์ คือ ความเป็นมิตรและความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข พระคริสต์ธรรมทั้งหมดเน้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ พระเยซูทรงเน้นไว้ในปัจฉิมโอวาทก่อนสิ้นพระชนม์ว่าความรักเป็นสิ่งมีค่ายิ่งกว่าเงินทองและทรัพย์สินสมบัติใดๆ ในโลก และทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ แล้วจะได้รับความรักจากโลกเป็นสิ่งที่ตอบแทน ด้วยหลักความรักนี้ ศาสนาคริสต์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก พระเยซูคริสต์ทรงสอนให้รักเพื่อน มนุษย์เหมือนรักตัวเอง ให้รักแม้กระทั่งศัตรู และนี่จึงเป็นที่มาของชุดคำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติไปสู่การสร้างสันติภาพของศาสนาคริสต์ ดังนี้

๒.๕.๒.๓.๑ หลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ

๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) ๔. จงนับถือบิดามารดา ๕. อย่าฆ่าคน ๖. อย่าล่วงประเวณี ๗. อย่าลักทรัพย์ ๘. อย่าขโมย ๙. อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐. อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น

ศาสนาคริสต์ สอนหลักธรรมเรื่องหลักบัญญัติ ๑๐ ประการ เช่น สอนให้นับถือบิดามารดา อย่าฆ่าคน อย่างล่วงประเวณี อย่าคิดโลภ เป็นต้น สอนเรื่องหลักความรัก เช่น จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง เป็นต้น ศาสนาคริสต์สอนให้บุคคลมีจิตสำนึกอันบริสุทธิ์หลีกเลี่ยงอบายมุขไม่ทำบาป ไมโกรธ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น^{๗๒}

๒.๕.๒.๓.๒ หลักอาณาจักรพระเจ้า

อาณาจักรพระเจ้าเป็นอาณาจักรที่มีแต่ความสุข เป็นอาณาจักรแห่งความรักอย่างแท้จริง พระองค์ทรงสอนให้ปรารถนาที่จะสถิตในอาณาจักรแห่งพระเจ้า (Kingdom of God) คือ สรวงสวรรค์สถานที่ซึ่งผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระเจ้าอย่างแท้จริง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์เท่านั้น จะมีโอกาสขึ้นไปรวมกับพระองค์ ณ ที่นั้นไม่มีร้อน ไม่มีหนาว ไม่มีกลางวัน กลางคืน ไม่มีกาลเวลา ไม่ต้องกินอาหาร(อิมทิพย์) ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ และตาย มีแต่ความร่มเย็นและสุขสงบ เรียกว่าชีวิตนิรันดร์ เป็นอาณาจักรแห่งความรัก ความสุขสันต์อย่างแท้จริง^{๗๓}

๒.๕.๒.๓.๓ หลักตรีเอกานุภาพ

จงเชื่อและศรัทธาในพระเจ้า กล่าวคือ เชื่อในหลักตรีเอกานุภาพ(Trinity) หมายถึง อานุภาพแห่งพระเจ้าในฐานะทั้ง ๓ คือ พระบิดา พระบุตร และพระจิตคือ ให้ยึดมั่นและเคารพองค์ ๓ คือ ๑. พระยะโฮวา (พระบิดา) ๒. พระบุตร (พระเยซู) ๓. พระจิต (วิญญาณศักดิ์ของพระบิดาและพระบุตรรวมกัน)

^{๗๒}[ออนไลน์],แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๗๓}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1446.0;wap2> [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๒.๕.๒.๓.๔ หลักความรักสากล

ศาสนาคริสต์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก พระเยซูคริสต์ทรงสอนให้รักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ให้รักแม้กระทั่งศัตรู นัยยะดังกล่าวแสดงถึงภาวะของการไม่ทำร้าย หรือทำลายแม้กระทั่งคนที่มาทำร้ายเรา มีจิตเมตตาให้อภัย

๒.๕.๒.๓.๕ หลักพิธีกรรมด้านสันติภาพ

การสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องนำพา ในศาสนาคริสต์มีพิธีกรรมที่สำคัญ เรียกว่า พิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacraments) ๗ ประการ คือ

๑. **ศีลล้างบาป หรือศีลจุ่ม** (Baptism) กระทำเมื่อเป็นทารก หรือเมื่อเข้าเป็นคริสตศาสนิกชน ใช้ตัวจุ่มในน้ำ หรือใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์เทบนศีรษะ เพื่อล้างบาป ผู้ใดไม่ได้รับศีลล้างบาป จะไม่ได้ชีวิตนิรันดร์

๒. **ศีลกำลัง** (Confirmation) กระทำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพ้นวัยเด็กและเป็น ผู้ใหญ่แล้วเพื่อเป็นคริสตศาสนิกชนที่สมบูรณ์

๓. **ศีลมหาสนิท** (Holy Communion) สำหรับคริสตศาสนิกชนที่สมบูรณ์ ทุกคนอาจจะกระทำทุกวัน ทุกสัปดาห์ ทุกเดือน หรืออย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง โดยรับประทานขนมปังและเหล้าองุ่น เป็นสัญลักษณ์ตามแบบที่พระเยซูได้กระทำแก่อัครสาวก ในอาหารมื้อสุดท้ายก่อนทรงถูกตรึง เพื่อเป็นพิธีระลึกถึงการที่ทรงเสียสละพระกายและพระโลหิต เพื่อมนุษย์จะได้รอดพ้นจากบาป ขนมปังคือพระกาย และเหล้าองุ่นคือพระโลหิต

๔. **ศีลแก้บาป** (Penance) การสารภาพบาปด้วยความสำนึกผิด จากเป็น ผู้แทนของพระเยซูคริสต์ นักบวชจะอำนวยการยกบาปจะดักเตือนสั่งสอนไม่ให้ทำบาปอีก โทษผู้ใดสารภาพด้วยความไม่จริงใจหรืออำพรางความบาป จะเป็นการทำบาปหนักขึ้นไปอีก

๕. **ศีลเจิมคนไข้** (Extreme Unction) กระทำเมื่อคนไข้เจ็บหนักใกล้จะ ตาย เมื่อชำระบาปครั้งสุดท้ายและช่วยให้มีสติกำลังสามารถต่อสู้ความตายได้จนถึงที่สุด เป็นการบรรเทาวิญญานและร่างกายของผู้ป่วย โดยบาทหลวงใช้น้ำมันศักดิ์สิทธิ์เจิมที่ตา หู จมูก ปาก มือ และเท้าของคนไข้ พร้อมกับสวดอวยพร ทุกคนในบ้านจะต้องสวดพร้อมกัน

๖. **ศีลสมรส หรือศีलग่่าว** (Matrimony) กระทำแก่คู่บ่าวสาวในพิธีสมรส ผู้ที่รับศีลสมรสโดยถูกต้องแล้ว จะหย่าร้างกันไม่ได้และห้ามสมรสใหม่ในขณะที่สามีภรรยายังคงมีชีวิตอยู่

๗. **ศีลอนุกรม** (Holy Order หรือ Ordination) เป็นศีลบวชให้บุคคลเป็นบาทหลวง พระสังฆราช ซึ่งถือเป็นผู้แทนของพระเยซูคริสต์ เมื่อรับศีลอนุกรมแล้วไม่อนุญาตให้สมรส

กล่าวโดยสรุป สันติภาพในศาสนาคริสต์ จะต้องประกอบไปด้วยความรักเป็นพื้นฐาน คือ ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ถ้าทุกคนมีความจงรักภักดี รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ เกิดการเคารพให้เกียรติและให้อภัยกัน ซึ่งก็จะทำให้ไม่เกิดการฆ่า การล่วงประเวณี การลักทรัพย์ หรือการกล่าวเท็จ ไม่เกิดการโลภเพื่อตัวตนคนเดียว จะเกิดการแบ่งปันสงสารเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น ความรักคือพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐและสะท้อนความเป็นอารยชน

๒.๕.๓ สันติภาพในศาสนาอิสลาม

๒.๕.๓.๑ พัฒนาการศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลาม แปลว่า การยอมจำนน คือ เจตจำนงต่อพระเป็นเจ้าองค์เดียว ผู้นับถือศาสนาเรียกว่า “มุสลิม” ถือว่า นบีมุฮัมมัดเป็นนบีผู้รับคำสอนจากพระเป็นเจ้ามุฮัมมัดเป็นนบีนุสสุดท้ายที่สมบูรณ์แบบที่สุดในบรรดานบีนุสทั้งหลาย คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอิสลามคือ “อัลกุรอาน” (Quran) ซึ่งบันทึกวิวรณ์ของพระเป็นเจ้าที่เผยต่อบนบีมุฮัมมัด^{๗๔} ภายหลังสิ้นยุคพระมะหะมัดแล้วศาสนาอิสลามได้พัฒนาการแบ่งแยกออกเป็น ๔ นิกาย คือ นิกายซุนนี (Sunni) นิกายชีอะห์ (Shia) นิกายคาวาริจ และนิกายซูฟี (Sufism) แต่ที่สำคัญมากมี ๒ นิกาย ได้แก่

๑. **นิกายซุนนี** ยึดมั่นในคัมภีร์อัลกุรอานและปฏิบัติตามจริยวัตรขององค์ศาสดามะหะมัด

๒. **นิกายชีอะห์** ผู้นับถือมีอยู่มากในประเทศ อิหร่าน อิรัก เยเมน ซีเรีย เลบานอน อาหรับ เป็นนิกายสืบเนื่องจากการเมือง เมื่ออาลีบุตรเขตของพระมะหะมัดได้รับตำแหน่งกาฬิปแต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากมุสลิมกลุ่มอื่น ภายหลังอุสเซนบุตรของอาลีเป็นกาฬิป แต่อุสเซนถูกโจมตีเสียชีวิตในปี ค.ศ. ๖๘๐ เมื่อครบรอบปีที่อุสเซนถูกฆ่าตาย ชาวมุสลิมนิกายชีอะห์จึงมีพิธีกรรมทางศาสนารำลึกถึงการสิ้นพระชนม์ของอุสเซน มีการกรีดเลือดที่ศีรษะและทูปอก เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่อุสเซนผู้นำทางศาสนาที่ต้องประสบเคราะห์กรรมในครั้งนั้น

๒.๕.๓.๒ แนวทางปฏิบัติเพื่อสันติภาพในเชิงปัจเจกชน

ชาวมุสลิมนั้นมีศรัทธายึดมั่นอยู่ในหลักคำสอนตามคัมภีร์อัลกุรอานเป็นอย่างมาก คัมภีร์กุรอานมีความยาวประมาณ ๘๐,๐๐๐ คำ ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นคำสั่งของ พระอัลเลาะห์ เทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวทรงมีเทวโองการโดยทรงกระซิบสั่งให้นบีมะหะมัด ตลอดเวลาที่พระองค์ประกาศศาสนาของพระเจ้าเป็นเวลา ๒๓ ปี ด้วยเหตุนี้ชาวมุสลิมทั่วโลกจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าที่พระมะหะมัดรักษาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน หลักคำสอนที่ส่งเสริมการสร้างสันติภาพในศาสนาอิสลามนั้น มีคำสอนที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักศรัทธา ๖ และ หลักปฏิบัติ ^{๗๕}

๑. **หลักศรัทธา ๖** คือ หลักความเชื่อ ๖ ประการคือ ๑. ศรัทธาในพระอัลเลาะห์องค์เดียว ๒. ศรัทธาในศาสนาดวงค์ก่อนๆ และมีศรัทธาเชื่อมั่นว่าพระมะหะมัดเป็นศาสดาองค์ สุดท้าย ๓. ศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอาน ๔. ศรัทธาเชื่อมั่นว่าเทพเป็นผู้นำคำสอนจากพระเจ้ามาสู่บีมะหะมัด ๕. ศรัทธาเชื่อในวันพระเจ้าพิพากโลกหรือวันสิ้นโลกซึ่งเป็นวันที่วิญญาณจะต้องรับ ผลกรรมจากการกระทำขณะเมื่อมีชีวิตอยู่ ๖. ศรัทธามีความเชื่อว่าสถานะของโลกและชีวิตเป็นไปตามเจตจำนงของพระอัล เลาะห์^{๗๖}

^{๗๔}ศูนย์กษัตริย์ฟายัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, ร.ศ.๑๔๑๙ [พ.ศ.๒๕๕๓]), หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๘.

^{๗๕}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthai.com/main/index.php?Page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๔].

^{๗๖}ศูนย์กษัตริย์ฟายัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๘.

๒. หลักปฏิบัติ ๕ ประการ

๑. **ประกาศปฏิญาณ** ชาวมุสลิมต้องปฏิญาณอย่างน้อย ๑ ครั้งในชีวิตต่อหน้าพยาน ๒ คนว่ามีศรัทธาเชื่อมั่นในพระเจ้าอัลเลาะห์และพระมะหะมัดเป็นศาสนทูตของพระเจ้าอัลเลาะห์

๒. **สวดมนต์หรือการทำละหมาด** ปกติชาวมุสลิมจะละหมาดวันละ ๕ ครั้ง แต่พระมะหะมัดทรงสวดมนต์วันละ ๕ ครั้ง ดังนั้น ชาวมุสลิมจึงปฏิบัติตามพระมะหะมัดคือสวดมนต์ในเวลา ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ก่อนเที่ยงวันเวลาบ่าย ภายหลังตะวันตก และเมื่อตะวันตกแล้ว ๒ ชั่วโมง

๓. **การบริจาคทาน** คือ การส่งมอบสิ่งของ ทรัพย์สินของศาสนาจะเก็บเงินได้จาก ผู้บริจาคเพื่อไว้ใช้ช่วยเหลือคนยากจน

๔. **การถือศีลอด** โดยใช้เวลา ๑ เดือนในช่วงเวลา ๑ ปีโดยจะเริ่มในเดือนรอมฎอน หรือเราะมะฎอนคือเดือนที่ ๙ ตามปฏิทินของศาสนาอิสลาม จะสวดมนต์วันละ ๕ ครั้งอดอาหารและน้ำ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนพระอาทิตย์ตก ห้ามพูดคำหยาบคำไร้สาระ ละความชั่วทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นการบำเพ็ญศีลเพื่อสร้างชั้นดีธรรม และเมตตาธรรมให้เกิดกับใจ เดือนนี้ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นเดือนที่พระเจ้าอัลเลาะห์ส่งคัมภีร์อัลกุรอานมาให้^{๗๗}

๕. **การทำพิธีฮัจญ์** คือ การไปแสวงบุญที่นครเมกกะในประเทศซาอุดีอาระเบียซึ่ง เริ่มพิธีในเดือน ๑๒ ของปฏิทินศาสนาอิสลาม ในคัมภีร์อัลกุรอานกล่าวว่าเป็นความประสงค์ของพระเจ้าอัลเลาะห์ให้มนุษย์ไปบำเพ็ญพิธีฮัจญ์ ผู้เข้าพิธีฮัจญ์ต้องเป็นมุสลิมเป็นผู้บรรลุนิติภาวะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีความสามารถทั้งกำลังกายกำลังทรัพย์ ในวันที่ ๙ ผู้เข้าพิธีฮัจญ์จะพากันไปชุมนุมกันที่ทุ่งอาราฟะ (Arafah) ตั้งแต่เที่ยงจนพระอาทิตย์ตก เพื่อสวดมนต์ขอพรและขอร้องในความผิดต่อพระเจ้าอัลเลาะห์ และเชื่อว่าพระเจ้าอัลเลาะห์จะทรงอภัยในความผิดของผู้เข้าทำพิธีฮัจญ์ทุกคน เป็นวันที่ชาวมุสลิมได้สัมผัสกับพระเจ้า และเป็นวันแห่งการรวมพลังสามัคคีของชาวมุสลิมทั้งปวง ภายหลังกระทำพิธีที่ทุ่งอาราฟะ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองเมกกะ ๑๔ ไมล์แล้ว ผู้เข้าพิธีจะเดินทางมายังหมู่บ้านสมินา (Mina) เพื่อประกอบพิธีไล่ปีศาจ หลังจากนั้นมีการฆ่าแกะส่งถวายให้แก่พระเจ้า แล้วเอาน้ำแกะบริจาคมาน้ำให้แก่มุสลิม เมื่อเสร็จพิธีแล้วผู้เข้าพิธีจะโกนผมหรือขลิบผม แล้วจึงแต่งกายตามปกติ^{๗๘} ทุกคนแต่งชุดขาวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสะอาดและการแสดงถึงความเสมอภาคและสามัคคีของชาวมุสลิม^{๗๙}

^{๗๗} ศูนย์กษัตริย์ฟะฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๔.

^{๗๘} ธนู แก้วโอภาส, ศาสนาโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๖-๑๙๘.

^{๗๙} ธนู แก้วโอภาส, ศาสนาโลก, หน้า ๑๙๖-๑๙๘.

๒.๕.๓.๓ แนวทางปฏิบัติเพื่อสันติภาพในเชิงสังคม

หลักธรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติและมีอยู่ในดวงจิตของแต่ละคน นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นหรือที่เรียกว่า "หลักธรรมทางสังคม"^{๔๐} กล่าวคือ

๑. ข้อควรเว้นทางกาย ได้แก่ ๑. ไม่กราบไหว้รูปเคารพ ๒. ไม่ดูหมิ่นคัมภีร์อัลกุรอาน และคำสั่งสอนของพระมหามะหมัด ๓. ไม่เอนเอียงไปทางศาสนาอื่น ๔. ไม่ทำความสกปรกให้เกิดแก่พระคัมภีร์อัลกุรอานและพระนามพระอัลเลาะห์ ๕. ไม่ประพฤตินเป็นอุปสรรคต่อผู้ประสงค์จะนับถือศาสนาอิสลาม ๖. ไม่แสดงกิริยาท่าทางอันเกี่ยวกับพิธีกรรมของศาสนาอื่น ฯลฯ

๒. ข้อควรเว้นทางวาจา ได้แก่ ๑. ไม่พูดว่า ตนได้เคยเห็นพระอัลเลาะห์ ๒. ไม่พูดว่า ตนเคยสนทนากับพระอัลเลาะห์ ๓. ไม่พูดว่า พระอัลเลาะห์ทรงมีความงดงาม ๔. ไม่ยกเอาพระนามพระอัลเลาะห์มาอ้างในการกระทำอันไม่ควร ๕. ไม่กล่าวหาหรือนินทาบรรดาพี่น้องมุสลิมว่าเป็นผู้ปฏิบัตินอกกลุ่มนอกทาง ๖. สิ่งที่ไม่ได้พูดว่าทำได้ สิ่งที่ได้พูดว่าทำได้ ฯลฯ

๓. ข้อควรเว้นทางใจ ได้แก่ ๑. ไม่สงสัยพระอัลเลาะห์ว่าเป็นผู้สร้างทุกสิ่งจริงหรือไม่ ๒. ไม่สงสัยความเป็นศาสนทูตของพระมหามะหมัด ๓. ไม่สงสัยว่าพระคัมภีร์อัลกุรอานไม่ใช่บทบัญญัติของพระอัลเลาะห์ ๔. ไม่สงสัยว่าหลังจากมีพระมหามะหมัดแล้วจะมีศาสนทูตอื่นๆอีก ๕. ไม่ครุ่นคิดว่าจะเลิกนับถือศาสนาอิสลาม ๖. ไม่สงสัยเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ

๔. ข้อห้ามทุกคนไม่ควรปฏิบัติ ได้แก่ ๑. ปฏิเสธไม่ยอมเชื่อพระอัลเลาะห์ ไม่ยอมเชื่อคุณสมบัติของพระองค์ ๒. ซ้ำตัวตาย รวมทั้งฆ่าผู้อื่น ๓. ไม่มีความเป็นธรรม ทรมานสัตว์ ทำให้ผู้อื่นเกิดทุกข์ คบหาสมาคมกับคนพาล ๔. ออกตัญญูต่อพ่อแม่ แม้เพียงกิริยาไม่สุภาพ ๕. มีชู้ ร่วมรักโดยไม่ถูกต้องตามหลักทางศาสนาอิสลาม ๖. ดื่มสุรา เสพของมึนเมา ฯลฯ

๕. ข้อทุกคนควรปฏิบัติ ได้แก่ ๑. กตัญญูและรักบิดามารดา ๒. เคารพอ่อนน้อมต่อผู้มีเกียรติและอาวุโส ๓. เมตตาสงสารและอุปการะผู้ที่ต่ำกว่า ๔. รู้จักเอาใจซึ่งกันและกันและเอาใจเขามาใส่ใจเรา ๕. ประพฤติดีต่อเพื่อนบ้านใกล้เคียง ๖. รักใคร่กลมเกลียวระหว่างญาติพี่น้อง ฯลฯ

๒.๕.๓.๔ แนวทางปฏิบัติที่สะท้อนความดี(อิห์ซาน)

เกณฑ์ชี้วัดความดีความชั่วทางศาสนาอิสลาม มีนัยยะที่น่าศึกษา กล่าวโดยรวมก็คือหลักจริยธรรมหรือหลักความดี คือ การกระทำที่อนุญาต เรียกว่าฮะลาล (HALAL) และการกระทำที่ต้องห้าม เรียกว่าฮะรอม (HARAM)^{๔๑} ได้แก่

๑) การกระทำที่อนุญาต หมายถึง การอนุญาตให้กระทำความดี ซึ่งความดีในศาสนาอิสลาม หมายถึง คำสอนที่ได้ระบุไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน เช่น

- บอกทางให้แก่ผู้หลงทาง
- หยิบสิ่งอันตรายออกจากทางเดิน
- ไม่เข้าใกล้เครื่องดื่มและของมึนเมา
- ไม่เข้าใกล้สิ่งลามกอนาจาร

^{๔๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://islamhouse.muslimthaipost.com/main/index.php?page=su b&category=7&id= 18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๔๑} ศูนย์กษัตริย์ฟายัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๔.

- ต่อสู้ถ้ามีการกดขี่
- พูดความจริงต่อหน้าผู้ปกครอง
- จ่ายค่าแรงก่อนเห็จะแห้ง
- ไม่เป็นคนหลงชาติหลงตระกูล
- ไม่เป็นคนทำบุญเอาหน้าหวังชื่อเสียง
- การไม่กินดอกเบี้ยย ไม่ติดสินบน
- การแต่งงานที่ใช้เงินน้อยและมีความวุ่นวายน้อยที่สุด
- การยกฐานะคนใช้ให้มีการกินอยู่เหมือนกับตน^{๘๒}

๒) การกระทำที่ต้องห้าม หมายถึง การห้ามกระทำความชั่ว ซึ่งความชั่วในศาสนาอิสลาม หมายถึง คำสอนที่ได้รับไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ตัวอย่างของการกระทำที่จัดเป็นการกระทำชั่วในศาสนาอิสลาม เช่น

- การตั้งภาคี หรือยึดถือ นำสิ่งอื่นมาเทียบเคียงอัลลอฮ์ เช่น เงินตรา วงศ์ตระกูล เกียรติยศ ชื่อเสียง ประเพณี แม้แต่อาณัติก็จะนำมาเป็นใหญ่ในตัวเองไม่ได้
- การกราบไหว้บูชารูปปั้น วัตถุ ต้นไม้ ก้อนอิฐ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำ ภูเขา ห้ามกราบไหว้ผีสิงเทวดา นางไม้ ห้ามเซ่นไหว้สิ่งใดๆ ทั้งสิ้น
- การเชื่อในเรื่องดวง ผูกดวง ดูหมอ ตรวจดูชะตาราศี ดูลายมือ ถือโชคกลาง เล่นเครื่องรางของขลัง
- การเล่นเกมพนันทุกชนิด เสี่ยงทาย เสี่ยงโชค เล่นม้า ล็อตเตอรี่ หวยเบอร์
- การกินสัตว์ที่ตายเอง สัตว์ที่มีโรค กินหมู กินสัตว์ที่นำไปเซ่นไหว้ สัตว์ที่ถูกรัดคอให้ตาย โดยที่มิได้เชือดให้เลือดไหล สัตว์ที่เชือดโดยมิได้กล่าวนามของอัลลอฮ์
- การกินดอกเบี้ยย
- การเสพสุราและสิ่งมึนเมาทุกชนิด รวมทั้งยาเสพติด เช่น กัญชา ฝิ่น เฮโรอีน
- การผิดประเวณี แม้จะเป็นการสมครใจด้วยกันทั้งสองฝ่ายก็ตาม
- การประกอบอาชีพที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรมหรืออาชีพที่จะนำไปสู่ความหายนะ เช่น ตั้งห้อง โรงเหล้า บาร์ อาบอบนวด ปลอมเงินกู้โดยวิธีเก็บดอกเบี้ยย รับซื้อของโจร และเปิดสถานเรีงรมย์ทุกชนิด
- การบริโภคอาหารที่หามาได้โดยไม่ชอบ
- การกักตุนสินค้าเพื่อนำออกมาขายด้วยราคาสูงเมื่อเกิดภาวะขาดแคลนอดอยาก
- การกระทำใดๆ ที่เป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเอง เพื่อนบ้าน สังคม และประเทศชาติ^{๘๓}

^{๘๒} ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๔.

^{๘๓} ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๔.

๒.๕.๓.๕ คำสอนส่งเสริมสันติภาพอื่นๆ

๑. การให้ความยุติธรรม

ความต้องการอย่างหนึ่งของศาสนาอิสลาม คือ การสถาปนาความยุติธรรมให้เกิดขึ้น ในสังคม คำสอนในอัลกุรอานเรียกร้องให้มุสลิมต้องมีหน้าที่ในการสร้างความยุติธรรมและต่อต้านการกดขี่และความอยุติธรรมทั้งหลาย ทั้งในระดับบุคคลและระดับโครงสร้าง เช่น

“แท้จริงอัลลอฮ์ทรงใช้ให้รักษาความยุติธรรมและทำดี และการบริจาคนกัฏฏะฮ์ที่ใกล้ชิดและให้ละเว้นจากการทำลามกและการชั่วช้า และการอธรรม พระองค์ทรงตักเตือนพวกเจ้าเพื่อพวกเจ้าจักได้รำลึก” อัล-กุรอาน (๑๖: ๙๐)

“ผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเพื่ออัลลอฮ์ เป็นพยานด้วยความเที่ยงธรรมและจงอย่าให้การเกลียดชังพวกหนึ่งพวกใด ทำให้พวกเจ้าไม่ยุติธรรม จงยุติธรรมเถิด มันเป็นสิ่งที่ดีกว่ากับความยำเกรงยิ่งกว่า และพึงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้น เป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำกัน” อัล-กุรอาน (๕: ๘)

“ผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงเป็นผู้ที่ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม จงเป็นพยานเพื่ออัลลอฮ์ และแม้ว่าจะเป็นอันตรายแก่ตัวของพวกเจ้าเอง หรือผู้บังเกิดเกล้าทั้งสองและญาติที่ใกล้ชิดก็ตาม หากเขาจะเป็นคนมั่งมีหรือคนยากจน อัลลอฮ์ก็สมควรยิ่งกว่าเขาทั้งสอง ดังนั้นจงอย่าปฏิบัติตามความใคร่ใฝ่ต่ำในการที่พวกเจ้าจะมีความยุติธรรม และหากพวกเจ้าบิดเบือนหรือผินหลังให้แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรอบรู้อย่างถ่องแท้ในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำกัน” อัล-กุรอาน (๕: ๑๓๕)

“และหากมีสองฝ่ายจากบรรดาผู้ศรัทธาทะเลาะวิวาทกันพวกเจ้าก็จงไกล่เกลี่ยระหว่างทั้งสองฝ่าย หากฝ่ายหนึ่งในสองฝ่ายนั้นละเมิดอีกฝ่ายหนึ่ง พวกเจ้าก็จงปรามฝ่ายที่ละเมิดจนกว่าฝ่ายนั้นจะกลับสู่พระบัญชาของอัลลอฮ์ ฉะนั้นหากฝ่ายนั้นกลับสู่พระบัญชาของอัลลอฮ์แล้ว (คือยุติการทะเลาะวิวาทหรือการสู้รบกันแล้ว) พวกเจ้าก็จงประนีประนอมระหว่างทั้งสองฝ่ายด้วยความยุติธรรม และพวกเจ้าจงให้ความเที่ยงธรรมแก่ทั้งสองฝ่ายเถิด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่บรรดาผู้ที่ให้ความเที่ยงธรรม”^{๘๔}

๒. การให้เกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

อิสลามได้ส่งสารที่ชัดเจนและหนักแน่นเกี่ยวกับความเป็นสากลและเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอิสลามมองว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีจุดกำเนิดเดียวกันและอย่างเท่าเทียมกัน เช่น

“แท้จริงผู้ใดฆ่าชีวิตหนึ่งก็ประหนึ่งว่าเขาได้ฆ่ามนุษย์ทั้งหมด และหากผู้ใดรักษาชีวิตหนึ่งก็ประหนึ่งว่าเขาได้รักษาชีวิตมนุษย์ทั้งหมด” อัล-กุรอาน (๕: ๓๒) จงอย่าทำร้ายศพที่ตายไปแล้ว จงอย่าฆ่าเด็ก ผู้หญิง คนชรา หรือผู้ป่วย จงอย่าสร้างความเสียหายหรือเผด็จการตนไม้ (จงอย่าฆ่าศัตรูคนใดที่อยู่ในศาสนสถาน จงสำรองอาหาร ท่านจะผ่านพบผู้คนที่อุทิศตนให้กับการบำเพ็ญธรรม (นักบวชในศาสนาอื่น) จงอย่าฆ่าคนเหล่านั้น^{๘๕}

^{๘๔}อัล-หุรริออต ๔๙ : ๙, หน้า ๑๓๕๐.

^{๘๕}สุซุดิ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๓): หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๙].

๓. การมุ่งหวังสันติสุข

สันติภาพที่แท้จริงในทัศนะอิสลามคือ สภาวะที่กลมกลืนกันทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจ และจิตวิญญาณ เป็นการดำรงอยู่อย่างสันติโดยยอมจำนนต่อผู้เป็นเจ้า ตลอดจนอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติและด้วยความยุติธรรมอันเป็นเป้าหมาย เช่น

“เจ้าจงปราบความชั่ว ด้วยสิ่งที่ดียิ่ง (คือ ด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมารยาทดี เพื่อดึงดูดจิตใจ ทำให้การเป็นศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความรักใคร่)” อัล-กุรอาน (๒๓: ๙๖)

“และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้นด้วย และจงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงนั้นพระองค์คือผู้ทรงไถ่พ้นโทษรอบรู้” อัล-กุรอาน (๘: ๖๑)

“และความดีและความชื่อนั้นหาเท่าเทียมกันไม่ เจ้าจงขับไล่ (ความชั่ว) ด้วยสิ่งที่ดีมันดีกว่า แล้วเมื่อนั้นผู้ที่ระหว่าเจ้ากับระหว่างเขาเคยเป็นอริกันก็จะกลับกลายเป็นเยี่ยงมิตรที่สนิทกัน” อัล-กุรอาน (๔๑: ๓๔)

“ทุกครั้งที่พวกเขาจุดไฟขึ้นเพื่อทำสงคราม อัลลอฮ์ก็ทรงดับไฟนั้นเสีย และพวกเขาเพียรพยายามบ่อนทำลายในผืนแผ่นดิน และอัลลอฮ์นั้นไม่ทรงชอบผู้บ่อนทำลายทั้งหลาย” อัล-กุรอาน (๕: ๖๔)

“พวกเจ้าจงเข้าไปในนั้นด้วยความสันติปลอดภัยและเราได้จัดความชุ่มชื้นที่มีอยู่ในหัวอกของพวกเขา (ความชุ่มชื้นความโกรธความเกลียดชังที่มีอยู่ในโลกดุนยา) ให้กลายเป็นพิน้องกันโดยพำนักอยู่บนเตียงหันหน้าเข้าหากัน”^{๘๖}

ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ในช่วงที่ท่านอาศัยอยู่ในเมืองมักกะฮ์เป็นเวลาถึง ๑๓ ปี เพื่อการทำหน้าที่ในการเผยแพร่งานของอิสลาม ท่านได้แสดงให้เห็นถึงการหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบแม้กระทั่งเพื่อการปกป้องตัวเอง ท่านกลับใช้การต่อต้านโดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อชาวมักกะฮ์ที่คอยกดขี่ชาวมุสลิมอยู่เสมอ และหลีกเลี่ยงที่จะต่อสู้แบบเผชิญหน้า จนในที่สุดท่านเลือกที่จะอพยพไปอยู่ที่เมืองมะดีนะฮ์ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปอีกหลายร้อยกิโลเมตร^{๘๗}

๔. ความขัดแย้งที่มีขอบเขต

ศาสนาอิสลามให้ความชอบธรรมต่อการใช้กำลังและความรุนแรงภายใต้บริบทที่จำกัดเท่านั้น เป็นการต่อสู้เพื่อความยุติธรรม สันติภาพจึงไม่ใช่เป็นเพียงการไม่มีสงคราม หากแต่ยังรวมถึงการจัดความชั่วร้ายทั้งปวง ดังนั้น เป้าหมายของผู้เป็นเจ้าในการสร้างมนุษย์เป็นไปเพื่อความมีสันติสุข ไม่ใช่เพื่อใช้ความรุนแรงในการชนฆ่ากัน หรือทำสงคราม^{๘๘} ดังคำกล่าวที่ว่า

^{๘๖} อัลฮิจร ๑๕ : ๔๖-๔๗, หน้า ๖๑๙.

^{๘๗} สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๓): หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๙].

^{๘๘} สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๒): ทบทวนความรู้, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๙].

“สำหรับบรรดาผู้ (ที่ถูกโจมตีนั้น) ได้รับอนุญาตให้ต่อสู้ได้ เพราะพวกเขาถูกข่มเหง และแท้จริงอัลลอฮ์ทรงสามารถที่จะช่วยเหลือพวกเขาได้อย่างแน่นอน” อัล-กุรอาน (๒๒:๓๙)

“และพวกเจ้าจงต่อสู้ในทางของอัลลอฮ์ต่อบรรดาผู้ที่ทำร้ายพวกเจ้า และจงอย่ารุกราน แท้จริง อัลลอฮ์ไม่ทรงชอบบรรดาผู้รุกราน” อัล-กุรอาน(๒:๑๙๐)

มุสลิมต้องแสดงการกระทำเพื่อปกป้องความศรัทธาในอิสลามของตนเองหากถูกกดขี่จาก ศัตรูอิสลามยอมรับการใช้ความรุนแรง การทำสงครามและการใช้กำลังภายใต้ข้อจำกัดของเงื่อนไข เฉพาะบางประการ แม้ว่าอิสลามจะอนุญาตให้ใช้ความรุนแรงและกำลัง แต่ห้ามกระทำการก้าวร้าว และรุกรานผู้อื่น อิสลามห้ามการทำสงครามเพื่อการรุกราน การใช้กำลังที่จำกัดหรืออย่างมีเงื่อนไข ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นควบคู่กันไป^{๘๙}

๕. การให้อภัย

อิสลามมีคำสอนที่ให้คุณค่าการรู้จักให้อภัยมากกว่าการมุ่งโกรธเกลียดเคียดแค้น เช่น

“เจ้า (มุฮัมมัด) จงยึดถือไว้ซึ่งการอภัย และจงใช้ให้กระทำการสิ่งที่ชอบ และจงผินหลังให้แก่ผู้ โนดเวลาทั้งหลายเถิด” อัล-กุรอาน (๗: ๑๕๙)

“และเราได้ส่งเจ้า (มุฮัมมัด) มาเพื่ออื่นใดนอกจากเพื่อเป็นความเมตตาแก่ประชาชาติ ทั้งหลาย” อัล-กุรอาน (๒๑: ๑๐๗)^{๙๐}

“คำพูดที่ดีและการให้อภัยนั้นดียิ่งกว่าทานที่มีการก่อความเดือดร้อนติดตามทานนั้น และอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงมีผู้ทรงหนักแน่นเสมอ”^{๙๑}

๖. ส่งเสริมความอดทน

มุสลิมถูกสอนให้ต้องเป็นผู้อดทน ซึ่งเป็นคุณค่าสำคัญของผู้มีความศรัทธาในผู้เป็นเจ้าไม่ว่าเขาจะเผชิญกับความยากลำบากอย่างมากมายเช่นไร ความอดทนเป็นคุณลักษณะสำคัญด้านการ สร้างสันติภาพในการรณรงค์สู่เปลี่ยนแปลงสังคมด้วยสันติวิธี ดังนั้น การเรียกร้องให้มุสลิมใช้ความ อดทนและรู้จักควบคุมตนเองในสถานการณ์ความขัดแย้งจะทำให้เป็นนักสร้างสันติภาพที่ดีใน ท่ามกลางความขัดแย้ง^{๙๒} เช่น

“บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย! จงอาศัยความอดทน และการละหมาดเถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้น ทรงอยู่ร่วมกับผู้อดทนทั้งหลาย” อัล-กุรอาน (๒: ๑๕๓)

“โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย ! จงมีความอดทน และจงต่างอดทนซึ่งกันและกันเถิด” อัล-กุ ร่อาน (๓: ๒๐๐)

^{๘๙}สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๒): ทบทวนความรู้, สถาบัน ศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่, <http://www.deepsouthwatch.org/node/5565>

^{๙๐}สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๓): หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๕].

^{๙๑}อัล-บะเกาะเราะฮ์ ๒ : ๒๖๓, หน้า ๙๐.

^{๙๒}สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๓): หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๕].

๗. เคารพความเป็นพหุลักษณะ

อัล-กุรอาน ได้เรียกร้องให้มุสลิมละเว้นการต่อสู้และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข เช่น

“อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเจ้ามิได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้า ในการที่พวกเจ้าจะทำความดีแก่พวกเขา และให้ความยุติธรรมแก่พวกเขา แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้ที่มีความยุติธรรม (คืออัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าในการที่จะกระทำความดี และให้ความยุติธรรมกับบรรดาผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนา และมีได้ขับไล่บรรดาสตรีและเด็กๆ ของพวกเจ้าออกจากบ้านเกิดเมืองนอน)”^{๙๓}

สรุปได้ว่า ศาสนาอิสลามสอนให้ศรัทธาในพระเจ้าสูงสุดคืออัลเลาะห์และเชื่อในคัมภีร์อัลกุรอาน ถู่มั่นในศีลลิตต้องทำละหมาด การไปทำพิธีฮัจญ์ที่เมืองเมกกะประเทศซาอุดีอา มุสลิมต้องมีความรักการให้อภัยและบริจาคทานช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเพื่อนร่วมศาสนาและเพื่อนร่วมโลก โดยความหมายสูงสุดคำว่าอิสลามหมายถึงสันติสุขอยู่แล้ว หลักคุณธรรมพื้นฐาน คือ หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ เพราะการสร้างคุณธรรมสูงสุดให้เกิดขึ้นในจิตใจ จะต้องผ่านหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบเสียก่อน มิฉะนั้นคุณธรรมทางใจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ กล่าวคือ เมื่อมีศรัทธามั่นใจในองค์อัลลอฮ์ และมีการปฏิบัติสนองคำบัญชาของพระองค์อย่างครบถ้วนและเคร่งครัด กิเลสตัณหาที่แทรกซ้อนในอารมณ์ก็จะถูกปลดปล่อยออกจนหมดสิ้น ดังนั้น ผู้นับถือศาสนาอิสลาม จึงต้องมุ่งปฏิบัติเพื่อสันติสุข ไม่บิดเบือนคำสอนไปในทางไม่ใช้ความรุนแรง จนกลายเป็นพวกคลั่งศาสนา ซึ่งมีใช้พระประสงค์ของอัลเลาะห์ และหลักคำสอนตามคัมภีร์อัลกุรอานแต่ประการใด

๒.๕.๔ สันติภาพในศาสนาฮินดู

๒.๕.๔.๑ บริบทของศาสนาฮินดู

ความเป็นมาของศาสนาฮินดูมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชนเผ่าอารยัน มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าหลายองค์ โดยเฉพาะตรีมูรติ (พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ) ต่อมาวิวัฒนาการเป็นศาสนาฮินดู ซึ่งความเชื่อศาสนาฮินดูที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ เชื่อเรื่องวิญญาณเป็นอนันตตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ เชื่อว่าคนที่เกิดในตระกูลพราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ จะต้องปฏิบัติตามหลักอาศรม ๔ อย่างเคร่งครัด และเชื่อว่าสันติสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์พระเวท วรรณะ ๔ ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่มีคำสอนหรือหลักปฏิบัติที่สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์ หรือจะกล่าวว่าเป็นศาสนาเดียวกันก็ได้ ศาสนาฮินดูไม่มีศาสดาที่เป็นบุคคล แต่มีผู้นำทางจิตวิญญาณที่เป็นผู้แต่งตำรา เช่น ท่านวยาสะผู้รวบรวมเรียบเรียงคัมภีร์พระเวท ท่านวาลมิกีผู้แต่งมหากาพย์รามายณะ กปิละ ผู้ตั้งลัทธิสังขยะ ท่านไซมินิผู้ตั้งลัทธิมีมางสา ท่านมนูผู้แต่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์ และคังกราจารย์ ผู้แต่งอรรถกถา หรือคำอธิบายลัทธิเวทานตะ^{๙๔} ลักษณะของความเชื่อในศาสนาฮินดูมีความเชื่อศาสนาที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ได้แก่

^{๙๓}อัลมมตะฮินะฮ ๖๐ : ๘, หน้า ๑๔๘๓.

^{๙๔}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๑. เชื่อเรื่องวิญญาณเป็นอนันตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ
๒. ให้คนที่เกิดในตระกูลพราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ ปฏิบัติตามหลักอาศรม ๔ อย่างเคร่งครัด
๓. สันติสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์พระเวท วรรณะ ๔ ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะไวศยะ(แพทย์) และวรรณะศูทร

๒.๕.๔.๒ คัมภีร์ในศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดูสืบเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น ชุดของคำสอนหรือคัมภีร์จึงมีส่วนที่คล้ายกัน กล่าวคือ ในศาสนาฮินดูมีคัมภีร์พระเวท ๔ คัมภีร์ เรียกว่า "ไตรเวท" คือ

๑. **ฤคเวท** เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดสฤติพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ๓ กลุ่ม คือ เทพเจ้าที่อยู่ในสวรรค์ เทพเจ้าที่อยู่ในอากาศ และเทพเจ้าที่อยู่ในโลกมนุษย์ มีจำนวนกลุ่มละ ๑๑ องค์
๒. **ยชุรเวท** เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทประพันธ์ที่ว่าด้วยสูตรสำหรับการใช้ในการประกอบบญญพิธียชุเวทสัมหิตา

๓. **สามเวท** เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทประพันธ์อันเป็นบทสวดขับร้อง บทสวดในสามเวทสัมหิตามีจำนวน ๑,๕๔๙ บท ในจำนวนนี้มีเพียง ๗๕ บท ที่มิได้ปรากฏในฤคเวท

๔. **อถรวเวท หรือ อาถรรพเวท** เป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นภายหลัง เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทประพันธ์ที่ว่าด้วยมนต์หรือคาถาต่างๆ^{๔๕}

๒.๕.๔.๓ แนวทางปฏิบัติเพื่อการเสริมสร้างสันติสุข

หลักธรรมคำสอนสำคัญของศาสนาฮินดูที่เป็นไปเพื่อเสริมสร้างสันติสุขนั้นมีหลายระดับด้วยกัน เป็นคำสอนที่สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์ มีอยู่ ๓ ข้อ ต่อไปนี้^{๔๖}

๑. **การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔** หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เฉพาะที่เป็นพราหมณ์วัยต่างๆ โดยกำหนดเกณฑ์อายุคนไว้ ๑๐๐ ปี แบ่งช่วงของการใช้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละช่วงเรียกว่า อาศรม(วัย) อาศรมทั้ง ๔ ช่วง มีดังนี้

อาศรมที่ ๑ (ปฐมวัย) เรียกว่า “พรหมจรรย์ อาศรม” ผู้เข้าสู่อาศรมนี้เรียกว่าพรหมจารี เริ่มตั้งแต่อายุ ๘-๒๕ ปี

อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย) เรียกว่า "ภฤทสเถาศรม" ภฤทสเถ เป็นวัยครองเรือนอยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๕๐ ปี

อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) เรียกว่า "วานปรสเถาศรม" วานปรสเถ เป็นวัยออกไปอยู่ป่าอยู่ในช่วงอายุ ๕๐-๗๕ ปี

^{๔๕}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๔๖}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

อาศรมที่ ๔ คือ สันยัสตาศรม สันยาสี คือ เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ออกบวชเป็นสันยาสี บำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้น อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ ๗๕ ปีขึ้นไป สำหรับผู้ปรารถนาความหลุดพ้น(โมกษะ) จะออกบวชเป็น "สันยาสี" เมื่อบวชแล้วจะสึกไม่ได้

๒. การเข้าถึงปรมาตมัน หมายถึง สิ่งที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก ได้แก่ "พรหม" ปรมาตมันกับพรหมจึงเป็นสิ่งเดียวกัน สภาวะแห่งความเป็นพระพรหมมีลักษณะคือ เกิดขึ้นเอง เป็นนามธรรม สิ่งสถิตอยู่ในสิ่งทั้งหลาย และเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา เป็นศูนย์รวมแห่งวิญญาณทั้งปวง สรรพสิ่งล้วนแยกออกมาจากพรหม เป็นตัวความจริง (สัจธรรม) สิ่งเดียวเป็นผู้ประทานญาณ ความคิด และความสันติ และเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมตลอดกาล หลักปรมาตมัน มีความเชื่อว่า ปรมาตมัน หมายถึง พลังธรรมชาติ เป็นอมตะไม่มีเบื้องต้นและสิ้นสุด ส่วนวิญญาณย่อยเรียกว่า อาตมัน สามารถไปรวมกับปรมาตมันได้เมื่อบรรลุโมกษะ

ความเชื่อของศาสนาฮินดูเชื่อว่า วิญญาณทั้งหมดเป็นส่วนที่แยกออกมาจากปรมาตมัน วิญญาณย่อยเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้ว ก็เข้าสู่จิตในชีวิตรูปแบบต่างๆ เช่น เทวดา มนุษย์ สัตว์ และพืช มีสภาพดีบ้าง เลวบ้าง ตามแต่พรหมจะลิขิต

๓. การบรรลุโมกษะ หลักโมกษะ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต ด้วยการนำอาตมันของตนเข้าสู่ปรมาตมัน ถือว่าเป็นหลักความดีสูงสุด ดังคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสอนว่า "ผู้ใดรู้แจ้งในอาตมันของตนว่าเป็นหลักอาตมันของโลกพรหมแล้ว ผู้นั้นย่อมพ้นจากสังสารการเวียนว่าย ตาย เกิด และจะไม่ปฏิสนธิอีก"

๔. หลักปฏิบัติปรัชญาภคัทคีตา ได้แก่ ๑. กรรมโยคะ การทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ๒. ขยานโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้แจ้ง ๓. ภักติโยคะ ความรัก ความภักดีอุทิศตนต่อพระเจ้าเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

๕. ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก ได้แก่ ๑. สังขยะ ทรรศนะเกี่ยวกับชีวิต ๒. โยคะ ทรรศนะเกี่ยวกับการปฏิบัติโดยสัรรวมอินทรีย์ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ๓. นยายะ ทรรศนะเกี่ยวกับความรู้ ๔. ไวเศยิกะ ทรรศนะเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงชั่ววินันตร ๕ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ กาลเทศะ อาตมัน มนะ ๕. มางสา ทรรศนะเกี่ยวกับปรัชญาน่าเชื่อถือ ๖. เวทานตะ ทรรศนะเกี่ยวกับอุปนิษัต (อุปนิษัต คือ คัมภีร์ในส่วนสุดท้ายของพระเวท เป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักปรัชญาหลักซึ่ง)

๒.๕.๔.๔ พิธีกรรมสำคัญในศาสนาฮินดู

ข้อปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมสันติสุขต่อชีวิตตนเองและสังคม มีทั้งที่เป็นส่วนเฉพาะและส่วนรวมต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎประเพณีที่ทำไว้ แนวปฏิบัติพิธีกรรมสำหรับบรรณะของตน แบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ

๑. **กฎวรรณะ** ที่เกี่ยวกับการแต่งงาน อาหารการกิน อาชีพ และเคหสถานที่อยู่

๒. **พิธีประจำวัน** ชาวฮินดูต้องทำพิธีกรรมประจำบ้านที่ขาดไม่ได้ การทำพิธีต้องอาศัยพราหมณ์ นักบวชเป็นผู้ทำเรียกว่า พิธีสังสการ เป็นพิธีประจำบ้านมี ๑๒ ประการ

๓. **พิธีศราท** ได้แก่ พิธีของผู้มีศรัทธาคือมีใจเชื่อมั่นเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่บิดามารดา หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วในเดือน ๑๐ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ การทำบุญอุทิศนั้น เรียกอีกอย่างว่า ทำบิณฑะ

๔. **บูชาเทวดา** การทำพิธีบูชาต่างกันไปตามวรรณะ ถ้าวรรณะสูงพอจะกำหนดลงได้ เช่น สวตมณฑลภาวนา อาบน้ำชำระกายและสังเวคองศาทุกวัน พิธีสมโภชนถือนศีลในวันศักดิ์สิทธิ์และไปนมัสการบำเพ็ญกุศลในเทวาลัย ถ้าวรรณะต่ำก็มีพิธีผิดแผกแตกต่างกันออกไป^{๙๗}

๒.๕.๔.๕ วันสำคัญในศาสนาฮินดู

วันสำคัญทางศาสนาของฮินดูมีมากมายส่วนใหญ่จะถือตามวันทางจันทรคติแบบเดียวกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

- **วันพระพุทราหรือพระอุมาขายาของพระศิวะ** เป็นวันบูชาพระอุมาขายาของพระศิวะเป็นเวลา ๙ คืน

- **วันรักษัพันธัน** เป็นพิธีสาว น้อยสาวและพี่ชาย น้องชาย จะใช้ด้ายที่ตกแต่งอย่างงดงามผูกแขนให้พี่ชายหรือน้องชายเป็นสัญลักษณ์ว่าพี่ชายหรือน้องชายนั้นจะต้องปกป้องคุ้มครองพี่สาวและน้องสาวตลอดไป

- **วันศรีฤกษ์ชนฆาตกรรม** เป็นวันประสูติของพระฤกษ์ชนฆาตกรรมปางที่ ๘ จะอดอาหารตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงคืนเพื่อเป็นการบูชาพระฤกษ์ชนฆาตกรรม

- **วันนวราตรี** วันบูชาพระพุทรา ๙ วันรอบที่ ๒

- **วันที่ปาวลี** (ทิวแถวของประทีป) เป็นวันที่พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยาหลังที่ได้สังหารราavanaหรือทศกัณฐ์แล้วในวันนี้ประชาชนจะจุดประทีปสว่างไสวทั่วบ้านทั่วเมือง ตอนเย็นจะมีการบูชาเทพ ๕ องค์คือพระลักษมี (เทพแห่งโชคลาภ) เป็นต้น พระลักษมีซึ่งเป็นเทพผู้ประทานโชคลาภและความร่ำรวยประชาชนจะตามประทีปทั้งคืนเพื่อต้อนรับพระองค์

- **วันศิวราตรี** กลางคืนแห่งพระศิวะเป็นวันที่พระศิวะอภิเษกสมรสกับนางปารวตีธิดาของหิมาวัต

- **วันโหลหรือโหล** เป็นเทศกาลที่เฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนานทั่วอินเดียคล้ายกับเทศกาลสงกรานต์ในประเทศไทย นิยมใช้สีฝุ่นหรือสีผสมน้ำสาดเข้าใส่กัน^{๙๘}

๒.๕.๔.๖ หลักคำสอนเพื่อสันติสุขอื่น ๆ

ศาสนาฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์^{๙๙} ศาสนาฮินดูมีธรรมในพระธรรมศาสตร์ มีอยู่ ๑๐ ประการด้วยกันคือ

๒.๕.๔.๖.๑ หลักฮินดูธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ธฤติ ได้แก่ ความมั่นคง ความกล้าหาญ คือเพียรพยายามจนสำเร็จประโยชน์ตามที่ประสงค์

^{๙๗}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeeckn/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๙๘}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๗-๑๓๖.

^{๙๙}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๒. กษมา ได้แก่ ความอดทน หรืออดกลั้น คือมีความพากเพียรพยายาม
๓. ทมะ ได้แก่ การระงับใจ การข่มจิตใจ คือไม่ปล่อยใจให้หวั่นไหว
๔. อัสเตยะ ได้แก่ การไม่ลักขโมย ไม่ทำโจรกรรม
๕. เสาจะ ได้แก่ ความบริสุทธิ์ การทำตนให้บริสุทธิ์ทั้งทางกายและจิตใจ
๖. อินทริยนิครหะ ได้แก่ การระงับอินทริย์ ๑๐ คือ หมั่นสำรวจตนเองอยู่เสมอว่า อินทริย์ทั้ง ๑๐ เหล่านี้ได้รับการบริหารหรือใช้ไปในทางที่ถูกที่ควรหรือไม่ ไม่ปล่อยอินทริย์มีวเมาจนเกินไปให้รู้จักพอ
๗. ธี ได้แก่ ปัญหา สติ ความคิด คือ มีความรู้ความเข้าใจในขนบธรรมเนียม ประเพณี ธรรมะ สังคม และวัฒนธรรม
๘. วิทยา ได้แก่ ความรู้ทางปรัชญา คือ มีความรู้ลึกซึ้ง
๙. สัตยะ ได้แก่ ความจริง ความเห็นอันบริสุทธิ์ คือมีความจริงใจให้กัน
๑๐. อโกระ ได้แก่ ความไม่โกรธ คือมีขันติ ความอดทน และสโรจจะความสงบเสถียร เอาชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ไม่อาฆาตมุ่งร้ายต่อใคร

๒.๕.๔.๖.๒ หลักนิยม ๑๐ ประการ คือ ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกฮินดู

๑. หรี ความสะอาดต่อการทำความชั่ว
๒. สันโตชะ ความสันโดษ การดำเนินชีวิตพอเพียง พอใจ
๓. ทาน การให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน
๔. อัสติกยะ มีศรัทธาแนบแน่นเชื่อในพระเป็นเจ้า เชื่อในเส้นทางที่จะดำเนินไปสู่โมกษะหรือความพ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อในประเพณีทางศาสนาที่สืบทอดกันต่อๆมา รักดีต่อพระเป็นเจ้า ศรัทธาในสิ่งทั้งสี่ตระกูลเคยเคารพนับถือ
๕. อิศวรปูชนะ ปลุกฝังความรักดีต่อพระเป็นเจ้าด้วยการบูชาและทำสมาธิมีห้องพระไว้ในบ้าน ถวายดอกไม้ผลไม้หรืออาหารแด่พระเป็นเจ้า ท่องจำบทสวดบูชาพระเป็นเจ้าด้วยใจที่เต็มไปด้วยความรักดี
๖. สิทธานตศรวณะ ฟังคำสอน ศึกษาคำสอนและรับฟังจากอาจารย์ (ทางศาสนา) ที่วงศ์ตระกูลของตนเคารพนับถือ
๗. มติ พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น แสวงหาความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้า จนกระทั่งเกิดความสว่างขึ้นในภายใน
๘. วรตะ ปฏิบัติพรต อดอาหารตามวันที่กำหนดไว้ทางศาสนา
๙. ชปะ สมาธิพร้อมกับท่องมนตร์จนใจจดจ่ออยู่ที่มนตร์
๑๐. ตปัส บำเพ็ญตบะตามคำแนะนำของอาจารย์เพื่อขจัดความชั่วในจิต

๒.๕.๔.๖.๓ หลักนิยม ๑๐ ประการ คือ ข้อห้ามในการปฏิบัติของศาสนิกฮินดู

๑. อหิงสา การไม่ทำร้ายคือการไม่ทำร้ายผู้อื่นทั้งทางกายทางวาจาและทางใจ ดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความกรุณา ให้ความเคารพสิ่งมีชีวิตทุกชนิดโดย นึกว่าสิ่งมีชีวิตนั้นคือ พลัง

ของพระเป็นเจ้า ดำรงชีวิตด้วยวิถีทางแห่งสันติ ไม่ทำตัวให้สิ่งมีชีวิตอื่นกลัวไม่ทำตัวให้เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่น รับประทานอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์

๒. สัตยะ ความสัตย์ยึดมั่นในความจริง จดเว้นการพูดเท็จยึดมั่นในคำมั่นสัญญา พูดเฉพาะความจริงและใช้คำที่เป็นความหวังดีต่อผู้อื่น

๓. อัสเตยะ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ลัก ไม่อยากได้ของที่เขาไม่ได้ให้

๔. พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์ ประพฤติตัวเช่นพรหมคือควบคุมกามารมณ์เมื่อยังไม่แต่งงานจะต้องงดเว้นการมีเพศสัมพันธ์ เมื่อแต่งงานแล้วต้องมี ความซื่อสัตย์ต่อสามีและภรรยา

๕. กษมา มีความอดทนอดกลั้นอดทน มีความอดทนและอดกลั้นต่อเด็ก และต่อผู้สูงอายุ

๖. ธฤติ ความมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง

๗. ทยา ความกรุณา เอาชนะความมีใจโหดเหี้ยมโหดร้ายความรู้สึกโกรธ มองเห็นพระเป็นเจ้าในตัวมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีความรู้สึกที่ดีต่อสัตว์ต่อพืชและต่อดิน ให้อภัย เห็นใจคนตกทุกข์ได้ยากให้ความเคารพและนับถือคนที่อ่อนแอ

๘. อารหะ ความซื่อตรง ไม่โกงไม่หลอกลวง

๙. มิตาหาระ ควบคุมการบริโภคอาหารรับประทานอาหารพอประมาณ ไม่รับประทานอาหารที่มีเนื้อคือเนื้อสัตว์ ปลาหอยไก่ไข่ ฯลฯ บริโภคเฉพาะอาหารมังสวัรีติ

๑๐. เสาจะ ความสะอาดบริสุทธิ์ ทั้งทางกายและภายในใจ ไม่สูงส่งกับคนที่ประพฤติมีขอบทางเพศ ไม่คบกับโจรหรือคนที่มีอาชีพไม่สุจริต หลีกเลี้ยงสื่อลามก การใช้กำลังทำร้ายผู้อื่น

๒.๕.๕ สันติภาพในศาสนาซิกข์

๒.๕.๕.๑ บริบทของศาสนาซิกข์

ความเป็นมาของศาสนาซิกข์ ย้อนความถึงประเทศอินเดียและอยู่ในยุคที่ประเทศอินเดียอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์โมกุลซึ่งเป็นมุสลิม ครุณานันท์ได้ตั้งศาสนาซิกข์ขึ้นโดยท่านปฏีเสธ ไม่ยอมรับพระเจ้าที่มีจำนวนมากมาย และระบอบวรรณะตามทัศนะของศาสนาฮินดู และการให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตตามทัศนะของศาสนาเชน และการปฏิเสธโลกตามทัศนะของพุทธศาสนา รวมทั้งปฏิเสธหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ครุณานันท์ทำการประดิษฐ์ศาสนาซิกข์สำเร็จทำให้ท่านมีศรัทธามากมายโดยเฉพาะจากผู้นำของราชวงศ์โมกุลที่^{๑๐๐} คำว่าซิกข์เป็นภาษาปัญจาบโดยตรงกับภาษาสันสกฤตว่าศิษยะและตรงกับภาษาบาลีว่าสิกขะแปลว่าศิษย์หรือผู้ศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นชาวซิกข์จึงมีฐานะเป็นศิษย์ของครูหรือศาสดาของศาสนาซิกข์ทุกองค์ พัฒนาการคำสอนของศาสนาซิกข์นักวิชาการมีมุมมองต่างกัน ๒ ทัศนะ คือ

๑. ศาสนาซิกข์เกิดจากความพยายามของครุณานันท์ที่พยายามพัฒนาศาสนาที่รวมจิตวิญญาณของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้ด้วยกัน ดังนั้นศาสนาซิกข์จึงเป็นศาสนาที่

^{๑๐๐}Warren Matthews, *World Religions* (USA: Wadsworth Cengage Learning, 2010), p. 156.

ประนีประนอมศาสนาต่างๆ ในอินเดีย โดยเฉพาะศาสนาฮินดูกับศาสนาอิสลาม เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริงส่วน

๒. ศาสนาซิกข์ไม่ใช่ศาสนาที่รวมเอาหลักการของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้ด้วยกัน แต่เป็นการเปิดเผยขึ้นใหม่ของคุรุนานักต่างหาก ดังนั้น ศาสนาซิกข์จึงเป็นศาสนาที่พระเจ้าเปิดเผยต่อศาสดาคุรุนานัก

๒.๕.๕.๒ ศาสดาผู้ก่อตั้ง

ศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาซิกข์คือคุรุนานัก เกิด ค.ศ. ๑๔๖๘ ณ หมู่บ้านตัลวันทีปัจจุบันเรียกว่า "นังกานาสาหิพ" ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เมืองละฮอร์ริมฝั่งแม่น้ำราวีประเทศปากีสถาน ตระกูลของท่านนับถือศาสนาฮินดูเป็นชนชั้นวรรณะพราหมณ์ ท่านน่านักเป็นคนมีสติปัญญาและช่างคิดอ่านตั้งแต่วัยเยาว์ ได้ศึกษาศาสนาฮินดูมีความรู้แตกฉานในคัมภีร์พระเวท เมื่ออายุ ๑๔ ปีได้สมรสกับนางสุลขนี เมื่อแต่งงานแล้วประมาณ ๑๐ ปีมีบุตร ๒ คนคือศรีจันทและลักษมีทาสปรากฏว่าชีวิตสมรสช่วงหลังๆ หาความสุขได้ยาก ในที่สุดจึงตัดสินใจหนีภรรยาและลูกออกไปหาความสงบทางใจในป่าเมื่ออายุ ๓๖ ปี เมื่อท่านน่านักเข้าไปอยู่ในป่าได้นั่งสมาธิทำจิตให้สงบขณะนั้นท่านได้ประสบการณ์ทางจิตว่าพระเจ้าได้ประทานน้ำทิพย์ถ้วยหนึ่งให้น่านักดื่มและได้ทรงรับสั่งกับน่านักว่า จงไปสั่งสอนคนทั้งหลายเช่นเดียวกับที่เจ้ากระทำอยู่ จงเป็นผู้มีเมตตาเป็นผู้สะอาดบูชาและกระทำใจให้เป็นสมาธิ ต่อไปเจ้าจงเป็นครูของคนทั้งหลาย" นานักได้รับประสบการณ์ทางจิตแล้วจึงได้เดินทางกลับไปสู่หมู่บ้านครองเครื่องแบบเป็นนักพรตตั้งตัวเป็นครูเที่ยวสั่งสอนคนตั้งตัวเป็นแพทย์พยาบาลคนและเที่ยวแนะนำให้คนทั้งหลายมีศีลธรรมมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าพระองค์เดียว คุรุนานักปฏิบัติตนเป็นทั้งมุสลิมและฮินดูในขณะเดียวกัน เช่น การแต่งตัวออกสั่งสอนคนโดยคุรุนานักจะสวมเสื้อสีหมากสุกอันเป็นสีแสดงถึงอิสรภาพ แขนงลูกประคำที่ทำด้วยกระดูกวัวที่คอและเจิมหน้าด้วยหญ้าฝรั่นตามความเชื่อของศาสนาฮินดู แต่ขณะเดียวกันสวมหมวกตามแบบมุสลิมเพื่อแสดงถึงความเป็นกลางเป็นตัวอย่างให้ศาสนิกของทั้งสองศาสนาไม่ให้ยึดเอาศาสนาใดศาสนาหนึ่ง อันเป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจเคียดแค้นทั้งสองฝ่าย เพราะในขณะนั้นชาวมุสลิมและฮินดุกำลังวิวาทกันด้วยเรื่องเชื้อชาติ และศาสนา

คุรุนานักได้ ออกเดินทางไปตามเมืองต่างๆ ในชมพูทวีปภาคเหนืออันเป็นศูนย์กลางของศาสนาฮินดูจนถึงแคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบัน ใช้เวลาในการสั่งสอนคนตามเมืองต่างๆ ๑๒ ปีมีผู้เลื่อมใสนับถือเป็นอันมาก แม้ว่าคุรุนานักจะนุ่งห่มแบบนักพรตแต่ก็ไม่ได้ใช้ชีวิตแบบนักบวช เพราะศาสนาซิกข์ไม่มีนักบวช ท่านยังคงอยู่กับบุตรภรรยาตามเดิมเมื่ออายุได้ ๗๑ ปีคุรุนานักรู้วอสานแห่งชีวิตของตนจึงได้มอบหมายให้แก่สาวกคนสำคัญชื่อลาหิना (บางแห่งเรียกว่าโกลาห์นา) เพื่อให้เป็นศาสดาสืบทอดตำแหน่งแทน เป็นศาสดาองค์ที่ ๒ มีชื่อว่าคุรุอังคัต^{๑๐๑} ปัจจุบันเมื่อสืบศาสดาคุรุนานักแล้วศาสนาซิกข์ก็ได้มีการสืบทอดตำแหน่งศาสดามาโดยลำดับถึงจำนวน ๑๐ องค์ และต่อจากศาสดาองค์ที่ ๑๐ ก็ไม่มีการแต่งตั้งใครเป็นศาสดาสืบทอด โดยได้ถือเอาคัมภีร์ (ครันถะ)

^{๑๐๑} Ibid., p. 158-159.

เป็นศาสดาแทนสืบต่อมาแทนจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และได้มีพัฒนาการจนกลายเป็นนิกาย ๓ นิกาย คือ

๑. นิกายอุทลิส (Udasis) เน้นปฏิบัติตามกฎหรือข้อปฏิบัติในรูปแบบการบำเพ็ญพรตของศาสนาฮินดู พุทธศาสนา และเซน พวกเขาจะไม่แต่งงานและแต่งกายสีเหลืองเหมือนจิวรของนักบวชในพุทธศาสนา หรือบางพวกก็เปลือยกายเหมือนนักบวชในศาสนาเซน โดยมีภิกษุสำหรับออกขออาหารเท่านั้นเป็นสมบัติติดตัว พวกเขามักจะโกนศีรษะและหนวด และนิยมเดินทางออกเผยแพร่ศาสนาไปตามที่ต่างๆ

๒. นิกายสหัชรีหรือนักปณิ จัดเป็นพวกอนุรักษนิยมนับถือคุรุนานัก เน้นหนักไปในทางการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย ดำเนินรอยตามหลักคำสอนของศาสดาคุรุนานัก นิกายนี้นิยมโกนหนวดเครา

๓. นิกายขาลสาหรือสิงห์ เน้นหนักตามคำสอนของศาสดาคุรุโควินทสิงห์ จะมีลักษณะของนักรบเพื่อปกป้องชาวซิกข์ ผู้ที่นับถือนิกายนี้จะไว้ผมตลอดทั้งหนวดเครายาวโดยไม่ตัดหรือโกนตลอดชีวิต^{๑๐๒}

ศาสนาซิกข์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว คือ สัจจะ พระผู้สร้างพระองค์ปราศจากความกลัว ความเคียดแค้น เป็นอมฤตไม่เกิด มีขึ้นด้วยพระองค์เอง เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ทรงโอบอ้อมอารี คือ เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก มีอำนาจยิ่งใหญ่และมีองค์เดียว จึงนับว่าเป็นศาสนาประเภทเอกนิยม (Monotheism) และเป็นศาสนาที่มีอายุน้อยที่สุดในศาสนาของโลก^{๑๐๓} คำว่า "ซิกข์" เป็นภาษาปัญจาบ แปลว่า ผู้ศึกษา หรือศิษย์ คือชาวซิกข์ทุกคนเป็นศิษย์ของคุรุหรือครู มีด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐ องค์ มีคุรุนานักเป็นองค์แรก คุรุโควินทสิงห์เป็นองค์สุดท้าย ชาวซิกข์ทุกคนต้องทำพิธี "ปาหล" คือพิธีล้างบาป เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะรับเอา "กะ" คือ การรับศีล ๕ ประการ

การรับศีล ๕ ประการ คือ การรับปฏิบัติตามสิ่งที่เริ่มต้นด้วยอักษร "ก" ๕ ประการ เดิมทีเดียวมุ่งให้ปฏิบัติสำหรับนักรบเพื่อความกล้าหาญและความคล่องตัว การที่คุรุโควินทสิงห์ได้บัญญัติศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ขึ้นมา สาเหตุมาจากการทำสงครามเช่นการสวมกำไลเหล็กหรือมีดพกประจำตัวก็ให้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกันหรือจะต้องมีอาวุธไว้เพื่อป้องกันตนเองและเป็นเครื่องเตือนใจให้เข้มแข็งเหมือนเหล็กเป็นต้น^{๑๐๔} ศีลทั้ง ๕ มีดังต่อไปนี้ ๑. เกศ การไว้ผมยาวโดยไม่ตัดเลย ๒. กังขา หวีขนาดเล็ก ๓. กณา กางเกงขาสั้น ๔. กรา กำไลมือทำด้วยเหล็ก ๕. กิรปาน ดาบ

เนื่องจากศาสนาซิกข์เกิดขึ้นเพื่อจะเชื่อมสะพานระหว่างศาสนฮินดูกับมุสลิม คนที่มานับถือส่วนมากมาจากศาสนาฮินดู และนำเอาลักษณะการปฏิบัติทางศาสนาและสังคมแบบฮินดูมาด้วย ศาสนาซิกข์จึงเผชิญปัญหาการดำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ คนหนุ่มเป็นจำนวนมากเลิกปฏิบัติธรรมนิยม (ขาลสา) ของการไว้ผมและหนวด แต่ก็ยังมีบางพวกที่ยังคงไว้ผมและหนวดจึงทำให้ยากที่จะแสดง

^{๑๐๒} Lewis M. Hopfe, Mark R.Woodward, *Religions of the World*, p.155-156.

^{๑๐๓}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๑๐๔} Lewis M. Hopfe, Mark R.Woodward, *Religions of the World*, (New Jersey: Upper Saddle river, 2007), p.154.

ความแตกต่างระหว่างชาวซิกข์กับฮินดู^{๑๐๕} สำหรับผู้ที่ทำพิธีปาหุลแล้วจะได้นามว่า "สิงห์" แปลว่า สิงโต หรือ ราชสีห์ ต่อท้ายเหมือนกันทุกคน ถือว่าผ่านความเป็นสมบัติของพระเจ้าแล้ว ถ้าเป็นหญิง จะมีคำว่า "กอร์" (ผู้กล้า) ต่อท้ายชื่อการทำพิธีล้างบาปและรับอักษร ๕ ก. เพื่อเป็นชาวซิกข์โดยสมบูรณ์^{๑๐๖}

๒.๕.๕.๓ คัมภีร์ในศาสนาซิกข์

๑. พระมหาคัมภีร์ศรีคุรุครันถ์ซาฮิบ คือ พระศาสนานิรันดร์กาลของซิกข์ ศาสนิกชนจึงถือปฏิบัติต่อพระมหาคัมภีร์ดุจพระศาสดา ศาสนสถานของซิกข์ซึ่งเดิมเรียกว่า “ธรรมศาลา” ได้รับการขนานนามเป็น “คุรุตวารา” เมื่อได้มีการอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานบนบัลลังก์ในศาสนสถาน ทุกเช้าเวลา ๐๔.๓๐ น. ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานในห้องโถงชุมนุมเจริญธรรม แล้วเวลาเย็น ๑๘.๐๐ น. หลังจากมีการสวดภาวนาบทสวด “แรห์ราส” เสร็จสิ้นลง ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์ไปประทับชั้นบนสุดของอาคารในห้อง “สุขาคุณะ”

๒. คัมภีร์อาทิกรันถ์ เป็นศาสดาองค์ที่ ๕ คุรุอรชุนจัดทำขึ้น

๓. คัมภีร์ทสมครันถ์ เป็นความเรียงแบบร้อยแก้วซึ่งไม่ค่อยจะปรากฏในคัมภีร์อาทิกรันถ์ ศาสดาองค์ที่ ๑๐ คือ คุรุโควินทสิงห์เป็นผู้จัดทำขึ้นโดยการรวบรวมคำสอนของศาสดาองค์ก่อนๆ บางองค์^{๑๐๗}

ชาวซิกข์มีความเชื่อว่าคัมภีร์ครันถ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เปรียบเหมือนพระเจ้า จึงเฝ้าปฏิบัติดูแลเป็นอย่างดี เช่น หุ้มห่อพระคัมภีร์ด้วยผ้าราคาแพง ประดิษฐานบนแท่นภายใต้ฉัตรและภายในม่านที่ปักด้วยเกล็ดเพชร เมื่อถึงเวลาเย็นเจ้าหน้าที่จะอัญเชิญพระคัมภีร์เข้าไปประดิษฐานไว้บนตั่งทองในห้องพิเศษ ครั้นถึงเวลาเช้าก็อัญเชิญออกมาประดิษฐานไว้ในม่านตามเดิม คอยดูแลไม่ให้คนมาจับต้องและไม่ให้ฝุ่นละอองมาเกาะ เพราะถือว่าเป็นตัวแทนของพระเจ้า

๒.๕.๕.๔ ข้อห้ามประพฤติดิปฏิบัติ มี ๔ ประการ คือ ๑) ห้ามกระทำใด ๆ ที่ล่วงเกินต่อเกศา (การตัด ถอน โกนเกศาหรือขนในร่างกาย) ๒) ห้ามรับประทานอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ที่ถูกฆ่าโดยวิธีที่ผิด ๓) ห้ามมีเพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาของตนเอง ๔) ห้ามเสพยาสูบหรือใช้ยาเสพติดทุกชนิด ทุกรูปแบบ^{๑๐๘}

๒.๕.๕.๕ หลักแนวคิดคำสอนเพื่อเสริมสร้างสันติสุข

^{๑๐๕} จินดา จันทรแก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, หน้า ๘๙-๙๐.

^{๑๐๖} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๕].

^{๑๐๗} Robert E. Van Voorst, *Anthology of Word Scriptures*, (Canada: Wadsworth Thomson Learning, 2002), p.121-122.

^{๑๐๘} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, *ความรู้ศาสนาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๖.

สันติสุขเกิดขึ้นได้บนพื้นฐานจากคำสอนของครูสำคัญ ซึ่งสรุปลงในหลักการใหญ่ ๔ ประการ คือ เรื่องความสามัคคี เรื่องความเสมอภาค เรื่องความศรัทธา และเรื่องความจงรักภักดี ต่อครูทั้ง ๑๐ องค์ และยังรวมถึงการก้าวไปสู่สุขอันเป็นนิรันดร์ หรือนิรวาณ มีอยู่ ๕ ขั้น ดังนี้ ๑. ธรรมชั้นดี อาณาจักรแห่งกรรมดี และกรรมชั่ว การทำแต่กรรมดี ๒. คิอานชั้นดี หรือ ญาณชั้นดี อาณาจักรแห่งปัญญา ๓. สรมชั้นดี อาณาจักรแห่งมหาปิติ ๔. กรรมชั้นดี อาณาจักรแห่งกำลัง หมายถึง กำลังทางจิตไม่หวนดกแล้ว ๕. สัจชั้นดี อาณาจักรแห่งสัจจะ คือ ความเป็นเอกภาพกับพระเจ้า^{๑๐๙}

วิธีปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงสันติสุขหรือสันติภาพ จะต้องสร้างจิตอหยาศัย เพื่อให้บรรลุถึงธรรมชั้นสูงนั้น คือ การสวดเพลงสรรเสริญพระนาม การฟังพระธรรม เพราะการฟังพระธรรม บุคคลย่อมเป็นประหนึ่งกับพระศิวะ หรือ พระพรหม โดยการฟังพระนามบุคคลย่อมบรรลุถึงความสันโดษ และทิพย์ปัญญา

๒.๕.๕.๖ หลักธรรมประจำชีวิตหรือศีล ๒๑ ประการ

ก. ข้อปฏิบัติ คือ ๑. ให้นับถือศาสนาทุกองค์เป็นบิดา และถือว่าตนเป็นบุตรของบิดา ๒. ให้ถือว่าเมืองปาตลีบุตร (ปัตนะในปัจจุบัน) ที่โควินทสิงห์เกิด กับเมืองอานันทปุระ (ที่โควินทสิงห์หลบไปตั้งหลักสู้กับออรังเซบเมื่อรบแพ้) ว่าเป็นเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ๓. ให้ยกเลิกการถือชั้นวรรณะ ๔. ให้สละชีพในสนามรบ ๕. ให้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ ประการ คือ ๑. สัจจะ (พระเจ้า) ศรี (ธรรมะ) อกาล (ความเที่ยงแท้ของพระเจ้า) ๒. ศาสโนวาท (คัมภีร์อาทิกร์ณและทสเวนปาทซาฮิบ) ๓. ความบริสุทธิ์ ๖. ให้มีศีลอันเป็นสัญลักษณ์ ๕ คือ เกศา กังขะ การา กิรปาน และกฉา พวกซิกข์ที่อยู่ในต่างประเทศต้องมีมิดเล็กยาว ๒ นิ้วเสียบไว้ที่ผม ๗. ให้มีชื่อลงท้ายว่าสิงห์ (คือ ให้กล้าหาญดังสิงโต) ๘. ให้ฝึกขี่ม้า ฟันดาบ มวยปล้ำ เป็นนิตย ๙. ให้ถือคิดว่าตนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือเปลื้องทุกข์ให้ผู้อื่น ๑๐. ให้นอบน้อมพระเจ้าและต้อนรับแขกโดยถือว่าเป็นเรื่องจำเป็น

ข. ข้อห้าม คือ ๑๑. ห้ามมิให้ซิกข์กับซิกข์วิวาทกันเอง ๑๒. ห้ามมิให้พูดปด ๑๓. ห้ามทำผิดในเรื่องกามารมณ์ โลก โกรธ หลง ๑๔. ห้ามคบคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา ๑๕. ห้ามคบคนที่ไม่ส่งเสริมการปฏิบัติ ๑๖. ห้ามนิยมใช้สีแดง เช่น เสื้อแดง หมวกแดง ๑๗. ห้ามแก้ผ้าโพกศีรษะออก นอกจากเวลาอาบน้ำ ๑๘. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ๑๙. ห้ามตัดผม โกนหนวด โกนผม โกนเครา ๒๐. ห้ามเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เบียดเบียนศาสนา ๒๑. ห้ามแต่งกายหรูหราไร้สาระ

๒.๕.๕.๗ แนวปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงสันติสุข

๒.๕.๕.๗.๑ การเข้าถึงพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด ศาสตาคูรณานักเน้นย้ำว่า พระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดทรงอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์เป็นความจริงแท้สูงสุด มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าใจพระเจ้าได้โดยการมีประสบการณ์ตรงต่อพระเจ้าที่อยู่ในหัวใจหรือจิตวิญญาณของมนุษย์ พระเจ้าทรงรัก

^{๑๐๙}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

มวณมนุษย์และเข้าใกล้มนุษย์โดยพระวณะของพระองค์ โดยพระวณะนั้นมนุษย์จึงสามารถรู้จักและเข้าไปสู่พระองค์ได้

๒.๕.๕.๗.๒ ความเข้าใจโลกและมนุษย์ ลักษณะที่แท้จริงแล้วโลกและมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่ตรงกันข้ามจากพระเจ้า พระเจ้าสถิตอยู่ทุกหนแห่งในโลก แต่ก็อยู่เหนือโลกแม้พระเจ้าจะอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์แต่ก็อยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์ โลกคือสถานที่ที่สวยงามเป็นพยานที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า ในขณะที่บุคคลผู้รักแต่ตนเองก็จะพบว่าโลกคือศัตรูจิตวิญญาณของมนุษย์มีศักยภาพพอที่มีความสงบเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า

๒.๕.๕.๗.๓ ความหลุดพ้นของมนุษย์ พระเจ้าสามารถให้อภัยแก่บุคคลผู้มีบาปหนาได้เมื่อบุคคลหันหน้าเข้ามาหาพระเจ้าพระองค์ก็จะอภัยให้แก่บุคคลนั้น บุคคลที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจะไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ การเห็นและการฟังครูสอนก็ยังไม่เพียงพอ บุคคลจะต้องพยายามเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าภายในจิตใจของเขาเอง การหลุดพ้นจึงจะเป็นไปได้โดยการล้างบาปคือการนับถือศาสนาซิกข์นั่นเอง เป้าหมายสูงสุดของศาสนาซิกข์ก็คือการเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าซึ่งจะทำให้มนุษย์พบสันติภาพและความสุขที่เป็นนิรันดร์^{๑๑๐}

๒.๕.๕.๗.๔ การปฏิบัติธรรมของศาสนา ชาวซิกข์จะปฏิบัติตามสังฆธรรม เพื่อเอาชนะมารร้าย ๕ ประการ ซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทั้งปวง คือ

ตัณหา : คือ ความอยากอันเป็นกิเลสเนื่องในสันดานของมนุษย์ การดำรงชีวิต ห้ามประพฤติดนินทา ไม่ล่วงชายหรือหญิงที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาตน ยกย่องให้เกียรติสตรีอื่นดุมารดา พี่สาวน้องสาวและบุตร

ความโกรธ : สาเหตุพื้นฐานแห่งการทะเลาะวิวาท ทุกคนจะต้องมีขันติมาควบคุม และรู้จักการให้อภัยไม่จองเวรหรืออาฆาตผู้ใด

ความโลภ : คือ ความอยากได้เงินทองทรัพย์สินสมบัติผลกำไรที่เกินขอบเขต ให้พอใจในทรัพย์สินที่หาได้ และมีความสันโดษจึงจะสามารถควบคุมกิเลสได้

ความหลง : คือ ความไม่รู้จักจริงและเชื่อในสิ่งที่ผิดยึดมั่นถือมั่น เพราะไม่มีปัญญาใคร่ครวญ ต้องเข้าใจในสังฆธรรม ให้ยกเลิกการยึดถือความเป็นของกูตัวกู

อหังการ : ความอิจฉาริษยา จองหองอวดดี ยกตนข่มท่าน ซึ่งจะทำลายความดีที่เราสะสมมาจนหมดสิ้น ชาวซิกข์จะต้องอ่อนน้อมถ่อมตนให้อภัยและมีความเมตตากรุณารำลึกถึงคุณพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงประทานทุกสรรพสิ่งให้เรา

หลักในการปฏิบัติสังฆธรรมเพื่อกำจัดมารทั้งห้า ได้แก่ ๑. สวดภาวนา “นาม-วาเฮ่ครู” ทุกขณะจิต ๒. ฝึกอบรมจิตใจ ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมในคัมภีร์ศรีคุรุครันถ์ซาฮิบและศาสนวินัย ๓. ประกอบสมาธิภาวนาด้วยสุจริตธรรมในรูปของฆราวาส ๔. รับใช้บริการสังคมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกายวาจาใจและทรัพย์สิน ๕. ดำรงชีวิตในรูปของฆราวาสไม่ล่วงเกินสามีภรรยาหรือหญิงผู้อื่น ๖. นับถือและเคารพสตรี เสมือนมารดาพี่สาว น้องสาวบุตรของตน^{๑๑๑}

^{๑๑๐} Warren Matthews, *World Religions*, p. 163.

^{๑๑๑} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thaisikh.org [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่ต้องปฏิบัติอื่น ๆ เช่น หลักจะต้องปฏิบัติเพิ่มเติม คือ ๑) ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มน้ำเมา ๒) ไม่บริโภคเนื้ออย่างอิสลาม ๓) ไม่ตัดผม ไม่โกนหนวด ๔) ไม่แต่งกายหรือไม่ร่วมประเพณีกับมุสลิม และคำสอนพื้นฐานของศาสนาซิกข์ที่ควรกล่าวถึงอีกอย่างหนึ่ง คือ ๑) **สามัคคี** คือ ความกลมเกลียวไม่ขัดแย้งกัน ๒) **เสมอภาค** คือ สังคมใดก็ตามที่ไม่มีการแบ่งเพศและชั้นวรรณะ คนในสังคมนั้นจะช่วยกันสร้างสรรค์สังคมจนบรรลุถึงความเจริญงอกงาม ๓) **ศรัทธา** คือ ความเชื่อมั่นในพระเจ้าผู้เป็นเอกเอนกจะทำให้บุคคลมีความ กล้าหาญ อดทน และวิริยะอุตสาหะ และ ๔) **ความรัก** คือพลังที่ประสานให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข

๒.๕.๕.๘ แนวความเชื่อที่ส่งเสริมสันติสุขอื่น ๆ

นอกจากการปฏิบัติวินัยทางกาย คือ ช่วยเหลือผู้อื่นทางกายและวาจา วินัยทางศีลธรรม คือการเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม และ วินัยทางจิตใจคือเชื่อในพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว ศาสนาซิกข์มีความเชื่ออื่นๆ อีกที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของสังคม กล่าวคือ ๑.คัดค้านการกดขี่ และอยุติธรรม ๒. การให้โอกาส โลกนี้มีความหวังแม้บุคคลที่ทำผิดไปแล้วแก้ไขเสียใหม่ก็จะเป็นคนดีได้ ซึ่งจะต้องดำเนินตามคำสอนของพระเจ้าด้วยพระมหากรุณาพระองค์จะทรงช่วยเหลือ ๓.มุ่งการทำชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่โลก ให้ยึดมั่นในหน้าที่การงาน เคารพในคำสอนของคุรุนานัก ๔.ต้องมีความรู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่า พระเจ้าอยู่กับเราพระองค์ จะนำเราไปสู่จุดหมายปลายทาง สวดอ้อนวอนพระเจ้าด้วยจิตบริสุทธิ์มิได้มุ่งหวังว่าจะประทานรางวัลหรือสิ่งตอบแทนใด ๆ ๕. เสียสละเพื่อความเจริญของสังคมทุกคน ต้องทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่น หาญทางเพื่อยกฐานะของสังคมให้ดีขึ้นและมีความยุติธรรมในทุกกรณี ๖.สตรีมีฐานะเท่าเทียมกับบุรุษ ให้สิทธิทางศาสนาสตรีทุกคนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาและถือว่าเป็นสดีของบุรุษ^{๑๑๒}

๒.๕.๕.๙ พิธีกรรมเพื่อสันติภาพ

ในศาสนาซิกข์นั้นมีพิธีกรรมที่จัดได้ว่าเป็นเครื่องมือทำให้มนุษย์ได้เกิดการหล่อหลอมสู่ความเป็นดี ซึ่งมีพิธีกรรมหลายพิธีด้วยกัน กล่าวคือ

๑. **พิธีรับน้ำอมฤต (Baptism)** ชาวซิกข์จะต้องเข้าพิธีรับน้ำอมฤตเพื่อแสดงความเป็นซิกข์ที่ดีและเป็นการรับคนเข้าในศาสนา

๒. **พิธีเล่นดนตรีสววรรค์ (Kirtan)** เป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพในพระเจ้าผู้เป็นเจ้า ชาวซิกข์นิยมสวดมนต์พร้อมกับดนตรีบรรเลงประกอบและถือกันว่าเป็นดนตรีสววรรค์ที่จะช่วยให้ผู้สวดได้มีจิตแนบแน่นกับพระเจ้าได้รวดเร็วและดีขึ้น

๓. **พิธีโพกศีรษะ (Turban หรือ Dastar)** ผ้าโพกศีรษะเป็นสัญลักษณ์ของนักบุญและนักปราชญ์ สัญลักษณ์แสดงถึงความสืบทอดหรือเป็นผู้สืบทอดแทนบิดาต่อไป ผ้าโพกศีรษะเรียกว่าดัสตาร์ (Dastar) ส่วนส้นนั้นไม่มีการจำกัดขึ้นอยู่กับความนิยม ผ้าโพกศีรษะนี้จะถูกถอดออก

^{๑๑๒} จินดา จันทรแก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๘๕-๘๖.

ต่อเมื่อเป็นการลงโทษหรือเป็นการลบหลู่เกียรติ การโพกศีรษะจึงหมายถึงวิถีชีวิตและจิตใจของชาวซิกซ์ที่มีต่อศาสนาอย่างมั่นคง

๔. ประเพณีครัวทาน (Free Kitchen) คือ ครัวสาธารณะที่เปิดให้คนทั่วไปได้รับประทานอาหารร่วมกันไม่ว่าจะมีฐานะใดเพศใดหรือชาติใดก็ตามทุกคนย่อมได้รับการปฏิบัติที่เหมือนและเท่าเทียมกัน ปัจจุบันนี้การรับประทานอาหารในโรงครัวสาธารณะนี้ถือว่าการสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นหลักสำคัญในศาสนา บุคคลที่เข้ามาในโรงครัวนี้จะต้องนั่งบนพื้นที่จัดไว้เรียงเป็นแถวในระดับเสมอกัน ไม่มีเจ้า ไม่มีนาย ไม่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนา โดยจะช่วยกันทำอาหารและบริการรับใช้ผู้มารับประทานทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ^{๑๓๓}

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการสร้างสันติภาพของศาสนาซิกซ์ คือ เน้นความสามัคคี ความเสมอภาค ความศรัทธา และความจงรักภักดีต่อครูทั้ง ๑๐ องค์ การเข้าถึงพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด ความหลุดพ้น และการเพียรพยายามละมარทั้ง ๕ คือ ตัณหา ความโกรธ ความโลภ ความหลง ความอหังการ ด้วยการสวดมนต์ภาวนา ฝึกสมาธิอบรมจิตใจ ประกอบสมาธิภาวนา รับใช้บริการสังคมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกายวาจาใจและทรัพย์ ไม่ล่วงเกินสามีภรรยาหรือหญิงผู้อื่น นับถือและเคารพสตรี เว้นจากการฆ่าสัตว์ ตลอดจนห้ามรับประทานอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ที่ถูกฆ่าโดยวิธีทรมานต่อต้านการกดขี่และอยู่ดีธรรม ให้โอกาสเพื่อนมนุษย์ที่เคยทำผิดไปแล้ว เสียสละเพื่อความเจริญของสังคมทุกคน และที่สร้างสันติสุขในเชิงประจักษ์อีกอย่างหนึ่ง คือ การสร้าง**ครัวทาน (Free Kitchen)** คือ ครัวสาธารณะที่เปิดให้คนทั่วไปได้รับประทานอาหารร่วมกัน เป็นการบริจาคทานที่เปิดใจกว้าง และก้าวข้ามความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนา จากนั้นยะของหลักการดังกล่าว ได้สะท้อนถึงรูปแบบแนวทางและเครื่องมือในการสร้างสันติสุขในบริบทของศาสนาซิกซ์ได้เป็นอย่างดี

๒.๖ สรุป

การสร้างสันติภาพหรือสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์นั้นมีหลากหลายวิธีและหลากหลายองค์กร แต่สันติภาพก็เชื่อว่าเกิดขึ้นได้อย่างถ่องแท้ ดังนั้น มิติสันติภาพควรจะมีมิติของศาสนาด้วย ด้วยว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ต่างก็นับถือศาสนาเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว อีกอย่างหนึ่งศาสนานั้นต่างมีเป้าหมายและปณิธานในการก่อตั้งก็เพื่อสร้างความสุขให้แก่มนุษย์ ดังนั้นเราควรมาช่วยกันค้นหาเครื่องมือหรือแนวทางการสร้างสันติภาพจากบริบทของแต่ละศาสนา ความจริงหากศาสนาไม่สามารถที่จะทำให้ผู้นับถือมีความสุขในการอยู่ร่วมกันหรือการดำเนินชีวิต ไม่สามารถลดความหวาดระแวง และหวาดกลัวต่อมนุษย์ด้วยกันแล้ว คุณค่าของศาสนาย่อมลดน้อยลงไป ดังนั้นนอกจากจะเป็นการอาศัยศาสนาเป็นทางเลือกแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังช่วยให้ทุกคนที่นับถือศาสนาได้หันไปศึกษาศาสนาของตนให้ถ่องแท้ ให้เข้าใจศาสนาของตนได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเชื่อว่า เมื่อทุกคนเห็นคุณค่าของศาสนาที่สามารถสร้างสันติภาพได้ ก็จะพยายามศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเนื้อแท้หรือแก่นแท้ของศาสนา เมื่อทุกคนให้ความสำคัญต่อศาสนาก็ย่อมเป็นหลักประกันได้ว่าทุกคนย่อมค้นพบช่องทางการเข้าถึงความสุข เพราะว่าศาสนาทุกศาสนาล้วนมีนัยที่มุ่งเน้นให้มวลมนุษยชาติอยู่

^{๑๓๓}ธรรมกาย, ศาสนศึกษา, (ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

ร่วมกันอย่างสงบ และสันติ อีกทั้งเป็นไปเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริมแนวทางสันติภาพ สันติวิธี ความสมานฉันท์ และความปรองดองของคนในชาติและสังคมโลก

การให้ความสำคัญต่อศาสนาย่อมเป็นการยืนยันหยัดในคำสอนและช่วยกันเผยแผ่คำสอนที่ สร้างสรรค์สันติภาพให้กว้างขวาง ด้วยว่าถ้าศาสนามีคนศึกษาหรือรู้น้อยย่อมเป็นเหตุให้คนบางคนทำ การบิดเบือนหรือแปรรูปคำสอนหรือหลักการทางศาสนาที่ทรงคุณค่าไปสู่การรับใช้อุดมการณ์ ผลประโยชน์ความต้องการ และอำนาจของกลุ่มตน หรือองค์กรของตน ซึ่งศาสนาอาจตกเป็น เครื่องมือที่ถูกนำไปใช้สร้างความขัดแย้งได้ ดังนั้น มิติของสันติภาพทางศาสนาย่อมมีแน่นอน เพียงแต่ไม่ได้รับการเผยแผ่ให้แพร่หลาย ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นศาสนบุคคลหรือองค์กรทางศาสนาต่าง ๆ ต้องพยายามชักนำ และชักพาให้ศาสนิกที่เคารพศรัทธาและนับถือให้หลุดออกไปจากกับดักของ ความขัดแย้ง นำคำสอนทางศาสนามารับใช้มนุษยชาติเพื่อการรู้เท่าทันและพัฒนาตัวเองและสังคมให้ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มาร่วมกันค้นหาแนวทางหรือส่งเสริมการสร้างความรัก ความเมตตา กรุณา การแบ่งปันช่วยเหลือ การอดทน การให้อภัยให้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ด้วยเชื่อว่า เมื่อ ศาสนามีบทบาทเป็นแกนนำในการสร้างสรรค์สันติภาพ สภาวะความคิดที่เกิดจากการเกลียดชัง การมุ่งร้ายกันก็จะลดน้อยลงและไม่ปรากฏ จะก่อเกิดสังคมแห่งการให้อภัยและอดทนต่อกันและกันมากขึ้น

บทที่ ๓

เปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา

ในบทนี้จะทำการศึกษาเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อสะท้อนให้เห็นจุดแข็ง จุดเหมือน จุดต่าง จุดร่วม ของแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่ส่งเสริมสันติภาพหรือสร้างสังคมสันติสุข พร้อมทั้งบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ แนวคิดและวิธีปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพในสังคมปัจจุบัน

๓.๑ คุณค่าและความสำคัญของศาสนา

มิติของความขัดแย้ง นักวิชาการหลายฝ่ายต่างเห็นตรงกันว่า ความขัดแย้งมีสาเหตุจากการอยากได้ผลประโยชน์ การต้องการอำนาจ การต้องการความยิ่งใหญ่ ที่จะสามารถครอบงำผู้อื่นหรือบังคับเขาได้ ตลอดถึงปัจจัยเรื่องลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นที่น่าคิดอย่างยิ่ง คือ ความขัดแย้งที่เกิดจากศาสนา เพราะโดยพื้นฐานแล้วศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี แต่ทำไมศาสนาจึงถูกกลายเป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุของความขัดแย้ง เป็นไปได้หรือไม่ว่า ผู้คนที่นับถือศาสนานั้นไม่เข้าถึงคำสอนที่แท้จริงของศาสนาของตน หรือศาสนาได้กลายเป็นเครื่องมือหรือเป็นเงื่อนไขในการต่อสู้กันแล้ว ทั้งๆ ที่เรื่องของศาสนาเป็นเรื่องของจิตวิญญาณที่สร้างความสงบสุข ดังนั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันค้นหาแนวทางในการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างสันติสุข และทำอย่างไรเราจึงจะมีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น หรือปรับใช้คำสอนให้เหมาะสมกับสังคมเพื่อช่วยสร้างบรรยากาศแห่งการแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยศึกษาและเห็นคุณค่าของแต่ละศาสนาเพื่อทำความเข้าใจสาระสำคัญของศาสนา เพื่อความอยู่ร่วมกันในประชาคมโลกได้อย่างมีความสุข การมีความเข้าใจในแต่ละศาสนาจะทำให้เกิดการปรับตัว หรือปฏิบัติ และนำคำสอนทางศาสนามาใช้ให้เกิดสันติสุขต่อสังคมในหลายมิติได้ เช่น เพื่อการดำรงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนไว้ การศึกษาคำสอนเพื่อให้เราได้เข้าใจอย่างทอ่งแท้ในคำสอนแต่ละศาสนา เพื่อป้องกันการนำเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง เช่น นักการเมือง และอื่นๆ ซึ่งอาจก่อปัญหาได้ในอนาคต ทุกฝ่ายควรชี้แนะให้ทุกฝ่ายยึดหลักการทางศาสนาไว้ ดังนั้น การพัฒนา ฝึกฝนอบรม เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีจริยธรรม มีความมั่นคงในหลักคำสอนทางศาสนา คือ มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของหลักธรรมให้มากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมมนุษย์

การเปรียบเทียบหลักการและแนวทางปฏิบัติระหว่างศาสนา จะช่วยให้เกิดการปรองดอง ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน มีการเข้าใจในวิถีของแต่ละศาสนามากขึ้น เป็นแนวทางให้เกิดความปรองดองและเป็นบรรยากาศแห่งความปรองดองระหว่างศาสนา เป็นเรื่องที่น่าทำความเข้าใจแล้วนำมาปรับใช้ในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์และพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่เคยคิดว่าเขาเป็นศัตรูที่ต้องทำร้าย

แต่ถือว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีศักดิ์และมีเกียรติเหมือนกัน จึงทรงปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี^๑ ซึ่งในบางบริบทพระพุทธเจ้าพระองค์ประกาศพระศาสนาด้วยท่าทีของการปรองดอง คือ การปฏิรูปคองคำสอนดั้งเดิมไว้ เพราะสังคมอินเดียดั้งเดิมมีกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ ทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที เช่น คำสอนเรื่องอิตตาหรือตัวตนที่กล่าวถึงความเป็นอมตะ มีอิสระจากความชั่วร้าย ไม่อยู่ภายใต้การจำกัดของอายุ แต่พยายามให้กลมกลืนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัว หรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดีงามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงาม เป็นของสากลโดยธรรมชาติ คำสอนที่ยังไม่ดีพระองค์ก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผล สิ่งที่ดีงามพระองค์ทรงยกย่อง คำสอนของศาสนาพราหมณ์มีอยู่อย่างไร พระองค์ไม่ทรงหักล้าง แต่จะทรงปฏิรูปใหม่มาใช้ในการทางพระพุทธศาสนาเช่น คำว่า พรหม ทางศาสนาพราหมณ์หมายถึง ผู้สร้างโลก แต่พระองค์ทรงเอามาใช้ในความหมายใหม่ หมายถึง มารดาบิดา คำสอนใดที่มีความขัดแย้งกับพุทธศาสนาทรงชี้แจงแถลงให้เห็นว่าการปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่แก่นสารพร้อมทั้งแนะนำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้^๒

ดังนั้น การเข้าถึงสาระัตถะ (Essence) คือ คุณลักษณะหรือภาวะอันเป็นเนื้อแท้ของแต่ละศาสนาจึงเป็นสิ่งมีคุณค่าและเป็นสิ่งจำเป็น กล่าวคือ การเข้าถึงหลักศีลธรรมแท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งต้องไม่มีวันเปลี่ยน ต้องเป็นความจริงแท้ (Absolute) และต้องไม่มีความเห็นใดๆ เข้ามาแทรก (Objective) ต้องคงไว้เสมอ นี่เป็นเหตุผลในการวิจัยศึกษาในบทนี้ในอันที่จะค้นหาและเปรียบเทียบสาระัตถะสังธรรมที่แท้จริงของแต่ละศาสนา เพื่อสังคมจะได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจ และนำมาปฏิบัติร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้เกิดสันติสุข

๓.๒ หลักการและวิธีปฏิบัติทางศาสนา

ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันหลากหลาย ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกัน แบ่งแยก และแปลกแยก โดยแต่ละศาสนามีอุดมการณ์มุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาความบริสุทธิ์ ความมั่นคง ของศาสนาและหลักศรัทธา ทำให้เกิดภาวะการณ์ยึดมั่นถือมั่น นำไปสู่การไม่ลงรอยกันที่สุดในที่สุด นอกเหนือจากความแตกต่างหลากหลายระหว่างชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความแปลกแยก มีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนอคติทางศาสนา แฝงเร้นไว้ด้วยความรู้สึกต่อต้านกันเป็นศัตรูกัน ถือเขา ถือเรา โอกาสที่จะเกิดความกระหืดกระหันทงกันได้ง่าย แม้ในเรื่องเล็กน้อย ที่โน้มนำไปสู่ความรู้สึกดูหมิ่น ดูแคลน และการกระทำที่รุนแรง ความขัดแย้งทางศาสนาเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นง่ายและรุนแรง เนื่องจากผู้นับถือศาสนาแบบยึดมั่นถือมั่นจะเห็นว่าศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือดีกว่าของผู้อื่นละไม่ยอมรับคนต่างศาสนาต่างลัทธิ ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นมีพื้นฐานความเชื่อ

^๑ พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกตู). การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ๑ (๑) : ๑๕๙.

^๒ Chandradhar Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy, (8 th ed.), (Delhi: Motilal Banarsidass, 1991), p.19, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๘, เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

ต่างกันและตีความศาสนาไปตามความเชื่อของตน ผลที่ตามคือ แบ่งแยก แข่งขัน ไม่ไว้ใจกัน เมื่อเกิดการแข่งกันก็ตั้งป้อมสู้กันและไม่ไว้ใจกัน ก็อยากทำลายฝ่ายตรงข้าม^๓

สาเหตุของความขัดแย้งทางศาสนาหรือมารที่ซ่อนอยู่ในใจของผู้นับถือศาสนา คือ ๑) ตัณหา คือ อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้สิ่งบริโภคน ทรัพย์สินสมบัติ ความพึงพรั่งพร้อม มาบำรุงบำเรอตัวให้มีมากที่สุด ข้อนี้เป็นเหตุใหญ่ให้คนขัดแย้งจนแม้กระทั่งยกทัพไปรบราฆ่าฟันกัน ๒) อยากใหญ่ คือ ต้องการอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ที่จะสามารถครอบงำผู้อื่นหรือบังคับเขาได้ ข้อนี้ท่านเรียกว่ามานะ ๓) ความใจแคบ ปังจี้ยเรื่องลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่างๆ โดยถือรั้นไม่ยอมรับไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน^๔ ดังจะเห็นได้จากปรากฏเป็นสงครามทางศาสนาหรือสงครามครูเสดระหว่างคริสเตียนกับอิสลามในสมัยโบราณ ซึ่งต่างก็เชื่อมั่นว่า ศรัทธาของตนเองนั้นบริสุทธิ์ที่สุดเหนืออื่นใด และไม่ได้เรียนรู้ความอดกลั้นอดทนต่อความหลากหลายและความแตกต่างทางความคิดและความเชื่อ ดังนั้นการค้นหาจุดแข็ง จุดเหมือน จุดต่าง จุดร่วมของแต่ละศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ยอมรับ และเคารพในวิถีปฏิบัติของแต่ละศาสนา

จากการได้ศึกษาคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาในบทที่สองได้พบคำสอนและแนวทางปฏิบัติซึ่งมีทั้งจุดแข็ง จุดเหมือน จุดต่าง จุดร่วมแตกต่างกันไป ดังนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ผู้วิจัยจะอธิบายประระเด็นจุดแข็ง จุดเหมือน จุดต่าง จุดร่วมคำสอนในแต่ละศาสนาก่อน ถัดจากนั้นจะทำการเปรียบเทียบคำสอนในรูปแบบที่เป็นตาราง เพื่อให้เห็นบริบทของคำสอนและแนวทางปฏิบัติแต่ละศาสนาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในพระพุทธศาสนา

ทางพระพุทธศาสนามีหลักการพื้นฐานที่สะท้อนอัตลักษณ์พระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถ้าการปฏิบัติที่ตรงข้ามจากนี้ถือว่าไม่ใช่คำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักการดังกล่าวเรียกว่า หลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ มีหลักการว่าด้วยการไม่ทำบาป การหมั่นทำกุศล และการชำระจิตของตน ในขณะเดียวกันก็มีอุดมการณ์ คือ ความอดกลั้น มีพระนิพพานเป็นเป้าหมาย ดำรงอยู่ในวิถีของนักบวชที่ไม่กำจัดสัตว์อื่น ไม่ทำร้ายสัตว์ กรอบโดยภาพรวมแล้วมีวิถีปฏิบัติสอดคล้องกับเป้าหมายอุดมการณ์ คือ การไม่ว่าร้าย ไม่ทำร้าย สारวมในศีล รู้ประมาณในการบริโภค เป็นคนรักสงบ และหมั่นฝึกจิตอยู่เสมอ^๕ ถ้าว่าด้วยหลักธรรมที่เป็นชุดหลักคำสอนที่ส่งเสริมสันติภาพนั้นมีมากมาย แต่เพื่อให้เข้าใจง่าย ผู้วิจัยจึงจัดคำสอนเป็นหมวดหมู่ตามกรอบของหลักปธาน ๔ กล่าวคือ ๑. สังวร

^๓ กิริติ บุญเจือ, **ปรัชญาประชาชนบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๙-๘๐, สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๙.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, **วิถีสู่สันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^๕ โครงการหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา, **บทสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น**, (กรุงเทพ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๗), หน้า ๖๒.

ปธาน การป้องกัน ๒. ปหานปธาน การแก้ไขเยียวยา ๓. ภาวนาปธาน การเสริมสร้างพัฒนา
๔. อนุรักษนาปธาน การรักษา สนับสนุน ส่งเสริม^๖ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. สังวรปธาน คือ การป้องกันความขัดแย้งมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยเลือกคัด
สรรมานำเสนอบางส่วนเพียง ๕ ชุดหลักธรรม ได้แก่ ศีล ๕ อคติ ๔ กาลามสูตร การวตา ๖
และขันติ

๑.๑ ศีล ๕ โดยแยก ๓ ส่วน คือ

สันติภาพทางกาย (พฤติกรรมทางกาย) มี ๓ ประเภทคือ การงดเว้น
จากทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ มิได้ให้ด้วยอาการแห่ง
ขโมย และการเว้นจากการประพฤติดินในกาม

สันติภาพทางวาจา (วาจา คำพูด) มี ๔ ประเภทคือ ละเว้นการพูดปด
พูดแต่ความจริง ละเว้นคำพูดที่ก่อให้เกิดโทษและทะเลาะวิวาท พูดก่อให้เกิดความสามัคคี ละเว้นจาก
คำพูดที่หยาบ พูดแต่คำอ่อนหวาน และละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และไม่มีจุดหมายไร้สาระ^๗

สันติภาพทางใจ (ทัศนคติ) มี ๓ ประเภท คือ การรักษาใจ หรือ
เอาชนะใจของตนเองจากความโลภ ความโกรธ ความหลง

๑.๒ การงดเว้นจากหลักอคติ ๔ ได้แก่ เว้นความลำเอียงเพราะความรัก เพราะ
ความเกลียดชัง เพราะความหลง (Delusion) และเพราะความหวาดกลัว

๑.๓ ยึดหลักกาลามสูตร คือ วิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัย ใช้เหตุผลและผล
เป้าหมายที่ปรากฏตามมาเป็นหลัก ในการพิจารณาใคร่ครวญ ได้แก่ อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟัง
ตามกันมา ด้วยการถือสืบๆกันมา ด้วยการเล่าลือ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อ
เพราะตรรกะ นึกเอา เพราะอนุমান คาดคะเน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
เพราะเข้าใจกับทฤษฎีที่พินิจไว้ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ เพราะนับถือว่า ท่าน
สมณะนี้เป็นครูของเรา จะเชื่อก็ต่อเมื่อเวลาใด รู้เข้าใจด้วยตนว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล
มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น

๑.๔ หลักการวตา ๖ คือ การเคารพให้เกียรติกันและกัน ได้แก่ ความเคารพใน
พระพุทธเจ้า ความเคารพในธรรม ความเคารพในสงฆ์ ความเคารพในการศึกษา ความเคารพ
ในความไม่ประมาท ความเคารพในปฏิสันถาร หรือ การต้อนรับ

๑.๕ หลักขันติ ความอดทน คือ ความอดทนอดกลั้นต่ออารมณ์ความรู้สึกที่ไม่
ชอบใจ และอดทนต่อความลำบากทางกาย ความอดทนยอมนำมาซึ่งความสุขต่อตนและสังคม
กล่าวคือทำให้ตนเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคนมาก ไม่มากไปด้วยเวร ไม่มากไปด้วยโทษ

๒. ปหานปธาน คือ การแก้ไขเยียวยาความขัดแย้งมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยเลือก
นำเสนอ ๒ ชุดหลักธรรม ได้แก่ การละนิวรณ์ ๕ การยึดหลักสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖,
(กรุงเทพฯ:เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๖๙.

๑.๒.๑ ละนิวรรณ์ ๕ ดุจกลูกกราบ ได้แก่การเพียรพยายามละสาเหตุของความขัดแย้ง คือ การละนิวรรณ์ ๕ เพราะอุปสรรคขัดขวางกันจิต ทำให้จิตเศร้าหมองหรือเอื้อต่อการทำความชั่วต่าง ๆ ได้แก่ ๑. กามฉันทะ คือ ตัณหา ๒. พยาบาท ความเกลียดชัง ๓. ถีนมิทธะ ความง่วงเหงา ๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่าน ๕. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ถ้าละได้ ช่มได้ก็จะทำให้มนุษย์ไม่ตกเป็นเหยื่อของการครอบงำและชักจูงไปในทางที่ชั่ว

๑.๒.๒ หลักสังคหัตถุ ๔ เป็นชุดหลักธรรมช่วยสมานสังคัม สงเคราะห์เยียวยา หรือสร้างมนุษยสัมพันธ์^๙ รับผิดชอบต่อสังคัม ครองใจกัน ยึดเหนี่ยวใจกัน ประสานใจและเหนียวรั้งใจคนที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วยังช่วยให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยความหมายที่เข้าใจกันง่ายๆ ก็คือวิธีทำให้คนรักนั่นเอง^{๑๐} ได้แก่ ๑. ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน ช่วยเหลือเยียวยา ๒. ปิยวาจา คือ การสื่อสารเจรจาที่สร้างความรักความสามัคคีต่อกัน ๓. อตถจริยา คือ การมีจิตอาสา เสียสละมุ่งสร้างประโยชน์ ๔. สมานัตตตา คือ การวางฐานะของตนเหมาะสม ไม่เห็นห่าง

๑.๓ ภาวนาปธาน กระบวนการเสริมสร้างสันติภาพ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยเลือกนำเสนอเพียง ๔ ชุดหลักธรรม ได้แก่ อตถะ ๓ หลักพรหมวิหาร ๔ สาราณียธรรม ๖ หลักฆราวาสธรรม ๔ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๓.๑ อตถะ ๓ การมุ่งสร้างประโยชน์สุข ๓ ด้าน เพื่อการเสียสละและแบ่งปันต่อสังคัม ได้แก่ การสร้างประโยชน์สุขต่อตนเอง การประโยชน์สุขต่อผู้อื่น และการประโยชน์สุขทั้งสองฝ่าย

๑.๓.๒ หลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข กรุณา ความสงสารปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข พลอยยินดีด้วย และอุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

๑.๓.๓ สาราณียธรรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกันได้แก่ เมตตาทายกรรม คือ การให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น เมตตาวจีกรรม คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พุดมีเหตุผล ไม่พุดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เมตตาโมหกรรม คือ การคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของ เพื่อแสดงความรักความหวังดี สีสลสามัญญตา คือ รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตนมีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ และ ทิฎฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์

๑.๓.๔ หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ ๑. สัจจะ การยึดมั่นในสัจจะความจริงใจต่อกัน ๒. ทมะ การข่มใจ หักห้ามใจ เมื่อประสบอารมณ์ที่ไม่พอใจ ๓. ขันติ ความอดทนทางร่างกายและจิตใจต่อสภาพแวดล้อม ๔. จาคะ การเสียสละและแบ่งปันเพื่อผู้อื่น^{๑๑}

^๙พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๐-๗๕.

^{๑๐}พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕๓-๔๕๖.

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๕.

๑.๔ อนุรักษนาปธาน แนวคิดการรักษา สนับสนุน และพัฒนาสันติภาพมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยเลือกนำเสนอเพียง ๒ ชุดหลักธรรม ได้แก่ อปริหานิยธรรม ๖ หลักกัจจาสภาสัจตังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๔.๑ อปริหานิยธรรม ๖ หลักสร้างความสามัคคีธรรม ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจ ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ถือปฏิบัติตามที่วางไว้เดิม ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เคารพนับถือ เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับ บรรดาบุคคลที่กลุมารทั้งหลายให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหงหรืออุคคร่าขึ้นใจ เคารพสักการะบูชาเจตีย์ ปุชนียสถานและปุชนียวัตถุ และจัดให้ความอารักขาคุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย

๑.๔.๒ หลักกัจจาสภาสัจตัง วาจาสื่อสารที่ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น กล่าวเฉพาะวาจาที่เป็นที่รัก เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง ฟังแล้วคำลามกทั้งหลาย กล่าวแต่วาจาสุภาสัจตังอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุพภาสัจตัง กล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก กล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาหละหละ^{๑๑} โดยสรุปกล่าวแต่วาจาที่เป็นจริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ และเหมาะสมต่อกาลเทศะ

จากการประมวลและสรุปย่อแนวปฏิบัติเพื่อสันติภาพ ที่เป็นลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้^{๑๒}

รายการ	ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา
คัมภีร์ในศาสนา	พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก
หลักคำสอนที่สำคัญ	- หลักโอวาทปาฏิโมกข์: การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อมการชำระจิตของตนให้ขาวรอบ ความอดกลั้น พระนิพพาน ไม่กำจัดสัตว์อื่น ไม่ทำสัตว์อื่นให้ลำบาก ไม่ว่าร้าย ไม่ทำร้าย สรรวมพระปาฏิโมกข์ ผู้รู้ประมาณการบริโภค นอนการนั่งในที่อันสงัด หมั่นประกอบในการทำจิต - ศีล ๕: กายสุจริต ๓ วาจาสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ - หลักออคติ ๔: ลำเอียงเพราะความรักเกลียดชัง ความหลง หวาดกลัว - หลักกาลามสูตร: หลักพิจารณาก่อนเชื่อ - หลักการวตา ๖: เคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ การศึกษา ความไม่ประมาท การต้อนรับ - หลักขันติ: ความอดทน - การมุ่งละกิเลสนิรณัน ๕ - หลักสังคหวัตถุ ๔: ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา - อรรถ ๓: ประโยชน์สุขต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ประโยชน์สุขทั้งสองฝ่าย - หลักพรหมวิหาร ๔: เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา - สาราณียธรรม ๖: เมตตาการุณยธรรม วชิรกรรม มโนกรรม สาธารณโภคี สีสสัมมัญญดา ทิฐีสัมมัญญดา - หลักฆราวาสธรรม ๔: สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ- อปริหานิยธรรม ๖: หลักสร้างความสามัคคีธรรม- หลักกัจจาสภาสัจตัง: กล่าวแต่วาจาที่เป็นจริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ และเหมาะสมต่อกาลเทศะ-พระรัตนตรัย : สิ่งที่เราบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ๓ อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์- หลักสัมมาทิฐิ : สิ่งที่มีผล คือ ทาน ยัญที่บูชา การเข่นสรวง

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘-๓๑๐.

^{๑๒} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:5> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

	ผลคือวิบากของกรรม โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดา บิดามีพระคุณ สัตว์โอปปาติกะมี สมณ พราหมณ์ผู้ประพฤติดีมี - ไตรลักษณ์ : ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา : ความเป็นทุกข์ อนัตตตา : ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน - อริยสัจ ๔ : ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค- มรรคมีองค์ ๘ : สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ - นิพพาน : ความดับกิเลสและกองทุกข์ ความหลุดพ้นจากทุกข์
หลักความเชื่อและจุดมุ่งหมายสูงสุด	- ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่หมดกิเลส วิญญาณก็จะเวียนว่ายตายเกิดต่อไป เข้าสู่นิพพานไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป นิพพานจึงเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เมื่อใครเข้าถึงแล้ว ก็ไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตาย เหตุการณ์เวียนว่ายใน วัฏสงสาร
พิธีกรรมที่สำคัญ	- เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับวินัยสงฆ์โดยเฉพาะ : สังฆกรรม - พิธีทำบุญในงานมงคล : พิธีทำบุญถวายสังฆทาน พิธีทำบุญทอดกฐินผ้าป่า พิธีทำบุญตักบาตร - พิธีทำบุญในงานอวมงคล : อุทิศ ส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว - พิธีบูชาในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ : พิธีบูชาในวันมาฆบูชา พิธีบูชาในวัน วิสาขบูชา พิธีบูชาในวันอาสาฬหบูชา

๓.๒.๒ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่เกิดจากพระเยซู ทรงเผยแผ่ศาสนาอยู่ ๓ ปี คำสอนของพระเยซูนั้นปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ศาสนาคริสต์เรียกว่า "ไบเบิล" แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ คัมภีร์เก่า (Old Testament) และคัมภีร์ใหม่ (New Testament) ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์คือสอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักตนเอง เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๑๓} พระคริสต์ธรรมทั้งหมดยกเว้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ ให้รักแม้กระทั่งศัตรู หลักคำสอนที่เป็นจุดแข็งสำคัญของศาสนาคริสต์ มีดังนี้

๑. หลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ ได้แก่ การนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) จงนับถือบิดา มารดา อย่าฆ่าคน อย่าล่วงประเวณี อย่าลักทรัพย์ อย่าขโมย อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น ศาสนาคริสต์สอนให้

^{๑๓} พระครูวาปีวชิโรภาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, (เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติและ พัฒนาการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘), หน้า ๓.

บุคคลมีจิตสำนึกอันบริสุทธิ์หลีกเลี่ยงอบายมุขไม่ทำบาป ไม่โกรธ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๒. หลักอาณาจักรพระเจ้า คือ พระองค์ทรงสอนให้ปรารถนาที่จะสถิตในอาณาจักรแห่งพระเจ้า (Kingdom of God) คือ สรวงสวรรค์สถานที่ซึ่งผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระเจ้าอย่างแท้จริง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์เท่านั้น จะมีโอกาสขึ้นไปรวมกับพระองค์ ณ ที่นั้นไม่มีร้อน ไม่มีหนาว ไม่มีกลางวัน กลางคืน ไม่มีกาลเวลา ไม่ต้องกินอาหาร(อิ่มทิพย์) ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ และตาย มีแต่ความร่มเย็นและสุขสงบ เรียกว่า ชีวิตนิรันดร์ เป็นอาณาจักรแห่งความรัก ความสุขสันต์อย่างแท้จริง^{๑๔}

๓. หลักตรีเอกานุภาพ คือ การเชื่อและศรัทธาในพระเจ้า กล่าวคือ เชื่อในหลักตรีเอกานุภาพ(Trinity) หมายถึง อาณาภาพแห่งพระเจ้า ให้ยึดมั่นและเคารพองค์ใน ๓ ฐานะ ได้แก่ พระยะโฮวา(พระบิดา) พระบุตร(พระเยซู) พระจิต(วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของพระบิดาและพระบุตรรวมกัน)

๔. หลักความรักสากล คือ ความรัก ให้รักเพื่อน มนุษย์เหมือนรักตัวเอง ให้รักแม้กระทั่งศัตรู ไม่ทำร้าย หรือทำลาย มีจิตเมตตาให้อภัย

นอกจากนั้นทางศาสนาคริสต์ยังมีลักษณะเด่นด้านหลักพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (Sacraments) ๘ ประการ คือ ๑. ศีลล้างบาป หรือศีลจุ่ม (Baptism) ๒. ศีลกำลัง (Confirmation) ๓. ศีลมหาสนิท (Holy Communion) ๔. ศีลแก้บาป (Penance) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ลักษณะเด่นคำสอนของศาสนาคริสต์ได้ปรากฏผ่านคำสอน และวิถีปฏิบัติที่มีเป้าหมายชัดเจน โดยมีความรักเป็นพื้นฐาน คือ ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ถ้าทุกคนมีความจงรักภักดีพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ เกิดการเคารพให้เกียรติและให้อภัยกัน ซึ่งก็จะทำให้ไม่เกิดการฆ่า การลวงประเวณี การลักทรัพย์ หรือการกล่าวเท็จ ไม่เกิดการโลภเพื่อตัวตนคนเดียว จะเกิดการแบ่งปันสงสารเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความรักคือพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐและสะท้อนความเป็นอารยชน ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลลักษณะเด่นโดยภาพรวมเป็นตารางได้ ดังนี้^{๑๕}

รายการ	ลักษณะเด่นของศาสนาคริสต์
คัมภีร์ในศาสนา	- คัมภีร์ที่สำคัญในศาสนาคริสต์ คือ คัมภีร์ไบเบิล ศาสนาคริสต์มีหลักคำสอนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์และจริยธรรมทางสังคม ที่ควรกล่าวถึงอยู่ ๕ เรื่อง คือ หลักตรีเอกานุภาพ หลักความรัก อาณาจักรของพระเจ้า พระเจ้าผู้เป็นอันติมสัจ และ คำเทศนาบนภูเขา (ปฐมเทศนา) ในคัมภีร์ไบเบิล แบ่งออกเป็น ๒ ตอนใหญ่ คือ พระคัมภีร์เก่าหรือพันธสัญญาเดิม (Old Testament) พระคัมภีร์ใหม่หรือพันธสัญญาใหม่ (New Testament)
หลักคำสอนที่	- หลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ ๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วัน

^{๑๔}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1446.๐;wap2> [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๑๕} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:12> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

สำคัญ	อาทิศย์) ๔.จงนับถือบิดามารดา ๕.อย่าฆ่าคน ๖.อย่าล่วงประเวณี ๗.อย่าลักทรัพย์ ๘.อย่าขโมย ๙.อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐.อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น - หลักความรักสากล ศาสนาคริสต์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก พระเยซูคริสต์ทรงสอนให้รักเพื่อน มนุษย์เหมือนรักตัวเอง ให้รักแม้กระทั่งศัตรู นัยยะดังกล่าวแสดงถึงภาวะของการไม่ทำร้าย หรือทำลายแม้กระทั่งคนที่มาทำร้ายเรา มีจิตเมตตาให้อภัย ๑. ผู้เป็นสุข หรือบรมสุข ๘ ประการ เช่น บุคคลผู้ใดมีใจอ่อนโยน ผู้นั้นเป็นสุข เพราะว่าเขาจะได้รับแผ่นดินโลกเป็นมรดก ๒. เกลือแห่งแผ่นดินโลก คำสอนนี้ต้องการให้มนุษย์ดำรงรักษาความดีงามเหมือนเกลือรักษาความเค็ม เพราะถ้าเราทิ้งความดีงามไปแล้วก็ไม่ต่างไปจากเกลือที่หมดรสเค็มประโยชน์ที่จะพึงมีก็หมดไป หากคุณค่าใดไม่ได้เลย ๓. ความสว่างของโลก คำสอนในตอนนี้เป็น การส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ผู้ทำความดี และปฏิบัติตามคำสอน ที่บัญญัติไว้อย่างมั่นคง ความดีที่เขาทำไว้นั้นจะมีผลต่อโลกและผู้อื่น ๔. ความโกรธ คำสอนในตอนนี้ได้สะท้อนถึงข้อห้ามในบัญญัติเดิมที่ว่า อย่าฆ่าคน แต่พระเยซูได้มาขยายคำสอนนี้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยชี้ให้ทุกคนพึงระวังในด้านจิตใจด้วยมิใช่ระวังแต่ทางกายเพียงทางเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความโกรธซึ่งเป็นอารมณ์ความรู้สึกอย่างหนึ่งที่ให้ผลในทางกาย การฆ่ายากที่จะเกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีความโกรธมาเป็นตัวกระตุ้น ในชีวิตประจำวันของเราจะเห็นได้ว่า การเข่นฆ่าทำลายกันล้วนมีสาเหตุมาจากความโกรธทั้งสิ้น ๕. การล่วงประเวณี เตือนให้ ทุกคนระวังการล่วงประเวณีทางใจ ซึ่งเกิดจากความกำหนัดความพอใจในทางจิตวิญญาณ เมื่อภายในตัวเรามัวหมองไม่ดีแล้ว ก็ยากที่จะให้ภายนอกสดใสได้ การสูญเสียทางกายที่ เกิดขึ้นก็ไม่รุนแรงเท่ากับการสูญเสียทางจิตวิญญาณ ๖. การหย่าร้าง การแต่งงานก็จะเกิดขึ้นเพราะความพอใจแต่ขาดความรับผิดชอบและการหย่าร้างก็จะมีมากขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง มี ผู้ชี้นำและทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ก่อนที่สังคมจะเต็มไปด้วยคนทำชั่วเพราะความไม่รู้จริง ๗. การสวดสวดาบาบา พระเยซูต้องการสอนให้บุคคลยึดถือสัจจะและความจริงใจอย่างมั่นคง โดยไม่จำเป็นต้องไปอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งอื่นๆ เพื่อเป็นหลักประกันคำพูดของตนเอง ๘. การตอบแทน ๙. รักศัตรู ๑๐. การทำทาน ๑๑. ทรัพย์สมบัติในสวรรค์ ๑๒. การกล่าวโทษผู้อื่น
แนวคิดหลักความเชื่อและจุดมุ่งหมายสูงสุด	- หลักอาณาจักรพระเจ้า ศาสนาคริสต์มีจุดหมายปลายทางที่เป็นความสุขนิรันดร์ - เชื่อว่าชีวิตในโลกนี้มีเพียงครั้งเดียว ตายไปแล้วก็จะไปอยู่ในนรกสวรรค์ชั่วนิรันดร์ - เชื่อว่า เมื่อคนตายแล้วไม่สูญเพราะวิญญาณเป็นอมตะ วิญญาณจะคอยวันพิพากษาโลก เมื่อถึงวันพิพากษาโลก - หลักตรีเอกานุภาพ เชื่อและศรัทธาในพระเจ้า กล่าวคือ เชื่อในหลักตรีเอกานุภาพ (Trinity) หมายถึง อานุภาพแห่งพระเจ้าในฐานะทั้ง ๓ คือ พระบิดา พระบุตร และพระจิตคือ ให้ยึดมั่นและเคารพองค์ ๓ ได้แก่ ๑. พระยะโฮวา(พระบิดา) ๒. พระบุตร(พระเยซู) ๓. พระจิต(วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของพระบิดาและพระบุตรรวมกัน)

พิธีกรรมที่สำคัญ	๑. ศีลล้างบาป หรือศีลจุ่ม (Baptism) ๒. ศีลกำลัง (Confirmation) ๓. ศีลมหาสนิท (Holy Communion) ๔. ศีลแก้บาป หรืออภัยบาป (Confession) ๕. ศีลเจิมผู้ป่วย (Holy Unction) ๖. ศีลบวชเป็นบาทหลวง (Ordination) ๗. ศีลสมรส (Matrimony) ๘. ศีลอนุกรม (Holy Order หรือ Ordination)
-------------------------	---

๓.๒.๓ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาที่มุ่งต่อพระเป็นเจ้าองค์เดียว จึงมีแนวทางปฏิบัติเพื่อสันติภาพในเชิงปัจเจกชน คือ มีศรัทธายึดมั่นอยู่ในหลักคำสอนตามคัมภีร์อัลกุรอาน หรือตามคำสั่งสอนของพระอัลเลาะห์ ทำให้พบจุดแข็งของหลักคำสอนที่ส่งเสริมการสร้างสันติภาพในศาสนาอิสลาม มีคำสอนที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักศรัทธา ๖ และ หลักปฏิบัติ ๕

๑. **หลักศรัทธา ๖** คือ ศรัทธาในพระอัลเลาะห์องค์เดียว ศรัทธาเชื่อมั่นว่าพระมะหะมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอาน ศรัทธาเชื่อมั่นว่าเทพเป็นผู้นำคำสอนจากพระเจ้ามาสู่บิมะหะมัด ศรัทธาเชื่อในวันพระเจ้าพิพากโลก และศรัทธามีความเชื่อว่าสภาวะของโลกและชีวิตเป็นไปตามเจตจำนงของพระอัลเลาะห์^{๑๖}

๒. **หลักปฏิบัติ ๕ ประการ** คือ การประกาศปฏิญาณ ปฏิญาณอย่างน้อย ๑ ครั้งในชีวิต ต่อหน้าพยาน ๒ คนว่ามีศรัทธาเชื่อมั่นในพระเจ้าอัลเลาะห์ การสวดมนต์หรือการทำละหมาด วันละ ๕ ครั้ง การบริจาคทาน คือ การส่งคัมภีร์อัลกุรอานช่วยเหลือคนยากจน การถือศีลอด โดยใช้เวลา ๑ เดือน การทำพิธีฮัจญ์ คือ การไปแสวงบุญที่นครเมกกะ

นอกจากนี้ยังมีข้อควรปฏิบัติและข้อควรเว้น ที่ถือว่าเป็นจุดแข็งที่เป็นหลักคำสอนที่เป็นเอกลักษณ์ของศาสนาอิสลาม เพราะเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ และมีอยู่ในดวงจิตของแต่ละคน เรียกได้ว่าเป็นหลักธรรมทางสังคม^{๑๗} กล่าวคือ

๑. **ข้อควรเว้นทางกาย** คือ ไม่กราบไหว้รูปเคารพ ไม่ดูหมิ่นคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่เอนเอียงไปทางศาสนาอื่น ไม่ทำความสกปรกให้เกิดแก่พระคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่ประพฤติตนเป็นอุปสรรคต่อผู้ประสงค์จะนับถือศาสนาอิสลาม ไม่แสดงกิริยาท่าทางอันเกี่ยวกับพิธีกรรมของศาสนาอื่น ฯลฯ

๒. **ข้อควรเว้นทางวาจา** คือ การไม่พูดว่า ตนได้เคยเห็นพระอัลเลาะห์ ไม่พูดว่า ตนเคยสนทนากับพระอัลเลาะห์ ไม่พูดว่า พระอัลเลาะห์ทรงมีความงดงาม ไม่ยกเอาพระนามพระอัลเลาะห์มาอ้างในการกระทำอันไม่ควร ไม่กล่าวหาหรือนินทาบรรดาพี่น้องมุสลิมว่าเป็นผู้ปฏิบัตินอกกลุ่มนอกทาง สิ่งที่ไม่ได้พูดว่าทำได้ สิ่งที่ไม่ได้พูดว่าทำได้ ฯลฯ

๓. **ข้อควรเว้นทางใจ** คือ ไม่สงสัยพระอัลเลาะห์ ไม่สงสัยความเป็นศาสนทูต ไม่สงสัยว่าพระคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่สงสัยว่าหลังจากมีพระมะหะมัดแล้วจะมีศาสนทูตอื่นๆอีก ไม่ครุ่นคิดว่าจะเลิกนับถือศาสนาอิสลาม ไม่สงสัยเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ฯลฯ

^{๑๖}ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย, หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๔.

^{๑๗}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://islamhouse.muslimthai.com/main/index.php?page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

กล่าวโดยสรุป ลักษณะเด่นของหลักคุณธรรมพื้นฐานของศาสนาอิสลาม คือ หลักศรัทธา และหลักปฏิบัติ การสร้างคุณธรรมสูงสุดให้เกิดขึ้นจะต้องผ่านหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบเสียก่อน มิฉะนั้นคุณธรรมทางใจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ กล่าวคือ เมื่อมีศรัทธาครบถ้วนและเคร่งครัด กิเลสตัณหาที่แทรกซ้อนในอารมณ์ก็จะถูกปลดปล่อยออกจนหมด เป็นต้น ลักษณะเด่นในศาสนาอิสลามสรุปเป็นตารางได้ดังนี้^{๑๘}

รายการ	ลักษณะเด่นของศาสนาอิสลาม
คัมภีร์ในศาสนา	- คัมภีร์ที่สำคัญของศาสนาอิสลาม คือ คัมภีร์อัลกุรอาน และคัมภีร์อัลฮะดีส ศาสนาอิสลาม มีหลักคำสอนที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ หลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับบุคคล(ฟิรดูอัยนียฺ) และหลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับสังคม(ฟิรดูกิฟายะฮ์)
หลักคำสอนที่สำคัญ	- นบีมุฮัมมัดได้ให้คำขวัญแก่สาวกไว้ทักทายกันว่า ขอให้ศานติจงมีแก่ท่าน แสดงว่าเดิมนบีมุฮัมมัดประสงค์ให้ศาสนานี้ เป็นศาสนาศานติอย่างแท้จริง หลักการของอิสลาม แบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ได้ ๒ ส่วน คือ ๑. หลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับบุคคล (ฟิรดูอัยนียฺ) จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนจะต้องรู้ ต้องประพฤติ คือ หลักศรัทธา หรือความเชื่อในศาสนา เรียกว่า อี้มาน หลักปฏิบัติ หรือหน้าที่ในศาสนา เรียกว่า อิบาตะห์ ๓. หลักคุณธรรม หรือหลักความดี เรียกว่า อิห์ซาน ๒. หลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับสังคม (ฟิรดูกิฟายะฮ์) มี ศรัทธามี ๖ ประการ คือ ๑) ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า ๒) ศรัทธาในมาลิกะฮ์ คือ เทพวิวารหรือเทวดาของพระเจ้า ๓) ศรัทธาในบรรดาศาสนทูต คือ บรรดาศาสดาที่รับโองการพระเจ้ามาเผยแผ่เท่าที่มีปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานมีทั้งสิ้น ๒๕ ท่าน ๔) ศรัทธาในพระคัมภีร์ ๕) ศรัทธาในวันพิพากษา สร้างสมความดีไว้มากจะได้ไปสู่ปรโลกพบกับชีวิตนิรันดร์ ๖) ศรัทธาในการลิขิตของพระผู้เป็นเจ้า ชีวิตของบุคคลแต่ละคนเป็นไปโดยอำนาจของพระเจ้าทั้งสิ้น คุณธรรม (อิห์ซาน) หลักคุณธรรมในศาสนาอิสลาม เป็นหลักเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมที่มุสลิมทุกคนจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในการดำเนินวิถีชีวิตของตนในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการ การแต่งกาย เพศชาย ให้ปิดระหว่างสะดือกับหัวเข่า เพศหญิง ให้ปิดทั้งร่าง ยกเว้นใบหน้าและฝ่ามือ เครื่องแต่งกายที่ต้องห้าม ห้ามผ้าไหมสำหรับเพศชาย ห้ามทองสำหรับชาย หลักคุณธรรม สิ่งใดที่ควรปฏิบัติ และสิ่งใด ต้องละเว้น ที่อนุญาต เรียกว่า ฮะลาล (HALAL) และการกระทำที่ต้องห้าม เรียกว่า ฮะรอม (HARAM) ๑) การกระทำที่อนุญาต เช่น บอกทางให้แก่ผู้หลงทาง หยิบสิ่งอันตรายออกจากทางเดิน ไม่เข้าใกล้เครื่องดื่มและของมีนเมา ไม่เข้าใกล้สิ่งลามกอนาจาร ต่อสู้อั้วมีการกดขี่ พุดความจริงต่อหน้าผู้ปกครอง จ่ายค่าแรงก่อนเหวี่ยงจะแห้ง ไม่เป็นคนหลงชาติหลงตระกูล ไม่เป็นคนทำบุญเอาหน้า หวังชื่อเสียงหรือต้องการให้ชื่อของตนไปติดอยู่ที่ อาคารใด อาคารหนึ่ง การไม่กินดอกเบ๊ยะ ไม่ติดสินบน การแต่งงานที่ใช้เงินน้อย

^{๑๘} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:13> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

	และมีความวุ่นวายน้อยที่สุด การยกฐานะคนใช้ให้มีการกินอยู่เหมือนกับตน ๒) การกระทำที่ต้องห้าม เช่น การตั้งภาคี หรือยึดถือ นำสิ่งอื่นมาเทียบเคียงอัลลอฮ์ เช่น เงินตรา วงศ์ตระกูล เกียรติยศ ชื่อเสียง ประเพณี แม้แต่อารมณ์ก็จะนำมาเป็นใหญ่ในตัวเองไม่ได้ การกราบไหว้บูชารูปปั้น วัตถุ ต้นไม้ ก้อนอิฐ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำ ภูเขา ห้ามกราบไหว้ผีसागเทวดา นางไม้ ห้ามเช่นไหว้สิ่งใดๆ ทั้งสิ้น การเชื่อในเรื่องดวง ผูกดวง ดูหมอ ตรวจดูชะตาราศี ดูลายมือ ถือโชคกลาง เล่นเครื่องรางของขลัง การเล่นเกมพนันทุกชนิด เสี่ยงทาย เสี่ยงโชค เล่นมั่ว ล้อตเตอรี่ หวยเบอร์ การกินสัตว์ที่ตายเอง สัตว์ที่มีโรค กินหมู กินสัตว์ที่นำไปเช่นไหว้ สัตว์ที่ถูกรัดคอให้ตายโดยที่มีได้เชือดให้เลือดไหล สัตว์ที่เชือดโดยมิได้กล่าวนามของอัลลอฮ์ การกินดอกเบ๊ยะ การเสพสุราและสิ่งมีเมาทุกชนิด รวมทั้งยาเสพติด เช่น ฝิ่น กัญชา ฝิ่น เฮโรอีน การผิดประเพณี แม้จะเป็นการสมัครใจด้วยกันทั้งสองฝ่ายก็ตาม การประกอบอาชีพที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรมหรืออาชีพที่จะนำไปสู่ความหายนะ เช่น ตั้งช่อง โรงเหล้า บาร์ อาบอบนวด ปลอมเงินกู้โดยวิธีเก็บดอกเบ๊ยะ รับซื้อของโจร และเปิดสถานเริงรมย์ทุกชนิด การบริโภคอาหารที่หามาได้โดยไม่ชอบ การกักตุนสินค้าเพื่อนำออกมาขายด้วยราคาสูงเมื่อเกิดภาวะขาดแคลนอดอยาก การกระทำใดๆ ที่เป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเอง เพื่อนบ้าน สังคม และประเทศชาติ โอวาทครั้งสุดท้าย นบีมุฮัมมัดได้สั่งสอนศาสนิกชนในการประกอบพิธีฮัจญ์เป็นครั้งสุดท้ายที่ทุ่งอาระฟะฮ์ว่า “ตั้งแต่วันนี้ไป การกัฏมเพื่อดอกเบ๊ยะเป็นสิ่งต้องห้าม การแก้แค้นฆ่ากันตายต้องยุติ บุรุษมีสิทธิ์เหนือสตรีและสตรีก็มีสิทธิ์เหนือบุรุษ จงให้ความยุติธรรมและความปรานีแก่ภรรยา จงให้อาหารอย่างที่ท่านบริโภคแก่ทาสหรือคนใช้ จงให้เสื้อผ้าอย่างที่ท่านใช้ ถ้าเขาทำผิดอย่างให้อภัยไม่ได้ก็จงให้เขาไปเสีย อย่ารุนแรงกับเขา เพราะเขาก็เป็นข้าของอัลลอฮ์ มุสลิมทุกคนเป็นพี่น้องกัน เป็นเครือญาติเดียวกันมีสิทธิ์เท่าเทียมกัน มีหน้าที่เหมือนกัน จงอย่าเบียดเบียนหรือแสวงหาผลประโยชน์อันมิชอบจากกัน อย่าเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนเมื่อเขา ไม่อนุญาต จงพยายามห่างจากความลำเอียง หรือความอยุติธรรม เราได้ทิ้ง ๒ สิ่งไว้ คือ อัลกุรอาน และแบบฉบับของเรา หากพวกท่านยึดมั่นใน ๒ สิ่งนี้ พวกท่านจะไม่หลงทางเลย” หลักธรรมปฏิบัติอื่น ๆ เช่น ทรงสอนเน้นให้ความสำคัญยุติธรรม การให้เกียรติศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ การมุ่งหวังสันติสุข ความขัดแย้งที่มีขอบเขต การให้อภัย ส่งเสริมความอดทน เคารพความเป็นพหุลักษณะ
หลักความเชื่อและจุดมุ่งหมายสูงสุด	- หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา (อิบาเดห์) ๕ ประการ ๑) การปฏิญาณตน ๒) การละหมาด หรือ สวด (นมาซ หรือ นมัสการ ๓) การถือศีลอด ๔) การบริจาคศาสนทานซะกาต ๕) การประกอบพิธีฮัจญ์ - จุดมุ่งหมายสูงสุด มุสลิมเชื่อว่าพระอัลลอฮ์ ทรงสร้างโลกและสรรพสิ่ง ทรงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของคนและสัตว์ พระอัลลอฮ์ทรงสร้างสวรรค์และแผ่นดินตลอดทั้งสรรพสิ่งอันมีอยู่ ในระหว่างสวรรค์และแผ่นดินตลอดเวลา ๖ วัน ทรงสร้างสวรรค์ขึ้นมา ๗ ชั้น ภายในเวลา ๒ วัน และทรงใช้เวลาสร้างแผ่นดินเพียง ๒ วัน เช่นกัน แล้วทรงสร้างสิ่งต่างๆ บนแผ่นดิน ทรงสร้างมนุษย์และทรงสร้างสัตว์ต่างๆ มาให้เป็นพาหนะและอาหารแก่มนุษย์ มุสลิมเชื่อว่าโลกที่แท้จริงคือโลกหน้าหรือสวรรค์ ได้อยู่กับพระเจ้า

	ชัวนิรันดร์ ส่วนโลกนี้ (ดุนยา) เป็นเพียงมายา ไม่จริงแท้ การที่อัลลอฮ์สร้างโลกนี้ เพื่อพิสูจน์ความเข้มแข็งของจิตใจว่า ศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์ ศาสนาอิสลามมีจุดหมายปลายทางของชีวิตอันเป็นความสุขนิรันดร์ คือ การได้ไปอยู่ กับพระอัลลอฮ์ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายนั้น ศาสนิกจะต้องปฏิบัติตามคำสอนของ นบีมุฮัมมัด โดยเฉพาะหลักปฏิบัติ(อิบาดะห์) ๕ ประการอย่างเคร่งครัดและถูกต้องสมบูรณ์ ชาวมุสลิมเชื่อว่าชีวิตในโลกนี้มีเพียงครั้งเดียว จากนั้นจะไปอยู่สวรรค์หรือนรกชัวนิรันดร์
พิธีกรรมที่สำคัญ	๑. พิธีฮัจญ์ ชาวมุสลิมผู้ ชาย ๑๕ ปี หญิง ๑๙ ปี ทุกคนควหาโอกาสเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ บัยตุลลอฮ์ นครเมกกะ ประเทศ ซาอุดีอาระเบีย อย่างน้อย ๑ ครั้งในชีวิต ๒. พิธีถือศีลอด การอดอาหารการดื่มกินและเว้นการร่วมประเวณี และการทำชั่วต่างๆ อย่างเคร่งครัดเป็นพิเศษ ๓. พิธีละหมาด ชาวมุสลิมมีสการแสดงความเคารพต่อพระเจ้าเป็นกิจวัตรที่ วันละ ๕ ครั้ง ๔. พิธีบริจาคซะกาต ชาวมุสลิมจะต้องสละทรัพย์สินของตนแบ่งปันให้แก่ ผู้คนอนาถา เด็กกำพร้า คนขัดสน ผู้มีหนี้สิน ผู้เผยแพร่ศาสนา ผู้เดินทางที่ขัดสน ๕. พิธีสุสานวันประสูติพระศาสดา เป็นพิธีเฉลิมฉลองเพื่อความสุขสันต์ คล้ายวันประสูติของศาสดา นบีมุฮัมมัด ๖. พิธีสุนัต ชายมุสลิมอายุระหว่าง ๒-๑๐ ขวบ จะต้องตัดหนักรัดผมปลายองคชาติ ๗. พิธีซาเบบารัต พิธีทำบุญอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ๘. พิธีอิติอูซซูฮา เป็นพิธีสังเวยพระเจ้าด้วยแพะ ๙. พิธีสมรส มุสลิมชาย จะได้รับอนุญาตให้มีภรรยาถึง ๔ คน แต่ต้องมีความสามารถเลี้ยงดูและให้ ความยุติธรรมเสมอภาคแก่ภรรยาทั้ง ๔ คนได้ ๑๐. พิธีศฟ เป็นหน้าที่ของมุสลิมที่จะต้อง ไปเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือโดยไม่ต้องรอรับคำเชิญหรือการ์ดเชิญ และการไปนั้นให้แต่งกายธรรมดา (ไม่ต้องแต่งชุดดำ) เพราะไม่มีการไว้อาลัย และการไปบ้านผู้ตาย จะต้องไม่ไปเป็นภาระแก่เจ้าของบ้านโดยไปรับประทานอาหารหรือแม้แต่ น้ำ ให้รับไปส่งผู้ตายหรือศพยังสุสาน และให้รับละหมาด และต้องจัดการฝังให้เรียบร้อยภายใน ๒๔ ชั่วโมง ๑๑. พิธีอื่น ๆ เช่น พิธีตัดผม พิธีการเชือดกุรบัน

๓.๒.๔ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดูมาจากศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าตรีมูรติ (พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ) มีความเชื่อศาสนาฮินดูที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ เชื่อเรื่องวิญญานเป็นอนันตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ ให้คนที่เกิดในตระกูลพราหมณ์ กษัตริย์ ไชยยะ ปฏิบัติตามหลักอาศรม ๔ อย่างเคร่งครัด สันติสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์พระเวท วรรณะ ๔ ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะไวศยะ(แพทย์) และวรรณะศูทร ความเชื่อดังกล่าวเกิดจากคำสอนที่ถูกจารึกไว้ในคัมภีร์ในศาสนาฮินดู คือ คัมภีร์พระเวท ๔ คัมภีร์เรียกว่า "ไตรเวท" คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรวเวท หรือ อาถรรพเวท

ลักษณะเด่นที่ปรากฏในคำสอนของศาสนาฮินดู มีอยู่ ๓ ข้อ คือ

๑. การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔ ทั้ง ๔ ช่วง คือ อาศรมที่ ๑ (ปฐมวัย) เรียกว่า “พรหมจรรย์ อายุ ๘-๒๕ ปี อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย) เรียกว่า “คฤหัสถ์อาศรม” เป็นวัยครองเรือนอยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๕๐ ปี อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) เรียกว่า “วานปรสธาสครม” เป็นวัยออกไปอยู่ป่าอยู่ในช่วงอายุ ๕๐-๗๕ ปี อาศรมที่ ๔ คือ สannyาสครม เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ออกบวชเป็นสันยาสีบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้น อายุตั้งแต่ ๗๕ ปีขึ้นไป

๒. การเข้าถึงปรมาตมัน หมายถึง พลังธรรมชาติ เป็นอมตะไม่มีเบื้องต้นและสิ้นสุด ส่วนวิญญาณย่อยเรียกว่า อาตมัน สามารถไปรวมกับปรมาตมันได้เมื่อบรรลุโมกษะ

๓. การบรรลุโมกษะ หลักโมกษะ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต พ้นจากสังสารการเวียนว่ายตายเกิด และจะไม่ปฏิสนธิอีก

๔. หลักปฏิบัติปรัชญาภคคีตา ได้แก่ กรรมโยคะ การทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ชยानโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้แจ้ง และภักติโยคะ ความรัก ความภักดีอุทิศตนต่อพระเจ้าเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

๕. ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก ได้แก่ สางชยะ ทรรศนะเกี่ยวกับชีวิต โยคะ ทรรศนะเกี่ยวกับการปฏิบัติโดยสํารวมอินทรีย์ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ นยายะ ทรรศนะเกี่ยวกับความรู้ ไวเศชิกะ ทรรศนะเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงชั่ววันนิรันดร์ ๙ อย่าง มางสา ทรรศนะเกี่ยวกับปรัชญา น่าเชื่อถือ และเวทานตะ ทรรศนะเกี่ยวกับเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักปรัชญาหลักซึ่ง

ลักษณะเด่นของคำสอนในศาสนาฮินดูสามารถสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้^{๓๔}

รายการ	ลักษณะเด่นของศาสนาฮินดู
คัมภีร์ในศาสนา	- คัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ศรุติ ได้แก่ คัมภีร์พระเวท ทั้ง ๔ ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรพเวท สมฤติ เป็นคัมภีร์ชั้นสอง เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันสืบมา มีการแต่งตำราประกอบขึ้นเพื่อช่วยสนับสนุนในการศึกษาคัมภีร์พระเวท เรียกว่า คัมภีร์เวททางศาสตร์
หลักคำสอนที่สำคัญ	หลักคำสอนของศาสนาฮินดู ที่สำคัญมีอยู่ ๔ ประการคือ ๑. หลักอาศรม ๔ คือ อาศรมที่ ๑ (ปฐมวัย) เรียกว่า “พรหมจรรย์ อาศรม” อายุ ๘-๒๕ ปี อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย) เรียกว่า “คฤหัสถ์อาศรม” คฤหัสถ์ เป็นวัยครองเรือนอายุ ๒๕-๕๐ ปี อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) เรียกว่า “วานปรสธาสครม” วานปรสธ เป็นวัยออกไปอยู่ป่าอยู่ในช่วงอายุ ๕๐-๗๕ ปี อาศรมที่ ๔ คือ สannyาสครม สannyาสี คือ เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ออกบวชเป็นสันยาสีบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้น อายุตั้งแต่ ๗๕ ปีขึ้นไป ๒. หลักการปฏิบัติระหว่างบุคคล คือ ๑. ปิตฤธรรม คือ การปฏิบัติตามหน้าที่ของบิดาต่อบุตร ๒. มาตฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาต่อบุตร ๓. อาจารย์ธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของครูอาจารย์ต่อศิษย์ ๔. บุตรธรรมและศิษย์ธรรม คือ การปฏิบัติของบุตรต่อบิดามารดาและการปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ต่อครูอาจารย์ ๕. ภราตฤธรรม คือ การปฏิบัติของพี่ที่มีต่อน้องและน้องต่อพี่ ๖. ปติธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสามีต่อภรรยา ๗. ปติธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาต่อสามี ๘. สวามี-สวากฤธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของสวามี

^{๓๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:3> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

	(นายจ้าง) ต่อเสวก (ลูกจ้าง) ๙. ราชธรรม คือ การปฏิบัติหน้าที่ของพระราชาต่อประชาชน ๓. หลักปรมาตมน์ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีจุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ ความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพรหมหรือปรมาตมน์ ๔. การบรรลุมกษะ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต ด้วยการนำอาตมน์ของตนเข้าสู่ปรมาตมน์ ๕. หลักปฏิบัติปรัชญาภคคีตา ได้แก่ ๑. กรรมโยคะ การทำความดี ๒. ขยานโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง ๓. ภักติโยคะ ความรัก ความภักดี ๖. ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก ได้แก่ ๑. สางขยะ ทรรศนะเกี่ยวกับชีวิต ๒. โยคะ ทรรศนะเกี่ยวกับการปฏิบัติโดยสํารวมอินทรีย์ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ๓. นยายะ ทรรศนะเกี่ยวกับความรู้ ๔. ไวเศษิกะ ทรรศนะเกี่ยวกับสิ่งที่มีอยู่จริงชั่วนิรันดร์ ๕ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ กาลเทศะ อาตมน์ มนะ ๕. มางสา ทรรศนะเกี่ยวกับปรัชญาน่าเชื่อถือ ๖. เวทานตะ ทรรศนะเกี่ยวกับอุปนิษิต ๗. หลักฮินดูธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. ธฤติ ความกล้าหาญ ๒. กษมา ความอดทน ๓. ทมะ การข่มจิตใจ ๔. อัศเตยะ การไม่ลักขโมย ๕. เสาจะ ความบริสุทธิ์ ๖. อินทรีย์นิครหะ หมั่นสำรวจตนเองอยู่เสมอ ๗. อี สติ ความคิด ๘. วิทยา ความรู้ทางปรัชญา ๙. สัตยะ ความจริง ๑๐. อโกธะ ความไม่โกรธ ๘. หลักนิยม ๑๐ ประการ คือ ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกฮินดู คือ หรี สันโตษะทาน อัสติกยะ อิศวรปูชนะ สิทธานตศรณะ มติ วรตะ ขปะ ตปัส ๙. หลักกยมะมี ๑๐ ประการ คือ ข้อห้ามในการปฏิบัติของศาสนิกฮินดู คือ ๑. อหิงสา ๒. สัตยะ ๓. อัศเตยะ ๔. พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์ ๕. กษมา ๖. ธฤติ ๗. ทยา ๘. อารชวะ ๙. มิตาหาระ ๑๐. เสาจะ
หลักความเชื่อและจุดมุ่งหมายสูงสุด	ศาสนาฮินดูเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งตลอดทั้งกำหนดโชคชะตาของคนและสัตว์ เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตของแต่ละคนจึงเป็นไปตามพรหมลิขิต แต่คนก็อาจเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ หากทำให้พระพรหมเห็นใจและโปรดปราน โดยการบวงสรวงอ่อนวอนและกระทำความดีต่อพระองค์ ลักษณะของความเชื่อในศาสนาฮินดูมีความเชื่อศาสนาที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ ๑. เชื่อเรื่องวิญญาณเป็นอนันตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ ๒. ให้คนที่เกิดในตระกูลพราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ ปฏิบัติตามหลักอาศรม ๔ อย่าง เคร่งครัด ๓. สันติสุขจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์พระเวท วรณะ ๔ ได้แก่ วรณะพราหมณ์ วรณะกษัตริย์ วรณไวศยะ(แพทย์) และวรณะศูทร
พิธีกรรมที่สำคัญ	พิธีกรรมที่สำคัญ แบ่งเป็น ๔ หมวด ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวรรณะ คือ ๑. การแต่งงาน ผู้ที่จะแต่งงานกันได้จะต้องอยู่ในวรรณะเดียวกัน ๒. อาหารการกิน ได้มีกฎกำหนดว่าอะไรกินได้ หรือไม่ได้ สำหรับวรรณะนั้นๆ ไม่กินอาหารร่วมกับคนต่างวรรณะ ๓. การทำมาหากิน พวกพราหมณ์จะมีอาชีพเป็นนักบวช หรือครู อาจารย์ หรือประกอบพิธีกรรม พวกกษัตริย์เป็นนักปกครอง ดูแลความสงบสุขบ้านเมือง พวกแพศย์เป็นพวกค้าขายและประกอบบงสิกรรม ส่วนพวกศูทรเป็นกรรมกร ๔. เเคหสถานที่อยู่ ตามกฎดั้งเดิม ห้ามไปตั้งถิ่นฐานนอกประเทศอินเดียและห้ามโดยสารไปทางทะเล และยังมีพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น

	พิธีประจำบ้าน ๑๒ ประการ ที่คนในวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์และวรรณะแพศย์ จะต้องทำโดยมีการปฏิบัติตามลำดับขั้นดังนี้ คือ ขั้นที่ ๑ ครรภาฐาน เป็นพิธีตั้งครรภ์ ขั้นที่ ๒ ปุสฺสว้น เป็นพิธีปฏิบัติต่อดีกในครรภ์ ขั้นที่ ๓ สีมันโตนยัน เป็นพิธีตัดผมหญิงมีครรภ์ ขั้นที่ ๔ ขาตกรรม พิธีคลอดบุตร ขั้นที่ ๕ นามกรรม พิธีตั้งชื่อเด็ก ขั้นที่ ๖ นิษกรรมณ พิธีนำเด็กออกไป ดูแสงอาทิตย์ยามเช้า ขั้นที่ ๗ อันนปราศน์ พิธีป้อนข้าวเด็ก ขั้นที่ ๘ จูทากรรม พิธีโกนผมไว้จุก เมื่ออายุได้ ๓ ขวบ ขั้นที่ ๙ เกศานตกรรม พิธีตัดผมเมื่ออายุ ๑๖ ปี ขั้นที่ ๑๐ อุปานยัน พิธีเข้ารับการศึกษา ขั้นที่ ๑๑ สมวารรตน์ พิธีกลับบ้าน ขั้นที่ ๑๒ วิวาหะ พิธีแต่งงาน พิธีศราพท์ พิธีทำบุญอุทิศให้มารดาบิดา หรือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว พิธีบูชาเทวดา พิธีบูชาแตกต่างกันออกไปตามวรรณะ วันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เดือนยี่ เดือน ๓ เดือน ๔
--	---

๓.๒.๕ ลักษณะเด่นของคำสอนเพื่อสันติสุขในซิกข์

ศาสนาซิกข์เกิดจากท่านคุรูนานักได้ปฏิเสธไม่ยอมรับพระเจ้าที่มีจำนวนมากมาย และระบบวรรณะตามทัศนะของศาสนาฮินดู และการให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตตามทัศนะของศาสนาเชน และการปฏิเสธโลกตามทัศนะของพุทธศาสนา รวมทั้งปฏิเสธหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ท่านคุรูนานักเป็นคนมีสติปัญญาและช่างคิดอ่าน เมื่ออายุ ๓๖ ปี ท่านเข้าไปอยู่ในป่าได้นั่งสมาธิทำจิตให้สงบ ได้ประสบการณ์ทางจิตว่าพระเจ้าได้ประทานพรให้เป็นครูของคนทั้งหลาย และท่านได้เริ่มแนะนำให้คนทั้งหลายมีศีลธรรมมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าพระองค์เดียว คุรูนานักปฏิบัติตนเป็นทั้งมุสลิมและฮินดูในขณะเดียวกัน เมื่ออวสานแห่งชีวิตท่านได้มอบหมายให้แก่สาวกเป็นศาสดาสืบทอดตำแหน่งแทน โดยลำดับถึงจำนวน ๑๐ องค์ ชาวซิกข์ทุกคนต้องทำพิธี "ปาหุล" คือ พิธีล้างบาป เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะรับเอา "กะ" คือ การรับศีล ๕ ประการ^{๒๐} ๑. เกศ การไว้ผมยาว ๒. กังฆา หวีขนาดเล็ก ๓. กฉา กางเกงขาสั้น ๔. กรา กำไลมือทำด้วยเหล็ก ๕. กิรปาน ดาบ

หลักคำสอนของศาสนาซิกข์ได้ปรากฏใน พระมหาคัมภีร์ศรีคุรุกรันถ์ชาฮิบ คัมภีร์อาทิกรันถ์ และ คัมภีร์ทสมครันถ์ หลักคำสอนที่สำคัญ เช่น ข้อห้ามประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ คือ ห้ามการตัด ถอน โกงเกศหรือขนในร่างกาย ห้ามรับประทานอาหารที่มาจากเนื้อสัตว์ ห้ามมีเพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาของตนเอง ห้ามเสพยาสูบหรือใช้ยาเสพติดทุกชนิดทุกรูปแบบ^{๒๑} นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องหลักการใหญ่ ๔ ประการ คือ เรื่องความสามัคคี เรื่องความเสมอภาค เรื่องความศรัทธา และเรื่องความจงรักภักดีต่อคุรุทั้ง ๑๐ องค์ และยักรวมถึงการก้าวไปสู่สุขอันเป็นนิรันดร์ หรือนิรวาณ มีอยู่ ๕ ขั้น^{๒๒} ซึ่งจะต้องอาศัยการสวดเพลงสรรเสริญพระนาม การฟัง

^{๒๐} Lewis M. Hopfe, Mark R. Woodward, **Religions of the World**, (New Jersey: Upper Saddle river, 2007), p. 154.

^{๒๑} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๖.

^{๒๒}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

พระธรรมจะทำให้บรรลุถึงจะ ความสันโดษ และทิพยปัญญา จากบริบทของศาสนาซิกข์ก็ให้เกิดจุดแข็งของศาสนาที่เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะตน กล่าวคือ การเข้าถึงพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด ความเข้าใจโลกและมนุษย์ ความหลุดพ้นของมนุษย์ การปฏิบัติธรรมของศาสนา หลักในการปฏิบัติสังฆกรรมเพื่อกำจัดมารทั้งห้า

ลักษณะเด่นของคำสอนในศาสนาซิกข์สรุปเป็นตารางได้ดังนี้^{๒๓}

รายการ	ลักษณะเด่นของศาสนาซิกข์
คัมภีร์ในศาสนา	๑. พระมหาคัมภีร์ศรีคุรุกรันต์ซาฮิบ คือ พระศาสดา นรินทรกาลของซิกข์ ๒. คัมภีร์อาทิกรันต์ เป็นศาสดาองค์ที่ ๕ คุรุอรชุนจัดทำขึ้น ๓. คัมภีร์ทสมครันต์ ศาสดาองค์ที่ ๑๐ คือ คุรุโควินทสิงห์เป็นผู้จัดทำขึ้น
หลักคำสอนที่สำคัญ	หลักคำสอนในศาสนาซิกข์ที่สำคัญ คือ องค์ไตรรัตน์ คือ ๑) พระเจ้า ๒) ศรี คือ หลักธรรม ๓) อกาล คือ ความแน่นอน ศีล ๕ ประการ คือ ๑) เกศา ผม หนวด เคราไว้จะโกนไม่ได้ ๒) กังฆะ คือ จะต้องมิหิวเสียบหรือปักไว้ที่ผมเสมอ ๓) การรา คือ กำไล เหล็กสวมข้อมือ ๔) กิรปาน คือ จะต้องมิดาบประจำตัว ๕) กฉา คือ จะต้องมิกางเกงขาสั้น ข้อห้ามประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ คือ ๑) ห้ามล่วงเกินต่อเกศา ๒) ห้ามกินเนื้อสัตว์ ๓) ห้ามมีเพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่น ๔) ห้ามยาเสพติด หลักธรรมประจำชีวิตหรือศีล ๒๑ ประการ ก. ข้อปฏิบัติ ๑. ให้นับถือศาสดาทุกองค์เป็นบิดา และถือว่าตนเป็นบุตรของบิดา ๒. ให้ถือว่าเมืองปาตลีบุตร (ปัตนะในปัจจุบัน) ที่โควินทสิงห์เกิด กับเมืองอาณันทปุระ (ที่โควินทสิงห์หลบไปตั้งหลักสู้กับออรังเซบเมื่อรบแพ้) ว่าเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ ๓. ให้ยกเลิกการถือชั้นวรรณะ ๔. ให้สละชีพในสนามรบ ๕. ให้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ ประการ คือ ๑. สัจจะ (พระเจ้า) ๒. ศรี (ธรรมะ) ๓. อกาล (ความเที่ยงแท้ของพระเจ้า) ๔. ศาสโนวาท (คัมภีร์อาทิกรันต์และทสเวนปาทซาฮิบ) ๕. ความบริสุทธิ์ ๖. ให้มีศีลอันเป็นสัญลักษณ์ ๕ คือ เกศา กังฆะ การรา กิรปาน และกฉา พวกซิกข์ที่อยู่ในต่างประเทศต้องมีมิดเล็กยาว ๒ นิ้ว เสียบไว้ที่ผม ๗. ให้มีชื่อลงท้ายว่าสิงห์ (คือ ให้กล้าหาญดังสิงโต) ๘. ให้ฝึกขี่ม้า ฟันดาบ มวยปล้ำ เป็นนิตย ๙. ให้ถือคติว่าตนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ๑๐. ให้นอบน้อมพระเจ้าและต้อนรับแขกโดยถือว่าเป็นเรื่องจำเป็น ข. ข้อห้าม ๑๑. ห้ามมิให้ซิกข์กับซิกข์วิวาทกันเอง ๑๒. ห้ามมิให้พูดปด ๑๓. ห้ามทำผิดในเรื่องการฆาตกรรม โจรกรรม ๑๔. ห้ามคบคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา ๑๕. ห้ามคบคนที่ไม่ส่งเสริมการกุศล ๑๖. ห้ามนิยมใช้สีแดง เช่น เสื้อแดง หมวกแดง ๑๗. ห้ามแก้ผ้าโปกศีรษะออก นอกจากเวลาอาบน้ำ ๑๘. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ๑๙. ห้ามตัดผม โกนหนวด โกนผม โกนเครา ๒๐. ห้ามเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เบียดเบียนศาสนา ๒๑. ห้ามแต่งกายหรูหราไร้สาระ หลักจะต้องปฏิบัติเพิ่มเติม คือ ๑) ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มน้ำเมา ๒) ไม่บริโภคเนื้ออย่างอิสลาม ๓) ไม่ตัดผม ไม่โกนหนวด ๔) ไม่แต่งกายหรือไม่ร่วมประเพณีกับมุสลิม และเน้นหลักความสามัคคี เสมอภาค ศรัทธา และ ความรัก

^{๒๓} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:6> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

หลักความเชื่อและจุดมุ่งหมายสูงสุด	- จุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต เป็นความสุขที่แท้จริงและนิรันดร์ คือ ความกลมกลืนเข้ากับชีวิตของพระเจ้า - การเข้าถึงนิราณ - พระเจ้าผู้เป็นอันติมสัจ - ความเข้าใจโลกและมนุษย์ - ความหลุดพ้นของมนุษย์ - การปฏิบัติธรรมของศาสนา ชนมารร้าย ๕ ประการ คือ ตัณหา ความโกรธ ความโลภ ความหลง อหังการ - หลักการเพื่อการอยู่ร่วมกันของสังคม ๖ ข้อ คือ ๑) ยังค้ำค้ำนการกตขี และอยู่ดีธรรม ๒) การให้ออกาส ๓) มุ่งการทำชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่โลก ๔) พระเจ้าอยู่กับเรา ๕) เสียสละเพื่อความเจริญของสังคมทุกคน ๖) สตรีมีฐานะเท่าเทียมกับบุรุษ
พิธีกรรมที่สำคัญ	๑. พิธีรับน้ำอมฤต (Baptism) ๒. พิธีเล่นดนตรีสวรค์ (Kirtan) ๓. พิธีโพกศีรษะ (Turban หรือ Dastar) ๔. ประเพณีครัวทาน (Free Kitchen)

กล่าวโดยสรุป ลักษณะเด่นของแต่ละศาสนาเป็นบ่อเกิดของคุณค่าและวัฒนธรรมและมีความสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ สิ่งที่พบ คือ องค์ประกอบในแต่ละศาสนา คือ ศาสดา ผู้ตั้งศาสนา หรือผู้สอนดั้งเดิม คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาที่รองรับหลักธรรมคำสอน สาวกหรือผู้สืบทอดศาสนา และสัญลักษณ์ เป็นต้น สำหรับศาสนานั้น ผู้วิจัยได้ค้นพบว่าศาสนามีทั้งแบบ เทวนิยมและ อเทวนิยม

เทวนิยม คือ ศาสนาพุทธของพระเจ้า หรือเทพอวตารที่แปลงกายจากภาคพระเจ้าในสวรรค์ลงมาในร่างของมนุษย์ ทำหน้าที่ของตนเสร็จแล้วก็กลับสู่สวรรค์อย่างเดิม บางศาสนามีศาสดาปรากฏเป็นนักพรตหรือฤาษี นักปราชญ์ที่เห็นได้ยินเสียงทิพย์และจดจำคำของพระเจ้าได้ ความแตกต่างที่กลายเป็นจุดแข็งของแต่ละศาสนา จะปรากฏในลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์เฉพาะตนในประเด็นที่เกี่ยวกับ มีจุดหมายปลายทางของชีวิตหลังจากที่จากโลกนี้ไปแล้ว มุมมองเกี่ยวกับความจริง สัจธรรม และความสำคัญของความจริง กล่าวโดยรวมก็คือ มีหลักคำสอนที่ต่างกัน ความเชื่อ ศรัทธา ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรมที่ต่างกัน แต่ถึงอย่างไรจุดแข็งที่แตกต่างกันดังกล่าวก็เป็นสิ่งช่วยให้เกิดการหล่อหลอม เกิดความรักและสามัคคีกันได้เหมือนกัน

๓.๓ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา

การศึกษาแนวคิดและวิถีปฏิบัติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ผู้วิจัยได้พบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนาที่น่าสนใจ ซึ่งจัดว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับการทำความเข้าใจในอัตลักษณ์ และการเรียนรู้ที่จะยอมรับหรือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานของความเข้าใจในวิถีและรูปแบบของแต่ละศาสนา ไม่มองความแตกต่างเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความขัดแย้ง เมื่อเราเข้าใจในคำสอนของแต่ละศาสนายังสามารถนำหลักการเหล่านั้นนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาของสังคมปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละศาสนาชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาด้วยการจัดทำเป็นตารางเปรียบเทียบ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา					
รายการ	พุทธ	คริสต์	อิสลาม	ฮินดู	ซิกข์
ศาสดา	-พระพุทเจ้า -ไม่มีพระเจ้า	-เอกเทวนิยม -พระเจ้า คือ พระเยซูฮาว์ -ศาสดา คือ พระ	-เอกเทวนิยม -มีพระเจ้าแต่พระองค์เดียวคืออัลลาะห์ทรงเป็นพระเจ้าผู้สร้างสรรพ	-พหุเทวนิยม -ตรีมูรติ ได้แก่ มหาเทพ ๓ องค์ คือ พระพรหม	-เอก เทว นิยม -พระเจ้า : วาเฮกูร

		เยชู - ย อ ม ร ับ ใน เอกภาพของพระเยชู และหลักตรีเอกภาพ หมายถึง พระเจ้า ทรงเป็นหนึ่งเดียวในสามบุคคล คือทรงเป็นพระบิดา พระบุตร และพระจิต -พระเยชูคือพระผู้มาโปรดองค์จริง -พระเยชูคือมนุษย์ที่เป็นบุตรของพระเจ้า	สิ่ง ยอมรับในเอกภาพของอัลเลาะห์ และยอมรับความเป็นศาสดาของท่านมุฮัมมัด	พระนารายณ์ และพระศิวะ -ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้ง	- ศาสนา ๑๐ ท่าน
เป้า หมาย สูงสุด	-นิ พ พ าน การหมดสิ้นกิเลส ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ -การสิ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ -ไม่มีการเกิด จึงไม่มีการแก่และตาย	-ดินแดนพระเจ้า -การได้อยู่กับพระเจ้า (พระยะโฮวา) ชั่วนิรันดร์ - ดินแดนที่มีแต่ความสุขตามแต่พระยะโฮวาห้จะมอบให้	-ดินแดนพระเจ้า -การได้อยู่กับพระอัลเลาะห์	- โมกษะ -เชื่อในความมีอยู่ของอาตมัน คือเชื่อว่ามวิญญาณของบุคคลและพระพรหมซึ่งเป็นพระผู้สร้างสูงสุด (ปรมาตมัน) -เป้าหมายสูงสุด (อรรถะ) กล่าวคือ ธรรมะ (หน้าที่ทางศาสนา), อรรถะ (ทรัพย์สิน หรือสมบัติทางวัตถุ), กามะและโมกษะ	-กลมกลืนเข้ากับชีวิตของพระเจ้า -การเข้าถึงนิรวาณ
หลักคำสอนที่สำคัญ	- อริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค - มรรค ๘ - นิพพาน - หลักโอวาทปาฏิโมกข์ -พระรัตนตรัย -มีความเชื่อในเรื่อง กรรม	- หลักอาณาจักรพระเจ้า - เชื่อว่าชีวิตในโลกนี้มีเพียงครั้งเดียว - คนตายแล้วไม่สูญเพราะวิญญาณเป็นอมตะ - หลักตรีเอกานุ	- หลักศรัทธา - หลักปฏิบัติ - หลักคุณธรรม	- หลักอาศรม - หลักการปฏิบัติระหว่างบุคคล -หลักปรมาตมัน - การบรรลุมอกษะ - หลักปฏิบัติปรัชญาควักคีตา - ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก	-พระเจ้าผู้เป็นอันติมสัจจ์ - ทำความเข้าใจโลกและมนุษย์ - การเข้าถึงความหลุดพ้น ของมนุษย์

	ว่าเป็นตัวทำให้วิญญูณต้องเวียนว่ายตายเกิดในวิฏสงสาร	ภาพ - หลักบัญญัติ ๑๐ - หลักความรัก สากล		- หลักอินดู ธรรม ๑๐ - หลักนิยมะ - หลักยมะ - มีความเชื่อในเรื่อง กรรม ว่าเป็น ตัว ทำให้ วิญญูณต้องเวียน ว่ายตายเกิดใน วิฏสงสาร -เชื่อในอำนาจ และความสูงสุด ของพระเวท	
หลัก ความดี	- ศิล ๕ -ไม่ เบียดเบียนตนเอง หรือผู้อื่น -เน้น ย้ำ ในเรื่อง ความเมตตา กรุณา และความไม่ใช้ ความรุนแรง ต่อสรรพสัตว์ -เชื่อในเรื่องกรรมและการกลับชาติมาเกิด	-เชื่อฟังพระเจ้า - ผู้เป็นสุข หรือบรมสุข ๘ - การตอบแทน - รักศัตรู - การทำทาน - การมี ทรัพย์สินสมบัติในสวรรค์	- ศรัทธาพระเจ้าเป็นเจ้า - ศรัทธาในมลาอิกะฮ์ - ศรัทธาในบรรดาศาสนทูต - ศรัทธาในพระคัมภีร์ -ศรัทธา ใน วันพิพากษา - ศรัทธาในการลิขิตของพระเจ้าเป็นเจ้า -เชื่อฟังพระเจ้าและเหล่า -ถ้อยคำที่ให้ภัยอย่างอ่อนหวาน ย่อมดีกว่า การให้ทานแล้วทำร้าย ทีหลัง -อย่าบูชาผู้ใดเว้นแต่อัลเลาะห์ - พูด ไพเราะ ต่อมนุษยชาติ จงตั้งการบูชา และจ่ายค่า ช่วยเหลือคนจน - ต่อสู้ในทางของพระเจ้าและต่อผู้ที่ไม่เชื่อในพระเจ้า แต่จงอย่าก่อ การสู้รบ (ก่อน) พระอัลเลาะห์ไม่ทรงรักผู้รุกราน	- วิญญูณเป็นอนันตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ - หลักอาศรม ๔ - ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์ พระเวท วรรณะ ๔ - การปฏิบัติตามคำสอนของเทพเจ้า - เทพเจ้าฝ่ายดี บันดาล เทพเจ้า องค์เดียวกัน บันดาล เพื่อสอน ให้คนรู้จักความจริงของชีวิต -เน้นย้ำในเรื่องความเมตตา กรุณาและความไม่ใช้ความรุนแรง ต่อสรรพสัตว์ -เชื่อในเรื่องกรรมและการกลับชาติมาเกิด	-การชนะมารร้าย ๕ คือ ตัณหา ความโกรธ ความโลภ ความหลง อหังการ -องค์ไตรรัตน์ - ศิล ๕ คือ เกศา, กังฆะ การาร, กิรปาน, กณา
แนวคิด ว่าด้วย	-ตัณหาเป็นบ่อเกิดแห่ง	- ความโกรธ -การล่วงประเวณี	- สุราและการพนันเป็น สิ่งชั่วที่เป็นฝีมือของ	-ตัณหาเป็นบ่อเกิดแห่งความ	- ห้ามวิวาท -ห้ามพุดบด

ความชั่ว	ความทุกข์ และ เมื่อสามารถจัดต้นหาได้แล้ว ก็จะส่งผลให้เกิดการดับทุกข์ - การกระทำถูกกระตุ้นจากต้นหา และการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งก็จะนำไปสู่การผูกพัน และความทุกข์ และการกระทำที่ปราศจากควา มปรารถนาหรือต้นหานั้นก็จะเกิดผลนำไปสู่การหลุดพ้น - อุกุศล - เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น - ความโลภ ความโกรธ ความหลง - พุจริต คือ ประพฤติชั่วทางกาย วาจาใจ - ยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕ ความหลงผิด คือ ต้นหา - กาม ต้นหา, ภวต้นหา, วิภวต้นหา	-การหย่าร้าง - การกล่าวโทษผู้อื่น -ชาตานหลอกให้มนุษย์ ชัด คำสั่งพระเจ้า -ชาตานอยู่ภายใต้การควบคุมของพระเจ้า มีหน้าที่ยุยงให้คนทำชั่ว เพื่อเป็นการทดสอบจิตใจและทดสอบศรัทธาของคริสต์ต่อพระเจ้า - การขัดคำสั่งพระเจ้า - มนุษย์ทุกคนมีบาปกำเนิด - ความห่างเหินจากพระเจ้า - ความชั่ว คือ พระเจ้าลงโทษ, พระเจ้าทดสอบ พระเจ้าทดสอบจิตใจ และ พระเจ้าปรับปรุงนิสัย พระเจ้าประทาน และ พระเจ้าทดสอบศรัทธา - ความห่างเหินจากพระเจ้า - ชาตานหลอกให้ทำชั่ว	พญามาร - ไชตอน หรือชาตานหลอกให้ คนออกนอกเส้นทางที่ พระอัลเลาะห์วางไว้ - ความชั่วก็เป็นสิ่งที่ พระอัลเลาะห์สร้างขึ้นมา เพื่อลงโทษคนทำชั่วให้ทราบจำและเพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์ศรัทธาต่อพระองค์ - การขัดคำสั่งพระอัลเลาะห์ - บาปเกิดจากเจตนา องค์ประกอบ คือ ๑.) บรรลุนิติภาวะ ๒.) มีสติสัมปชัญญะ - ไม่ทำตามหลักสำคัญทางศาสนา เช่น การทำละหมาด การบริจาคทาน เป็นต้น - พระเจ้าลงโทษ, พระเจ้าทดสอบจิตใจ และ พระเจ้าปรับปรุงนิสัย พระเจ้าประทาน, พระเจ้าลงโทษ และพระเจ้าทดสอบศรัทธา - การขัดคำสั่ง, หรือไม่นับถือพระอัลเลาะห์ - มีเจตนาของการทำความชั่ว -ยึดถือ นำสิ่งอื่นมาเทียบเคียงอัลลอฮ์ - การกราบไหว้บูชา รูปปั้น วัตถุ ต้นไม้ ก้อนอิฐ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำ ภูเขา ห้ามกราบไหว้ผีสิงเทวดา - การกินดอกเบ๊ยะ การเสพสุราและสิ่งมึนเมา	ทุกข์ และเมื่อสามารถขจัดต้นหาได้แล้ว ก็ จะส่งผลให้เกิดการดับทุกข์ - การกระทำถูกกระตุ้นจากต้นหา และการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งก็จะนำไปสู่การผูกพันและความทุกข์ และว่า การกระทำที่ปราศจากความปรารถนาหรือต้นหานั้นก็จะเกิดผลนำไปสู่การหลุดพ้น -การละเมิดคำสอนของเทพเจ้า - ความ ชั่ว-บาป-ทุกข์ เกิดจากเทพเจ้า ฝ่ายมารบันดาล - ความดี-ความชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ล้วนเกิดจากเทพเจ้า องค์เดียวกันบันดาล เพื่อสอนให้คนรู้จักความจริงของชีวิต - การละเมิดคำสอนของเทพเจ้า - ไม่เชื่อฟังคำสอนของเทพเจ้า ทำให้เกิดความทุกข์ (เชื่อว่าทั้งบุญและบาป เป็นการบันดาลของเทพเจ้า) - สิ่งที่ทำให้มนุษย์	-ห้ามผิดกามารมณ์ โลก โกรธ หลง - ห้ามคบคนปฏิบัติต่อศาสนา -ห้ามสี่แดง -ห้ามแก้ผ้า โปกศิระชะ เว้นเวลาอาบน้ำ -ห้ามพนัน -ห้ามตัดผม -ห้ามคบคน ที่เบียดเบียนศาสนา -ห้ามแต่งกายหรูหรา - ไม่สูบบุหรี่ -ไม่ดื่มน้ำเมา -ไม่บริโภคเนื้ออย่าง -เน้นความสามัคคี เสมอภาค ศรัทธาและ ความรัก
------------------------	---	--	---	--	--

			ทุกชนิด รวมทั้งยาเสพติดทุกชนิด	ทำบาปก็คือ กาม โกรธ บาปในศาสนา - พราหมณ์มีทั้งส่วนที่เป็นบาปจากการกระทำของมนุษย์เอง แบ่งเป็น -บาปหนักคือ การฆ่าพราหมณ์ การฆ่าเด็กที่ยังไม่เกิด การขโมยทองคำ การร่วม ประเวณีกับผู้ทรงศีล เป็นต้น -บาปเล็กน้อยคือ การดื่มสุรา เขียน ตีสตรี และการเล่นการพนัน - ไม่ทำ ตามคำสอน หรือ พิธีกรรมทางศาสนา - ละกาม, ความโกรธ และ การไม่ทำ พิธีกรรมศาสนา	
หลักในการดำเนินชีวิต	- ศีล ๕ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ - การมุ่งละกิเลสนิรณ ๕ -สภาวะจิตใจปลอดโปร่งบริสุทธิ์ จากโลก, โกรธ, หลง - ทาน, ศีล, ภาวนา, มรรค ๘	-อยู่ใกล้ชิด พระเจ้า - เชื่อฟังคำสอนของพระเจ้า - บัญญัติ ๑๐ ประการ, - รักพระเจ้าสุดจิตสุดใจ, - รักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง, การกลับใจ -เชื่อพระเจ้า, การยอมรับการช่วยให้รอด	- เชื่อฟังคำสอนของพระเจ้า -การปฏิญาณตน - ความรัก ความเสียสละ การให้อภัย การบำเพ็ญประโยชน์	- อาศรม ๔ -โยคะ ๘ - ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวรรณะ -มีความเชื่อในเรื่องการปฏิบัติทางจิต การทำสมาธิ และจิตภาวนา -มีความเชื่อในเรื่องการปลื้มตัว และการสละชีวิตทางโลกว่าเป็นเงื่อนไขเพื่อการ	หลักธรรมประจำชีวิตหรือศีล เช่น - ให้ยกเลิกการถือชั้นวรรณะ - ให้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ คือ สัจจะ ศาสโนวาท บริสุทธิ - ศีล ๕ คือ เกศา กังฆะ การากิรปาน

	- ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา -มีความเชื่อ ในเรื่องการ ปฏิบัติทางจิต การทำสมาธิ แ ละ จิต ภาวนา -มีความเชื่อ ในเรื่องการ ปลื้กตัวและ การสละชีวิต ทางโลกกว่า เป็นเงื่อนไข เพื่อการเข้าสู่ ชีวิตทางจิต วิญญาน	-ความรัก ความ เสียสละ การให้ อภัย การบำเพ็ญ ประโยชน์		เข้าสู่ชีวิตทางจิต วิญญาน	และกณ -นอบน้อม พระเจ้าและ ต้อนรับแขก
หลัก ปฏิบัติ จริยธรรม เพื่อ การอยู่ รวม กัน ในสังคม	- หลักออคติ ๔ - หลักกาลาม สูตร - หลักการว ตา ๖ - หลักขันติ - หลักสังคห วัตถุ ๔ - อตถะ ๓ - หลักพรหม วิหาร ๔ - สาราณีย ธรรม ๖ - หลัก ฆราวาสธรรม ๔ - อปริหานีย ธรรม ๖ - สติสัมปชัญ ญะ - กรรมบถ	-หลักบัญญัติ ๑๐ -จณนัมสการพระผู้ เป็นเจ้า -อย่าออกพระนาม พระเจ้าโดยไม่สม เหตุ -จณนํ ถือปีดา มารดา -อย่าฆ่าคน -อย่าผิดประเวณี - อย่าลักขโมย - อย่าพูดเท็จใส่ ร้ายผู้อื่น -ความรัก รักพระ เจ้า จงรักเพื่อน บ้านเหมือนรัก ตนเอง -ฝ่สงบ สร้างสันติ แ ละ มี เม ต ตา กรุณา	-แสด งศร ีท ธา ต่อ พระอัลเลาะห์ - หลักโอวาทครั้งสุด ท้าย ห้ามการกั๊ยืมเพื่อ ดอกเบีย้ แก่คั่นฆ่ากัน ตายต้องยุติ บุรุษมีสิทธิ เหนือสตรี ให้ความ ยุติธรรมและความ ปรานีแก่ภรรยา จงให้ อาหาร แก่ทาสหรือคน ใช้ ให้อภัย อย่า รุนแรง จงอย่า เบียดเบียน จง พยายามห่างจากความ ลำเอียง หรือความอ ยุติธรรม ให้ความยุติธรรม ให้ เกียรติศักดิ์ศรีความ เป็นมนุษย์ อดทน เคารพความเป็นพหุ ลักษณ์	- อาศรม ๔ บำเพ็ญสมาธิเพื่อ ความหลุดพ้น หรือโมกษะ การ ปฏิบัติโยคะ ๘ - ยะมะ คือ การ สำรวมระวัง ๕ - นิยามะ คือ การ ฝึกฝนตนเองให้ บริสุทธิ์ทั้งร่างกาย และใจ	- ยังคัดค้าน การกดขี่ แ ละ อ ยุติ ธรรม -ก า ร ให้ โอกาส - มุ่งการทำ ชีวิตให้เป็น ประโยชน์แก่ โลก - พระเจ้า อยู่กับเรา -เสียสละเพื่อ ความเจริญ ของสังคมทุก คน -สตรีมีฐานะ เท่าเทียมกับ บุรุษ
หลัก ความ	- เน้นในเรื่อง สภาวะมายา	-นรกเป็นที่อยู่ของ เหล่ามาร ษาดาน	- น รก ส ร้างโดย ธรรมชาติ พระอัล	- เน้นในเรื่อง สภาวะมายาของ	- พระเจ้าผู้ เป็นอันติม

เชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย	ของโลก และบทบาทของกรรม ในการที่ทำให้บุคคลต้องผูกพันหรือติดอยู่กับโลกนี้และผูกติดอยู่กับสังสารวัฏ - โลกหน้า “ปรโลก” “สังสารวัฏ” การเวียนว่ายตายเกิด - นรกสวรรค์ ให้ผลเป็นบุญ ชั่ว ให้ผลเป็นบาปและส่งผลให้ไปเกิดในนรก -มีความเชื่อในความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ว่ามีหลายภพภูมิ -มีความเชื่อว่ามีเทวดาอยู่ในภพภูมิต่างๆ	และผู้ที่ปฏิเสธพระเจ้า - นรก สร้างโดยธรรมชาติ พระยะโฮวา เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความชั่ว มาร,ซาตาน และผู้ที่ไม่ศรัทธาพระเจ้า - สวรรค์ สร้างโดยธรรมชาติ พระยะโฮวา เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความดี มีแต่ความสว่าง และ ความสุข สร้างจากทองคำ อัญมณี มีแต่ความสุขนิรันดร์ เป็นภพภูมิ อยู่เหนือโลกและอากาศ อยู่เหนือโลก อยู่เหนือโลก	เลาะห์ เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความชั่ว ผู้ทำความชั่ว มาร,ซาตาน และผู้ที่ไม่ ศรัทธา พระอัลเลาะห์ - สวรรค์ สร้างโดย พระอัลเลาะห์ เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความดี มีแต่ความสว่างและความสุข สร้างจากทองคำ อัญมณี มีแต่ความสุขนิรันดร์ เป็นภพภูมิ อยู่เหนือโลกและอากาศ อยู่เหนือโลก อยู่เหนือโลก	โลก และบทบาทของ กรรม ในการที่ทำให้บุคคลต้องผูกพันหรือติดอยู่กับโลกนี้และผูกติดอยู่กับสังสารวัฏ - นรก เป็นที่อยู่ของคนประพฤติชั่ว หมอผีและปีศาจ ที่น่าขยะแขยง มีแต่ความมืดและทรมาน ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่านรกเป็นสถานที่แห่งหนึ่งอยู่ลึกลงไปใต้พื้นดิน -สวรรค์ เป็นที่อยู่ของคนประพฤติดี เทพและบรรพบุรุษ เป็นที่รวมแห่งความสุข มีแต่ความสว่าง มีพระอาทิตย์ ดวงดาว เป็นสถานที่ที่อยู่สูงเหนือจากโลกและอากาศขึ้นไป -มีความเชื่อในความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ว่ามีหลายภพภูมิ -มีความเชื่อว่ามีเทวดาอยู่ในภพภูมิต่างๆ	สัจจ - ค ว า ม เข้าใจโลก และมนุษย์ - ความหลุดพ้นของมนุษย์
หลักปฏิบัติ และพิธีกรรม	-ทิ ฐ ฐ ฐ ร ร มิ กั ต ฏ ป ระ โย ช ณ์ - สั ท ธ า	-ศีลล้างบาป -ศีลกำลัง - ศีลมหาสนิท -ศีลแก้บาป หรือ	- การละหมาด หรือ สวด (น มา ซ หรือ นมัสการ -การถือศีลอด	- พิธีประจำบ้าน ๑๒ ประการ - พิธีศราฟท์ - พิธีบูชาเทวดา	๑) ห้ามล่วงเกินต่อเกศา ๒) ห้ามกิน

เพื่อเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้เกิดขึ้นสุข	สัมปทา - สีสัมปทา - จาคสัมปทา - ปี ญ ญา สัมปทา - การปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน - พิธีทำบุญ - พิธีบูชาในวันสำคัญ	อภัยบาป - ศีลเจิมผู้ป่วย - ศีล บ ว ข เป็นบาทหลวง - ศีลสมรส - ศีลอนุกรม	- การบริจาคศาสน - ทานชะกาด - พิธีฮัจญ์	- พิธีวันสำคัญ	เนื้อสัตว์ ๓) ห้ามมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๔) ห้ามยาเสพติด ยึดพิธี ๑. พิธีรับน้ำอมฤต ๒. พิธีเล่นดนตรีสวรรค์ ๓. พิธีโปกศิระษะ ๔. ประเพณีคร่ำทวน
--	---	--	--	----------------	--

กล่าวโดยสรุปความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา โดยภาพความคือความสอดคล้องของหลักคำสอน คือ ทุกศาสนาต่างมุ่งเน้น การทำความดี ละเว้นความชั่ว การแสดงความรักความเมตตา เสียสละ มุ่งพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ขยันหมั่นเพียร ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ทุกศาสนาต่างสอนให้เป็นคนดี ไม่คิดร้ายกับผู้อื่น เหล่านี้เป็นเพียงจุดมุ่งหมายพื้นฐาน แต่ถ้าเราศึกษา จุดมุ่งหมายสูงสุด ของแต่ละศาสนาแล้ว จะไม่เหมือนกัน จากบริบทแต่ละศาสนาได้มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดความคิด ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีและบรรทัดฐานทางสังคม ถ้าสังคมได้หันมาศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนอย่างจริงจัง เชื่อได้ว่าสังคมย่อมเกิดความสงบสุขอย่างแน่นอน

๓.๔ จุดร่วมของคำสอนที่เป็นหลักคำสอนสากล

สังคมมนุษย์มีความจำเป็นต้องมีเกณฑ์ตัดสินที่จะวัดหรือจำแนกแยกแยะว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งหลักการดังกล่าวสามารถค้นหาได้ในคำสอนทางศาสนา เนื่องด้วยทุกศาสนาต่างมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น คำสอนแต่ละศาสนาย่อมมีหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องและมีหลักการที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ ในที่นี้หมายถึง เกณฑ์ปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานสากลที่ทุกคนสามารถยอมรับกันได้ และใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินคุณธรรม หรือจำแนกความดีความชั่วได้ เพราะศาสนาทุกศาสนาต่างมีคำสอนที่มุ่งสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ช่วยให้สมาชิกของสังคมสงบสุข เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสุข ดังนั้น คำสอนแต่ละศาสนาจึงกลายเป็นกฎศีลธรรมของสังคม เป็นแหล่งกำเนิดจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี และนี่เองได้กลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่ใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปในแนวเดียวกัน ดังนั้นในประเด็นนี้ผู้วิจัยจึงทำการสรุปเป็นตาราง เพื่อจะชี้ให้เห็นหลักคำสอนของแต่ละศาสนาที่เหมือนกัน และจัดว่าเป็นหลักการสากลที่ทุกศาสนาหรือทุกศาสนาต่างยอมรับกันได้ และจะเป็นแนวทางเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขบนพื้นฐานของหลักธรรมของศาสนา กล่าวคือ การค้นหาคำสอนที่เป็นจุด

ร่วมเพื่อการปฏิบัติร่วมกันได้จะกลายเป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการนำเอาศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ถ้าเราค้นพบหลักการสากลของศาสนา ไม่ว่าใครจะนับถือศาสนาใดก็ตามสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข^{๒๔} ดังจะกล่าวดังต่อไปนี้

จุดร่วมของคำสอนที่เป็นหลักคำสอนสากล					
รายการ	พุทธ	คริสต์	อิสลาม	ฮินดู	ซิกข์
เป้าหมายสูงสุด	-การไปสู่นิพพาน	-การไปสู่อาณาจักรพระเจ้า	-การไปอยู่กับพระอัลเลาะห์	-การไปสู่โมกษะ (พรหม)	-เข้ากับชีวิตของพระเจ้า -การเข้าถึงนิรวาณ
การกระทำ ความดี ละเว้น ความชั่ว	-เบญจศีล และเบญจธรรม -มรรค ๘ -เชื่อเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดหรือสังสารวัฏ การกระทำย่อมมีผลตามมา ทำดี ย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว	-บัญญัติ ๑๐ -คุณธรรมสูงสุด คือความรัก ความเมตตากรุณา ความอ่อนโยน ความถ่อมตน ความอดทนต่อความทุกข์ทั้งปวง	-การบริจาคทาน (ซะกาต) เพื่อการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือสังคม -การถือศีลอดในเดือนเราะมะเพื่อฝึกฝนความอดทนและความยับยั้งชั่งใจ - ศรัทธาที่เรียบง่าย มีเหตุมีผล การชำระล้างจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ รักสันติสุข มีเมตตาต่อกัน	-อย่าทำผู้อื่นให้บาดเจ็บ -ไม่พึงทำร้ายผู้อื่นทั้งทางใจและกาย -อาศัยกรรมดี กรรมชั่ว เป็นปัจจัยให้มีการเวียนว่ายตายเกิด	-ไม่มีความชั่วใดยิ่งกว่าความโลภ --การทำความดีละเว้นความชั่ว คือ เว้นจากมุสาวาท กาหม, โกรธ, โลภ, และโมหะ นับถือภรรยา เว้นปรปักษ์ต่อศาสนา ตนเกิดมาเพื่อนำความสุขให้แก่ผู้มีทุกข์และทำความเจริญให้แก่ชาติและศาสนา
การเสียสละสังเคราะห์	-สังคหวัตถุ ๔ (ทาน ปิย วาจา อตถ จริยา สมานัตตตา)	-ทรงสอนสาวกและผู้เลื่อมใสในพระองค์ให้รู้จักการเสียสละ	การบริจาคทานแต่คนยากจนลำบาก	สอนการให้ปันด้วยอาการยินดีและเต็มใจให้ในไตตติรียอุปนิษัท	ให้ช่วยเหลือสังคมเพื่อกำจัดมารคือ ความโลภ ตระหนี่

^{๒๔} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://jakkritfunction1.blogspot.com/2010/06/blog-post_16.html [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ความรัก ความเมตตา	-พรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา)	-หลักความรัก	-สอนให้มีความรักในพี่น้องมุสลิม	- สอนให้รักสันติภาพไม่ใช่ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ -อย่าทำให้ผู้อื่นได้รับบาดเจ็บ ไม่ถึงทำร้ายผู้อื่นทางในหรือทางกาย ไม่พึงเปล่งวาจาที่ก่อให้เกิดแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย จงอดทนถ้อยคำที่ล่วงเกิน ไม่พึงด่าตอบใคร ๆ ไม่พึงเป็นศัตรูของใคร ๆ อย่าแสดงอาการโกรธตอบบุคคลที่โกรธ จงให้พรคนที่สาปแช่ง -การไม่ทำร้าย การมีสัจจะ การเว้นจากการขโมย การเว้นจากการกำหนดยินดี การเว้นจากความโกรธและความละโมภ	- ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ ทุกคนมีความเสมอภาคกัน -ให้อภัย มีกรุณา จงพูดคำสุภาพ อ่อนโยน จงถ่อมตน จงรักผู้อื่น
การเคารพสิทธิและเสรีภาพ	ศีล ๕ กายสุจริต หลักประกันด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน วจีสุจริต หลักประกันด้านข้อมูลข่าวสาร มนโสุจริต	หลักบัญญัติ ๑๐ เช่น สอนให้นับถือบิดามารดา อย่าฆ่าคน อย่างล่วงประเวณี อย่าคิดโลภ สอนเรื่องหลักความรัก เช่น จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์	-ความยุติธรรม ความเสมอภาพและเสรีภาพ -การเสียสละหรือการสังคัม สงเคราะห์ -ความรักความเมตตา -ความมีคุณธรรม	-ความยุติธรรม ความเสมอภาพและเสรีภาพ -ความรักความเมตตา -ความมีคุณธรรม อดทน อดกลั้น -การยกย่อง เคารพบิดา	-การทำ ความดี ละเว้นความชั่ว -การทำ ความดี ละเว้นความชั่ว -ความ ยุติธรรม ความเสมอ

	หลักประกันด้าน ความไว้วางใจ	สอนให้บุคคลมี จิตสำนึกอันบริสุทธิ์ หลีกเลี่ยงอบายมุขไม่ ทำบาป ไม่โกรธ และ เคารพในศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์	อดทน อดกลั้น -การยกย่อง เคารพบิดา มารดา -ไม่เสพสุรา ไม่ เล่นการพนัน ไม่ พูดโกหก	มารดา -ไม่เสพสุรา ไม่ เล่นการพนัน ไม่ พูดโกหก	ภาพและ เสรีภาพ -การเสียสละ หรือการ สังคม สงเคราะห์ -ความรัก ความเมตตา -การยกย่อง เคารพบิดา มารดา -ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการ พนัน ไม่พูด โกหก
--	--------------------------------	--	---	--	--

กล่าวโดยสรุป ศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจและอารมณ์ความรู้สึก เมื่อบุคคลที่เกิดมาในศาสนาใดก็จะนับถือศาสนานั้นและมีความประพฤติตามศาสนาที่ตนนับถือ ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ แม้ว่าศาสนาจะมีความแตกต่างกันในส่วนคำสอนที่มีมากมาย แต่ถึงอย่างนี้ ก็ยังมีส่วนที่สามารถจัดได้ว่าเป็นคำสอนที่เป็นหลักสากลที่มีจุดมุ่งหมายอยู่บ้าง กล่าวคือ ทุกศาสนามีความสอดคล้องกันในเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข กล่าวสรุปโดยรวมจึงพบคำสอนทุกศาสนาต่างก็มีคำสอนที่เหมือน ๆ กัน คือ มีปรากฏในทุกศาสนา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหลักสากลที่ยอมรับปฏิบัติร่วมกันได้ ซึ่งพอประมวลเป็นหลักการใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑. **การทำความดี ละเว้นความชั่ว** เช่น ศีล ๕ ของศาสนาพุทธ บัญญัติ ๑๐ ประการของศาสนาคริสต์และหลักศรัทธา ๖ ประการกับหลักปฏิบัติ ๕ ประการของศาสนาอิสลาม เป็นต้น

๒. **การพัฒนาตนเองและการพึ่งตนเอง** เช่น ศาสนาพุทธสอนว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ศาสนาพราหมณ์มีหลักอาศรม ๔ ศาสนาอิสลามสอนให้คนใฝ่หาความรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นต้น

๓. **ความยุติธรรม ความเสมอภาพและเสรีภาพ** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักออคติ ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติและภยาคติ ศาสนาอิสลามก็สอนให้ดำรงความยุติธรรมอย่าถือตามอารมณ์ใครในการรักษาความยุติธรรม เป็นต้น

๔. **การเสียสละหรือการสังคสมสงเคราะห์** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักสังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ศาสนาอิสลามมีการบริจาคซากาต แก่ผู้ขัดสน ศาสนาคริสต์ก็จะเน้นให้มนุษย์เสียสละให้อภัย เอื้อเฟื้อ เป็นต้น

๕. **ความอดุสาหะและความพยายาม** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักคำสอนอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ศาสนาอิสลามมีการละหมาดวันละ ๕ ครั้งจึงถือว่าเป็นความพยายามที่จะขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์

๖. **ความรักความเมตตา** เช่น ศาสนาคริสต์เน้นเรื่องความรักความเมตตา ศาสนาพุทธสอนหลักเมตตาธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก เป็นต้น

๗. **ความมีคุณธรรมอดทน อดกลั้น** เช่น ศีลของศาสนาพุทธ บัญญัติ ๑๐ ประการของศาสนาคริสต์ การถือศีลตลอดของศาสนาอิสลาม เป็นต้น

๘. **การยกย่องเคารพบิดามารดา** เช่น ศาสนาพุทธกล่าวไว้ว่าบิดา มารดาเป็นพระพรหมของลูก ศาสนาคริสต์มีไว้ในบัญญัติ ๑๐ ประการ ข้อที่ ๔ ว่า จงนับถือบิดา มารดา เป็นต้น

๙. **การไม่แบ่งชั้นวรรณะ** เช่น ศาสนาพุทธสอนว่า กำเนิดชาติตระกูลมิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์เป็นกษัตริย์ เป็นพ่อค้า ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดบุคคล ทุกคนเท่าเทียมกัน ศาสนาอิสลามถือเป็นหลักสำคัญว่า หลักศรัทธาและหลักบัญญัติต้องอยู่ในเงื่อนไขการไม่แบ่งชั้นวรรณะอย่างชัดเจน เป็นต้น

๑๐. **ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการพนัน และไม่พูดจาขยายความ** เช่น ศีลในศาสนาพุทธ บัญญัติ ๑๐ ประการในศาสนาคริสต์ หลักบัญญัติในศาสนาอิสลาม เป็นต้น^{๒๕}

จากคำสอนที่ปรากฏ จะเห็นว่าศาสนาทุกศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นแนวเดียวกันคือ ต้องการให้ทุกคนเป็นคนดี ทำแต่สิ่งดีงาม แสวงหาสันติสุข รักความสงบ ดังนั้น ไม่ว่าใครจะนับถือศาสนาใดก็ตามสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๓.๕ คุณค่าของศาสนาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สังคมที่เป็นอยู่ในขณะนี้ต่างประสบปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงในหลาย ๆ ด้านหลาย ๆ มิติ ซึ่งหลายฝ่ายที่ทำงานด้านสันติภาพต่างก็พยายามค้นหาเครื่องมือที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ซึ่งในปัจจุบันได้มีความพยายามที่จะนำเอาศาสนาเข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นต่อสังคมโลก กล่าวคือ วิถีแห่งศาสนาและเป้าหมายของศาสนาที่มุ่งสอนให้คนมีเมตตา กรุณาต่อกัน เป็นต้น น่าจะเป็นแนวทางรอดที่จะนำไปสู่วิธีการปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันได้ จากการค้นพบจุดร่วมของศาสนาทำให้เกิดแนวทางการร่วมมือกันของศาสนาที่จะช่วยเสริมสร้างสังคมให้เกิดสันติ และนอกจากนี้ยังค้นพบแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละศาสนา และแต่ละชุดคำสอนล้วนแต่เป็นแนวทางนำมาสู่การสร้างสันติสุขและช่วยลดปัญหาความรุนแรงขัดแย้งในสังคม แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมในมิติของศาสนา มีดังต่อไปนี้

๑. **พระพุทธศาสนา** สอนหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความทุกข์) และอนัตตา (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ทำให้คนตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท มีการปล่อยวางไม่เห็นแก่ตัว

๒. **ศาสนาอิสลาม** สอนหลักธรรมเรื่องการบริจาคทาน (ซะกาต) เพื่อการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือสังคม การถือศีลอดในเดือนเราะมะเพื่อฝึกฝนความอดทนและความยับยั้งชั่งใจ ซึ่งคำสอนในศาสนาอิสลามประกอบด้วยศรัทธาที่เรียบง่าย มีเหตุมีผล สอนให้มนุษย์ชำระล้างจิตใจให้สะอาด บริสุทธิ์ รักสันติสุข มีเมตตาต่อกัน

๓. **ศาสนาคริสต์** สอนหลักธรรมเรื่องหลักบัญญัติ ๑๐ ประการ เช่น สอนให้นับถือบิดา มารดา อย่าฆ่าคน อย่างล่วงประเวณี อย่าคิดโลภ เป็นต้น สอนเรื่องหลักความรัก เช่น จงรักเพื่อนบ้าน

^{๒๕}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/SITE/PANIDAPLE59/KHWAM-SAMPHANTH-RAHWANG-SASNA-KAB-KAR-DANEIN-CHIWIIT> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

เหมือนรักตัวเราเอง เป็นต้น ศาสนาคริสต์สอนให้บุคคลมีจิตสำนึกอันบริสุทธิ์หลีกเลี่ยงอบายมุขไม่ทำบาป ไม่โกรธ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๔. **ศาสนาฮินดู** สอนหลักธรรมเรื่องอาศรม ๔ เพื่อเป็นแนวทางดำเนินชีวิต ได้แก่ พรหมจารี (การศึกษาและแสวงหาความรู้) คฤหัสถ์ (หลักการครองเรือน) วานปรสธ (การศึกษา สันยาसी (การออกบวชเพื่อหลุดพ้น) ศาสนาฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น

๕. **ศาสนาสิกข์** สอนหลักธรรมเรื่องวิญญาณเป็นอมตะนิรันดร์ ถ้าบุคคลใดต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์และไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก ก็ต้องชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ และสอนว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน เป็นต้น

คุณค่าของศาสนาที่งดงาม คือ คำสอนที่เป็นไปเพื่อช่วยกำจัดความทุกข์ ความเดือดร้อน และสร้างความสุขต่อชีวิตและสังคม ซึ่งมีคำสอนที่เป็นหลักสากลที่ทุกศาสนามีเหมือน ๆ กัน ดังนั้นการยึดปฏิบัติคำสอนที่เป็นคำสอนแกนกลางหรือคำสอนที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย จึงเป็นหลักทางเลือกที่ดีสำหรับให้ทุกฝ่ายปฏิบัติร่วมกัน แม้ว่าตนเองจะไม่นับศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นกรณีพิเศษก็ตาม ซึ่งจะทำให้ทุกฝ่ายสามารถเข้าร่วมทำกิจกรรมกับศาสนาอื่นๆ ได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการเสื่อมเสียหรือเป็นบาป

๓.๖ สรุป

การสร้างสันติภาพหรือสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น มีปรากฏด้วยรูปแบบที่หลากหลาย แต่ความขัดแย้งในสังคมปัจจุบันก็ยังไม่ทำที่ว่าจะลดลง ศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าศึกษาใน การที่จะนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติภาพ จากการได้ศึกษาพบว่า คำสอนของแต่ละศาสนานั้นเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ มือศาสนิกปฏิบัติตามคำสอนจะทำให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อการสร้างความสุขแก่ชีวิตและสังคม เมื่เป็นเช่นนี้เราจึงควรนำหลักธรรม หรือส่งเสริมสันติสุขในมิติของศาสนาให้มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ มาร่วมกันสร้างสันติวิธีทางเลือกให้ กลายเป็นสันติวิธีทางรอดและทางหลักของสังคม นำคำสอนมาเป็นวิธีการหรือเครื่องมือสำคัญในการ พัฒนาความเป็นมนุษย์ หรือมาพัฒนาจิตใจมนุษย์ แก้ปัญหาแบบมนุษย์ด้วยตัวมนุษย์เอง แม้ว่าคำสอนในแต่ละศาสนาจะมีความหลากหลายก็ตาม เพราะแก่นแท้ของศาสนานั้น คือ ศีลธรรมความดี ย่อมเป็นการง่ายที่จะแสวงหาจุดร่วมที่คล้ายคลึงกันและทำการส่งเสริมคำสอนที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย

เป็นที่ประจักษ์แล้วในมิติของศาสนานั้น ความขัดแย้งเกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือความไม่รู้ ความอยาก และความยึดมั่นถือมั่น การหลงผิดมัวเมาในกิเลสตัณหา เป็นต้น ดังนั้น ในมิตินี้ศาสนาจะเป็นเครื่องนำในการพัฒนาหรือขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ คำสอนทางศาสนา เท่านั้นที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งและสร้างเกาะป้องกันจิตใจของประชาชน ด้วยเชื่อว่าคำสอนทางศาสนาจะสร้างสภาพจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยแรงผลักดันของอกุศลหรือกุศล เมื่อมนุษย์มีจิตใจที่มีคุณภาพแล้ว การคิด การพูด หรือกระทำก็จะมีคุณภาพตามไปด้วย ต่อให้เกิดความหรือมีความเห็น ในทิศทางที่แตกต่างกัน ก็จะสามารถควบคุมตนเองไม่ให้ลุแก่อำนาจ หรือไม่ก้าวล่วงไปสู่ความรุนแรง การเรียนรู้และเข้าใจความแตกต่างระหว่างศาสนาจึงเป็นการเรียนรู้ที่เปิดใจกว้าง และ ค้นหาคำสอนที่สอดคล้องหรือหลักการที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย ซึ่งจะทำให้เกิดการเปิดพื้นที่เพื่อการ

ยอมรับการเข้าร่วมปฏิบัติตามประเพณีของทุกศาสนาได้ โดยไม่เป็นอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกันของสังคม และยังให้การคุ้มครองป้องกันสืบทอดศาสนาและลัทธิความเชื่อทั้งหลายที่ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี ทุกคนก็จะมีหลักธรรมคำสั่งสอนที่มุ่งหมายสั่งสอนให้คนเป็นคนมีคุณธรรมมีเหตุผลและศรัทธาในความถูกต้อง บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในฐานะ บทบาทใดก็จะมีธรรมะหรือหลักคำสอน ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งและอุปสรรคปัญหาต่างๆ ของสังคมได้

ที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ ศาสนาจะเป็นเครื่องการยอมรับและเข้าใจ หรือเคารพในเชื้อชาติละเอกลักษณ์ของแต่ละศาสนา ศาสนาสามารถปลูกฝังความเข้าใจและเรียนรู้ในวัฒนธรรมของคนอื่นเป็นคนมีความขยันหมั่นเพียร อดทน เมื่อมนุษย์ยอมรับในลักษณะอันแตกต่างระหว่างกันได้แล้วความสัมพันธ์อันดีย่อมเกิดขึ้น ความเป็นมิตรภาพและการช่วยเหลือเผื่อแผ่ต่อกันก็จะตามมา การมีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกและยอมรับในความหลากหลายจึงจะสามารถนำมาซึ่งสันติภาพที่จะบังเกิดขึ้นในสังคมโลกได้ ดังนั้น ความเลื่อมใสศรัทธา หรือการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมืออย่างดีเลิศในการฝึกพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ และจะเป็นหลักประกันการเคารพในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมในการสร้างบรรยากาศแห่งความสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน

บทที่ ๔

บูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา

ในบทนี้จะเป็นการสังเคราะห์ในเชิงบูรณาการเพื่อแสดงให้เห็นว่า แต่ละศาสนานั้นมีทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพ

๔.๑ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้จัดประเด็นในการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่าแต่ละศาสนานั้นมีหลักการและวิธีการว่าเป็นอย่างไร โดยกล่าวถึง ๕ ศาสนาคือ พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดูและศาสนาซิกข์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา

๔.๑.๑.๑ การบูรณาการหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา

หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่ามีหลากหลายนัย ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของประเด็นปัญหาที่จะแก้ไข พระพุทธเจ้าได้วางหลักการ ๓ ข้อ อุดมการณ์ ๔ ข้อ และ วิธีการ ๖ ข้อ ดังนี้

หลักการ ๓ คือ ๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง ๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๓. การชำระจิตของตนให้ขาวรอบ

อุดมการณ์ ๔ คือ ๑. ความอดทน ได้แก่ ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย วาจาใจ ๒. นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์เป็นเป้าหมายพระพุทธศาสนา ๓. ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย รบกวน หรือเบียดเบียนผู้อื่น ๔. ความสงบทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ

วิธีการ ๖ คือ ๑. การไม่ว่าร้าย ได้แก่ ไม่กล่าวให้ร้ายหรือกล่าวโจมตีใคร ๒. การไม่ทำร้าย ๓. สรรวมในปาติโมกข์ ได้แก่ ความเคารพพระเบญจวินัย กฎกติกา กฎหมาย ๔. รู้จักประมาณ ได้แก่รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหารหรือการใช้สอย ๕. อยู่ในสถานที่ที่สงัด ได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ๖. ฝึกหัดจิตใจให้สงบได้แก่ฝึกหัดชำระจิตให้สงบมีสุขภาพคุณภาพ^๑

อย่างไรก็ตามในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่า หลักมัชฌิมาปฏิปทา นั้นเป็นหลักการสำคัญเพื่อไปสู่สันติภาพ ด้วยเหตุว่า ในความหลากหลายของมนุษย์นั้น การยึดหลักการที่สุดโต่งข้างใดข้างหนึ่งย่อมไม่อำนวยประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกัน ชั่วร้ายอาจเป็นการทำให้เกิดความบาดหมางทางจิตใจต่อกันไปอีกด้วย เมื่อมีความบาดหมางทางจิตใจย่อมนำไปสู่การทำลายทางกายและวาจาตามมา

^๑โครงการหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา, บทสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๗), หน้า ๖๒.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ)^๒ กล่าวว่า มัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนามี กัลยาณมิตระเป็นปัจจัยเริ่มแรก กัลยาณมิตระเป็นบุพพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัฏฐังคิกมรรค และ ความมีกัลยาณมิตระนี้เองเป็นปัจจัยทางสังคมพิเศษที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติ ดีงามและเป็นเครื่องจุดชนวน ความคิดที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ในเบื้องต้น และเป็นเครื่องประดับประดาเสริมเติมเต็มกระตุ้น โยนิโสมนสิการ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นระบบพัฒนาชีวิตให้พ้นทุกข์โทษ เข้าใจธรรมชาติ ทะนุถนอมธรรมชาติ และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างมีสุข พิจารณาจากประเด็นที่กล่าวนี้ จะเห็นว่า มัชฌิมาปฏิปทาใน พระพุทธศาสนากับทางสายกลางของอาริสโตเติลเหมือนในฐานะเป็นหลักปฏิบัติเนื่องด้วยสังคม อีก ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คืออาริสโตเติลจะเน้นปัจเจกชนแล้วแผ่ออกไปสู่สังคมนวม พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเถรวาทนั้นจะเน้นสังคมปัจเจกชนก่อนที่จะขยายไปสู่สังคม รวมเช่นเดียวกัน แต่ประเด็นที่ น่าสนใจที่สุดคงไม่พ้นเรื่อง “เจตนา” อาริสโตเติลบอกว่าเกณฑ์ตัดสินความเป็นทางสายกลางข้อหนึ่งคือ “เจตนาดี” (the right motive) พระพุทธศาสนาก็มีข้อนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทา มิ” ภิกขุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม และมีข้อความหลายตอนในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่บอกว่ การกระทำที่ดีต้องมาจากจุดเริ่มต้นก่อนคือคิดดีเจตนาดี ถ้าคิดไม่ดี มีเจตนาไม่ดี การพูดและการกระทำ ทางกายก็ไม่ดีไปด้วยในขั้นนี้จะไม่แยกประเด็นว่าเป็นสังคมระดับโลกียะหรือสังคมระดับโลกุตระ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า หลักการพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเด็นสำคัญที่ซ้อนกันนั้นก็คือ เรื่อง มัชฌิมาปฏิปทา กับ เจตนาหรือจิตใจ ในส่วนเจตนาหรือจิตใจนั้นพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งพัฒนาหรือขัดเกลาจิตใจของมนุษย์จากปุถุชน ให้เป็น กัลยาณชน จนสูงขึ้นเป็นอริยชน หรือพระอริยเจ้าต่อไป ก็ด้วยการดำเนินตนบนวิถีทางหรือหลักการ ของมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยมรรค มีองค์ ๘

๔.๑.๑.๒ การบูรณาการวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา

วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา ที่สำคัญที่สามารถเป็นไปเพื่อไปสู่สันติภาพของ พระพุทธศาสนานั้น คือ หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ^๓ คือ

๑. ตั้งมั่นเมตตาภาวกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและ ลับหลัง แม้นี้ก็เป็น สาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๒. ตั้งมั่นเมตตาวัจกรรม ฯลฯ

^๒ พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ), ทางสายกลางของอาริสโตเติล กับมัชฌิมาปฏิปทาใน พระพุทธศาสนาเถรวาท, <http://ruur.igetweb.com/index.php?mo=3&art=603946>

^๓ วิ.ปริ. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙

๓. ตั้งมั่นเมตตาตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกันเพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตแต่เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้มีศีล แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาทกันเพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๕. มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกดัดনাและทฎฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อน พรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรม ที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๖. มีอริยทฎฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ ผู้ทำตามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความ สามัคคีกันเพื่อความเป็นอันเดียวกัน

หลักสาราณียธรรมดังกล่าว เป็นการตั้งความเมตตาคือความรักไว้เป็นสำคัญต่อผู้อื่น ซึ่งทำให้เห็นว่า เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา หรือ จิตใจ ถึงกระนั้นก็ตาม หลักการดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงไปหาหลักการหรือหลักธรรมอื่นได้อีก กล่าวได้ว่า ศีล ๕ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันไปตามปกติสุขระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือไม่ก็ทศก ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ต่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งสามารถแบ่งหน้าที่กันทำตามฐานะตั้งแต่เกิดและฐานะหน้าที่ที่สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นมาอีกด้วย

โดยพื้นฐานหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นเน้นตรงไปที่จิตใจของมนุษย์ที่มุ่งให้มีความสุข สว่างและสงบ เพราะเมื่อมีความสุขสมบูรณ์พร้อมด้วย ๓ ประการนี้แล้วย่อมที่จะมีแต่ความสุขที่ยั่งยืนถาวร แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนานั้นเข้าใจถึงธรรมชาติหรือธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความหลากหลายระดับ วิธีการพื้นฐานของพระพุทธศาสนาจึงเน้นการเป็นอยู่ในเพศของฆราวาสและเพศของบรรพชิต แต่ทั้งสองนี้เป็นการแบ่งแยกในเชิงสถานภาพเท่านั้นเพื่อความเหมาะสมในการมุ่งขัดเกลาดนเองเพื่อเป้าหมายที่สูงที่สุดเท่านั้น

๔.๑.๒ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์

๔.๑.๒.๑ การบูรณาการหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์

หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์ที่สำคัญและมีความโดดเด่นซึ่งกล่าวได้ว่าพัฒนาต่อมาจากศาสนาฮิวหรือยูดายนั่นก็คือการเน้นความสำคัญของความรัก จนกล่าวได้ว่า ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาแห่งความรักในปัจจุบัน

หลักคำสอนของศาสนาคริสต์ เรื่องความรัก มิใช่หมายความว่า ความรักของหนุ่มสาวที่ลุ่มหลง ในเรื่องกิเลสตัณหาและในเรื่องความปรารถนาทางด้านอารมณ์ แต่เป็นความรักแบบมิตรภาพ มีไมตรี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ปรารถนาให้ผู้อื่นได้พบกับความสุข คำสอนเหล่านี้ได้สอนทั้งใน พระคริสต์ธรรมเก่า และพระคริสต์ธรรมใหม่ ต่างก็เน้นคำสอนเรื่องความรักโดยให้ความสำคัญเรื่องความรัก เป็นสิ่งที่อยู่สูงสุด ความรักเป็นสิ่งที่ยิ่ง และจำเป็นต่อผู้คนที่อยู่บนโลกใบนี้ ถ้าอยู่อย่างปราศจากความรัก โลกใบนี้คงจะไม่มีความสุข

ความรักของศาสนาคริสต์ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่ ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และ ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความรักของพระเจ้านั้น พระองค์มอบความรักให้แก่มนุษย์อย่าง เป็นที่ไม่มีสิ้นสุด เปรียบเสมือนความรักที่พระเยซูที่ยอมให้ตัวเอง โดนลงโทษโดยการตรึงไว้ที่ไม้กางเขนที่หาสิ่งมาทดแทนไม่ได้ และ ไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น ในพระคริสต์ธรรมเก่า ที่กล่าวไว้ว่า ความรักของพระเจ้าได้มอบความรักให้กับคนชาติอิสราเอลก่อนชนชาติอื่น ชาวอิสราเอลจึงตอบสนองความรักต่อพระเจ้านี้ “พี่น้องจงอย่าเกลียดชังกัน ขอให้พี่น้องเจ้าอยู่ในใจควรจะแบ่งปันซึ่งกันและกัน ดังนั้นอย่าเจ้าคิดเจ้าแค้นต่อญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านควรรักเขาแบบที่เรารักตัวเอง”

ความรักคริสต์ธรรมสมัยใหม่ หลักคำสอนได้เปลี่ยนไปจากเดิม โดย พระเยซูเป็นสัญลักษณ์ของความรักทั้งปวง เจตนารมณ์ของพระองค์โดยยอมสละชีพเพื่อไถ่บาปให้แก่มนุษย์โลกโดยคำอธิฐานของพระองค์ก่อนที่จะถูกทหารโรมันนำไปทรมาน จนถึงแก่ความตาย สรุปลักษณะการมีทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเป็นเรื่องดี แต่ถ้าชีวิตขาดความรักชีวิตจะมีความสุข ดังนั้นเราจึงมอบความรักให้กับผู้อื่นแล้วผู้อื่นจะมอบความรักเป็นสิ่งตอบแทน^๔

จากหลักการของศาสนาคริสต์เรื่องความรักดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เป็นการเน้นความรักโดยตรงระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์มากกว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นที่พึ่งพิง แต่ถึงอย่างไร มนุษย์ก็มีฉายาหรือเงาของพระเจ้าอยู่แล้ว

๔.๑.๒.๒ การบูรณาการวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์

คัมภีร์ทั้งของศาสนายิวและของศาสนาคริสต์รวมกัน^๕ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ๑. คัมภีร์เก่า (Old Testament) เป็นการยอมรับนับถือคัมภีร์เก่าหรือพันธสัญญาเดิมของศาสนายิว ๒. คัมภีร์ใหม่ (New Testament) เป็นส่วนที่สาวกของพระเยซูเป็นผู้รวบรวมขึ้นเป็นเรื่องราวเริ่มต้นแต่การอุบัติขึ้นของพระเยซู ไปจนถึงจดหมายเหตุของพระอัครสาวกของพระเยซูบันทึกไว้ รวมทั้งหมดมี ๒๗ คัมภีร์

วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์ กล่าวได้ว่าวางอยู่บนหลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ คือ

^๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.exodus-international.org/ศาสนาคริสต์-หลักความรัก/> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^๕ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeeckn/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi1> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) ๔. จงนับถือบิดามารดา ๕. อย่าฆ่าคน ๖. อย่าล่วงประเวณี ๗. อย่าลักทรัพย์ ๘. อย่าขโมย ๙. อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐. อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น^๖

วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาคริสต์ เป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน เพราะเมื่อแต่ละคนมีแนวปฏิบัติที่เป็นแบบเดียวกันก็ย่อมไม่มีความแตกต่างและแปลกแยกบนวิถีแห่งการดำเนินชีวิต และมีวิธีปฏิบัติที่สอดคล้องกันไม่เลือกที่รักมักที่ชังเมื่อมีการกระทำผิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งกันเอาไว้ ทำให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔.๑.๓ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลาม

๔.๑.๓.๑ การบูรณาการหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลาม

หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลามที่สำคัญคือ หลักศรัทธา ๖ โดยมีหลักความเชื่อ ๖ ประการ คือ

๑. ศรัทธาในพระอัลเลาะห์องค์เดียว
๒. ศรัทธาในศาสดาองค์ก่อนๆ และมีศรัทธาเชื่อมั่นว่าพระมะหะมัดเป็นศาสดาองค์ สุดท้าย
๓. ศรัทธาในคัมภีร์อัลกุรอาน
๔. ศรัทธาเชื่อมั่นว่าเทพเป็นผู้นำคำสอนจากพระเจ้ามาสู่ปริมะหะมัด
๕. ศรัทธาเชื่อในวันพระเจ้าพิพากโลกหรือวันสิ้นโลกซึ่งเป็นวันที่วิญญาณจะต้องรับ ผลกรรม

จากการกระทำขณะมีชีวิตอยู่

๖. ศรัทธามีความเชื่อว่าสภาวะของโลกและชีวิตเป็นไปตามเจตจำนงของพระอัลเลาะห์^๗

จากหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลามที่สำคัญดังกล่าวศาสนาอิสลามให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังนั้นแล้วการจะนำไปสู่สันติภาพจึงต้องมีหลักการที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวอันเดียวกันเพราะหากปราศจากหลักการที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ย่อมยากที่จะปรองดอง สุขกันได้ เพราะต่างคนหรือต่างฝ่ายก็มีสิ่งที่เชื่อเป็นของแต่ละบุคคล แต่อย่างไรก็ตามหลักการกับวิธีการ

๔.๑.๓.๒ การบูรณาการวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามมีวิธีการที่สำคัญกล่าวมี ๕ ประการ ๑. ประกาศปฏิญาณ ๒. สวดมนต์หรือการทำละหมาด ๓. การบริจาคทาน ๔. การถือศีลอด ๕. การทำพิธีฮัจญ์

^๖[ออนไลน์],แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=in dex [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^๗ ศูนย์กษัตริย์ฟาสัดเพื่อการพิมพ์อัลกรุอาน, พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พร้อมความหมายภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, ร.ศ.๑๔๑๙ [พ.ศ.๒๕๕๓]), หน้า ๑๑๗๓-๑๑๗๘.

จากวิธีการที่สำคัญกล่าวของศาสนาอิสลามจะเห็นได้ว่า สอดคล้องกับหลักการเรื่องศรัทธา ๖ และต้องมีวิธีการปฏิบัติเพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย ซึ่งเป็นการเน้นความสำคัญทั้งด้าน จิตใจ และสิ่งภายนอกหรือบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม ไม่เพียงแต่ตนเองจะเป็นผู้ที่มีวิธีการในการเป็นไปเพื่อสู่สันติภาพเพียงตนเองแล้ว หากแต่ยังจะต้องอนุเคราะห์เกื้อหนุนแก่สังคม และบุคคลอื่นร่วมกันไปด้วย

ศาสนาอิสลามจึงกล่าวได้ว่า เป็นศาสนาแห่งสันติ บนพื้นฐานของการมีจิตใจที่ภักดีต่อพระเจ้า และยังจะต้องส่งต่อหรือช่วยเหลือผู้อื่นบนวิธีการที่สัมพันธ์กับหลักการ ๕ ประการข้างต้นอีกด้วย

๔.๑.๔ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู

๔.๑.๔.๑ การบูรณาการหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู

หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู กล่าวได้ว่า เน้นเป้าหมายสูงสุดก็คือ การเข้าถึงปรมาตมัน หมายถึง สิ่งที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก ได้แก่ "พรหมัน" หรือปรมาตมันกับพรหมันจึงเป็นสิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตามศาสนาฮินดูเชื่อว่า วิญญาณทั้งหมดเป็นส่วนที่แยกออกมาจากปรมาตมัน วิญญาณย่อยเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้ว ก็เข้าสู่จิตในชีวิตรูปแบบต่างๆ เช่น เทวดา มนุษย์ สัตว์ และพืช มีสภาพดีบ้าง เลวบ้าง ตามแต่พรหมจะลิขิต ถึงกระนั้นก็ตามเป้าหมายที่ศาสนาฮินดูต้องการไปให้ถึงนั้นก็คือการบรรลุโมกษะ หลักโมกษะ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต ด้วยการนำเอาตมอันของตนเข้าสู่ปรมาตมัน ถือว่าเป็นหลักความดีสูงสุด ฉะนั้นแล้ว หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดูก็คือ การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ไม่แบ่งแยกหรือแปลกแยกออกเป็นสอง หากแต่มุ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพรหมันหรือเข้าถึงปรมาตมัน เพราะเมื่อเข้าถึงความจริงนั้นแล้ว ก็สามารถเห็นสัจธรรมความจริงของชีวิตที่เห็นว่า สิ่งทั้งหลายนั้นเป็นอย่างเดียวกัน อาจเรียกขานเพียงนามสมมุติเท่านั้นที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นแล้ว หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดูจึง ให้ทุกคนได้เข้าถึงหลักการสำคัญดังกล่าวซึ่งสัมพันธ์กับวิธีการหรือหลักปฏิบัติเพื่อไปถึงของศาสนาฮินดู

๔.๑.๔.๒ การบูรณาการวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู

วิธีการที่สำคัญกล่าวของศาสนาฮินดูก็คือ หลักปฏิบัติปรัชญาภคัทคีตา ได้แก่ ๑. กรรมโยคะ การทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ๒. ขยานโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้แจ้ง และ๓. ภักติโยคะ ความรัก ความภักดีอุทิศตนต่อพระเจ้าเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

วิธีการทั้ง ๓ ดังกล่าวนั้น มีส่วนสัมพันธ์กับหลักการที่มีเป้าหมายสูงสุดของศาสนาฮินดูก็คือ การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพรหมัน ดังนั้นด้วยอาศัยวิธีการดังกล่าวนี้ก็จะย่อมที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากสามารถปฏิบัติอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดู นั้นกล่าวได้ว่า เน้นความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอย่างมาก แต่ขณะเดียวกันวิธีการดังกล่าวก็ย่อมอาศัยสิ่งภายนอกเป็น อย่างน้อย ก็เนื่องด้วย การปฏิบัติในเชิงวิธีการอย่างได้ผลนั้น ย่อมที่จะต้องมีการผ่านกระบวนการขั้นตอนของชีวิตที่เรียกว่า อาศรม ๔ มาก่อนด้วย คือ อาศรมที่ ๑ (ปรัมมวัย) เรียกว่า “พรหมจรรย์ อาศรม” ผู้เข้าสู่อาศรมนี้เรียกว่า พรหมจารี เริ่มตั้งแต่อายุ ๘-๒๕ ปี อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย) เรียกว่า “คฤหัสถ์

ศรม" คฤหัสถ์ เป็นวัยครองเรือนอยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๕๐ ปี อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) เรียกว่า "วานปรสธาศรม" วานปรสธ เป็นวัยออกไปอยู่ป่าอยู่ในช่วงอายุ ๕๐-๗๕ ปี อาศรมที่ ๔ คือ สันยัสตาศรม สันยาสี คือ เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ออกบวชเป็นสันยาสี บำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้น

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาฮินดูนั้น เน้นสิ่งภายในของปัจเจกบุคคลแต่ละคน และเป็นการเปลี่ยนสิ่งที่อยู่ภายในหรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเชื่อว่า เมื่อเปลี่ยนจิตวิญญาณแล้วสิ่งอื่นหรือสิ่งภายนอกก็เปลี่ยนแปลงไปตาม

๔.๑.๕ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาซิกข์

๔.๑.๕.๑ การบูรณาการหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาซิกข์

หลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาซิกข์ มีรากฐานความคิดมาจาก ๒ หลักการสำคัญก็คือ

๑. ศาสนาซิกข์เกิดจากความพยายามของคุรุนานักที่พยายามพัฒนาศาสนาที่รวมจิตวิญญาณของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้ด้วยกัน ดังนั้นศาสนาซิกข์จึงเป็นศาสนาที่ประนีประนอมศาสนาต่างๆ ในอินเดีย โดยเฉพาะศาสนาฮินดูกับศาสนาอิสลาม เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริงส่วน

๒. ศาสนาซิกข์ไม่ใช่ศาสนาที่รวมเอาหลักการของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้ด้วยกัน แต่เป็นการเปิดเผยขึ้นใหม่ของคุรุนานักต่างหาก ดังนั้นศาสนาซิกข์จึงเป็นศาสนาที่พระเจ้าเปิดเผยต่อศาสดาคุรุนานัก

จากหลักการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาซิกข์ดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า ศาสนาซิกข์นั้นต้องการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องด้านความเชื่อที่แตกต่างกันของศาสนา เพื่อขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว กลายเป็นว่าเกิดศาสนาใหม่ขึ้นมาเป็นศาสนาซิกข์ ที่ต้องการผสมผสานความเชื่อของศาสนาทั้งสองเพื่อต้องการมุ่งในการอยู่ร่วมกัน ในการให้มองในแง่ด้านดีของแต่ละศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม สาระสำคัญของหลักการสำคัญของศาสนานั้นต้องการผสมผสานจิตใจ ในมีคติในการอยู่ร่วมกันในด้านที่เห็นว่าศาสนานั้นเป็นทางออกของปัญหาได้ดี หากมองในด้านที่ติดต่อกัน ศาสนาซิกข์จึงมีหลักการในการประนีประนอมเพื่อการอยู่ร่วมกัน แม้ว่าจะพึงมีความเชื่อที่ต่างกัน โดยไม่จำเป็นที่จะต้องทำลายหรือทำร้ายต่อกันและกันแม้ว่าจะมีความเชื่อที่ต่างกัน และการปฏิบัติที่ต่างกันออกไปมากน้อยก็ตาม

๔.๑.๕.๒ การบูรณาการวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของศาสนาซิกข์

วิธีการที่สำคัญกล่าวของศาสนาซิกข์ กล่าวได้ว่า การรับศีล ๕ ประการ คือ การรับปฏิบัติตามสิ่งที่เริ่มต้นด้วยอักษร "ก" ๕ ประการ เดิมทีเดียวมุ่งให้ปฏิบัติสำหรับนักรบเพื่อความน่าเกรงขามและความคล่องตัว การที่คุรุโควินทสิงห์ได้บัญญัติศีลทั้ง ๕ ข้อนี้นี้ขึ้นมา สาเหตุมาจากการทำสงครามเช่นการสวมกำไลเหล็กหรือมีดพกประจำตัวก็ให้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกันหรือจะต้องมีอาวุธไว้เพื่อป้องกันตนเองและเป็น

เครื่องเตือนใจให้เข้มแข็งเหมือนเหล็กเป็นต้น^๘ มี ๔ ประการคือ ๑. เกศ การไว้ผมยาวโดยไม่ตัดเลย ๒. กังมา หวีขนาดเล็ก ๓. กณา กางเกงขาสั้น ๔. กรา กำไลมือทำด้วยเหล็ก และ ๕. กิรปาน ดาบ

ในแง่ของจากวิธีการที่สำคัญกล่าวของศาสนาซิกข์ดังกล่าวนี้มุ่งการทำความเข้าใจเพื่ออยู่ร่วมกัน โดยการพิจารณาแต่สิ่งที่ติดต่อกัน ด้วยเหตุที่ว่าศาสนาที่ผ่านมานั้นเห็นเพียงสิ่งที่ศาสนาของตนเองมองว่าดี และนำไปสู่การมองศาสนาอีกฝ่ายว่าไม่ดี ดังนั้น การเกิดขึ้นของศาสนาซิกข์จึงมุ่งการผสานเอาแต่สิ่งที่ดีของศาสนาต่างๆ มาผนวกเข้าด้วยกันและเกิดเป็นศาสนาใหม่ขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของศาสนาซิกข์นั้นก็ย่อมก่อให้เกิดความเห็นต่างด้วย จนนำไปสู่การไม่ไว้วางใจอันติดต่อกัน ดังนั้นแม้ว่าหลักการที่วางเอาไว้ได้อย่างไร แต่หากปราศจากการมีวิธีการที่เข้าถึงสถานการณ์ที่เป็นจริงดีแล้วย่อมทำให้เกิดความรุนแรงทั้งทางด้านกายภาพ และจิตใจของผู้คนไปอีก ดังนั้น ศาสนาซิกข์จึงเห็นว่า ต้องมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเพื่อนำไปสู่การมีสันติภาพ จึงได้วางเงื่อนไขทางด้านกายภาพเรื่องการแต่งกายดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่แท้จริงด้านกายภาพนั้นไม่ใช่ลักษณะของความเป็นแก่นแท้ที่ศาสนาซิกข์มุ่งเน้น สิ่งที่ศาสนาซิกข์มุ่งเน้นก็คือการผสมรวมของการอยู่ร่วมกันบนความแตกต่าง ในแง่ของการมีจิตใจที่เข้าอกเข้าใจต่อกันและกัน ส่วนศาสนานั้นเป็นหนทางหนึ่งของวิธีการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีปึกติสุข

๔.๑.๖ สรุป

จากการบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา คือ พระพุทธศาสนา คริสต์ อิสลาม ฮินดูและศาสนาซิกข์นั้นทำให้เห็นว่า ศาสนาต่างๆ นั้นเน้นทั้งในแง่ของหลักการและวิธีการที่สัมพันธ์กัน แม้ว่าการศึกษาจะแยกประเด็นออกจากกันก็ตาม

ถึงกระนั้นก็ตาม การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพนั้น กล่าวได้ว่า พึงพิจารณาถึงในแง่ของหลักการและวิธีการที่มีใจกลางนั้นก็คือสันติภาพ ดังแผนภาพคือ

แผนภาพ การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา

^๘ Lewis M. Hopfe, Mark R. Woodward, *Religions of the World*, (New Jersey: Upper Saddle river, 2007), p.154.

การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา คริสต์ อิสลาม ฮินดู และศาสนาซิกข์นั้น ถ้าหากเน้นที่สันติภาพ คือการอยู่อย่างปรกติสุขของศาสนิกของตนในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ดีงามและทำให้มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ตามครรลองของตน หากพิจารณาอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ศาสนาทุกศาสนาเน้นที่สันติภาพ แต่เป็นไปได้ที่บริบทของสังคมหรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทำให้หลักการและวิธีการเกิดการทำให้ถูกบิดเบือนจนนำไปสู่การไร้ซึ่งสันติภาพซึ่งเป็นหัวใจดั้งเดิมของการเกิดมีขึ้นของศาสนาต่างๆ อยู่ก่อนแล้ว การกลับมาศึกษาและการบูรณาการหลักการและวิธีการของศาสนาต่างๆ ทำให้เข้าใจกันอย่างดีงามมากยิ่งขึ้น

๔.๒ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติในภาพรวม ๔ ด้านของแต่ละศาสนา

ในประเด็นนี้จะเป็นการวิเคราะห์เชิงบูรณาการเพื่อนำคำสอนในแต่ละศาสนาที่เป็นหลักคำสอนที่มีความสอดคล้องหรือจัดได้ว่าเป็นคำสอนที่มีแนวคิดที่เหมือนกัน นำมาเป็นหลักมาตรฐานในการปฏิบัติร่วมกัน แต่เพื่อให้การอธิบายเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบในการศึกษาเพื่อการพัฒนาทั้ง ๔ กรอบ โดยตั้งชื่อกรอบแนวคิดใหม่ว่า ๑. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านกายภาพ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือด้านการส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ ๒. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านพฤติกรรม ได้แก่ ท่าทีการแสดงออกต่อการอยู่ร่วมกัน ๓. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ การฝึกฝนอบรมคุณธรรมจริยธรรม ๔. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านปัญญา ได้แก่ การส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ การแสวงหาองค์ความรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง เป็นต้น ดังนั้น การบูรณาการคำสอนทุกศาสนาจะถูกอธิบายภายใต้กรอบหลักภาพรวม ๔ ซึ่งจะก่อให้เกิดการมองเห็นภาพของคำสอนที่หล่อหลอมเป็นชุดคำสอน ที่ส่งเสริมสันติสุขเพื่อการอยู่ร่วมกันแบบองค์รวม และเห็นภาพการสร้างสันติภาพ หลักการ วิธีการของแต่ละศาสนาตามหลักภาพรวม ๔ ที่สำคัญจะปรากฏเป็นชุดคำสอนที่ช่วยเติมเต็มการพัฒนาชีวิตและสังคมเป็นเนื้อคำสอนที่มีลักษณะหนึ่งเดียวกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของแต่ละศาสนา

หลักการแนวคิดการพัฒนาด้านกายภาพ เป็นกรอบคำสอนหรือหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาด้านอาชีพ การเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ธรรมชาติที่ปรากฏรอบตัวเรา ทั้งนี้เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาให้ดีขึ้น เหมาะหรือเอื้อต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งในแต่ละศาสนาก็มีคำสอนหรือหลักปฏิบัติที่อาจแตกต่างกันไป แต่เป้าหมายเดียวกัน คือ เป็นไปเพื่อสร้างการความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่สมบูรณ์พร้อมต่อการดำรงชีวิตที่ดีงามและมีความสุข

๔.๒.๑.๑ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่ว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดค้นหาความทะยานอยาก เพื่อให้ได้วัตถุมอบารุงกายให้เจริญ พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้เกิด

ตัณหา ไม่ส่งเสริมเครื่องมือที่จะเสพแสวงหาเพื่อย้อย่างโลกามิส^๙ แต่เพื่อพัฒนาฝึกปรือตนเองให้เจริญยิ่งขึ้น ไม่ตกเป็นเครื่องมือของวัตถุนิยม พัฒนากายหรืออินทรีย์ให้รู้เท่าทัน กล่าวโดยรวม คือ พระพุทธศาสนามีชุดคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นช่องทางที่เข้าไปสัมผัสกับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด ฝึกให้มีอินทรีย์สังวร ได้แก่ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็น ผู้คุ้มครองทวารแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ จักปฏิบัติเพื่อความร่วมมือจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิขิมาและโทมนัสครอบงำได้ จักรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความร่วมมือในจักขุนทรีย์...ฟังเสียงทางหู.. ฯลฯ รู้ธรรมทางใจ...”^{๑๐}

แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพเป็นการฝึกฝนในด้านการใช้งาน คือ การฝึกทักษะและเพื่อฝึกฝนในด้านการเลือกสิ่งที่มีคุณค่า และมีประโยชน์มากที่สุด ขณะเดียวกันก็มีวิธีหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นภัย เป็นโทษ การวางตนให้พอเหมาะคือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชนและรู้บุคคล เรื่องราวที่ตนไปเกี่ยวข้อง และต้องใช้อินทรีย์นั้น ๆ อย่างระมัดระวังรอบคอบ^{๑๑} การเว้นจากที่โจคร และไปที่สู่ที่โจคร หมายถึง การไปมาหาสู่ในสถานที่อันไม่เหมาะสม เช่นการไปมาหาสู่หญิงแพศยา หญิงโสเภณี หญิงหม้าย บัณเฑาะก์ โรงสุรา^{๑๒} การพัฒนาด้านกายภาพทางพระพุทธศาสนา เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น แล้วปฏิบัติตามขั้นตอนการรับรู้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีสติความตื่นตัว ไม่ประมาท ความเป็นอยู่อย่างมีสติ ความไม่เผลอ ความไม่เลินเล่อเผลอสติ ความไม่ปล่อยปละละเลย

อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ พระราชปรียัติภังค์ ได้กล่าวไว้ว่า ในวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของพระสงฆ์ในการทำกิจกรรมร่วมกัน สังฆะหรือหมู่สงฆ์มีกิจกรรมที่จะต้องประชุมร่วมกันอยู่เป็นประจำทั้งส่วนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในส่วนที่เป็นกิจกรรมให้ไม่เป็นทางการก็ทำร่วมกันเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีที่มีอยู่แล้วให้ยิ่งยิ่งขึ้นไป ในส่วนที่เป็นทางการที่เรียกว่า สังฆกรรม กรรมที่เป็นทางการของสงฆ์ มีการตั้งญัตติ สุนาตุ เม ภันเต สังโฆ จะทำเรื่องอะไรก็บอกกันไป เราก็จะจบลงที่เอสาญญัตติ นี่คือญัตติเป็นข้อตกลงในเบื้องต้นแล้วก็สวดต่อ สุนาตุ เม ภันเต สังโฆ บอกว่าจะทำเรื่องนั้นเรื่องนี้สิ่งที่มาประชุมร่วมกันเห็นพ้องต้องกัน มีสมานฉันท์หรือไม่อย่างไรถ้าใครไม่เห็นด้วยก็จงทักท้วงขึ้น ถ้าใครเห็นด้วยก็งั้นถ้ามีคนไม่เห็นด้วยแม้แต่คนเดียวทักท้วงขึ้นต้องเริ่มสวดใหม่จนกระทั่งเห็นพ้องต้องกันทั้งหมดในการประชุมกันของสงฆ์ ต้องเป็นเอกฉันท์ทุกครั้งไป ถ้าไม่เป็นเอกฉันท์ก็ต้องตรวจการต่อแล้ว ก็หาวิธีอื่นในการตกลงการ ซึ่งในความเป็นจริงการประชุมร่วมกันของคนจำนวนมากจะทำให้เห็นพ้องต้องกันทั้งหมดมันเป็นไปได้ยากมากต่างคนก็ต่างจิตต่างใจแต่ว่าอันไหนที่พอจะไปกันได้ก็เก็บความไม่เห็นด้วยไม่พอใจอันนั้นไว้ข้างในหรือการนิ่งเป็นหลักการสู่สันติภาพพระเป็นบ่อเกิดความสมัครสมานสามัคคีไม่นำไปสู่ความขัดแย้ง การนิ่งเสียบ้างเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของพระสงฆ์เป็นลมหายใจของ

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๘/๒๗๒, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๑๔๕.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๑/๔๕๕.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๑๒} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๐.

สันติภาพที่สะท้อนออกมาในรูปแบบหนึ่ง ประการที่ ๓ เวลาที่มีความขัดแย้งความไม่ลงรอยกันบางอย่าง บางประการเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ในสังคมของคฤหัสถ์ญาติโยมทั่ว ๆ ไปด้วย^{๑๓}

พระมหาวิสุทธิ วชิรเมธี ได้ให้ความเห็นแนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้าน กายภาพไว้ว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับลัทธิของเพื่อน การที่เราคิดว่าลัทธิเรดดีที่สุดนี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เราเข้ากับคนอื่นไม่ได้ และนั่นก็คือต้นตอของสงครามทางศาสนาและต้นตอของการให้มนุษย์ฉีกขาด ออกจากกัน ทั้ง ๆ ที่มนุษย์นั้นแต่เดิมนั้นเชื่อมโยงกันเช่นเดียวกันกับพื้นดินและกับพื้นโลก ในยุคที่จักรวรรดินิยมทางตะวันตกยังไม่เข้ามาผืนแผ่นดินเอเซียอาคเนย์เราเป็นพี่น้องกันหมดนะ วันหนึ่งฝรั่งเศสกับ อังกฤษเข้ามาเขาแบ่งว่าตรงนี้เป็นของลาว ตรงนี้เป็นของพม่า แล้วก็หั่นๆ สุดท้ายก็วางระเบิดเวลาเรียกได้ว่าประวัติศาสตร์บาดมางูให้คนในภูมิภาคเดียวกันแตกกันทะเลาะกันจัดแย้งกันเอง ผลจากการขีดเส้น แบ่ง แบ่งโลกออกเป็นส่วน ๆ เลี้ยว ๆ ก็เกิดลัทธิชาติขึ้นมาทำให้โลกทั้งปวงไม่เชื่อมโยงถึงกัน ทั้ง ๆ ที่ ก่อนหน้านั้นโลกทั้งปวงมันเชื่อมโยงกันหมดนะ ลองคิดดูสิในทางกายภาพทำไมแถวขอนแก่น แถวนั้นมี ไดโนเสาร์เยอะแยะไปหมดเลย เคยคิดหรือไม่ เปลือกโลกตรงนั้นแต่ก่อนมันเชื่อมอยู่แถว south Africa นี่ ละทางกายภาพเมื่อก่อนจนมันก็เลื้อน ๆ ฉะนั้นแท้จริงแล้วมนุษย์เคยเป็นเนื้อเดียวกันมาก่อน ในทาง พระพุทธศาสนาท่านเรียก มนุษย์และ สรรพสัตว์ว่าสัตว์โลก คำเดียวเท่ากันหมด ฉะนั้นไม่ผูกขาดเพราะ ลัทธิเรดดีที่สุด เราต้องก้าวออกไปจากกรอบฟองไข่หรือลัทธิของตัวเอง หรือลัทธิที่เราเป็นสังกัด เช่น อยากจะเรียนรู้ลัทธิมหายาน มหายานเองก็ต้องออกมาเรียนรู้ลัทธิเถรวาท วัชรยานก็ต้องออกไปเรียนรู้ ต้นตระกูล ต้นตระกูลก็ต้องออกไปเรียนรู้เซน การที่เรากระโดดออกจากลัทธิที่เราเป็นสังกัดทางจิตวิญญาณมัน จะทำให้เราใจกว้างแล้วเราจะเห็นว่า แท้ที่จริงแล้วที่ลัทธิในกายที่เรารู้จักก็เป็นอีกลัทธิหนึ่งในโลก ซึ่งเราไม่ควรจะต้อนใครให้เห็นดีเห็นงามก็กับคนอื่นไปซะหมดทั้งสิ้น เช่นกับการที่เราเดินทางไปต่างประเทศอยู่ เสมอเราจะเห็นว่าประเทศไทยไม่ได้ยิ่งใหญ่อะไรเลย ประเทศสวนหย่อมบนแผนที่โลกและความยึดติดถือ มั่นว่าประเทศเรานี้สุดยอด สุดยอดบ้าอะไรคนตายเป็นอันดับสองของโลกตอนนี้คอร์ปชั่นเรดดีหนึ่งในห้า ของโลกและก็ชอบเพเลินว่าเป็นเมืองพระพุทธศาสนาอันดับหนึ่งของโลก แต่ทำไมถึงวิพากษานานี้ เราจะ ไม่คิดอย่างนี้หรอก ถ้าเราไม่ไปปะสังสรรค์สันกับวัฒนธรรมอื่น ฉะนั้นการมีโลกกระตักคืบแคบนี้จึงเป็น อีกจุดหนึ่งซึ่งทำให้เราับใครไม่เป็นเพราะเราถือว่าเรดดีที่สุดความคิด เช่นนี้เป็นความคิดแบบผูกขาด สังจะธรรมเราต้องก้าวออกไปไปเรียนรู้ลัทธิของเพื่อนบ้าง ^{๑๔}

พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน ได้กล่าวถึงด้านกายภาพไว้ว่า สำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างผมกับ ชุมชนแห่งนี้ บังเอิญว่าผมเองเป็นคนในพื้นที่คือเป็นชาวอยุธยาที่พอรู้จักปัญหา ถามว่ามาอยู่ใหม่ๆ มี ปัญหาไหม ก็มีปัญหาเรื่องศาสนาเหมือนกัน เพราะอะไรก็ตามถ้ามีความเห็นต่างย่อมมีปัญหา แต่เมื่อ ผมเข้ามาแล้ว เราก็มีการพูดคุย การสร้างความเข้าใจในพื้นฐานเรื่องของศาสนา แต่ที่ผ่านมาเราพยายาม ทำกิจกรรมร่วมกัน เกี่ยวกับชุมชน รายได้ สังคม แต่เรื่องศาสนาก็ปฏิบัติต่างคนต่างทำตามหลักศาสนา

^{๑๓} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาวิสุทธิ วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ของตน สิ่งสำคัญเลยต่างคนก็แตกต่างเรื่องผู้นำศาสนา เราในฐานะผู้นำพระพุทธศาสนา เขาก็มีผู้นำศาสนาของเรา แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องมีความเข้าใจในชีวิตของพี่น้องชาวมุสลิม เขามีสิ่งที่นับถือบุคคลอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. พระเจ้า ๒. ผู้นำ โต๊ะอิหม่าม ๓. ผู้นำที่อาวโส เป็นบุคคลที่เขาสามารถนับถือยึดถือเป็นส่วนตัว เพราะฉะนั้น บุคคล ๓ กลุ่มนี้เป็นบุคคลสำคัญที่เราจะต้องเข้าไปทำในเรื่องการเจรจา พูดคุย แล้วก็สร้างความเข้าใจกัน แล้วก็ให้เขาทั้ง ๓ กลุ่มนี้ เข้าไปในเวลามีโอกาสพูดคุยกับชาวมุสลิมด้วยกัน ว่าเรื่องอะไร เป็นเรื่องสังคม อะไรเป็นเรื่องศาสนา เราอย่าผสมกัน เพราะทุกศาสนาก็สอนให้ทุกคนเป็นคนดี แต่อาจจะแตกต่างกันในวิธีปฏิบัติ ความรุนแรงก็จะลดน้อยลง

ฉะนั้น การพัฒนาด้านกายภาพของพุทธ คือ ให้ความสำคัญต่อสังคมรอบข้าง หรือสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบ ไม่เป็นทุกข์หรือหลุมหลงสุขกับมัน แต่ให้พิจารณาสาเหตุไปหาผล มีปัญหาจากสิ่งใด เช่น การขาดหลักโยนิโสมนสิการ จึงทำให้เกิดการหลุมหลง มัวเมากับสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบต่าง ๆ^{๙๕}

๔.๒.๑.๒ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาคริสต์

โดยพื้นฐานของแนวคิดและวิถีปฏิบัติของศาสนาคริสต์ อาศัย คัมภีร์ ๒ เล่มกล่าวคือ ๑. คัมภีร์เก่า (Old Testament) และ ๒. คัมภีร์ใหม่ (New Testament) อย่างไรก็ตาม ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๙๖} หลักความรักเป็นหลักคำสอนทางจริยธรรมที่สำคัญที่สุดของศาสนาคริสต์ คือ ความเป็นมิตรและความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข พระคริสต์ธรรมทั้งหมดเน้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ชุดคำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติไปสู่การสร้างสันติภาพของศาสนาคริสต์ คือ ๑. หลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ มี ๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) ๔. จงนับถือบิดามารดา ๕. อย่าฆ่าคน ๖. อย่าล่วงประเวณี ๗. อย่าลักทรัพย์ ๘. อย่าขโมย ๙. อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐. อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น ^{๙๗} ๒. หลักอาณาจักรแห่งพระเจ้า (Kingdom of God) ๓. หลักตรีเอกานุภาพ ๔. หลักความรักสากล ๕. หลักพิธีกรรมด้านสันติภาพ

ทัศนคติของชาวคริสต์ พระเจ้าอยู่ในตัวของทุกคนอยู่แล้ว ทำอย่างไรให้ตรงนี้พูดเรื่องที่ผมสนใจ แล้วก็ให้เท่าไรนะครับอาจารย์ ไซ่รับหนึ่งพันล้านคนอันนี้เด็กวัยรุ่นอย่างเดียวนะครับเพราะว่าบางทีบอก

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระพิพัฒนศาสนกิจจิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๙๖} พระครูวาปีวชิโรภาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, เอกสารประกอบวิชาประวัติและพัฒนาการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘, หน้า ๓.

^{๙๗} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prdd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=in dex [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ว่าเขาไม่มีศาสนาก็ไม่ได้ละครับ เพราะว่าเขาไม่รู้จะไปทางไหนเลือกทางไม่ถูก ผมก็เลยขอไปเร็ว ๆ ในทัศนะมุมมองของศาสนาคริสต์ที่นี้ชาวคริสต์พูดเรื่องลมหายใจก่อนเรื่องจิตเรื่องอะไร^{๑๘}

ม่งชินญอร์ ดร.วิชฌ ธัญญอนันต์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของกายภาพ คือ ศาสนาคริสต์เป็นพวกเทวนิยม คือมีความเชื่อในองค์พระเจ้าผู้เดียว(Monotheism) คริสตศาสนิกต้องให้ความเคารพ ต่อสรรพสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างสรรค์ เช่น ธรรมชาติ โลก สิ่งแวดล้อม สิ่งสร้างทั้งมวลทั้งมนุษย์ ในพระคัมภีร์ไบเบิลบทแรก ชื่อ “ปฐมกาล “ (Genesis) กล่าวถึงพระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ชาติคู่แรก พวกเราต้องเข้าใจว่าหนังสือพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นหนังสือเผยแสดงพระวาระของพระเจ้า คำสอนศาสนาไม่ใช่หนังสือวิทยาศาสตร์ ชายคนแรก หรือมนุษย์ชาติช็อคคัม หรืออะดัม แผลว่า ดิน เปรียบเสมือนมนุษย์นั้นเป็นเพียงดิน เขามาจากดินก็จะกลายเป็นดิน คือพระคัมภีร์อยากจะสอนใจเราว่า สิ่งที่เราสร้างมาไม่ถาวร บุปสลายได้ พระเจ้าจึงประทานลมหายใจให้ หมายถึงว่า สิ่งที่เป็นจิต เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องบน เป็นชีวิตส่วนลึกของใจ เป็นดวงวิญญาณที่มีชีวิต ขณะที่พระเจ้าทรงสร้างทั้งมวล สรรพสิ่ง สรรพสัตว์ ต้นไม้ เป็นต้น แต่ว่าไม่มีอะไรที่เหมาะสมเป็นเพื่อนชีวิตกับมนุษย์ชายคนแรกเลย พระองค์จึงสร้างผู้หญิงที่ชื่อว่า เอวา หรืออีฟ ให้เป็นคู่ครอง ภาษาฮีบรูต้นฉบับผู้หญิงหมายถึง “Helpmeet or helper” เทียบกับคู่รัก น่าจะเป็น “Soulmate” คู่จิตคู่ใจที่ทำให้ชีวิตสมบูรณ์ แต่ทำไมต้องสร้างผู้หญิงมาจากกระดูกซี่โครงของผู้ชายที่ช็อคคัมเล่า ? นี่ต้องเป็นเรื่องสอนใจทางศาสนาแน่นอน ผู้หญิงภาษาอังกฤษคือ “Women” หรือเลือดเนื้อเกิดจากชาย บางท่านบอกว่าในภาษาดั้งเดิม “Wif man” หรือ “Womb” ท้องที่สามารถตั้งครรภ์ แปลว่า เพศหญิงเป็นผู้ตั้งครรภ์ ขอสรุปง่ายๆ ว่า นี่เป็นเพียงสัญลักษณ์เพื่อสอนเกี่ยวกับธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์ชาติ ชาย-หญิงต้องส่งเสริมชีวิตซึ่งกันและกันเพื่อความสมบูรณ์ นักบุญออกัสติน (Saint Augustine) นักปราชญ์คาทอลิก อธิบายแบบง่ายๆ ทำไมพระเจ้าต้องสร้างผู้หญิงจากกระดูกซี่โครงจากผู้ชาย ทำไมไม่สร้างผู้หญิงมาจากส่วนหัวของผู้ชาย ทำไมไม่สร้างจากเท้า หรือจากอะไรทั้งสิ้น ทั้งๆ ที่ในตัวมนุษย์ประกอบด้วยกระดูก ๒๐๖ ชิ้น พระองค์ไม่ต้องการสร้างอีฟจากหัวของอาดัมคือไม่ต้องการให้ผู้หญิงกลายเป็นเฉพาะนักคิด นักสั่งการ ใช้สมองอย่างเดียวเพื่อควบคุมชาย หรือไม่ใช่สร้างจากเท้าของอาดัมเพื่อให้เป็นข้ารับใช้ผู้ชายอย่างเดียว ไม่ได้สร้างจากมือขึ้นนิ้วเพื่อให้ผู้หญิงสั่งการอย่างเดียว แต่พระเจ้าเจازงสร้างกระดูกซี่โครง ซี่โครงชิ้นนี้ติดกับหัวใจ คือ “marrow bone” เป็นกระดูกที่สามารถ “generate” สร้างตัวมันเองได้ ถ้าวันใดวันหนึ่งมันหายไป มันสามารถสร้างกระดูกใหม่ขึ้นมาได้ นี่เป็นเจตนาคำสอนจากพระคัมภีร์ไบเบิล คือ ชายหญิงทั้งคู่ต้องช่วยกันพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ โดยมีสิ่งสร้างทั้งมวลอยู่ด้วยแบบผสมผสานกลมกลืน เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงเป็น “Companion” ผู้ร่วมเดินทาง เสริมชีวิตให้กับชายและหญิงจะต้องเหมือนกับว่า ดังนั้น women ออกมาจากชาย หมายถึงทั้งสองจะต้องพัฒนาที่จะทะนุบำรุงสิ่งสร้างทั้งมวลทั้งหลายในโลกนี้

ด้วยเหตุนี้ ทางคริสต์ศาสนาต้องเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งร่างกายและวิญญาณ เราต้องเคารพ Human dignity หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่จะเอาอย่างอื่นมาเทียบไม่ได้ ทว่ามนุษย์ที่ข้อจำกัด

^{๑๘} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กล่าวคือ ร่างกายที่วันหนึ่งจะต้องสูญสลายไป ดังนั้นคำว่า อตัม แปลว่า ดิน ดังนั้น วันหนึ่งจะกลายเป็นดิน เป็นฝุ่นดิน สิ่งที่ยังคงอยู่ตลอดกาลก็คือชีวิตทางจิตวิญญาณ ร่วมในพระสิริรุ่งโรจน์กับพระเจ้า นี่เป็นเรื่องจิตวิญญาณที่ถาวร ดังนั้นเราต้องพัฒนาเรื่องจิต ให้วิญญาณไปสู่ความรอด ดังนั้นนี่คือผลแห่งชีวิต

เรื่องของสิ่งสร้างหรือกายภาพจริงๆ เราต้องให้ความเคารพต่อสิ่งสร้างทั้งหมด อย่างเช่นธรรมชาติ ต้นไม้ แม่ดวงจันทร์ ดวงดาว ดังนั้นการทำลายธรรมชาติเป็นความผิด ถ้าไม่เอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ หมายถึงว่า เราไปทำร้ายธรรมชาติ

ถ้าเราต้องรับประทานสัตว์เป็นอาหาร พระเจ้าประทานให้ เราอยู่กับธรรมชาติแบบกลมกลืน แต่ถ้าเอาสัตว์ไปทรมานแบบสนุกนี่เป็นการทำลายธรรมชาติ ไม่เคารพสิ่งสร้าง นอกนั้นการทำลายชีวิตรูปแบบอื่นๆ เช่นเอาไปสะสมเซลล์โดยไร้ประโยชน์ ฉะนั้น ไม่ค่อยเห็นด้วยหรือว่าการทดลองเพราะว่ามันต้องเกิดการสูญเสียชีวิตจากสิ่งที่เราทดลอง

เรื่องสิ่งสร้างถือว่าเป็นพระพรของพระเจ้าที่ให้มีสรรพสิ่ง สรรพสัตว์มาในโลกนี้ เราต้องมีความเคารพใช้ให้ถูก เพราะว่าพระเจ้าประทานมา เราต้องใช้ให้เกิดผลทางบวก^{๑๙}

๔.๒.๑.๓ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาอิสลาม

การพัฒนาด้วยกายภาพ มุมมองอิสลามเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งทางสังคมผ่านการกระทำ ด้วยคุณธรรมและความดีงาม อิสลามมาจากพื้นฐานในการช่วยเหลือและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ที่อ่อนแอหรือไร้อำนาจในสังคม การต่อสู้เพื่อต่อต้านการกดขี่ การช่วยเหลือคนจนผู้ยากไร้ และการมองมนุษย์อย่างมีความเท่าเทียมกัน อิสลามเรียกร้องให้มนุษย์ต้องกระทำความดีต่อผู้ที่เป็นบุพการีและผู้ที่เป็นญาติพี่น้อง รวมถึงต้องกระทำดีและรับผิดชอบต่อผู้ที่เป็นเด็กกำพร้า คนยากจน ผู้คนที่ไม่มีผู้คอยให้ความช่วยเหลือ หลักคำสอนเกี่ยวกับการกระทำ ความดีงามในอิสลามนั้นจะเป็นพื้นฐานเพื่อนำสู่ความยุติธรรมทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม^{๒๐} ดังนั้น มุสลิมจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้ที่มีพระคุณและคนฐานะด้อยกว่าในชุมชนของเขา ดังตัวอย่างเช่น ทรงกล่าวว่า “แท้จริงผู้ใดฆ่าชีวิตหนึ่งโดยมิใช่เป็นการชดเชยอีกชีวิตหนึ่ง หรือมิใช่เนื่องจากการบ่อนทำลายในแผ่นดินแล้ว ก็ประหนึ่งว่าเขาได้ฆ่ามนุษย์ทั้งหมด และผู้ใดไว้ชีวิตหนึ่ง ก็ประหนึ่งว่าเขาไว้ชีวิตมนุษย์ทั้งหมด และแท้จริงนั้นบรรดาอรุสูลของเราได้นำหลักฐานต่าง ๆ อันชัดเจนมายังพวกเขาแล้วได้มีจำนวนมากมายในหมู่พวกเขาเป็นผู้ฟุ่มเฟือยในแผ่นดิน”^{๒๑} “และเราได้สั่งเสียมนุษย์ให้ทำดีต่อบิดามารดาของเขา”^{๒๒} “และจงนอบน้อมแก่ท่านทั้งสอง ซึ่งการถ่อมตนเนื่องจากความเมตตา และจงกล่าวข้าแต่พระเจ้าของฉันทรงโปรดเมตตาแก่ท่านทั้งสองเช่นที่ทั้งสองได้

^{๑๙} สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิษณุ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} ดูเพิ่มเติมใน ศูนย์กษัตริย์ฟายัดเพื่อการพิมพ์อัลกรุอาล, พระมหาคัมภีร์อัลกรุอาล พร้อมความหมายภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, ร.ศ.๑๔๑๙ [พ.ศ.๒๕๕๓]).

^{๒๑} อัล-มาอิดะฮฺ ๕ : ๓๒, หน้า ๒๕๒.

^{๒๒} อัลอะฮ์กัฟ ๔๘ : ๑๕, หน้า ๑๓๐๙.

เลี้ยงดูฉันเมื่อเยาว์วัย”^{๒๓} “จงทำดีต่อผู้บังเกิดเกล้าทั้งสองและต่อผู้เป็นญาติที่ใกล้ชิด และเด็กกำพร้าและผู้ขัดสนและเพื่อนบ้านใกล้เคียง และเพื่อนที่ห่างไกล และเพื่อนข้างเคียง และผู้เดินทาง และผู้ที่มีขอวาของพวกเจ้าครอบครอง แท้จริงอัลลอฮ์ไม่ทรงชอบผู้ยะโส ผู้โอ้อวด”^{๒๔}

ในนิติการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เพื่อสร้างสังคมแห่งการแบ่งปันช่วยเหลือ อิสลาม เรียกว่า การบริจาคชะกาต หมายถึง การจ่ายทานบังคับจากผู้มีทรัพย์สินครบรอบหนึ่งปี แก่คนที่มีสิทธิ์รับบริจาคตามอัตรากำหนดซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพย์สิน เป็นการขัดเกลากจิตใจผู้บริจาคให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดความตระหนี่เหนียวแน่นความเห็นแก่ตัว ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการเตือนการสอนให้มนุษย์ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ ไม่เกิดความละโมภ เพื่อลดช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคมเป็นการเสริมสร้างหลักประกันของสังคมให้มั่นคงขึ้น สิ่งที่ต้องจ่ายออกเป็น ชะกาตได้แก่ทองคำ เงินแท่ง และเงิน ปศุสัตว์ พืชผล รายได้จากธุรกิจการค้าชุมชนทรัพย์ นอกจากนี้สิ่งที่จะบริจาคออกไปจะต้องเป็นสิ่งที่ดี การเลือกสิ่งที่ไม่ใช่ สิ่งที่ไม่ดีบริจาคออกไปไม่เรียกว่าบริจาคชะกาต^{๒๕}

ในท้ายที่สุดมนุษย์มันมีเอกภาพ หนึ่งก็คือเอกภาพที่เราเชื่อว่ามนุษย์ทุกคน มาจากผู้เป็นพระเจ้าองค์เดียว คือถูกสร้างโดยพระเจ้าองค์เดียวไม่มีหลายองค์ สองคือมนุษย์ทุกคนมาจากบิดาคนเดียว เอกภาพเหล่านี้เป็นเอกภาพที่มันจะนำไปสู่การไม่รุนแรง การเป็นพี่เป็นน้องกัน การมีพ่อคนเดียวกันเราจะมาทะเลาะกันทำไมคิดง่าย ๆ เพราะฉะนั้น มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะมีชาติพันธุ์หรือภาษาอะไรก็มาจากอดัมมาจากบิดาคนเดียวมนุษย์ทุกคนมีศัตรูคนเดียวกัน อันนี้สำคัญมากอิสลามสอนถึงประวัติของอดัมว่า อดัมมีศัตรูเป็นซาตานแล้วมนุษย์นั้นก็ศัตรูเป็นซาตาน ซาตานานี้พระพุทธรูปศาสนาก็อธิบายเป็นอย่างนี้ ในแต่ละศาสนาซาตานคือความชั่วร้ายที่มนุษย์จะต้องต่อสู้ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมอะไรต่าง ๆ แต่ว่าซาตานคือสัญลักษณ์แห่งความชั่วร้ายเราถือว่ามนุษย์ทุกคน ไม่ว่าจะศาสนาไหนมีศัตรูคนเดียวกันมีเกรียติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าๆกัน มีธรรมชาติของความรักในการที่จะอยู่อย่างสงบ ธรรมชาติเป็นธรรมชาติที่ถือว่าพระเจ้าเป็นเจ้าของมนุษย์เท่านั้น เราจะเห็นได้ว่าสัตว์หลายประเภทเมื่อเจอกันเค้าจะเป็นศัตรูต่อกันแต่มนุษย์ไม่ใช่อย่างนั้นมนุษย์จะยิ้มแย้มให้กันและจะรู้สึกว่าจะต้องอยู่ร่วมกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องการจะบอกถึงแนวคิดหลักที่ต้องการที่จะให้มนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วก็มีความหลากหลาย ความหลากหลายอันนี้ในอิสลามก็ถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าพระเจ้าประสงค์จะให้ความหลากหลายแต่ความหลากหลายอันนี้พระเจ้าไม่ได้ต้องการที่จะมาให้หลากหลายในแง่ของเชิงลบแต่เป็นความหลากหลายเชิงบวกเป็นความหลากหลายที่ให้ในภาษาอัลกุรอานเรียกว่า ตะฮารุ

ตะฮารุ แปลว่า รู้จักกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อปฏิสัมพันธ์กันรู้จักกันมันก็มีความรู้สึกที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะฉะนั้น ในคัมภีร์อัลกุรอาน แม้ว่าจะมีบทบางส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องสงคราม อันนี้ปฏิเสธไม่ได้ แต่มันจะปรากฏในบางส่วนเท่านั้นเพราะฉะนั้นพอท่านไปอ่านคัมภีร์อัลกุรอานไปเจอบทที่ว่า

^{๒๓} อัลอิสรออ ๑๗ : ๒๔, หน้า ๖๖๗.

^{๒๔} อัน-นิซาอ ๔ : ๓๖, หน้า ๑๘๗.

^{๒๕} เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชาสังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ หน้า ๘.

ด้วยเรื่องสงครามเดียวจะเข้าใจว่าบทนั้นเราเอามาใช้ในภาวะปกติไม่ใช่มันเป็นบริบทเฉพาะเพราะว่า มุฮัมมัด ไม่ได้เป็นนักบวช ท่านเป็นศาสนทูต เราเรียกท่านว่าศาสนทูตเราไม่พยายามเรียกท่านว่า ศาสดา เพราะว่าความหมายของศาสดาในพจนานุกรมจะอธิบายในแง่ของผู้ก่อตั้งลัทธิขึ้นแต่สำหรับมุฮัมมัด เราไม่ได้เชื่ออย่างนั้น มุฮัมมัดมีความเป็นปุถุชนมีชีวิตในทุกมิติมีภรรยาหลายคน ในชีวิตของท่านมีสงครามเพราะบริบทมันเป็นอย่างนั้นเพราะฉะนั้นมีสงครามก็จะมีบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องสงครามซึ่งมันเป็นเครื่องมือที่ในท้ายที่สุดเมื่อหลีกเลี่ยงไม่ได้มันก็ต้องมีสงคราม^{๒๖}

ความเป็นอยู่ของเราระหว่างพี่น้องมุสลิมและพี่น้องชาวพุทธมันก็เหมือนกันสังคมทั่ว ๆ ไป เราต้องการปัจจัย ๔ เรามีความรัก มีความโลภ มีความโกรธ มีความหลง เป็นพื้นฐานของมนุษย์เหมือนกัน อันนี้เราไม่มีความต่างกัน แต่ว่าเราคิดต่างกันเท่านั้นเอง ที่เรานับถือที่เรามีศาสนานั้นมันเป็นเรื่องส่วนบุคคล เพราะว่ามนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมจะต้องมีกฎหมายที่จะมาคุ้มครอง สร้างกฎระเบียบเพื่อให้อยู่ร่วมกัน แต่ว่าในกฎหมายนั้นบางครั้งไม่สามารถที่จะให้มนุษย์อยู่อย่างสงบสุขได้ เพราะว่าถ้ามนุษย์ไม่เกรงกลัวในบาปแล้ว ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้มากกว่า ที่เรานับถือศาสนา เพราะศาสนาทำให้เรามีความสุขในโลกนี้ และก็ทำให้อยู่รอดพ้นในโลกได้ นี่คือการเชื่อของอิสลาม ในเรื่องศาสนา เรามีเข้าใจว่าทั้งพุทธและอิสลามมีคำสอนที่คล้ายคลึงกัน เราจึงสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้และมีความรักต่อกันในฐานะที่เราเป็นมนุษย์เหมือนกัน

เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน ผู้นำจะต้องเป็นคนที่ไม่แก้ปัญหาคือผู้นำไม่ใช่ผู้สร้างปัญหา เราจะอยู่กันด้วยความรัก ความเข้าใจกัน เพราะว่าในอิสลาม ๆ สอนว่าให้รักตัวเองและก็มีความรักปรารถนาดีแต่ผู้อื่นด้วย จะได้เป็นอิสลามที่สมบูรณ์ หนึ่งในความคิดของผู้นำในการแก้ไขปัญหาก็คือถ้าเกิดมีปัญหามาแล้วเราปล่อยให้มันบานปลาย ปัญหาที่พบคือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างคนสองคน แต่ในสองคนนั้นเขามีพี่น้องมีญาติมิตร มันก็จะทำให้เราถ้าไม่รู้จักปัญหาก็ขยายออกเป็นวงกว้าง ในการแก้ไขปัญหามาเราต้องมองปัญหาที่ใหญ่เป็นเรื่องเล็ก ถ้าเกิดว่าเรามองปัญหาใหญ่แล้วเราทำให้เป็นเรื่องใหญ่ มันจะแก้ไขได้ยาก^{๒๗}

๔.๒.๑.๔ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดูมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของชนเผ่าอารยัน มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าหลายองค์ โดยเฉพาะตรีมูรติ (พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ) ต่อมาวิวัฒนาการเป็นศาสนาฮินดู ซึ่งความเชื่อศาสนาฮินดูที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ เชื่อเรื่องวิญญาณเป็นอนันตะ คือเวียน

^{๒๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อับดุลเลาะ หนู่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๗} สัมภาษณ์ ฮัจยีอิเดรียส มหาเรื่อนลาก โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙.

ว้ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ^{๒๘}ในศาสนาฮินดูมีคัมภีร์พระเวท ๔ คัมภีร์ เรียกว่า "ไตรเวท" คือ ๑. ฤคเวท ๒. ยชุรเวท ๓. สามเวท ๔. อถรรพเวท หรือ อาถรรพเวท^{๒๙}

หลักธรรมคำสอนสำคัญของศาสนาฮินดูที่เป็นไปเพื่อเสริมสร้างสันติสุขนั้นมีหลายระดับด้วยกัน เป็นคำสอนที่สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์ มีอยู่ ๓ ข้อ ต่อไปนี้^{๓๐} ๑. การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เฉพาะที่เป็นพราหมณ์วัยต่างๆ โดยกำหนดเกณฑ์อายุคนไว้ ๑๐๐ ปี แบ่งช่วงของการใช้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละช่วงเรียกว่า อาศรม(วัย) ๒. การเข้าถึงปรมาตมัน ๓. การบรรลุโมกษะ ๔. หลักปฏิบัติปรัชญาภคัทคีตา ๕. ความเข้าใจในหลักทรรศนะ หก ส่วนข้อปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมสันติสุขต่อชีวิตตนเองและสังคมมีทั้งที่เป็นส่วนเฉพาะและส่วนรวมต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎประเพณีที่ทำไว้ แบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ ๑. กฎวรรณะ ๒. พิธีประจำวัน ๓. พิธีศราทธ์ และ ๔. บูชาเทวดา

บางคนไม่นับถือศาสนา คือคนที่นับถือศาสนาจริงๆแบบที่เป็นพระเจ้าระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าแต่อีกคนหนึ่งบอกว่า ไม่จำเป็นเท่าไรหรอก ผมคิดว่าผมทำความดีให้กับโลกมนุษย์ก็เพียงพอแล้ว แต่ผมคิดว่าถูกทั้งคู่ แต่ที่แท้จริงก็คือว่าศาสนาทุกองค์ที่มาในโลกนี้สอนสองอย่างให้กับทุกๆอยู่ตลอดเวลาว่า these and that ไม่ว่าจะพูดเกี่ยวกับอะไร คราวนี้ต่อไปก็คือเราเห็นนกพิราบ บังเอิญมีฝูงนกพิราบอยู่กลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ในวัด ทำรังอยู่บนวัด บังเอิญวัดนั้นเป็นวัดฮินดูที่นั่นบังเอิญเขาจะทำความสะอาดวัด ทำความสะอาดเสร็จแล้วก็ปรากฏว่า นกพิราบต้องย้ายถิ่นที่อยู่ออกไป ก็บินไปที่แห่งหนึ่ง ที่นั่นก็คือโบสถ์ของพวกชาวยิว โบสถ์นั้นก็กำลังจัดงานคริสมาสนกก็ต้องย้ายต่อไปอีก ย้ายไปอยู่ในมัสยิดมุสลิม นกที่มัสยิดก็ยัดให้อยู่ ช่วงนั้นเป็นช่วงทำพิธีอะไรสักอย่าง ฉะนั้นก็ต้องย้ายถิ่นกลับไปอยู่วัดฮินดูคือวัดแรก ก็ไปอยู่วัดเดิม บังเอิญลูกนกพิราบเห็นคนกำลังทะเลาะกัน ลูกก็ถามแม่ว่าพวกนี้คืออะไร แม่ก็บอกว่าพวกนี้คือมนุษย์ คืออย่างนี้คือคนที่เข้าวัดเขาเรียกตัวเองว่าฮินดู คนที่เข้าโบสถ์เขาเรียกตัวเองว่าคริสเตียน คนที่เข้ามัสยิดเรียกตัวเองว่าอิสลามหรือมุสลิม ดังนั้นเมื่อเหตุการณ์นี้เกิดขึ้น แม่ก็ถามลูกว่า แล้วทำไมเราไปอยู่ที่ไหนเขาก็เรียกเรานกพิราบ เราจะเห็นได้ว่านกพิราบอยู่สันติภาพอยู่ตลอดเวลา ฟังดูแล้วก็ศาสนาฮินดูก็ดูเหมือนไม่ได้ยึดติดกับคำสอนหลักคำสอนของคนใดคนหนึ่งแต่จะมีหลักคำสอนที่ยอมรับในหลายๆสิ่งที่เกิดขึ้น ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกมีคนนับถือกว่าพันล้านคนแล้วก็เป็นศาสนาที่อยู่ในอันดับสามของโลกเป็นศาสนาที่เชื่อว่าคนและสัตว์ที่ตายไปแล้วต้องเกิดใหม่ ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่สอนให้คนทั้งโลกเป็นพี่น้องเดียวกัน^{๓๑}

^{๒๘}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/yamyeeckn/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๕].

^{๒๙}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/yamyeeckn/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๕].

^{๓๐}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

^{๓๑} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๕ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสอนทั้งหมดมาจากคัมภีร์ Manu samariti ศาสนาฮินดูเล่มหนึ่ง ทั้งหมดมีอยู่ ๑๐ ข้อ

๑. ไม่มีความโกรธ คนโกรธลงโทษตัวเองก่อน โลหิตสูงขึ้น เสียหายแต่ว่า แต่อย่างน้อย ๒. การไม่ลักขโมย ๓. ความควบคุมใจ ๔. การควบคุมประสาทสัมผัสทั้งหมด ๕. สติปัญญาที่สะอาดหมดจด ปราศจากกิเลส ๖. จิตใจที่แน่วแน่มั่นคง ๗. การให้อภัย ๘. การที่เป็นผู้สัตย์จริง ๙. ความสะอาดภายใน คือจิตวิญญาณ และภายนอกร่างกาย ๑๐. ความรู้ รวมไปถึงความรู้ขั้นต่ำและขั้นสูง หมายถึงทางด้านโลก และธรรม

สถิตย์ กุมาร ปาวา กล่าวว่า หลักคุณธรรมและจริยธรรมของศาสนาฮินดูเน้น ๓ เรื่อง ๑.การควบคุมตัวเอง ๒.การให้ ๓.ความเมตตา ทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติตาม^{๓๒}

๔.๒.๑.๕ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาซิกข์

ศาสนาซิกข์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว คือ สัจจะ พระผู้สร้าง พระองค์ปราศจากความกลัว ความเคียดแค้น เป็นอมฤตไม่เกิด มีขึ้นด้วยพระองค์เอง เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ทรงโอบอ้อมอารี คือ เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก มีอำนาจยิ่งใหญ่และมีองค์เดียว จึงนับว่าเป็นศาสนาประเภทเอกนิยม (Monotheism) และเป็นศาสนาที่มีอายุน้อยที่สุดในศาสนาของโลก^{๓๓} คำว่า "ซิกข์" เป็นภาษาปัญจาบ แปลว่า ผู้ศึกษา หรือศิษย์ คือชาวซิกข์ทุกคนเป็นศิษย์ของครูหรือครู มีด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐ องค์ มีคุรูนานักเป็นองค์แรก คุรุโควินทสิงห์เป็นองค์สุดท้าย ชาวซิกข์ทุกคนต้องทำพิธี "ปาหุล" คือพิธีล้างบาป เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะรับเอา "กะ" คือ การรับศีล ๕ ประการ

การรับศีล ๕ ประการ คือ การรับปฏิบัติตามสิ่งที่เริ่มต้นด้วยอักษร "ก" ๕ ประการ เดิมทีเดียวมุ่งให้ปฏิบัติสำหรับนักรบเพื่อความน่าเกรงขามและความคล่องตัว การที่คุรุโควินทสิงห์ได้บัญญัติศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ขึ้นมา สาเหตุมาจากการทำสงครามเช่นการสวมก่าไลเหล็กหรือมีดพกประจำตัวก็ให้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกันหรือจะต้องมีอาวุธไว้เพื่อป้องกันตนเองและเป็นเครื่องเตือนใจให้เข้มแข็งเหมือนเหล็กเป็นต้น^{๓๔} ศีลทั้ง ๕ มีดังต่อไปนี้ ๑. เกศ การไว้ผมยาวโดยไม่ตัดเลย ๒. กังขา หวีขนาดเล็ก ๓. กฉา กางเกงขาสั้น ๔. กรา ก่าไล่มือทำด้วยเหล็ก ๕. กิรปาน ดาบ

เนื่องจากศาสนาซิกข์เกิดขึ้นเพื่อจะเชื่อมสะพานระหว่างศาสนฮินดูกับมุสลิม คนที่มานับถือส่วนมากมาจากศาสนาฮินดู และนำเอาลักษณะการปฏิบัติทางศาสนาและสังคมแบบฮินดูมาด้วย ศาสนาซิกข์จึงเผชิญปัญหาการดำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ คนหนุ่มเป็นจำนวนมากเลิกปฏิบัติธรรมนิยม (ขาลสา) ของการไว้ผมและหนวด แต่ก็ยังมีบางพวกที่ยังคงไว้ผมและหนวดจึงทำให้ยากที่จะแสดงความ

^{๓๒} สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาช วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๓๓}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๓๔} Lewis M. Hopfe, Mark R.Woodward, *Religions of the World*, (New Jersey : Upper Saddle river, 2007), p.154.

แตกต่างระหว่างชาวซิกข์กับฮินดู^{๓๕} สำหรับผู้ที่ทำพิธีปาหุลแล้วจะได้นามว่า "สิงห์" แปลว่า สิงโต หรือ ราชสีห์ ต่อท้ายเหมือนกันทุกคน ถือว่าผ่านความเป็นสมบัติของพระเจ้าแล้ว ถ้าเป็นหญิงจะมีคำว่า "กอร์" (ผู้กล้า) ต่อท้ายชื่อการทำพิธีล้างบาปและรับอักษร ๕ ก. เพื่อเป็นชาวซิกข์โดยสมบูรณ์^{๓๖}

๔.๒.๒ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของแต่ละศาสนา

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของแต่ละศาสนา ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึง ๕ ศาสนาคือ พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดูและศาสนาซิกข์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านพฤติกรรมของพระพุทธศาสนา คือ หลักศีล เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตนให้อยู่ร่วมกับสังคม หรือ อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข ศีล แปลว่า ปกติ รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยดีเป็นปกติ ศีล หมายถึง การไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไม่มีความเดือดร้อน ปลอดภัย ไม่มีอันตราย การตั้งกายกรรม วาจกรรม ใจด้วยดี รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔^{๓๗} โดยเมื่อกล่าวสรุป คือ ไม่ประมาทใน ๔ สถาน คือ ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต และในการละมิจฉาทิฎฐิ แล้วประพฤตีสัมมาทิฎฐิ^{๓๘}

ลักษณะการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อยดีงาม มีหิริ (ละอายชั่ว) และโอตตปปะ (กลัวบาป)^{๓๙} การมีศีลคือ การฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจา คือ ระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยดี ให้เกื้อกูลไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย^{๔๐} การสำรวมระวังคอยปิดกั้น หลีกเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นนั่นเองเป็นศีล และสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดเบียดเบียนใครนั้นแหละเป็นตัวศีล^{๔๑} และศีลยังหมายถึง ระเบียบความประพฤติ หรือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัว และที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายวาจา ตลอดจนทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อให้ความเป็นอยู่นั้น การทำให้คนในสังคม หรือ ชุมชนมีระเบียบวินัย ขณะเดียวกันศีลก็เป็นเครื่องป้องกันความชั่ว ศีลยังช่วย

^{๓๕} จินดา จันทรแก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, หน้า ๘๙-๙๐.

^{๓๖} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๓๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี, (โชค ญาณสิทธิ), วิปัสสนาญาณโสภณ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมอดพุทธศาสตร์, หน้า ๔๐๑-๔๐๒.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕-๗๖.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๑-๓๔๒.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๗.

ส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ ด้วยกายวาจาที่ดีงาม กับสภาพแวดล้อม ในทางอุดมคติแล้วศีลนั้น ต้องการให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ปราศจากการเบียดเบียนทำร้ายกันและกัน และช่วยเหลือกันตามฐานะทางสังคมจะอำนวยให้อีกด้วย^{๔๒}

อีกมิติหนึ่ง แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านพฤติกรรม สามารถอธิบายมิติของศีลผ่านองค์มรรค ได้ ๓ หมวด คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ^{๔๓} กล่าวคือ

๑. **สัมมาวาจา** คือ ละมุลสาทา เว้นการพูดเท็จ พูดคำจริง เรียกว่า สัจจาจา ละปสุณาวาจา คือ เว้นการพูดส่อเสียด พูดคำสมานสามัคคี เรียกว่า สมัคครณิวาจา ละมรฺสวาจา คือ เว้นจากพูดคำหยาบคาย พูดแต่คำอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ที่เรียกว่า สันหฺวาจา ละสัมผัปปลาปะ คือ เว้นการพูดเพื่อแฉอ 헐หัวเราะ ไร้สาระ ขณะเดียว พูดแต่คำมีประโยชน์ สร้างสรรค์ นำมาแต่คุณธรรมปรุงจิตใจให้ร่าเริง เบิกบาน^{๔๔} ดังพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากวาจาส่อเสียด เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อแฉอ^{๔๕}

๒. **สัมมากัมมันตะ** หมายถึง การงานถูกต้อง ได้แก่ การละจากปาณาติบาต เว้นการทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ทุกจำพวก ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน ละอทินนาทาน คือ เว้นการเอาทรัพย์สมบัติสิ่งของของคนอื่นที่ไม่อนุญาต หรือ ไม่ได้มีเจตนาที่จะให้ บริจาคทรัพย์ให้ทานตามโอกาส และฐานะ ละกาเมสุมิฉฉาจารา คือ เว้นความประพฤติดิฉินในกาม ไม่ล่วงเกินในสามี ภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของคนอื่น ประพฤติพอใจในคู่ครองของตนเองเท่านั้น^{๔๖} ดังพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า สัมมากัมมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการตรนชีวิต เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกามทั้งหลาย^{๔๗}

๓. **สัมมาอาชีวะ** หมายถึง การเลี้ยงชีพถูกต้อง ได้แก่ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่อันสุจริต แสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้น โดยถูกต้องชอบธรรม กล่าวคือ มุ่งให้มีปัจจัย ๔ ที่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ได้ รู้จักวิธีคิด วิธีปฏิบัติต่อทรัพย์ ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สิน ไม่หลงมัวเมาในสมบัติที่ตนหาได้ นำทรัพย์ที่หามาได้ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ แก่ตนเอง ครอบครัว สังคมให้เป็นสุข ช่วยเหลือแบ่งปันแก่คนอื่น^{๔๘} และยังต้องหลีกเลี่ยงอาชีพที่ไม่เหมาะสม คือ ค้าขายอาวุธ ค้าขายมนุษย์ ค้าขายเนื้อสัตว์ ค้าขายน้ำเมา และค้าขายยาพิษ^{๔๙}

^{๔๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๔๑๙.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๔๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๘-๑๔๙/๑๘๙.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖-๑๒๘.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๔.

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖

^{๔๘} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๑๙๔.

^{๔๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๓๓.

พระราชปริยัติกวี ได้กล่าวถึงพฤติกรรมในการแก้ไขปัญหาไว้ว่า วิธีการแก้ไขปัญหของสังฆคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้านี้วางหลักการวิธีการแก้ปัญหของคณะสงฆ์ ไว้ ๗ ประการก็จริงแปลว่าในทางปฏิบัติธรรมจัดเป็นชุดความคิดเอาไว้แต่ในที่นี้จะกล่าวไว้ ๓ อย่างเช่น ๑. การประชุมพร้อมกันนำคุณนิกายกฎหมายนำธรรมะนำบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวกับเรื่องนี้เข้ามาเจรจาพูดคุยกันถ้าสามารถตกลงกันได้ก็ยุติไปตามนั้นถ้ายังไม่ตกลงกันไม่มีข้อยุติก็นำไปสู่ขั้น ตอนที่ ๒ ก็คือ แต่การลงมติในธรรมเณมสังฆนั้น อย่างที่บอกไม่มีการคัดค้านอย่างแท้จริงที่มีคุณภาพและมีความชอบธรรม ก็ให้ถือเสียงข้างน้อยนั้นด้วยคือท้ายที่สุดแล้วแม้จะมีเสียงข้างมากมีเสียงข้างน้อยชนะไปแล้วถ้ายังมีเสียงข้างน้อยอยู่หรือว่ายังไม่สำเร็จ ไม่มีข้อยุติแล้วแต่ยังมีเสียงข้างน้อยก็มีเสียงที่ยังไม่เป็นที่พอใจเพราะฉะนั้นนำไปสู่กระบวนการชุดความคิด อันที่ ๓. ก็คือการไปในทิศทางเดียวกันเป็นเอกฉันท์ใช้วิธีประนีประนอมดีที่สุดแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง ประนีประนอมเป็นชุดความคิดที่ ๓ อย่างที่พระพุทธเจ้าวางไว้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ๓ ประการนี้ อันนี้เป็นเครื่องแสดงชี้ให้เห็นความชัดเจนว่าในพระพุทธศาสนาธรรมศาสนาอื่นด้วยมีธรรมชาติก็คือลมหายใจแห่งสันติภาพอยู่แล้วติดตัวมาตั้งแต่ไหนแต่ไรเพราะฉะนั้นในกระบวนการแก้ไขปัญหใดๆก็ตามในอดีตอาจจะเลยเรื่องของศาสนาปัจจุบันหันมาสนใจเครื่องมือทางศาสนาขึ้นมาขึ้นแล้วแต่ว่าการศึกษาทำความเข้าใจของผู้ที่ละเครื่องมือศาสนาในการแก้ปัญหบางปัญหายังไปไม่ถึงบางประเด็นยังไม่เปิดการประชุมสมมนาสนทนากัน ในไดอะล็อกแล้วก็ในศาสนิกแต่ละศาสนาแก่นแท้ของตนเองให้เข้าใจ ประยุกต์ส่วนที่จะไปด้วยกันได้แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง ปัญหาความไม่สงบร่มเย็นความขัดแย้งในสังฆมได้้อย่างแท้จริง^{๕๐}

พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าจะให้สังคมน่าอยู่ จะต้องอาศัยแนวปฏิบัติที่หลากหลาย เป็นเหตุเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกัน ไม่ว่าจะเป็น การให้ทาน คือ การเสียสละ การให้น้ำใจแก่ผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจและเมตตาธรรมการเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขส่วนรวม การมีศีล ประพฤติที่ดีงาม ทั้ง กาย วาจา และใจ ให้ปราศจากโทษ ยึดถือความถูกต้อง เทียงธรรมและเป็นธรรม ความซื่อตรง คือ ความซื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัตย์สุจริต ความอดทน คือ การมีความอดทน ความหนักแน่น ถือความถูกต้อง เทียงธรรมเป็นหลัก ไม่เอนเอียงหวั่นไหวด้วยคำพูด อารมณ์ หรือลาภสักการะใด ๆ และไม่ตกอยู่ภายใต้อคติหรือความลำเอียง ลำเอียงเพราะรักหรือชอบกัน ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัว^{๕๑}

พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน ได้กล่าวไว้ว่า การทำงาน คนไม่ชอบเราก็มีบ้าง มีแน่ ๆ แต่ว่าเราคิดว่าเมื่อเราทำงานแล้ว ในฐานะเราเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา แล้วถ้าไม่ทำ ไม่รู้ว่าใครจะทำ ความอันตราย หรือการตัดพ้อ การด่าว่า กับตัวเรามีแน่ ๆ ที่ผ่านมาก็ถูกมาตลอด ในหลักพุทธศาสนาแล้วเราต้องอดทน ค่อย ๆ แก้ไข ยิ่งถ้าไม่แก้ไขแล้วปัญหาก็จะเพิ่มขึ้นจนไม่สามารถยุติได้ ถึงทุกวันนี้จะไม่สามารถแก้ปัญหาไม่ได้หมดร้อยเปอร์เซ็นต์มันยังมีอยู่บ้าง แต่ก็ต้องแก้ไขไปเรื่อยๆ โดยไม่ใช้กำลัง เพราะถ้าใช้

^{๕๐} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

กำลังแก้ปัญหา สำหรับที่นี้ทำอย่างนั้นไม่ได้สู้ไม่ได้เพราะเขาเยอะกว่า ดังนั้น จึงใช้ในเรื่องของการพูดคุยเจรจา เมื่อทราบปัญหาทันทีก็เข้าไปเจรจา พูดคุย ให้เหตุผลก่อน^{๕๒}

พระมหากษัตริย์ กิตติโสภโณ ดร. ได้เล่าว่า หลวงพ่อเจ้าอาวาสฯ มีแนวความคิดการจัดการสิ่งต่างๆภายในวัดโดยเฉพาะการท่องเที่ยวว่า ถ้ามาวัดทำการร้อง เหมือนกับว่าได้มาเที่ยวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว ดังนั้นท่านจึงได้วางแผนการจัดการปรับปรุงพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การจัดองค์ประกอบด้านสถานที่ให้มีความร่มรื่น สวยงาม สะดวกต่อการมาทำบุญไหว้พระหรือมาท่องเที่ยว การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ก็ได้รับรางวัลห้องน้ำดีเด่นติดต่อกันมาทุกปี^{๕๓}

๔.๒.๒.๒ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักตนอื่นๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๕๔} โดยมีหลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ ๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) ๔. จงนับถือบิดามารดา ๕. อย่าฆ่าคน ๖. อย่าล่วงประเวณี ๗. อย่าลักทรัพย์ ๘. อย่าขโมย ๙. อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐. อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น

ศาสนาคริสต์ สอนหลักธรรมเรื่องหลักบัญญัติ ๑๐ ประการ เช่น สอนให้นับถือบิดามารดา อย่าฆ่าคน อย่างล่วงประเวณี อย่าคิดโลภ เป็นต้น สอนเรื่องหลักความรัก เช่น จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง เป็นต้น ศาสนาคริสต์สอนให้บุคคลมีจิตสำนึกอันบริสุทธิ์หลีกเลี่ยงอบายมุขไม่ทำบาป ไม่โกรธ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นต้น^{๕๕}

ศาสนาคริสต์มี หลักธรรมที่หล่อหลอมให้คริสต์ศาสนิกชนมีจิตเมตตา มี ความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์พระมหากษัตริย์ กิตติโสภโณ, ดร. วัดท่าการ้อง วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} พระครูวาปีวชิโรภาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, เอกสารประกอบวิชาประวัติและพัฒนาการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘, หน้า ๓.

^{๕๕} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=in dex [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

อย่างไรก็ตาม มงชินญอร์ ดร.วิษณุ ธัญญอนันต์ ได้กล่าวไว้ว่า^{๕๖} พระวณะของพระเจ้า ชีวิตต้องยุติธรรม เห็นความยุติธรรมเห็นอกกฎแล้วต้องมีความเมตตา ความเมตตาอยู่เหนือกฎ กฎความยุติธรรมสำคัญ ความยุติธรรมเรามีเช่น เรื่องบัญญัติ ๑๐ ประการ คล้ายๆ กับศีลห้าเลย เป็นเรื่องพฤติกรรมที่ควบคุม เพราะอะไร เพราะว่าชีวิตมนุษย์มีความอ่อนแออยู่เสมอ เราจะไว้วางใจตัวเองไม่ได้ เมื่อไว้วางใจตัวเองไม่ได้ต้องมีกฎเกณฑ์ควบคุม แต่ว่าถ้าคนเราทำอะไรตามกฎภายนอกมาควบคุมชีวิตก็ไม่ได้เรื่อง เพราะไม่ได้ออกมาจากใจ ชีวิตมีคุณภาพต้องออกมาจากจิตใจดี เอากฎมาบังคับอย่างเดียวคงจะตึงและเครียด ด้วยเหตุนี้เราต้องฝึกคนให้ทำอะไรเราต้องมีวินัย มีกฎเกณฑ์ในชีวิตด้วยหัวใจ เมื่อมีกฎต้องมีบทลงโทษ ดังนั้น ในศาสนจักรคาทอลิก มีกฎหมายมากมาย เช่นสมัยโมเสสออกบัญญัติสิบประการสลักบนหิน เขาเลยบอกว่าแผ่นศิลาอยู่ในหีบพระบัญญัติแล้วคนก็แหกมันไปไหน แต่ว่าบนฝาหีบพระบัญญัติจะมีรูปเทวดาประทับอยู่เป็นสัญลักษณ์ว่า เหลือกฎต่างๆ มีพระเจ้าประทับอยู่ด้วยความเมตตา ชีวิตเราอย่าไปอยู่กับกฎจนฆ่าตัวเราเอง เห็นไปว่าการเป็นกฎเกณฑ์ ถ้าเรามีเมตตา มันจะควบคุมหมด

ยุติธรรมบางครั้งมีนักกฎหมายเอามาเล่นแร่แปรธาตุเอากฎหมายมาเป็นตัวตั้ง ก็เลยขาดความเมตตาก็เลยเกิดความขัดแย้ง ฉะนั้นเราจะทำอย่างไร ความยุติธรรมต้องมีแต่ขณะเดียวกันเห็นความยุติธรรมนั้นจะต้องมีความเมตตากรุณา รวมอยู่ทั้งหมดคือพระเจ้าคือความรักนั่นเอง

๔.๒.๒.๓ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาอิสลาม

อิสลามมีมุมมองต่อพฤติกรรมที่แสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยหลักปฏิบัติอย่างง่าย คือ การให้เกื้อกูลเอื้อเฟื้อต่อกัน ให้อภัย มีเมตตา และมีความอดทน ดังที่อัลลอฮ์ ได้ตรัสว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรม และความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกัน และพึงกลัวเกรงอัลลอฮ์เถิด”^{๕๗} มุ่งเน้นการทำความดีและการให้อภัยต่อเพื่อนมนุษย์ “เจ้าจงปรามความชั่ว ด้วยสิ่งที่ดียิ่ง (คือด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมรรยาทดี เพื่อดึงดูดจิตใจ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความรักใคร่)”^{๕๘} “คำพูดที่ดี และการให้อภัยนั้น ดียิ่งกว่าทานที่มีการก่อความเดือดร้อนติดตามทานนั้นและอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงมั่งมี ผู้ทรงหนักแน่นเสมอ”^{๕๙} “ผู้ที่อดทนและให้อภัย แท้จริงนั้น คือ ส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่นคง(และสำหรับผู้ที่อดทนจากการทำร้าย และให้อภัยเพื่อพระพักตร์ของอัลลอฮ์ เพราะการอดทนและการให้อภัยนั้นเป็นกิจการที่น่าสรรเสริญ)”^{๖๐}

อิสลามต้องปฏิบัติตามหลักคุณธรรม คือ ข้อควรปฏิบัติหรือข้ออนุญาต ข้อไม่ควรปฏิบัติ หรือการกระทำที่ต้องห้าม คือ ห้ามกระทำความชั่ว เช่น นำสิ่งอื่นมาเทียบเคียงอัลเลาะห์ ไม่กราบไหว้

^{๕๖} สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิษณุ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} อัล-มาอิดะฮ ๕ : ๒, หน้า ๒๔๐.

^{๕๘} อัลมุอมีน ๒๓ : ๙๖, หน้า ๘๓๘.

^{๕๙} อัล-บะเกาะเราะฮ ๒ : ๒๖๓, หน้า ๙๐.

^{๖๐} อัซซุรอ ๔๒ : ๔๓, หน้า ๑๒๕๓.

บูชารูปปั้น ไม่เชื่อในเรื่องดวง เครื่องรางของขลัง ไม่เล่นการพนันทุกชนิด ไม่กินหมู กินสัตว์ที่นำไปเช่น ไห้ว การกินดอกเบ๊ยะ ไม่ดื่มสุราและเสพลสิ่งมีนเมา การผิดประเวณี เป็นต้น กล่าวโดยรวมก็คือ ๑. หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนา เรียกว่า อี้มาน(Iman) ๒. หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา เรียกว่าอิบาดะห์(Ibadat) ๓. หลักคุณธรรมหรือหลักความดี เรียกว่าอิห์ซาน(Ishān)^{๖๑}

หลัก ๓ ประการอันเป็นรากฐานของศาสนาอิสลามคือ ๑. หลักศรัทธา ๒ หรือความเชื่อในศาสนา เรียกว่า อี้มาน(Iman) ๑. ศรัทธาต่ออัลเลาะห์ มุสลิมจะต้องเชื่อมั่นว่าพระเจ้ามีจริง พระอัลเลาะห์เป็นพระเจ้าองค์เดียวและเป็นผู้ทรงคุณลักษณะ ดังนี้ ๑) ทรงเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างในเอกภาพ ๒) ทรงเป็นผู้อยู่ตลอดเวลา ๓) ทรงดำรงอยู่ ไม่มีใครสร้างพระองค์ ๔) ทรงสรรพเดช สัพพัญญู ๕) ทรงความยุติธรรม ทรงพระเมตตา ๖) ทรงเป็นผู้พิพากษาในการตัดสินชีวิตมนุษย์ในวันสุดท้ายที่เรียกว่าวันพิพากษา

๒. ศรัทธาต่อบรรดามลาอิกะห์หรือเทวดา บรรดามลาอิกะห์มีจำนวนมากมาย คุณสมบัติของบรรดามลาอิกะห์ ดังนี้ ๑) เป็นสิ่งที่อัลเลาะห์ทรงสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ต่างๆตามที่พระองค์กำหนด ๒) ไม่ต้องการหลับนอน ๓) จำแลงเป็นรูปต่าง ๆ ได้ ๔) ไม่มีบิดามารดา บุตร ภรรยา ๕) ปฏิบัติแต่คุณธรรมล้วน ๆ ๖) ไม่ละเมิดฝ่าฝืนบัญชาของพระอัลเลาะห์เลย ๗) ไม่กิน ดื่ม ขับถ่าย ไม่มีกิเลสตัณหา

๓. ศรัทธาต่อบรรดาพระคัมภีร์ ๔. ศรัทธาต่อบรรดาอัครทูตหรือศาสนทูต ๕. ศรัทธาต่อวันสิ้นโลก ๖. ศรัทธาต่อกฎกำหนดสภาวะการณ์ กฎที่ควบคุมเอกภาพหรือธรรมชาติทั้งหมด ทั้งนี้เพราะเมื่อพระเจ้าได้สร้างสิ่งต่างๆขึ้นแล้ว ก็ทรงสร้างกฎที่จะควบคุมการทำงานของสิ่งเหล่านั้นให้ดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบ^{๖๒}

จากคำสอนของอิสลาม ๑.ต้องมีความอดทนก่อน ๒.คนต้องอดทน เมื่อเกิดปัญหาต้องอดทน เพราะคนเรากำลังมีอารมณ์ ถ้าเกิดเราไปแก้ไปหา ก็เหมือนที่เขาสอนว่าเวลาเขาจะตัดสินใจอะไรกัน อย่าตัดสินใจด้วยอารมณ์ เพราะว่าถ้าตัดสินใจด้วยอารมณ์ ถ้ายังมีอารมณ์อยู่ห้ามตัดสินใจคิดต่าง ๆ ในอิสลามก็เหมือนกัน ห้ามตัดสินใจกัน ระหว่างที่พิจารณาต้องหยุดการตัดสินใจทันที แล้วก็ให้ผ่อนคลายแล้วถึงค่อยไปสอบสวนใหม่ หนึ่งต้องมีความอดทนก่อน อดทนแล้วก็หาสาเหตุของปัญหา ถึงแม้ว่ามันจะยากลำบาก มันต้องมีทางออกอย่างแน่นอน ให้เขาคิดเอาไว้แบบนี้

อยากจะบอกให้ทราบว่า อิสลาม หมายความว่า สันติ ที่เรารักที่เราอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั้น เพราะเราปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา เพราะว่าสิ่งต่างๆที่มันเกิดขึ้น ถ้าเรามองจะเห็นว่ามันเกิดจากอารมณ์มากกว่า เพราะอิสลามสอนให้ละหมาดวันละ ๕ เวลา การนมัสการพระเจ้าผู้เป็นเจ้านั้นละ ๕ ครั้ง

^{๖๑} เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชาสังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิตลวิทยานุสรณ์ หน้า ๒.

^{๖๒} เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชาสังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิตลวิทยานุสรณ์ หน้า ๓.

เพราะการละหมาดนั้น พระผู้เป็นเจ้าของท่านจะยับยั้งสิ่งลามกและความชั่วทั้งหลาย ตอนที่อยู่กับพระผู้เป็นเจ้าของเราก็ไม่สามารถที่จะไปทำความชั่วต่าง ๆ ได้^{๖๓}

ผู้แทนศาสนาอิสลามเราก็ต้องเชื่อว่ามนุษย์ทุกวันนี้ตั้งแต่ประวัติศาสตร์โลกจนถึงปัจจุบันก็ไม่เคยปลอดจากสงครามเลย โลกนี้เราสร้างสิ่งหนึ่งในพุทธศาสนาเค้าเรียกว่า ศาสดารัฐ เราขาดสิ่งที่เรียนว่า ธรรมารัฐอันนี้สำคัญมาก ศาสนาต้องการที่จะให้เราสร้างสิ่งที่ธรรมวุฒิ คืออาวุธที่เป็นธรรมารัฐ ที่เป็นคำสอน แต่ว่าเราจะเห็นได้ว่าโลกนี้นั้นร้อน มันมีแต่ความรุนแรงเพราะว่า เราไม่ให้ความสำคัญในเรื่อง ศาสดารัฐ ระเบิดนิวเคลียร์ เครื่องบินรบ อาวุธต่าง ๆ ซึ่งมีอาวุธทำลายล้างมนุษย์ ซึ่งต่อไปในอนาคตมันจะสูงสุดแสงที่เราจะข้ามไปถึง ไม่มีอะไรเกิดขึ้นกับโลกใบนี้ มีอะไรเกิดขึ้นกับคำสอนของศาสนา^{๖๔}

๔.๒.๒.๔ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาฮินดู

การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เฉพาะที่เป็นพรหมณ์วัยต่าง ๆ โดยกำหนดเกณฑ์อายุคนไว้ ๑๐๐ ปี แบ่งช่วงของการใช้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละช่วงเรียกว่า อาศรม(วัย) อาศรมทั้ง ๔ ช่วง มีดังนี้

อาศรมที่ ๑ (ปฐมวัย) เรียกว่า “พรหมจรรย์ อาศรม” ผู้เข้าสู่อาศรมนี้เรียกว่า พรหมจารี เริ่มตั้งแต่อายุ ๘-๒๕ ปี

อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย) เรียกว่า “คฤหัสถ์อาศรม” คฤหัสถ์ เป็นวัยครองเรือนอยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๕๐ ปี

อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) เรียกว่า “วานปรสธอาศรม” วานปรสธ เป็นวัยออกไปอยู่ป่าอยู่ในช่วงอายุ ๕๐-๗๕ ปี

อาศรมที่ ๔ คือ สannyาสธอาศรม สannyาสี คือ เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต ออกบวชเป็นสannyาสีบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้น อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ ๗๕ ปีขึ้นไป สำหรับผู้ปรารถนาความหลุดพ้น (โมกษะ) จะออกบวชเป็น “สannyาสี” เมื่อบวชแล้วจะสึกไม่ได้

หลักปฏิบัติปรัชญาภคัทคีตา คือ ๑. กรรมโยคะ การทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ๒. ชยานโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้แจ้ง และ ๓. ภักติโยคะ ความรัก ความภักดีอุทิศตนต่อพระเจ้าเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น

หลักนิยาม ๑๐ ประการ คือ ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกฮินดู คือ ๑. หรี ความละอายต่อการทำความชั่ว ๒. สันโดษะ ความสันโดษ การดำเนินชีวิตพอเพียง พอใจ ๓. ทาน การให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ๔. อัศติกยะ มีศรัทธาแนบแน่นเชื่อในพระเป็นเจ้า เชื่อในเส้นทางที่จะดำเนินไปสู่โมกษะหรือความพ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อในประเพณีทางศาสนาที่สืบทอดกันต่อๆมา ภักดีต่อพระเป็นเจ้า ศรัทธาในสิ่งที่ยิ่งศักดิ์ระกูลเคยเคารพนับถือ ๕. อิศวรปุชณะ ปลุกฝังความภักดีต่อพระเป็นเจ้าด้วยการ

^{๖๓} สัมภาษณ์ อัยยิดริส มหาเรือนลาภ โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๖๔} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อัครฤๅละ หนู่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

บูชาและทำสมาธิมีห้องพระไว้ในบ้าน ถวายดอกไม้ผลไม้หรืออาหารแด่พระเป็นเจ้า ท่องจำบทสวดบูชา พระเป็นเจ้าด้วยใจที่เต็มไปด้วยความภักดี ๖. สิทธานตศรณะ ฟังคำสอน ศึกษาคำสอนและรับฟังจาก อาจารย์ (ทางศาสนา) ที่วงศ์ตระกูลของตนเคารพนับถือ ๗. มติ พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น แสวงหาความรู้ที่ แท้จริงเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าจนกระทั่งเกิดความสุขสว่างขึ้นในภายใน ๘. วรตะ ปฏิบัติพรต อดอาหารตาม วันที่กำหนดไว้ทางศาสนา ๙. ชปะ สมาธิพร้อมกับท่องมนตร์จนใจจดจ่ออยู่ที่มนตร์ และ ๑๐. ตปัส บำเพ็ญตบะตามคำแนะนำของอาจารย์เพื่อขจัดความชั่วในจิต

ในทัศนะของคานธี (Mahatma Gandhi) เห็นว่า อหิงสาไม่ใช่เพียงแค่ว่าความคิดในระดับสามัญสำนึก ทว่าเป็นข้อปรัชญาที่ยึดโยงกับหลักการสำคัญอีกสองประการนั่นคือสัตยะ และสัตยาเคราะห์ โดยที่ สัตยะหรือสัจจะเป็นแก่นกลางความคิดเรื่อง nonviolence ของคานธี คานธีเห็นว่าสัจธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ มีหลากหลายแง่มุมและไม่สามารถที่จะคว่ำจับได้ทั้งหมดด้วยบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น คานธีเชื่อว่ามนุษย์ ทุกคนต่างก็มีชิ้นส่วนของสัจธรรมอยู่แต่เรามีความต้องการชิ้นส่วนของคนอื่น ๆ ด้วย เพื่อที่เราจะ ได้ดำเนินมุ่งไปสู่สัจธรรมที่ยิ่งใหญ่กว่า สิ่งนี้เองที่นำคานธีไปสู่ความเชื่อเรื่องคุณค่าที่แฝงอยู่ในการโต้ตอบ สนทนากับศัตรู และความปรารถนาอย่างจริงใจที่จะเข้าใจแรงผลักดันและแรงปรารถนาของศัตรู ส่วน สัตยาเคราะห์หรือพลังแห่งสัจจะ (truth force) มักจะถูกนำไปเชื่อมกับกริยา “การดื้อแพ่ง” (civil disobedience) ในฐานะของวิธีการต่อสู้ในแนวทางแบบอหิงสา หรือสันติวิธีความสำเร็จของแนวทาง อหิงสาโดยคานธีกลายเป็นแรงบันดาลใจให้กับกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะกับ Martin Luther King ผู้เลือกสันติวิธีเป็นหนทางหลักในการต่อสู้เพื่อสิทธิพลเมืองของชาวแอฟริกันอเมริกัน ซึ่งใน ด้านหนึ่งก็ถูกวิพากษ์จากกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อชาวแอฟริกันอเมริกันอื่น ๆ อย่างรุนแรง^{๖๕}

สถิตย์ กุมาร ปาวา กล่าวว่า ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่พูดไว้ว่าเป็นศาสนาที่ไม่มีคัมภีร์เหมือน ศาสนาอื่น ๆ เมื่อกล่าวถึง Non-violence คือการไม่ทำร้าย สิ่งที่มีชีวิตศาสนาฮินดูสอนว่าพระผู้เป็นเจ้า คือผู้ที่ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง เราจะไม่นิ่งดูตายเมื่อเจอความทุกข์เมื่อผู้ใดได้รับความทุกข์เราจะต้องมอง ความรักและความเมตตาต่อคนเหล่านั้นการใช้ความรุนแรงนั้นเกิดจากความโง่ของตนซึ่งทำให้เรา ปราศจากความเมตตาต่อผู้อื่น^{๖๖}

๔.๒.๒.๕ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาซิกข์

ข้อห้ามประเพณีปฏิบัติ มี ๔ ประการ คือ ๑) ห้ามกระทำใด ๆ ที่ล่วงเกินต่อเกศา (การตัด ถอน โกนเกศาหรือขนในร่างกาย) ๒) ห้ามรับประทานอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ที่ถูกฆ่าโดยวิธีทรมาน ๓)

^{๖๕} นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย, **สงครามและสันติภาพ**, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน) ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓๖ กุมภาพันธ์ - มีนาคม ๒๕๔๘, หน้า ๓-๔.

^{๖๖} สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาช วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

ห้ามมีเพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาของตนเอง ๔) ห้ามเสพยาสูบหรือใช้ยาเสพติดทุกชนิด ทุกรูปแบบ^{๖๗}

หลักธรรมประจำชีวิตหรือศีล ๒๑ ประการ

ก. **ข้อปฏิบัติ** คือ ๑. ให้นับถือศาสนาทุกองค์เป็นบิดา และถือว่าตนเป็นบุตรของบิดา ๒. ให้ถือว่าเมืองปาตลีบุตร(ปัตนะในปัจจุบัน)ที่โควินทสิงห์เกิดกับเมืองอนันทปุระ (ที่โควินทสิงห์หลบไปตั้งหลักสู้กับออรังเซบเมื่อรบแพ้) ว่าเป็นเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ๓. ให้ยกเลิกการถือชั้นวรรณะ ๔. ให้สละชีพในสนามรบ ๕. ให้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ ประการ คือ ๑. สัจจะ (พระเจ้า) ศรี (ธรรมะ) อกาล (ความเที่ยงแท้ของพระเจ้า) ๒. ศาสโนวาท (คัมภีร์อาทิกรีณห์และทสเวนปาทซาฮิบ) ๓. ความบริสุทธิ์ ๖. ให้มีศีลอันเป็นสัญลักษณ์ ๕ คือ เกศา กังฆะ การา กิริปาน และกลา พวกซิกข์ที่อยู่ในต่างประเทศต้องมีมิดเล็กยาว ๒ นิ้ว เสียบไว้ที่ผม ๗. ให้มีชื่อลงท้ายว่าสิงห์ (คือ ให้กล้าหาญดังสิงโต) ๘. ให้ฝึกขี่ม้า ฟันดาบ มวยปล้ำ เป็นนิตย ๙. ให้ถือคติว่าตนเกิดมาเพื่อช่วยเหลือเปลื้องทุกข์ให้ผู้อื่น ๑๐. ให้นอบน้อมพระเจ้าและต้อนรับแขก โดยถือว่าเป็นเรื่องจำเป็น

ข. **ข้อห้าม** มีดังนี้คือ ๑๑. ห้ามมิให้ซิกข์กับซิกข์วิวาทกันเอง ๑๒. ห้ามมิให้พูดปด ๑๓. ห้ามทำผิดในเรื่องกามารมณ์ โลก โกรธ หลง ๑๔. ห้ามคบคนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา ๑๕. ห้ามคบคนที่ไม่ส่งเสริมการกุศล ๑๖. ห้ามนิยมใช้สีแดง เช่น เสื้อแดง หมวกแดง ๑๗. ห้ามแก้ผ้าโปกศีรษะออก นอกจากเวลาอาบน้ำ ๑๘. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ๑๙. ห้ามตัดผม โกนหนวด โกนผม โกนเครา ๒๐. ห้ามเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เบียดเบียนศาสนา ๒๑. ห้ามแต่งกายหรูหราไร้สาระ

คานธี เป็นบุคคลสำคัญในฐานะนักการเมืองและนักปรัชญาของโลก ความคิดของท่านมีอิทธิพลมากต่อโลกปัจจุบัน”สัตยาเคราะห์เป็นหนึ่งในความคิดที่ท่านมหาตมะ คานธี คิดค้นขึ้นมา โดยมีพื้นฐานมาจากคำ สอนของศาสนาฮินดูที่ท่านนับถือ ศาสนาฮินดูเชื่อในความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า เชื่อว่าจักรวาลถูกควบคุมโดยอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าผู้ซึ่งสถิตอยู่ทุกแห่งและสถิตอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง จิตใจของมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า ศาสนาตามทัศนะของมหาตมะ คานธี เป็นสิ่งที่ประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นลักษณะของสังขธรรมและอหิงสธรรม ดังนั้น ปรัชญาของมหาตมะ คานธี ทั้งหมดจึงขึ้นอยู่กับหลักศีลธรรมหรือศาสนาสัตยาเคราะห์เป็นแนวความคิดที่ท่านมหาตมะ คานธี นำ มาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรงและความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีหลักการที่ยึดมั่นในความจริง (Truth) เป็นสำคัญ เนื่องจากความจริงคือสัจจะ (Truth) หรือสัตย์ (Satya)เป็นการแสดงออกถึงความรักในสรรพสิ่งและพระผู้เป็นเจ้า ตามทัศนะของมหาตมะคานธี สัตย์ก็คือพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีสัตย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้า เมื่อใดที่เราเข้าถึงสัตย์เราก็จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าเพราะสัตย์ก็คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดที่มนุษย์จะไปถึงได้^{๖๘}

^{๖๗} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, *ความรู้ศาสนาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๘-๑๓๖.

^{๖๘} ชัยชนะ พิมานแมน, *ความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี*, เอกสารทางวิชาการกฎหมาย, ๒๕๒๗, หน้า ๑๐๕.

คัมภีร์เป็นต้นกำเนิดว่าเราควรดำเนินชีวิตอย่างไร กลับไปที่คัมภีร์ของตนเอง ทุกคนต้องกลับที่คัมภีร์และประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ในโลกนี้ไม่มีใครทำให้เรารู้ได้ยิ่งไปกว่าพระผู้เป็นเจ้า คือความรู้อันแท้จริง จงหาความรู้ทางธรรมแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังประโยชน์จึงจะเกิดขึ้น ดังนั้นสิ่งดีงามจึงเกิดขึ้น นำไปเผยแพร่โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ปัญญาอันแท้คือการให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน หรือที่เราบอกว่าการวางใจ คือถ้าให้ไปแล้วก็จบกันไป ไม่ไปยึดติด ไม่ต้องไปใส่ใจด้วย^{๖๙}

๔.๒.๓ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของแต่ละศาสนา

๔.๒.๓.๑ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านจิตใจ หมายถึง อธิจิตตสิกขาในไตรสิกขา ซึ่งหมายถึงการฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวน หรือ ทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด^{๗๐} ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “สมณะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้จิตเจริญ จิตที่เจริญแล้ว ย่อมละระคายได้ วิปัสสนาที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้ว ย่อมละอวิชชาได้”^{๗๑} บุคคลที่ฝึกฝนพัฒนาจิตดีแล้ว ย่อมมี ๓ ลักษณะ คือ ๑) คุณภาพของจิต คือ ให้มีต่าง ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา มีคารวะ มีความกตัญญู เป็นต้น ๒) สมรรถภาพ คือ เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือ อดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ ๓) ด้านสุขภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า เป็นต้น^{๗๒}

แนวทางการปฏิบัติเพื่อการเสริมสร้างสมาธิ แบ่งเป็น ๔๐ ประการ ได้แก่ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหารแปดประการ ๑ จตุธาตุวัตถุ ๑ และ อรูปฌาน ๔ มีรายละเอียดดังนี้

๑. การฝึกจิตโดยกสิณ กสิณ คือ การเพ่งดูวัตถุ มีวัตถุอันจูงใจ หรือ วัตถุสำหรับเพ่ง คือ จูงจิตให้เป็นสมาธิ กสิณมี ๑๐ ประการ มีเพ่งดินเป็นอารมณ์ เพ่งสีเขียวเป็นอารมณ์ เพ่งอากาศเป็นอารมณ์ เป็นต้น

๒. การฝึกจิตโดยใช้อสุภะเป็นอารมณ์ โดยมองเป็นของน่าปฏิกุล มี ๑๐ ประการ มีเอาซากศพที่ขึ้นอืด ซากศพที่มีสีเขียว ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกเป็นอารมณ์ เป็นต้น^{๗๓}

^{๖๙} สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาซ วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต) *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๙๑๕.

^{๗๑} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), *ความสำคัญของพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาประจำชาติ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๗๓} ชู.ป. (ไทย) ๓๑/๒๑๓/๑๔๐.

๓. การฝึกจิตโดยใช้อนุสติเป็นอารมณ์ มี ๑๐ อย่าง มีพุทธานุสติ ภาวนานุสติ คือ การตั้งสติไว้ในอาการ ๓๒ อานาปานสติ คือ การตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก และอุปัฏฐานุสติ คือ การระลึกถึงคุณพระนิพพาน^{๗๔} เป็นต้น

๔. การฝึกจิตโดยหลักอัปปมัญญา ๔ (พรหมวิหาร) คือ การเจริญจิตภาวนาแผ่ออกไป ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต เป็นต้น^{๗๕}

๕. การฝึกจิตโดยพิจารณาอาหารเป็นอารมณ์ การเจริญจิตภาวนาที่เกี่ยวกับอาหารหมายถึง อาหารแปดประการ คือ การพิจารณาอาหารโดยความเป็นของปฏิกูลน่าเกลียด ไม่น่าหลงใหล^{๗๖} เป็นต้น

๖. วิธีเจริญจิตภาวนาโดยใช้ธาตุเป็นอารมณ์ คือ การพิจารณาในธาตุ ๔ คือ พิจารณาเห็นร่างกายของตน โดยสักว่าเป็นธาตุ ๔ เพื่อไม่ให้หลงใหลมัวเมาในร่างกาย

๗. นิमित ได้แก่ เครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนด หรือสภาพที่เห็นในใจขณะเจริญสมาธิซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน มี ๓ ระดับ คือ บริกรรมนิमित สิ่งใดก็ตามที่กำหนดเพ่งเป็นอารมณ์ในการเจริญกรรมฐาน อุดคชนิमित นึกกำหนดจนเห็นแม่นยำกลายเป็นภาพติดตาติดใจ ปฏิภาคนิमित แปลว่านิमितเหมือน นิमितคู่เปรียบ หรือนิमितเทียบเคียง สามารถนึกขยายหรือย่อให้มาก ให้น้อย ได้ตามทวิประภา

๘. การเจริญจิตภาวนาที่เป็นรูปฌานและอรุณฌาน สมาธิในองค์ฌาน คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ รวมเป็น ๘ อย่าง เรียกว่า ฌาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ ประการ^{๗๗}

พระราชปริยัติกวี ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นปาฏิโมกข์เฉพาะพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ก็จะทรงมีโอวาทปาติโมกข์ซึ่งในนั้นมีข้อความ ๓ ช่องใหญ่ ๆ ในสังคัมไทย ปัจจุบันนิยมท่องเป็นคำคล้องจองกันว่า หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ หลักการ ๓ ก็คือการไม่ทำความชั่วทุกอย่างการทำความดีให้สมบูรณ์และทำจิตใจให้ผ่องใสอันนี้เป็นหลักการเหมือนกับเป็นดาวเหนือสำหรับยึดเสื่อกล้ำไปสู่สันติภาพในการปฏิบัติได้มากน้อยก็เปอร์เซ็นต์อันนั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติ แปลว่าก็เป็นหลักยึดเอาไว้เหมือนกับเป็นดาวเหนือเป็นสิ่งที่ก่อไว้สำหรับเดินทางไปสู่เป้าหมายของนักเดินทาง อุดมการณ์ ๔ ก็คือความโดยสรุปมี ๔ ประการก็คือ ๑ ขันติความอดทนความมีใจกว้าง ๒ อวิหิงสา เป็นอุดมการณ์ที่ต้องไปให้ถึง ๓ ก็คือสันติ ๔ ก็คือนิพพานเป็นอุดมการณ์ที่จะต้องไปให้ถึงตั้งเป้าหมายเอาไว้จากหลักการ ๓ นั้นมาสู่ อุดมการณ์ ๔ มีวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายเรียกว่า วิธีการ ๖ ไม่ทำร้ายกันทางวาจาไม่ทำร้ายกันทางจิตใจเคารพยึดมั่นปฏิบัติตามกฎระเบียบและวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามรู้จักประมาณในการใช้จ่ายใช้สอยซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้ชีวิตไม่จะเสือกกระสนไม่ดิ้นรนไม่ต่อสู้มากเกินไป รู้จักปลีกวิเวกหามุมสงบในขณะเดียวกันก็สร้างมุมสงบให้กับตนเองและสังคมและ

^{๗๔} อก.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๗๙-๑๘๐/๓๙-๔๐ /๕๔.

^{๗๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^{๗๖} อก.เอก. (บาลี) ๒๐/๒๒๔/๕๔

^{๗๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๘.

ท้ายที่สุดฝึกหัดกล่อมเกลาจิตใจตนเองให้กิเลสเบาบางอยู่ตลอดเวลา อันนี้เป็นลมหายใจของสันติภาพที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของคำสอนทางพระพุทธศาสนา^{๗๘}

พระมหาอุทัย วชิรเมธี ได้กล่าวว่า อภัย มี ๒ ความหมาย

๑. อภัยเชิงลบ มีใครสักคนเกิดทำผิด เกิดสำนึกตัวได้ มีใครคนหนึ่งเป็นผู้ให้อภัย เช่น กรณีของพระเจ้าอชาต ศรีตรู ทำปิตุฆาต กินได้ไม่ได้ หมอชีวกโกมารภัทรพาไปหาพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงให้อภัย

ใครบางคนเป็นผู้ที่ถูกกระทำ แต่ไม่ว่าจะถูกกระทำอย่างไรก็ไม่โกรธ ไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรงทุกกรณี ทั้งยังมีจิตเมตตาต่อผู้กระทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ เช่น

มหาตมะ คานธี ที่ถูกยิงประโยคสุดท้ายที่คานธีพูด คือ เฮ ราม หมายถึง อย่าเอาผิดกับเขา เพราะเขาไม่รู้ ด้วยก่อนหน้านี้ได้สั่งไว้ว่า อย่าเอาผิดกับคนที่มาทำร้ายท่าน ทำไมเพราะเขาไม่รู้ สะท้อนให้เห็นว่า รากฐานของอภัยนั้น คือ จิตใจโดยตรง

องซาน ซูจี ถูกจับกุมและถูกกักบริเวณนานเกือบ ๒๐ ปี แต่ในวันที่ได้รับอิสระภาพ เธอกลับบอกว่า เธอขอให้อภัยแก่ทุกคนที่กระทำต่อเธอในอดีต ไม่มีประโยชน์ที่จะอาฆาตพยาบาท เพราะบรรพบุรุษของเราได้สะท้อนให้เราเห็นแล้วว่า วิธีเช่นนั้นไม่เคยช่วยให้พม่าดีขึ้น จากสุนทรพจน์นี้ ทำให้องซานได้ถูกคัดเลือกเป็นคนหนึ่งในการปฏิรูปประเทศ และตะวันตกได้ใช้องซานซูจินเป็นดาบที่ตีเมฆทหารหรือสะเลาะ โดยการมอบรางวัลโนเบล โพร ทำให้เห็นองซานเป็นบุคคลสำคัญของโลก และโลกเฝ้าจับตามาผ่านซูจี

รัฐบาลพม่าได้จับมือกับซูจีได้สำเร็จเพราะผลจากการให้อภัย รัฐบาลทหารพม่าได้ใช้องซานเป็นเครื่องแสดงการเปิดประเทศให้ชาวโลกได้รับรู้ นี่คือการยอมเยี่ยงของการให้อภัย ทำให้คนที่เห็นต่าง ทั้งที่ถูกกระทำและเป็นผู้กระทำเกินกว่า ๑๐ ปีขึ้นไป กลายมาเป็นจับมือกัน และนำพาประเทศเข้าสู่ยุคทองความสุข

๒. อภัยเชิงบวก คือ การที่บุคคลมีความซื่อสัตย์สุจริต ทางกาย วาจา ใจ การไม่คิดร้ายต่อคนอื่นอย่างสิ้นเชิง รวมทั้งมีศักยภาพอยู่กับคน สัตว์และสิ่งแวดล้อม อยู่เกื้อกูลอย่างกัลยาณมิตร กล่าวคือเป็นคนดี ไม่เบียดเบียนใคร กำลังเป็นผู้ให้อภัยในตัว ไม่ต้องรอให้ใครมาทำผิดต่อเรา หรือทำทารุณต่อเรา และไม่ต้องรอให้เราเป็นผู้กระทำต่อคนอื่น เป็นคนดีของเราดี ๆ นี่เอง เป็นชีวิตของผู้ที่ไม่เบียดเบียนใคร คือชีวิตของผู้ที่ให้อภัย ฉะนั้น มนุษย์ทุกคนเป็นมุนี ผู้ให้อภัยได้ ถ้าเราอยู่ในครรลองของศีลธรรม มุนีเป็นต้นทางของการให้อภัยด้วยการดำเนินชีวิตประจำวัน มุนี คือ นักพรต นักปราชญ์ ปัญญาชน ใครก็ได้ที่มีเมตตา กรุณาต่อชีวิตทั่วสากลโลก คนคนนั้นเป็นมุนีแห่งความรัก อภัย เมตตา สันติภาพ ไม่ก่อให้เกิดความกลัวให้แก่ใคร ไม่ก่อให้เกิดความพล้นพลังต่อใคร ไม่ก่อให้เกิดความอึดอัดขัดข้องแก่ใคร ใครมาใกล้แล้วรู้สึกว่ามี ความอบอุ่น ปลอดภัย เป็นมงคลที่ได้มาอยู่ร่วม กิน อาศัยด้วย^{๗๙}

^{๗๘} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระมหาอุทัย วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

พระพิพัฒน์ศาสนกิจวิธานได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าหรือแนวทางพระพุทธศาสนาคือเรามีศีลหรือข้อห้ามและที่สำคัญเราใช้หลักของพระพุทธเจ้าคือหลักมัชฌิมาปฏิปทาคือการเดินทางสายกลาง ทางสายกลางก็หมายถึง การให้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือนี้แหละ มันทำให้อ่อนเบา มีอารมณ์ลดลง แต่ถ้าเราอคติเหมือนหันหลังให้กันมันก็ไม่จบ แต่ที่ผ่านมา สำหรับผม เมื่อเขาเดือดร้อน เขามีทุกข์ เราก็เข้าไปช่วยเหลือ ใหม่ๆเขาอาจจะไม่ฟังเรา แต่ถ้าเราทำบ่อยๆเข้า ดูแล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มันก็เหมือนครอบครัวที่อยู่ใกล้ชิดกัน^{๔๐}

พระมหากฤษฎา กิตติโสภณ, ดร. ได้ให้ความเห็นว่า เมื่อเราเปิดใจว่าพี่น้องมุสลิมก็คือคนไทย ไม่ใช่คนชาติอื่น ดังนั้น เราชาวพุทธจึงคิดว่า เค้าคือเพื่อนของเรา ไม่ใช่คนอื่น แต่เป็นญาติกัน^{๔๑}

๔.๒.๓.๒ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักตนอื่น ๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๔๒} หลักความรักเป็นหลักคำสอนทางจริยธรรมที่สำคัญที่สุดของศาสนาคริสต์ ความเป็นมิตรและความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข พระคริสต์ธรรมทั้งหมดเน้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ พระเยซูทรงเน้นไว้ในปงฉิมโอวาทก่อนสิ้นพระชนม์ว่าความรักเป็นสิ่งมีค่ายิ่งกว่าเงินทองและทรัพย์สินสมบัติใด ๆ ในโลก และทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ แล้วจะได้รับความรักจากโลกเป็นสิ่งที่ตอบแทน

มงซินญอร์ ดร.วิชญ์ ธัญญอนันต์ นั้น บทบัญญัติศาสนาคริสต์ที่สำคัญมีอยู่ ๒ ข้อ รักพระเจ้ามากที่สุด ที่นี้คนค่าน่าว่าพระเจ้าคุณมองไม่เห็นแล้วจะรักได้อย่างไร ? รักพระเจ้าคือรักเพื่อนมนุษย์ ฉะนั้นถ้าเราเห็นคนที่ไม่ม่มีเครื่องนุ่งห่ม ไม่มีอาหาร ไร้ที่อยู่ เจ็บป่วย อยู่ในคุก เป็นคนแปลกหน้า คนต้องการที่พักเป็นต้น นั้นแหละถ้าเราช่วยกันรับใช้สังคมผ่านบุคคลเหล่านี้ก็เท่ากับกระทำให้พระเจ้าเอง คือทำให้พระเยซูคริสต์เอง คนที่ขาดความยุติธรรมอันนี้แหละแต่เรารักพระเจ้าที่เรารักเพื่อนมนุษย์ ความรักของพระเจ้าผ่านทางเพื่อนมนุษย์

เวลาไปพูดเรื่องความรัก ในที่นี้หมายถึง ความรักแบบไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น รักด้วยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ฉะนั้นศาสนาคริสต์จึงย้ำคำสอนว่า ถ้าเราทำอะไร ให้สิ่งตอบแทน คำณวนบวกลบคูณหาร

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระพิพัฒน์ศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๑} สัมภาษณ์พระมหากฤษฎา กิตติโสภณ, ดร. วัดท่าการ้อง วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๒} พระครูวาปีพิโรธาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, เอกสารประกอบวิชาประวัติศาสตร์และพัฒนการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘, หน้า ๓.

แล้วคุณต้องตอบแทนเราแล้วจะได้อะไรสิ่งนั้นไร้ค่าเลย อย่างเช่น พระเยซูคริสต์ไปเยี่ยมคนเจ็บ คนบาป คนป่วยแล้วไปเยี่ยมคนที่สังคมประณาม พระเยซูมาเพื่อให้คนเขาได้เข้าใจว่าจิตใจของคุณค่าสำคัญกว่าเงินทอง บอกว่าเรารักพระเจ้าแต่ไม่รักเพื่อนมนุษย์ไม่ได้ เมื่อรักพระเจ้าต้องมีกิจการเพื่อเพื่อนมนุษย์ทุกรูปแบบ^{๘๓}

๔.๒.๓.๓ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาอิสลาม

การส่งเสริมพัฒนาด้านจิตใจให้บริสุทธิ์ มีแนวทางปฏิบัติหลายระดับ เช่น การนมาซ การยืนยอมมอกายและหัวใจต่อพระเจ้า เชื่อมันศรัทธาในพระอัลเลาะห์ การแสดงความเคารพต่อพระเจ้าทั้งกาย วาจา ใจ การบริจาคซะกาต การจ่ายทานจากผู้มีทรัพย์สิน คนผู้มีสิทธิรับซะกาต มี คนอนาถา คนขัดสน และผู้เข้ารับอิสลาม การถือศีลอด หมายถึง การละเว้นจากการบริโภคอาหาร น้ำ ละกิเลสต่าง ๆ ทำใจให้สงบ ปฏิบัติตั้งแต่แสงอาทิตย์ขึ้นจนแสงอาทิตย์ลับขอบฟ้า หลังจากนั้นจึงบริโภคได้ปกติตลอดคืน การถือศีลอดโดยทั่วไป เรียกว่า “ถือบวช” การทำพิธีฮัจญ์ คือ การเดินทางไปแสดงบุญที่นครเมกกะฮ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักมุสลิมที่ต้องมีหลักปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น คือ

การปฏิญาณตน หัวใจของการเป็นมุสลิมคือการกล่าวคำปฏิญาณว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลเลาะห์ และมุฮัมมัดคือศาสนทูตแห่งพระองค์”

การละหมาด คือ ๑. ละหมาดซุบฮิ ตั้งแต่แสงอรุณขึ้นจนกระทั่งถึงดวงอาทิตย์ขึ้น ๒. ละหมาดซุฮรี เริ่มเข้าตั้งแต่ดวงอาทิตย์คล้อยผ่านจุดสูงสุด (solar noon) จนกระทั่งเงาของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง(อย่างเช่นไม้ หรืออุปกรณ์อื่นๆ) หอดยาวออกไปเท่าตัว ๓. ละหมาดอัสรี เริ่มเมื่อเงาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งยาวกว่าเท่าตัวของมัน ไปจนเมื่อดวงอาทิตย์ตก ๔. ละหมาดมักริบ เริ่มตั้งแต่ดวงอาทิตย์ตกจนสิ้นแสงตะวันตก ๕. ละหมาดอิชา เริ่มตั้งแต่แสงตะวันตกลับขอบฟ้า จนถึง แสงอรุณเริ่มเปิดฟ้าขึ้นมาใหม่ คือการนมัสการพระเจ้า

การแสดงความเคารพต่อพระเจ้า เป็นการปฏิบัติเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้า การสำรวมจิตระลึกถึงพระเจ้า การละหมาดเป็นการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างพลังให้เข้มแข็ง จะกระทำละหมาดวันละ ๕ เวลาคือเวลาย่ำรุ่ง เวลากลางวัน เวลาเย็น เวลาพลบค่ำ เวลากลางคืน เมื่อได้เวลาทำละหมาด มุสลิมจะละหมาดที่ใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นสุเหร่าหรือมัสยิด แต่ต้องเป็นที่สะอาด^{๘๔}

การถือศีลอด หมายถึงการละเว้นจากการกิน การดื่ม และเพศสัมพันธ์ ตลอดถึงการรักษาอวัยวะทุกส่วนให้พ้นจากการทำความชั่ว ทั้งด้านกาย วาจา และใจตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนพระอาทิตย์ตกในเดือนรอมฎอน เป็นเวลา ๑ เดือน ทุกคนต้องถือศีลอด ยกเว้นสำหรับบุคคลบางประเภทต่อไปนี้คือ ๑) คนชรา ๒) คนป่วยหรือคนสุขภาพไม่ดี ๓) หญิงมีครรภ์ที่เกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่บุตร ๔) บุคคลที่

^{๘๓} สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิชญ์ ธีญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประชาคมชาวมุสลิมแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๔} เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชาสังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ หน้า ๔.

ทำงานหนัก เช่น กรรมกรแบกหาม ๕) บุคคลที่อยู่ระหว่างการเดินทาง และ ๖) หญิงขณะมีรอบเดือนและหลังคลอด

การประกอบพิธีฮัจญ์ คือ การเดินทางไปประกอบศาสนกิจ ณ เมืองเมกกะประเทศซาอุดีอาระเบีย พิธีจะทำในเดือนซุล(เดือนที่ ๑๒ ของฮิจเราะห์ศักราช) โดยใช้เวลาประมาณ ๑ สัปดาห์^{๘๕}

สรุบนัยดังกล่าว คือ การพัฒนาจิตใจของศาสนาอิสลามในวิถีดังกล่าว คือ การทำดีอันเป็นการปฏิบัติที่อยู่ในขอบเขตหรือวิสัยที่มนุษย์สามารถปฏิบัติได้ แต่ต้องมีเจตนา คือ มีความตั้งใจในการกระทำสิ่งนั้นโดยเสรี ไม่โอ้อวด ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่หวังผลตอบแทน มีจิตที่มุ่งต่ออัลเลาะห์โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนจากผู้ใดทั้งสิ้น ทั้งนี้จะช่วยให้เกิดการเข้าถึงเป้าหมายของศาสนาอิสลาม ๒ ระดับ ระดับที่ ๑ เป้าหมายในโลกนี้ เป็นเป้าหมายเพื่อให้ตนเองมีความสุขทั้งกายและใจ หมดความทุกข์ความหวาดกลัวและเพื่อให้สังคมมีความเป็นอยู่ที่สงบสุข และระดับที่ ๒ เป้าหมายในโลกหน้า คือการพ้นจากการถูกลงโทษและได้เข้าสวรรค์มีความสุขตลอดไป อันถือเป็นเป้าหมายสูงสุด

ในศาสนาอิสลามพูดถึง วัชชะฎียะฮฺ แปลว่า ทางสายกลางคือความยุติธรรมหรือดุลยภาพในความเชื่อ ดุลยภาพอุดมการณ์ ดุลยภาพในจริยธรรม ดุลยภาพในการประกอบศาสนกิจ ดุลยภาพในการปฏิสัมพันธ์ ได้มีการสอนเรื่องดุลยภาพไว้อย่างมาก ดุลยภาพในที่นี้อธิบายง่าย ๆ คือ ไม่สุดโต่งและไม่หย่อนยานสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกมุสลิมในขณะปัจจุบันนี้เป็นที่หน้าเสียดายที่ออกมาเป็นเรื่องราวไม่ดี จึงทำให้เกิดยึดและกลัวอิสลามเกิดขึ้น จะเกิดขึ้นได้อย่างไรในเมื่อนั้นโดยชื่อและสัญลักษณ์มันก็บอกอยู่แล้วว่าสันติ ศาสนาสอนให้เวลาเจอกันต้องให้สลาม แปลว่าขอความสันติ ขอความปรานีจากพระผู้เป็นเจ้า โดยชื่อของศาสนาแปลว่าสันติ มาจาก สลาม อิสลามแปลว่า ทำให้เกิดสันติ ทำให้เกิดสันติภาพ^{๘๖}

หลักการอิสลาม เมื่อสงครามเกิด ห้ามทำร้ายเด็ก สตรี ผู้ที่ไม่มีทางต่อสู้ ผู้ที่ยอมจำนน ถ้าเขายกมือแบบนี้อิสลามห้ามทำร้ายเด็ดขาด ห้ามเผาสถานที่ใดสถานที่หนึ่งในสถานที่วัด โบสถ์ อิสลามห้ามทำลาย นี่คือหลักการของอิสลาม ห้ามทำลายสถานที่ ห้ามทำลายต้นไม้ ห้ามทำลายสิ่งเพาะปลูก

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากที่เราดูข่าวสาร มันเกิดจากความเครียดแค้นชิงชังโดยไม่ได้ยึดหลักการของศาสนา แต่จากสื่อทั้งหมด ทำให้ผู้คนในโลกนี้ต่อต้านอิสลาม อยากจะขอเรียนฝากทุกท่านว่าเราเป็นมนุษย์เหมือนกัน มีความรัก มีความกลัว มีโลก โกรธ หลง แต่สิ่งต่างๆที่เราจะดำเนินอยู่นี้ มีศาสนาเท่านั้นที่จะทำให้เรารอดพ้น อิสลามนั้น ปฏิบัติไปตามหลักการของอิสลาม เกรงกลัวแต่พระผู้เป็นเจ้า เราจึงปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด^{๘๗}

^{๘๕} เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชาสังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิตลวิทยานุสรณ์ หน้า ๖.

^{๘๖} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อับดุลเลาะ หนู่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๗} สัมภาษณ์ ฮัจยีอิดริส มหาเรือนลาก โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙.

๔.๒.๓.๔ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาฮินดู

วันสำคัญทางศาสนาของฮินดูมีอิทธิพลต่อจิตใจของผู้คนเป็นอย่างดี กล่าวคือ วันพระพุทธรูปหรือพระอุมาชยาของพระศิวะ เป็นวันบูชาพระอุมาชยาของพระศิวะเป็นเวลา ๙ คืน วันรักษาศีลวัน เป็นพิธีสาว นื่องสาวและพี่ชาย นื่องชาย จะใช้ด้ายที่ตกแต่งอย่างงดงามผูกแขนให้พี่ชายหรือนื่องชายเป็นสัญลักษณ์ว่าพี่ชายหรือนื่องชายนั้นจะต้องปกป้องคุ้มครองพี่สาวและนื่องสาวตลอดไป วันศรีภฤชณชัน มาษฐมี เป็นวันประสูติของพระภฤชณะอวตารปางที่ ๘ จะอดอาหารตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงคืนเพื่อเป็นการบูชาพระภฤชณะ วันนวราตรี วันบูชาพระพุทธรูป ๙ วันรอบที่ ๒ วันที่ปาวลี (ทิวแถวของประทีป) เป็นวันที่พระรามเสด็จกลับเมืองอโยธยาหลังที่ได้สังหารราวันะหรือทศกัณฐ์แล้วในวันนี้ประชาชนจะจุดประทีปสว่างไสวทั้งบ้านทั้งเมือง ตอนเย็นจะมีการบูชาเทพ ๕ องค์คือพระลักษมี (เทพแห่งโชคลาภ) เป็นต้น พระลักษมีซึ่งเป็นเทพผู้ประทานโชคลาภและความร่ำรวยประชาชนจะตามประทีปทั้งคืนเพื่อต้อนรับพระองค์ วันศิวราตรี กลางคืนแห่งพระศิวะเป็นวันที่พระศิวะอภิเษกสมรสกับนางปารวตีธิดาของหิมวัต วันโหลหรือโหล เป็นเทศกาลที่เฉลิมฉลองกันอย่างสนุกสนานทั่วอินเดียคล้ายกับเทศกาลสงกรานต์ในประเทศไทย นิยมใช้สีฝุ่นหรือสีผสมน้ำสาดเข้าใส่กัน^{๔๔}

ศาสนาฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์^{๔๕} และศาสนาฮินดูมีหลักธรรมที่สำคัญ เรียกว่า ฮินดูธรรม โดยรวมมีดังต่อไปนี้ ธฤติ ได้แก่ ความมั่นคง ความกล้าหาญ คือ เพียรพยายามจนสำเร็จ ประโยชน์ตามที่ประสงค์ กษมา ได้แก่ ความอดทนหรืออดกลั้น คือ มีความพากเพียรพยายาม ทมะ ได้แก่ การระงับใจ การข่มจิตใจ คือไม่ปล่อยใจให้หวนไหว อัสเตยะ ได้แก่ การไม่ลักขโมย ไม่ทำโจรกรรม เสาจะ ได้แก่ ความบริสุทธิ์ การทำตนให้บริสุทธิ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อินทริยนิครหะ ได้แก่ การระงับอินทริย์ ๑๐ ประการ คือ หมั่นสำรวจตรวจสอบตนเองอยู่เสมอว่า อินทริย์ทั้ง ๑๐ ถูกนำไปปฏิบัติเพื่อจุดประสงค์ที่ไม่ต้องการให้มนุษย์ ปล่อยอินทริย์มัวเมาหลุ่มหลง

สัตยาเคราะห์สำหรับมหาตมะ คานธีเป็นกฎแห่งความรักที่มีความเป็นสากล กล่าวคือ เป็นหลักสากลที่นำมาใช้กับสถานการณ์ทั่วไป เป็นวิธีการที่ยึดถือหลักจริยศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นพลังทางจิตหรือพลังแห่งสัจจะและพลังของสัจจะจะแสดงผ่านอหิงสา ซึ่งการเข้าใจว่าสัตยาเคราะห์เป็นเพียงแค่วิธีการอาจจะไม่มีความหมาย เพราะสัตยาเคราะห์ในเชิงปฏิบัติเป็นเรื่องของระบบคุณค่า อันเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งคือสัจจะหรือพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้น สัตยาเคราะห์จึงจำเป็นต้องมีพื้นฐานของความรัก แม้แต่ความรักต่อฝ่ายตรงข้าม ความเกลียดชังเป็นสิ่งที่ขัดขวางความสำเร็จของ สัตยาเคราะห์ ฝ่ายผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์ต้องมีความไว้วางใจในความดีของฝ่ายตรงข้าม และความรักที่มีต่อฝ่ายตรงข้าม จะทำให้เขาตระหนักถึงการเป็นพวกเดียวกัน เราจึงต้องมีความเคารพต่อฝ่าย

^{๔๔}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๗-๑๓๖.

^{๔๕}[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

ตรงข้าม สัตยาเคราะห์ต้องการชักชวนให้ผู้กระทำผิดหยุดการกระทำนั้น เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติ สัตยาเคราะห์จึงต้องมีความอดทน อดกลั้นเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้กระทำผิด ไม่สามารถมองเห็น ความผิดของตัวเองได้ทันที แต่เขาอาจต้องใช้เวลาในการเอาชนะความโกรธ ความเกลียดของเขา ผู้ปฏิบัติ สัตยาเคราะห์จะต้องรอสอดทน เพื่อให้ผู้กระทำผิดสำนึกได้ มหาตมะคานธี ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า สัตยาเคราะห์ คือ พลังที่ต่อต้านความรุนแรง และความอยุติธรรม ความรุนแรงและความอยุติธรรม เป็น ความชั่วร้ายซึ่งเกิดจากการไม่ใส่ “ความจริง” แนวความคิดหรือปรัชญาทั้งหมดของมหาตมะ คานธีขึ้นอยู่กับ ศาสนาหรือศีลธรรม

ในทัศนะของมหาตมะ คานธี ศีลธรรม จริยธรรม และศาสนาเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ ศาสนาตาม ความคิดของท่านเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับทุกอย่างที่เป็นลักษณะของสัจธรรมและอหิงสธรรมสำหรับมหาตมะ คานธี สัจธรรมหรือสัจจะเป็นพระนามที่ ๒ ของพระผู้เป็นเจ้า เป็นอุดมคติที่ตัวท่านเองพยายามที่จะบรรลุ สัจจะ หรือ สัตย์ เป็นการแสดงออกถึงความรักในสรรพสิ่งและพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีสัตย์ก็มีพระผู้เป็นเจ้า เมื่อใดที่เราเข้าถึงสัตย์เราก็จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า เพราะสัตย์ก็คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดที่ มนุษย์จะไปถึงได้ เพื่อเข้าสู่ความหลุดพ้นคือ โมกษะและวิถีทางที่จะนำไปสู่การบรรลุสัจจะหรือสัตย์ได้ต้อง อาศัยหลักการของอหิงสา ซึ่งอหิงสาเป็นสิ่งที่ครอบคลุมถึงศีลธรรม และเน้นในเรื่องความรัก เมตตา การ ให้อภัย ไม่เห็นแก่ตัว รวมถึงการละเว้นจากการฆ่า การไม่ทำร้ายทั้งกาย วาจา และศาสนาเป็นการค้นหา ความจริงอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นพลังรวมคนเข้าด้วยกันส่งเสริมความร่วมมือและขจัดความแตกแยก กล่าวคือถือว่าคนเป็นพี่น้องกัน และพระผู้เป็นเจ้าเป็นบิดา ศาสนาทุกศาสนาค้นพบความจริงอันเดียวกัน เป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าประทานมา และเป็นสิ่งจำเป็นแก่หมู่คนที่นับถือศาสนานั้น การแสวงหาพระผู้เป็น เจ้าไม่ได้อยู่ที่การจาริกแสวงบุญ จูตรูปเทียนหรือเซ่นสังเวย แต่อยู่ที่การต่อสู้กับความชั่วและรับใช้เพื่อน มนุษย์ เพราะพระเจ้ามีได้อยู่บนสวรรค์แต่อยู่ในมนุษย์ทุกคน

การมีศรัทธาในพระเจ้าอย่างแท้จริงนั้นเป็นสิ่งพูดง่ายแต่ทำได้ยาก คนที่พบความจริงจะต้อง สามารถรักสิ่งที่เลวทรามที่สุดได้เท่ากับรักตัวเองและจะไม่หนีไปจากชีวิตไม่ว่าเรื่องใดที่ชนะเกี่ยวกับ ศาสนาอีกประการของมหาตมะ คานธี คือ สิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ศาสนาเป็นสิ่งที่กำหนดการกระทำ การดำเนินชีวิต มนุษย์ต้องรู้จักห้ามใจตัวเองภายใต้แนวทางของพระผู้เป็นเจ้า

มหาตมะ คานธี มีความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า ความเชื่อเหล่านี้ส่งผลให้ ท่านไม่บริโภคนเนื้อสัตว์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การกระทำเหล่านี้ก็เพื่อที่จะได้เข้าถึงพระ ผู้เป็นเจ้าลักษณะเด่นในความคิดทางด้านปรัชญาศาสนาของมหาตมะ คานธีอยู่ที่ว่า ท่านเป็นผู้ที่นับถือ เหตุผล ท่านเชื่อว่าทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกัน ศาสนาทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี แต่อาจมี วิถีทางที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน และแม้ว่าท่านเองจะนับถือศาสนาฮินดู ท่านก็มีความเคารพต่อ ทุกศาสนาและยังศึกษาศาสนาอื่นๆ โดยที่ท่านเชื่อในหลักปรัชญาฮินดูที่สอนว่า “ศาสนาทุกศาสนามีธาตุ มูลแห่งสัจธรรมด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเราจึงควรให้ความเคารพแก่ทุกศาสนา ทั้งนี้หมายความว่าเรา ให้ความเคารพแก่ศาสนาของเราเป็นปฐมบทอยู่แล้ว การศึกษาและเข้าใจถึงหลักคำสอนของศาสนาอื่นไม่

ควรจะทำให้เราเคารพศาสนาของเราเองน้อยลง ตรงกันข้ามการกระทำเช่นนี้ควรจะมีส่วนช่วยให้เราขยายความเคารพของเราให้กว้างไกลออกไปถึงศาสนาอื่นอีกด้วย^{๙๐}

สถิตย์ กุมาร ปาวา กล่าวว่า ศาสนาฮินดูให้อิสระความคิดแก่บุคคล สามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ บุคคลที่ไม่มีความรู้ เขียนไม่ได้ เขาก็จะมีวิถีทาง นักปรัชญา นักปราชญ์ ก็มีวิถีทางไปหาพระเจ้า เป็นเจ้า มีความไม่เทียบเท่ากันอยู่แล้ว ตามหลักของคัมภีร์ สภาวะจิตใจของแต่ละบุคคล เพราะว่า ศาสนาฮินดูไม่เชื่อเผด็จการ ให้ความอิสระ เราสามารถถามได้โต้แย้งได้ จนตนพอใจ ไม่มีใครสอนกันได้ เรารู้ด้วยตนเอง การสวดมนต์ไปโดยไม่รู้ไม่ได้ประโยชน์อะไร ได้รู้ เข้าใจ นำไปปฏิบัติ^{๙๑}

๔.๒.๓.๕ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาซิกข์

ความเข้าใจโลกและมนุษย์ ลักษณะที่แท้จริงแล้วโลกและมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่ตรงกันข้ามจากพระเจ้า พระเจ้าสิงสถิตอยู่ทุกหนแห่งในโลก แต่ก็อยู่เหนือโลกแม้พระเจ้าจะอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์แต่ก็อยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์ โลกคือสถานที่ที่สวยามเป็นพยานที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า ในขณะที่บุคคลผู้รักแต่ตนเองก็จะพบว่าโลกคือศัตรูจิตวิญญาณของมนุษย์มีศักยภาพพอที่มีความสงบเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า

ความหลุดพ้นของมนุษย์ พระเจ้าสามารถให้อภัยแก่บุคคลผู้มีบาปหนาได้เมื่อบุคคลหันหน้าเข้ามาหาพระเจ้าพระองค์ก็จะให้อภัยให้แก่บุคคลนั้น บุคคลที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจะไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ การเห็นและการฟังครูสอนก็ยังไม่เพียงพอ บุคคลจะต้องพยายามเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าภายในจิตใจของเขาเอง การหลุดพ้นจึงจะเป็นไปได้โดยการล้างบาปคือการนับถือศาสนาซิกข์นั่นเอง เป้าหมายสูงสุดของศาสนาซิกข์ก็คือการเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าซึ่งจะทำให้มนุษย์พบสันติภาพและความสุขที่เป็นนิรันดร์^{๙๒}

การปฏิบัติธรรมของศาสนา ชาวซิกข์จะปฏิบัติตามสัจธรรม เพื่อเอาชนะมารร้าย ๕ ประการ ซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทั้งปวง คือ

ตัณหา : คือ ความอยากอันเป็นกิเลสเนื่องในสันดานของมนุษย์ การดำรงชีวิต ห้ามประพฤติดนินทา ไม่ล่วงชายหรือหญิงที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาตน ยกย่องให้เกียรติสตรีอื่นดุมารดาพี่สาวน้องสาวและบุตร

ความโกรธ : สาเหตุพื้นฐานแห่งการทะเลาะวิวาท ทุกคนจะต้องมีขันติมาควบคุม และรู้จักการให้อภัยไม่จองเวรหรืออาฆาตผู้ใด

ความโลภ : คือ ความอยากได้เงินทองทรัพย์สินสมบัติผลกำไรที่เกินขอบเขต ให้ออกใจในทรัพย์สินที่หามาได้ และมีความสันโดษจึงจะสามารถควบคุมกิเลสได้

^{๙๐} นางสาววังกาญจน์ ประเสริฐลาภ, แนวความคิดเรื่องสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้านสันติวิธี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๙๑} สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาซ วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๙๒} Warren Matthews, *World Religions*, p. 163.

ความหลง : คือ ความไม่รู้จริงและเชื่อในสิ่งที่ผิดยึดมั่นถือมั่น เพราะไม่มีปัญญา ใคร่ครวญ ต้องเข้าใจในสังขารม ให้ยกเลิกการยึดถือความเป็นของกูตัวกู

อหังการ : ความอิจฉาริชา จองหองอวดดี ยกตนข่มท่าน ซึ่งจะทำลายความดีที่เราสะสมมา จนหมดสิ้น ชาวสิกข์จะต้องอ่อนน้อมถ่อมตนให้อภัยและมีความเมตตากรุณารำลึกถึงคุณพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงประทานทุกสรรพสิ่งให้เรา

หลักในการปฏิบัติสังขารมเพื่อกำจัดมารทั้งห้า ได้แก่ ๑. สวดภาวนา “นาม-วาเฮ่คุรุ” ทุกขณะจิต ๒. ผูกอบรมจิตใจ ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมในคัมภีร์ศรีคุรุครันถ์ซาฮิบ และศาสนวินัย ๓. ประกอบสมาธิอาศัยโดยสุจริตธรรมในรูปของฆราวาส ๔. รับประทานสังคัมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกาย วาจาใจและทรัพย์ ๕. ดำรงชีวิตในรูปของฆราวาสไม่ล่วงเกินสามีภรรยาหรือหญิงผู้อื่น ๖. นับถือและเคารพสตรี เสมือนมารดาพี่สาว น้องสาวบุตรของตน^{๙๓}

๔.๒.๔ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านปัญญาของแต่ละศาสนา

๔.๒.๔.๑ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านปัญญาของพระพุทธศาสนา

แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านปัญญาตามหลักอริยมรรคคือ การอาศัยความรู้ ความเข้าใจ ความเห็นที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฐิ การฝึกฝนพัฒนาความรู้จักคิดหรือคิดเป็น ก็คือ การฝึกฝนพัฒนาตน รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ รู้คุณบิดามารดา รู้จักกตัญญูเกื้อกูลต่อเพื่อนร่วมสังคม โดยรวมต้องอาศัยแนวทาง ๒ ประการ คือ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ มีรายละเอียดดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นถูกต้อง^{๙๔} มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ^{๙๕} ได้แก่ (๑) ความรู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค^{๙๖} (๒) รู้กุศลและอกุศลมูล กับ กุศลและอกุศลมูล^{๙๗} (๓) เห็นไตรลักษณ์^{๙๘} (๔) เห็นปฏิจจสมุพบาท^{๙๙} องค์ประกอบที่ทำให้ปัญญา ๕ ประการ ได้แก่ ศีล คือ ความประพฤติดีงาม สุตะ คือ ความรู้จากการสดับ เล่าเรียน เป็นต้น สากัจฉา คือ การสนทนา อภิปราย สอบค้นความรู้ สมถะ คือ อุบายสงบใจ และวิปัสสนา คือ อุบายเรื่องปัญญา^{๑๐๐} ทั้งนี้ ก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่ส่งเสริม ๒ ประการ ได้แก่

๑) ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม^{๑๐๑}

^{๙๓} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thaisikh.org [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๙๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๙-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๙๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

^{๙๗} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๑/๘๕.

^{๙๘} ส.บ. (ไทย) ๑๗/๑๐๓/๖๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๕/๑๗๙.

^{๙๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๒/๒๐.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๘.

^{๑๐๑} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๙/๕๓๙.

๒) ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิด ภูมิวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็นใคร่ครวญ

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริถูกต้อง หมายถึง ความดำริชอบ ความคิด ความดำริไตร่ตรอง หรือ คิดการต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เนกขัมมสังกัปปะ ความดำริที่ปลอดจากโลภะ จากกาม จากความเห็นแก่ตัว ๒) อพยยาบาทสังกัปปะ ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง หรือ เพ่งมองในแง่ร้าย มีเมตตา ๓) อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน โดยมุ่งเอากรุณาเป็นแนวปฏิบัติ^{๑๐๒}

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านปัญญาในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความรู้ เข้าใจชัดเจน แยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๑๐๓} ความรู้ที่ได้มานั้นมีคุณค่าอย่างไร จะเอาไปใช้ อย่างไร คนที่มีปัญญจะสามารถวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นได้ว่า ถ้าเราจะทำอะไรให้สำเร็จสักอย่างหนึ่ง จะต้องเอาความรู้นี้ไปใช้ไปทำอย่างไร ความรู้ที่สามารถสืบสาวเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ ความรู้ที่สามารถ คิด พิจารณาวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นกลั่นกรองได้ เชื่อมโยงประสานได้ สามารถจัดสรร จัดการทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จได้^{๑๐๔} ตลอดถึงการมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา^{๑๐๕}

ปัญญาจึงมีหลายชั้นหลายระดับ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ๑. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียนหรือถ่ายทอดต่อกันมา ๒. จินมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล ด้วยตนเอง^{๑๐๖} แลพ ๓. ภาวนามยปัญญา) คือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม^{๑๐๗}

แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านปัญญา หรือเหตุปัจจัยให้เกิดการพัฒนา ปัญญาทางพระพุทธศาสนา คือ

๑. การอาศัยกัลยาณมิตร หรือ เพื่อนพรหมจรรย์ที่น่าเคารพรัก มีศีล เป็นพหูสูตร ปราศจากความเพียร ไม่พูดเรื่องตริจฉานกถา เห็นความเกิดและความดับแห่งเบญจขันธ์^{๑๐๘}

๒. การอาศัยภาคทฤษฎีและลงมือปฏิบัติตาม คือ การฝึกฝนพัฒนาอบรมตนที่จะต้องอาศัยบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรก่อน ซึ่งมี ๔ ประการ คือ (สัปปุริสสังเสวะ) การคบหาสัตบุรุษ หรือการคบคนดี เสวนาคณดี (ธัมมัสสวนะ) การฟังคำแนะนำสั่งสอนของสัตบุรุษนั้น (โยนิโสมนสิการ) การพิจารณา

^{๑๐๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๒.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๔.

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), ความสุขที่แท้จริง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

^{๑๐๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๒/๓๔-๓๗.

^{๑๐๖} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔.

^{๑๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๓/๒๗๑.

^{๑๐๘} อ.อ.อุทก. (ไทย) ๒๓/๒/๑๙๖-๒๐๐.

ไตร่ตรองโดยแยกคายหรือรู้จักคิดให้ถูกวิธี (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) การนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมาย^{๑๐๙}

๓. อาศัยการสอบถามและการทรงจำ ดังตัวอย่างการเฉลยปัญหาแก่มานพ ที่เกิดจากคำถามที่ว่า “บุคคลในโลกนี้ จะทำอะไร ทำด้วยอุบายอย่างไร ประพฤติอะไร เสพอะไร จึงจะได้ปัญญา ขอท่านจงได้โปรดบอกปฏิบัติแห่งปัญญา บัดนี้ นรชนทำอะไร จึงจะเป็นผู้มีปัญญา” ถัดจากนั้น (สรภังคดาบสนั้น) จึงเฉลยปัญหาว่า “บุคคลในโลกนี้คบหาท่านผู้รู้ทั้งหลาย ละเอียตลออ เป็นพหูสูตร ฟังเป็นนักเรียนและไต่ถาม ฟังตั้งใจฟังคำสุภาสิตโดยเคารพ นรชนทำอย่างนี้ จะเป็นผู้มีปัญญา ผู้มีปัญญาย่อมพิจารณาเห็นกามคุณทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นโรค ผู้เห็นแจ้งอย่างนี้ ย่อมละความพอใจใน กามทั้งหลายอันเป็นทุกข์ มีภัยอันใหญ่หลวงเสียได้ ผู้นั้นปราศจากราคะแล้ว กำจัดโทสะได้ ฟังเจริญเมตตาจิตไม่มีประมาณ งดอาญาในสัตว์ทุกจำพวกแล้ว ไม่ถูกติเตียน ย่อมเข้าถึงแดนแห่งพรหม”^{๑๑๐} และการมีความอดุทธาหะ พร้อมทั้งการทรงจำธรรมไว้มาก ย่อมเป็นคุณธรรมที่มีอุปการะแก่ปัญญาเครื่องพิจารณา เครื่องใคร่ครวญเนื้อความ^{๑๑๑}

พระราชปริยัติกวี ได้กล่าวไว้ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นปาฏิโมกข์เฉพาะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็จะทรงมีโอวาทปาติโมกข์ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ หลักการ ๓ ก็คือการไม่ทำความชั่วทุกอย่างการทำความดีให้สมบูรณ์และทำจิตใจให้ผ่องใส อุดมการณ์ ๔ ก็คือความโดยสรุปมี ๔ ประการก็คือ ๑ ขันติความอดทนความมีใจกว้าง ๒ อวิหิงสา เป็นอุดมการณ์ที่ต้องไปให้ถึง ๓ ก็คือสันติ ๔ ก็คือนิพพานเป็นอุดมการณ์ที่จะต้องไปให้ถึงตั้งเป้าหมายเอาไว้จากหลักการ ๓ นั้นมาสู่อุดมการณ์ ๔ มีวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายเรียกว่า วิธีการ ๖ ไม่ทำร้ายกันทางวาจาไม่ทำร้ายกันทางจิตใจ เคารพยึดมั่นปฏิบัติตามกฎระเบียบและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามรู้จักประมาณในการใช้จ่ายใช้สอยซึ่งเป็นต้นเหตุทำให้ชีวิตไม่จะเสือกกระสนไม่ดิ้นรนไม่ต่อสู้มากเกินไป รู้จักปลีกวิเวกหาความสุขสงบในขณะเดียวกันก็สร้างมมสงบให้กับตนเองและสังคม และท้ายที่สุดฝึกหัดกล่อมเกลাজิตใจตนเองให้กิเลสเบาบางอยู่ตลอดเวลา^{๑๑๒}

พระมหาภูติชัย วชิรเมธี ได้กล่าวไว้ว่า เราเองต้องลงไปสังเกตการณ์ มองปัญหาต่างๆ อย่างใกล้ชิด ไม่ใช่ในฐานะอยู่ข้างใดข้างหนึ่ง แต่ในฐานะของคนที่ต้องการจะศึกษา และนำเอาประสบการณ์ทั้งหมดนั้น มากลั่นมารอง เป็นสติปัญญา ให้กับตัวเองและให้กับสังคม...ธรรมชาติของมนุษย์ก็เหมือนบัวสีเหล่า เราต้องเลือกศาสนาที่เหมาะสมกับระดับสติปัญญาของเรา ใน“อลคัณฑุปมสูตร”พระสูตรได้ว่าการจับงูผิด ท่านบอกว่าการทำเป็นประหนึ่งแพ เมื่อเราเดินทางธรรมเดินไปอาศัยแพเดินไปถึงฝั่งเสร็จแล้วเดินไปวางแพลงตรงริมฝั่งแล้วเดินขึ้นฝั่งไปอย่าไปแบกแพตามขึ้นไปบนบ่อหรืออย่าถอดองค์ประกอบของแพนั้น

^{๑๐๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๗-๓๖๘.

^{๑๑๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๒-๘๕/๖๐๘-๖๐๙.

^{๑๑๑} ม.ม. (ไทย) ๔๓๔/๕๔๓-๕๔๖.

^{๑๑๒} สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ลมหายใจแห่งสันติภาพ วันสันติภาพสากล วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มาผาดหัวกัน เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งมาก สมัยเป็นเณรก็ไม่ได้แปลไม่รู้เรื่องอะไรหรอก จนได้มาศึกษาเรื่องสันติภาพจึงรู้ว่าเรื่องพระสูตรนี้สำคัญที่สุด สำหรับคนทำงานสันติภาพเพราะเมื่อพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าสอนให้เรา เข้าไปสู่ลัทธิสุดโต่ง

พระองค์ทรงสอนทางสายกลาง ทางความคิด จำไว้อย่างหนึ่งว่าทางสายกลางมีสองความหมาย หนึ่งทางสายกลางทางทฤษฎี คือ การไม่เข้าไปสู่ลัทธิสุดโต่ง สองคือทางสายกลางทางปฏิบัติ คือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมรรคแปด ฉะนั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าใครก็ตามหลุดเข้าไปอยู่ในลัทธิสุดโต่ง เราผูกขาดสัจจะธรรม และเรายอมรับคนที่เห็นต่างเชื่อต่างไม่ได้ และตรงนั้นจะทำให้เราลดทอนศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์ของคนที่อยู่ตรงหน้า^{๑๑๓}

พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน ได้กล่าวไว้ว่า เราใช้หลักของพระพุทธเจ้าคือหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือการเดินทางสายกลาง ทางสายกลางก็หมายถึง การให้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การช่วยเหลืออื่นแหละ มันทำให้อ่อนเบา มีอรรณผลลง แต่ถ้าเราอคติเหมือนหันหลังให้กันมันก็ไม่จบ^{๑๑๔}

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ดร. ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ที่ตึงระหว่างพี่น้องพุทธและมุสลิมทุกวันนี้ เกิดจากการมีผู้นำที่ดี คือ ท่านเจ้าอาวาสวัดท่าการ้องและท่านโต๊ะอิหม่าม จึงเกิดการพูดคุยในการป้องกันปัญหา การเสริมสร้างความเข้าใจ มากกว่าที่จะปล่อยให้เกิดปัญหาแล้วตามแก้ทีหลัง ซึ่งเป็นเรื่องยาก อย่างไรก็ตาม หาก ถ้าคนในทุกชุมชน ในสังคมได้เปิดใจ เปิดพื้นที่ให้เราได้พูดคุยกันมากขึ้นระหว่างชาวพุทธกับพี่น้องมุสลิม จะเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เข้าถึงหัวใจของแต่ละฝ่าย อันจะเป็นพื้นฐานในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นได้ในทุกสังคม^{๑๑๕}

๔.๒.๔.๒ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่เกิดจากพระเยซู ทรงเผยแผ่ศาสนาอยู่ ๓ ปี คำสอนของพระเยซู นั้นปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ศาสนาคริสต์เรียกว่า "ไบเบิล" แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ คัมภีร์เก่า (Old Testament) และคัมภีร์ใหม่ (New Testament) ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์คือสอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักตนเอง เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love)^{๑๑๖} พระคริสต์ธรรมทั้งหมดยกเว้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรัก

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาภูติชัย วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ดร. วัดท่าการ้อง วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๖} พระครูวาปีวชิโรภาส, **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**, (เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติและพัฒนการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘), หน้า ๓.

ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ ให้รักแม้กระทั่งศัตรู ในพระคัมภีร์ ระบุไว้ว่า พระเยซูทรงทรงนั่งเริ่มเทศน์สอน ขณะนั้นเหล่าอาลักษณ์ และพวกฟาริสีได้นำหญิงนางหนึ่งซึ่งทำผิดประเวณีมายืนตรงกลางฝูงชน เขากล่าวกับพระเยซูว่า "ท่านอาจารย์หญิงคนนี้ถูกจับมา ขณะทำผิดประเวณี ตามกฎของโมเสสสั่งว่าให้ลงโทษโดยการถูกห่มด้วยหิน ท่านมีอะไรจะพูดหรือไม่" พระองค์ทรงยืนขึ้นแล้วกล่าวว่า "ผู้ใดในพวกท่านที่ไม่มีผิด ให้ผู้นั้นเอาหินขว้างเขาก่อน" แล้วพระองค์ทรงก้มลง และเขียนบนพื้นดินต่อไป เมื่อฝูงชนได้ยืนดังนั้น ก็หนีหายไปทีละคนสองคน โดยเริ่มจากคนที่แก่ที่สุดก่อนจนกระทั่งคนสุดท้ายจากไป จนเหลือพระเยซูกับหญิงคนนั้นสองคน อยู่ตรงกลาง พระเยซูทรงยึดพระองค์ขึ้นอีกครั้ง และกล่าวว่า "หญิงเอ๋ย พวกเขาย้ายไปไหนกันหมด ไม่มีใครทำโทษเจ้าหรือ?" นางตอบว่า "ไม่มีผู้ใดเจ้าคะ" พระเยซูทรงตอบว่า "ถ้าเช่นนั้นเราก็นำโทษเจ้า จงไปเสียแล้วอย่าทำบาปอีกเลย"

พระเยซูทรงแตกต่างตรงที่พระองค์ชักชวนให้ฝูงชนเหล่านั้นมองลึกเข้าไปในตัวตนเอง หรือสำรวจตัวเอง แทนที่จะให้ฝูงชนพิจารณาผลของการกระทำรุนแรงต่อผู้อื่น พระเยซูไม่ได้ละเมิดกฎของโมเสส แต่พระองค์ทรงตรัสถามฝูงชนที่กำลังจะทำการตัดสินสตรีคนนั้น ให้แน่ใจว่าตนเองสมควรที่จะตัดสินลงโทษนางหรือไม่ ในกระบวนการตรวจสอบตัวตนนั้นเอง ที่ฝูงชนตระหนักว่าแต่ละคนล้วนมีข้อบกพร่อง เป็นคนบาป และดังนั้นไม่กล้าที่จะขว้างหินใส่สตรีนั้นเป็นคนแรก^{๑๒๗}

มงชินญอร์ ดร.วิชญ์ ธัญญอนันต์ กล่าวว่า เราอย่าไปคิดว่าเรารู้หมดทุกเรื่อง เพราะอะไร ปรีชาญาณ (wisdom) มาจากเบื้องบน การได้มาซึ่งปรีชาญาณ (wisdom) ทางคริสต์เชื่อว่าเป็นการไขแสงจากพระเจ้า องค์ความสว่าง บางคนไม่ใฝ่รู้ด้วยตนเองมันไม่ได้เพราะว่าอะไร เช่น พระอาจารย์เซ็น (Zen) วันหนึ่งมีฝรั่งมาฉันอยากจะรู้ให้หมดเลยอยากจะได้ wisdom อยากจะได้ปัญญา ทำอย่างไรดี อยากจะรู้ พระอาจารย์ท่านก็เลี้ยงน้ำชา แล้วเทน้ำชาเรื่อยๆ จนน้ำชาล้น พอล้นแก้วเสร็จก็ปล่อยให้ล้นเสีย คนที่มาศึกษาก็คิดว่าฉันไม่เอาแล้วเพราะบ้าไปแล้ว พระท่านอธิบายอย่างนี้นะสติปัญญามนุษย์เนี่ยมีขอบเขตจำกัด แบบถ้วยชาเล็ก ๆ แต่เราจะไปรู้สรรพสิ่งบนโลก ทุกสิ่งทุกอย่าง คือใช้คำว่าถ้า wisdom เป็นมหาสมุทร สติปัญญาในมนุษย์มีขีดจำกัด ยิ่งทำให้ใจเราบริสุทธิ์ ยิ่งเรียนรู้ ยิ่งเปิดใจ อย่างนั้นทำให้เกิดปัญญา

ศาสนาคริสต์เวลาเราเข้าโบสถ์ เราต้องสำนึกก่อนว่าเราเป็นคนต่ำต้อย คนบาป มีความจำกัด ไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่อะไรเป็นคนธรรมดา ต้องถ่อมตน ต้องยอมรับว่าเราเป็นเพียงมนุษย์เป็นคนบาป ศาสนาคริสต์ ถ่อมตน คุณศาสนาอื่นเวลาเข้าวัดมีประตูโทริคือเสาใหญ่ ๆ เพื่อเตือนใจว่า กำจัดสิ่งชั่วออกไปจากตัวก่อนจะได้ปัญญา ฉะนั้น เช่น มุสลิม จะไปละหมาดไปสวดต้องล้างมือ ล้างเท้า ล้างใจ เราต้องยอมรับเราต่ำต้อยมาก เราเป็นคนบาป ไม่มีอะไรสมบูรณ์แบบในโลกนี้อันนี้แหละปัญญาเกิดแล้ว อันนี้การได้มาซึ่ง

^{๑๒๗} ปฏิบัติการสันติวิธีของ ๓ ศึกษาจากชีวิตของศาสนา ๓ ศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลามโดย รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ <http://www.catholic.or.th/document/apostolic/santi๑/>

ปัญญาก็คือ การจะต้องชำระตนเอง สำนึกตนเองถ้าเราไปโอ้อวดว่าตนเองรู้หมดเลยไม่ได้เรื่องแล้ว แสดงว่าคุณไม่มีอะไรเลย ปล่อยให้พระเจ้าปล่อยแสงสว่างนำทางเรา^{๑๑๘}

๔.๒.๔.๓ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาอิสลาม

ชาวมุสลิมนี้มีศรัทธายึดมั่นอยู่ในหลักคำสอนตามคัมภีร์อัลกุรอานเป็นอย่างมาก คัมภีร์กุรอานมีความยาวประมาณ ๘๐,๐๐๐ คำ ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นคำสั่งของ พระอัลเลาะห์ เทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวทรงมีเทวโองการโดยทรงกระซิบสั่งให้นบีมะหะหมัด ตลอดเวลาที่พระองค์ประกาศศาสนาของพระเจ้าเป็นเวลา ๒๓ ปี ด้วยเหตุนี้ชาวมุสลิมทั่วโลกจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าที่พระมะหะหมัดรักษาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน หลักคำสอนที่ส่งเสริมการสร้างสันติภาพในศาสนาอิสลามนั้น มีคำสอนที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักศรัทธา ๖ และ หลักปฏิบัติ ๕^{๑๑๙} สันติภาพที่แท้จริงในทัศนะอิสลามคือ สภาวะที่กลมกลืนกันทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจและจิตวิญญาณ เป็นการดำรงอยู่อย่างสันติโดยยอมจำนนต่อผู้เป็นเจ้า ตลอดจนอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติและด้วยความยุติธรรมอันเป็นเป้าหมาย เช่น “เจ้าจงปราบความชั่ว ด้วยสิ่งที่ดียิ่ง (คือ ด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมารยาทดี เพื่อดึงดูดจิตใจ ทำให้การเป็นศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความรักใคร่)” อัล-กุรอาน (๒๓: ๙๖) “และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้นด้วย และจงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงนั้นพระองค์คือผู้ทรงไต่天秤ทรงรอบรู้” อัล-กุรอาน (๘: ๖๑) “และความดีและความชั่วนั้นหาเท่าเทียมกันไม่ เจ้าจงขับไล่ (ความชั่ว) ด้วยสิ่งที่มันดีกว่าแล้วเมื่อนั้นผู้ที่ระหว่างเจ้ากับระหว่างเขาเคยเป็นอริกันก็จะกลับกลายเป็นเยี่ยงมิตรที่สนิทกัน” อัล-กุรอาน (๔๑: ๓๔) “ทุกครั้งที่พวกเขาจุดไฟขึ้นเพื่อทำสงคราม อัลลอฮ์ก็ทรงดับไฟนั้นเสีย และพวกเขาเพียรพยายามบ่อนทำลายในผืนแผ่นดิน และอัลลอฮ์นั้นไม่ทรงชอบผู้บ่อนทำลายทั้งหลาย” อัล-กุรอาน (๕: ๖๔) และ “พวกเจ้าจงเข้าไปในนั้นด้วยความสันติปลอดภัยและเราได้จัดความชุ่มชื้นที่มีอยู่ในหัวอกของพวกเขา (ความชุ่มชื้นความโกรธความเกลียดชังที่มีอยู่ในโลกดุนยา) ให้กลายเป็นพิน้องกันโดยพำนักรอยู่บนเตียงหันหน้าเข้าหากัน” ^{๑๒๐}

อัยยิดริส มหาเรื่อนลาม โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง ได้กล่าวว่า อิสลามนั้นปฏิบัติไปตามหลักการของอิสลาม เกรงกลัวแต่พระผู้เป็นเจ้า เราจึงปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด สำหรับอิสลามผู้ปฏิบัติที่มีศรัทธาจริงๆ แต่สิ่งที่นอกเหนือจากนั้นที่มีวาทกรรมว่า อิสลามนั้นคือผู้ก่อการร้าย

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิชญ์ ฉัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๙} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthai.com/main/index.php?Page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

^{๑๒๐} อัลอิชร ๑๕ : ๔๖-๔๗, หน้า ๖๑๙.

ผมอยากให้เรานั้นมาพิจารณา เพราะจะทำให้เกิดผลเสียคือจะทำให้เราเกิดความแตกแยก ซึ่งความสงบสุข ก็จะไม่เกิดขึ้นเลย^{๑๒๑}

อิสลามนั้นเป็นคนที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด การปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด ทำให้กลัวต่อพระผู้เป็นเจ้า และเราหวังในโลกหน้าจะได้รับการตอบแทนจากพระผู้เป็นเจ้า เราหวังว่าทุกท่านจะเข้าใจในอิสลาม เรามีความเป็นมนุษย์ มีความต้องการ เหมือนกัน เรามีความกลัว เรามีความรัก เรารักความยุติธรรม เราอยากอยู่อย่างสันติ ปฏิบัติตามศาสนกิจของตัวเองเพื่อให้หลุดพ้นเพื่อให้มีความสุขในโลกนี้ และก็มีผลหลุดพ้นในโลก เพราะว่อิสลามนั้นสอนว่าทุกชีวิตจะต้องตาย พระผู้เป็นเจ้าจึงตรัสว่า หลังจากที่เรายาไปแล้ว ความดีแค่ผงธุลี วันนั้นพระผู้เป็นเจ้าจะเอามาให้เราเห็นความชั่วทั้งหมดเท่าผงธุลี ธุลีมันจะละเอียด ดังนั้นสรุปแล้ว ถ้าเราทำความชั่วอะไรในโลกนี้ เราจะต้องรับผลตอบแทนในโลกหน้าอย่างแน่นอน^{๑๒๒}

๔.๒.๔.๔ การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาฮินดู

การเข้าถึงปรมาตมัน หมายถึง สิ่งที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก ได้แก่ "พรหม" ปรมาตมันกับพรหมจึงเป็นสิ่งเดียวกัน สภาวะแห่งความเป็นพระพรหมมีลักษณะ คือ เกิดขึ้นเอง เป็นนามธรรม สิ่งสถิตอยู่ในสิ่งทั้งหลาย และเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา เป็นศูนย์รวมแห่งวิญญาณทั้งปวงสรรพสิ่งล้วนแยกออกมาจากพรหม เป็นตัวความจริง (สัจธรรม) สิ่งเดียว เป็นผู้ประทานญาณ ความคิดและความสันติ และเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมตลอดกาล

หลักปรมาตมัน มีความเชื่อว่า ปรมาตมัน หมายถึง พลังธรรมชาติ เป็นอมตะไม่มีเบื้องต้นและสิ้นสุด ส่วนวิญญาณย่อยเรียกว่า อาตมัน สามารถไปรวมกับปรมาตมันได้เมื่อบรรลุโมกษะ

ความเชื่อของศาสนาฮินดูเชื่อว่า วิญญาณทั้งหมดเป็นส่วนที่แยกออกมาจากปรมาตมัน วิญญาณย่อยเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้ว ก็เข้าสู่จิตในชีวิตรูปแบบต่างๆ เช่น เทวดา มนุษย์ สัตว์ และพืช มีสภาพดีบ้าง เลวบ้าง ตามแต่พรหมจะลิขิต

การบรรลุโมกษะ หลักโมกษะ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต ด้วยการนำอาตมันของตนเข้าสู่ปรมาตมัน ถือว่าเป็นหลักความดีสูงสุด ดังคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสอนว่า "ผู้ใดรู้แจ้งในอาตมันของตนว่าเป็นหลักอาตมันของโลกพรหมแล้ว ผู้นั้นย่อมพ้นจากสังสารการเวียนว่ายตาย เกิด และจะไม่ปฏิสนธิอีก"

วิทยา ได้แก่ ความรู้ทางปรัชญา คือ มีความรู้ลึกซึ้ง สัตยะ ได้แก่ ความจริง ความเห็นอันบริสุทธิ์ คือมีความจริงใจให้กัน อโกธะ ได้แก่ ความไม่โกรธ คือมีขันติ ความอดทน และโสรัจจะ ความ สงบเสงี่ยม นั่นคือ เอาชนะ ความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ไม่อาฆาตมุ่นงำยต่อใครสังคมไทยเป็นสังคมที่ประชาชนมีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา คำสอนทางศาสนาเป็นหลักธรรมที่ใช้ในการ

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ อัจฉิณีตรีสม มหาเรือนลาก โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔.

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อับดุลละาะ หนุ่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

ดำรง ชีวิต ช่วยพัฒนาสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มี ความปลอดภัย เพราะทุกคำสอนมี จุดมุ่งหมายเดียวกันคือต้อง การให้ทำความดี จะเว้นชั่วและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ มีเมตตาเป็น หลัก ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความอดทนอดกลั้นการ มีสัมมาคารวะ รักกันฉันพี่น้อง ทำให้ผู้นับถือ ศาสนาเป็นมิตรที่ดีต่อกันโดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ก่อให้เกิดสันติสุขต่อสังคมและต่อโลก^{๑๒๓}

แนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี มีพื้นฐานความคิดอิงหลักทางศาสนาฮินดู โดย การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาฮินดูและศาสนาอื่นๆ เช่น พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา เป็นต้น คุณค่าแนวความคิดของท่านอาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรก คุณค่าทางด้านจิตใจ โดยท่านได้นำวิธีการ แบบ "อหิงสา" มาใช้กับแนวความคิดทางการเมืองของท่าน อหิงสาเป็นผลของหลักสัตยาเคราะห์ใน ภาคปฏิบัติ หลักการสัตยาเคราะห์เป็นหลักการที่ท่านสร้างขึ้นมาจาก โดยท่านได้รับอิทธิพลจากการขัด เกลาทางสังคมระหว่างศาสนาต่างๆ การใช้วิธีต่อสู้ทางการเมืองแบบ "อหิงสา" เป็นระบบจริยธรรมของ อินเดีย คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) และเน้นพลังแห่งความรัก พลังแห่งความดีงามมา แก้ปัญหาทางการเมือง รวมทั้งผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ท่านเน้นหลักธรรม สำหรับผู้ที่อยู่ในสังคมทุกคน ส่วนที่สอง ในทางการเมือง มหาตมะ คานธี นำวิธีการ "อหิงสา" มาเป็น วิธีการต่อต้านผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมจนประสบความสำเร็จนำเอกราชมาสู่อินเดียได้ สัตยาเคราะห์เป็น ทั้งหลักการ การบริหารจัดการและเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองแบบเฉพาะของ มหาตมะ คานธี หลักการเด่นของ "สัตยาเคราะห์" คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดี และความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การ ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง และหลักการสัตยาเคราะห์นี้จะต้องบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตาม หลักธรรม ๓ ประการคือ (๑) สัจธรรม (Truth) (๒) อหิงสธรรม (Non-Violence) (๓) ตปธรรม (Self-torture)^{๑๒๔}

สถิตย์ กุมาร ปาวา ศาสนาฮินดู กล่าวว่า ปัญญาจะมีได้ต่อเมื่อมีผู้สอน ครู อาจารย์ที่สอนเขามี คำถามในศาสนาฮินดู ถ้าท่านเห็นผู้เป็นเจ้า ถ้าเราเห็น กับอาจารย์พร้อมกัน เราควรกราบเท้าใครก่อน ต้องกราบอาจารย์ก่อน อาจารย์ถือความรู้ให้เรา ความรู้กับปัญญาผดกันตรงไหน ผู้รู้บุคคลคนหนึ่ง ที่ถือ ตะเกียง ผู้รู้เปรียบเสมือนบุคคลที่กำลังถือตะเกียงอยู่แต่ปัญญาคือบุคคลที่ตัวทั้งตัวเป็นผู้กลายเป็นตะเกียง ไปแล้ว นั่นคืออาจารย์ที่แท้จริง บุคคลที่มีปัญญานั้นแท้จริงตัวเขาเองกลายเป็นตัวตะเกียง ไม่ได้ถือ ตะเกียงให้เราเห็นอย่างเดียว เขากลายเป็นตะเกียงจะพาเราไปไหนก็มีแสงสว่างอยู่ตลอด ครูเป็นเรื่องที่ สำคัญมาก ๆ ถ้าไม่มีครูไม่สามารถเรียนรู้อะไรได้เลย เพราะฉะนั้นการที่จะเลือกครูบาอาจารย์เป็นเรื่องที่ ยิ่งใหญ่มาก เพราะอาจารย์สมัยก่อน คัมภีร์พระเวทจริง ๆ สมัยก่อนไม่มีผู้เขียน ไม่มีผู้รู้ แต่เวลาฤาษีที่ท่าน

^{๑๒๓} <http://www.kr.ac.th/ebook/savalee/b๑.htm>

^{๑๒๔} นางสาวอัญญา แก้วกองกุล ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ : การประยุกต์ใช้ หลักธรรมทางศาสนาในทางการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุและมหาตมะ คานธี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า บทคัดย่อภาษาไทย

นั่งอยู่ในสมาธิท่านสามารถเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้ เมื่อเขาสามารถเห็นทุกสิ่งทุกอย่างได้เขาก็จะจำมาแล้วก็มาสอนคนต่อไป เราเรียกว่า เราได้เห็นได้สัมผัสแล้วเรามาเล่าคนต่อไป แล้วต่อมามีการเขียนลง^{๑๒๕}

๔.๒.๔.๕ การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาซิกข์

พระมหาคัมภีร์ศรีคุรุครันธซาฮิบ คือ พระศาสนานิรันดร์กาลของซิกข์ ศาสนิกชนจึงถือปฏิบัติต่อพระมหาคัมภีร์ดุจดั่งพระศาสดา ศาสนสถานของซิกข์ซึ่งเดิมเรียกว่า “ธรรมศาลา” ได้รับการขนานนามเป็น “คุรดวารา” เมื่อได้มีการอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานบนบัลลังก์ในศาสนสถานทุกเช้าเวลา ๐๔.๓๐ น. ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานในห้องโถงชุมนุมเจริญธรรม แล้วเวลาเย็น ๑๘.๐๐ น. หลังจากมีการสวดภาวนาบทสวด “แรห์ราส” เสร็จสิ้นลง ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์ไปประทับขึ้นบนสุดของอาคารในห้อง “สุขาตนะ”

คำสอนของคุรุสำคัญ ซึ่งสรุปลงในหลักการใหญ่ ๔ ประการ คือ เรื่องความสามัคคี เรื่องความเสมอภาค เรื่องความศรัทธา และเรื่องความจงรักภักดีต่อคุรุทั้ง ๑๐ องค์ และยังรวมถึงการก้าวไปสู่สุขอันเป็นนิรันดร์ หรือนิรวาณ มีอยู่ ๕ ขั้น ดังนี้ ๑. ธรรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งกรรมดี และกรรมชั่ว การทำแต่กรรมดี ๒. คิอานชั้นที่ หรือ ญาณชั้นที่ อาณาจักรแห่งปัญญา ๓. สรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งมหาปิติ ๔. กรรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งกำลัง หมายถึง กำลังทางจิตไม่หวนดกแล้ว ๕. สัจชั้นที่ อาณาจักรแห่งสัจจะ คือ ความเป็นเอกภาพกับพระเจ้า^{๑๒๖}

สรุปได้ว่า ศาสนาสำคัญ ๆ ในโลกนี้ ล้วนมีจุดเน้นอยู่ที่การสอนให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ กล่าวคือ อิสลามเน้นคุณค่าและให้ความสำคัญแก่สันติ ศาสนาคริสต์ให้ความสำคัญกับความรัก โดยเฉพาะประโยชนที่ว่า “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง” มิตีคำสอนของศาสนามีหัวใจสำคัญที่ว่า “โลกทั้งผองล้วนเป็นประดุจพี่น้องกัน” พระพุทธศาสนาเราจะเน้นว่า “ในสังสารวัฏนี้ ไม่เคยมีใครที่ไม่เคยเกิดเป็นพี่น้องหรือญาติกัน” และหากมองในมิติของศาสนาอิสลาม หรือคริสต์แล้ว มนุษย์ทุกคนล้วนเกิดมาจากพระเจ้าซึ่งเป็นพระผู้สร้างมนุษย์ทุกคน ดังนั้น หากมองในมิติของศาสนาคริสต์ หรืออิสลาม จากความจริงดังกล่าว มนุษย์จึงไม่ควรที่จะทำลาย หรือเบียดเบียนของเร ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่ชี้ให้เห็นว่า “มนุษย์ทุกคนล้วนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย” ในขณะเดียวกัน มนุษย์ทุกคนล้วนรักความสุข และเกลียดกลัวความทุกข์ ฉะนั้น การเข้าใจสังขธรรมในประเด็นนี้จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและมีทำที่ต่อกันในเชิงบวกในการอยู่ร่วมกันมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๕ ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จต่อการนำคำสอนทางศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม

ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จต่อการนำคำสอนทางศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมนั้นบางครั้งบริบทของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งโลกสมัยใหม่ก็ยังมีขอบเขตที่แคบกว่าเก่าเป็นอย่างมาก

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาซ วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๖} [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

มาก ดังนั้นการนำคำสอนทางศาสนาไปใช้เพื่อการพัฒนาสังคมนั้นก็อาจกล่าวได้ว่า ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะกับผู้คนในยุคสมัยมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ธรรมชาติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก อาจกล่าวได้ว่า มนุษย์พยายามแสวงหาความสุข หลีกหนีจากความทุกข์ เป็นพื้นฐานร่วมกัน

๔.๒.๕.๑ หลักธรรมกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันร่วมกัน มีดังนี้

๑. เว้นจากการทำชั่วและมุ่งทำความดี ทุกศาสนาสอนให้ละเว้นการกระทำความชั่วและทำแต่ความดีทั้งสิ้น เพื่อให้ศาสนิกชนทั้งหลายเป็นคนดีนั่นเอง ถึงแม้แนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาอาจมีข้อแตกต่างกันไป เช่น พระพุทธศาสนามีศีล คือ ข้อห้าม และธรรมะ คือหลักสำหรับเป็นข้อปฏิบัติ ศาสนาคริสต์มีบัญญัติ ๑๐ ประการ ศาสนาอิสลามสอนให้ยึดหลักศรัทธา ๖ ประการ และหลักปฏิบัติ ๕ ประการ เป็นต้น

๒. ความรัก ความเมตตา แต่ละศาสนากล่าวถึงความรักความเมตตาไว้มากมายทั้งหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์ และคำสอนแทรกไว้ในแต่ละตอนของคำสอนนั้นๆ บางครั้งก็มีคำสอนทำนองภาษิตเตือนใจ เช่น พระพุทธศาสนามีคติธรรมที่ยึดถือ เช่น เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้าจุนโลกและพึงเอาชนะความชั่วด้วยความดี ในศาสนาคริสต์พระเยซูทรงสอนว่า จงรักพระเจ้าอย่างสุดใจสุดความคิด และสุดกำลัง และจงรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาอิสลาม ศาสดามุฮัมมัดก็ทรงกล่าว ผู้ใดขาดความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ผู้นั้นไม่ได้รับเมตตาจิตเช่นกัน ดังนั้นทุกศาสนาจึงเน้นเรื่องความรัก ความเมตตา เพราะหากมนุษย์ทุกคนมีความรักความเมตตาอยู่ในใจแล้ว ก็จะไม่มีการเบียดเบียนกัน ต่างให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๓. การเสียสละหรือการแบ่งปัน อย่างเอื้ออารี เช่น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ศาสนาอิสลามได้มีการกำหนดหลักการให้ชาวมุสลิมมีการบริจาคทาน (ซากาต) แก่ผู้ยากจนหรือสมควรได้รับความช่วยเหลือในอัตราร้อยละ ๒.๕ ของรายได้ ศาสนาคริสต์จะเน้นให้มนุษย์เสียสละ ให้อภัย เอื้อเฟื้อ โดยไม่หวังผลตอบแทนอันใด หากแต่เป็นการกระทำเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง

๔. ศาสนาต่าง ๆ สอนให้คนมีความเพียร อดทน ขยันขันแข็ง และมีความอุตสาหะ มีความพยายาม อันจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จและรู้จักพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เช่น พระพุทธศาสนาสอนให้คนเคารพในการศึกษา สรรเสริญความเจริญก้าวหน้า มีหลักคำสอน อิทธิบาท

๕. คำสอนที่ทุกศาสนาเน้นได้แก่เรื่องความยุติธรรม เพราะการที่สังคมจะอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขนั้น จำเป็นต้องมีหลักแห่งความยุติธรรมเป็นแกนกลาง พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง อคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยากติ ศาสนาคริสต์มุ่งเน้นว่า เจ้าทั้งหลายอย่าเห็นแก่หน้าผู้ใดในการพิพากษา จงฟังท่าน ผู้ใหญ่ ผู้น้อย เหมือนกัน เจ้าทั้งหลายอย่ากลัวผู้ใด เพราะการพิพากษานั้นเป็นการตัดสินของพระเจ้า หรือศาสนาอิสลามสอนให้ดำรงความยุติธรรม แม้จะกระทบกระเทือนต่อตัวเจ้าของต่อมารดา บิดาหรือญาติ ไม่ว่าเขาจะเป็นคนมีหรือคนจน และอย่าถือตามอารมณ์ใครในการรักษาความยุติธรรม เป็นต้น

๔.๒.๕.๒ ปัญหาอุปสรรคต่อการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา

จากหลักการและแนวทางปฏิบัติตามหลักศาสนาจะพบว่า ทุกศาสนาล้วนมีคำสอนที่ส่งเสริมต่อการสร้างสันติสุขทั้งในระดับสังคมและบุคคล แต่ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กลับพบว่า ศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง นั้นหมายความว่า จุดมุ่งหมายของศาสนายังไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างแท้จริง ปัญหาอุปสรรคการนำคำสอนมาสร้างสันติภาพนั้นเกิดจากหลายสาเหตุซึ่งได้มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้นำเสนอกระบวนทัศน์พุทธสันติวิธี (Buddhist Paradigm) เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ท่านได้สะท้อนสาเหตุที่ศาสนายังไม่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือสร้างสันติสุขร่วมกันได้ คือ การขาดปัญญาหรือขาดองค์ความรู้ ดังจะเห็นได้จาก “ ผู้คนในยุคใหม่นี้ยังมีจิตใจที่คับแคบ ต่างฝ่ายต่างแบ่งแยกกันมากขึ้น แต่ละฝ่ายต่างมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน และพรรคพวก มุ่งรักษาและเสริมอำนาจความยิ่งใหญ่ของตน ทะเลาะวิวาทกัน และทำร้ายกันอย่างรุนแรงทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และระดับประเทศชาติ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า โลกสากล คนยิ่งสาครจรจ์” คือ ตกหล่มความทุกข์แห่งประวัติศาสตร์เหมือนของสังคมไทยอย่างน้อย ๖ ล่ม คือ (๑) ความอยุติธรรมทางสังคม (๒) ปัญหาทางสังคม ความเจ็บป่วยทางสังคม และการขาดความสุข (๓) การคอร์รัปชัน (๔) ความไร้ซึ่งเสถียรภาพ (๕) ความไร้ซึ่งความยั่งยืน และ (๖) ความไร้ซึ่งสันติสุขและสันติภาพ^{๑๒๗}

กล่าวสรุป โดยรวม ความขัดแย้งในสังคมมาจากสาเหตุภายในจิตใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ความขัดแย้งทางความคิด ทางสังคม และทางการเมือง มีสาเหตุ ๓ ประการ คือ ตัณหา หรือ กิเลส ถูกครอบงำโดย โลภะจิต โทสะจิต โมหะจิต, มานะ คือ ความต้องการอำนาจอย่างบ้าคลั่ง, ทิฎฐิ ความยึดมั่น ถือมั่น ในลัทธิความเชื่ออุดมการณ์ และศาสนา

ชูวิทย์ ไชยเบ้า นักวิชาการด้านสังคมศึกษา มองว่า สาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งทางศาสนา คือ ความแตกต่าง ศาสนาทุกศาสนาสอนให้มนุษย์รักกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างสงบ ไม่ให้เบียดเบียนกัน ศาสนาคริสต์สอนให้รักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง ศาสนาพุทธสอนให้ รักทุกคนดุจแม่รักลูกน้อยของตนเพราะความรักเมตตา คือธรรมคำจูนโลกและสังคม ศาสนาอิสลามสอนว่า จงอย่ากินอัมแล้วปล่อยให้เพื่อนบ้านหิวโหย แต่ทั้ง ๆ ที่ศาสนาสอนให้รักกัน แต่ก็ยังมีศาสนิกของศาสนาต่าง ๆ กลับเกลียดชังกัน สงสัยหวาดระแวง ด่าประณามซึ่งกันและกัน ในที่สุดก็นำไปสู่การเบียดเบียนเช่นฆ่ากันในนามของศาสนา เบียดเบียน เช่นฆ่าเพื่อพระเจ้าของตน แม้แต่ในศาสนาเดียวกันก็ยังมี ความขัดแย้งกันเอง ปัญหาคนเกลียดกันเพราะศาสนา เป็นเรื่องที่มีมานานแล้วและเป็นปัญหาของนักศาสนศาสตร์ไม่ต้องการให้เกิดขึ้น สงครามศาสนาบางแห่งแม้จะยุติไปแล้ว แต่ในปัจจุบันหาได้ยุติอย่างสิ้นเชิงไม่ โดย

^{๑๒๗} ฤกษ์ เพิ่มพันจิตต์ ศ.ดร., กระบวนทัศน์และหลักการบริหารวิถีพุทธ, ๒๕๕๓, หน้า ๙๕-๑๒๙.

ความขัดแย้งอาจจะมาจากหลายสาเหตุแต่จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของศาสนาต่าง ๆ เราจะพบความจริงว่าไม่มีศาสนาใดในโลกนี้ที่ไม่มีการแตกแยกนิกาย โดยมีเหตุผลหลายประการดังนี้

๑. ความแตกต่างทางพิธีกรรม เนื่องด้วยพิธีกรรมอีกศาสนาหนึ่งส่งเสริม อีกศาสนาหนึ่งคัดค้านไม่ส่งเสริม เช่น การฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ การมีพุทธรูปเป็นรูปเคารพแทนพระพุทธรเจ้า

๒. ความแตกต่างทางความเชื่อ เช่น ความเชื่อของคาทอลิก เชื่อว่าพระสันตะปาปาเป็นผู้แทนพระเจ้า แต่ชาวโปรเตสแตนต์ กลับรับไม่ได้และยอมรับไม่ได้ หรือ การจัดรูปเทียนบูชาพระและการเจริญวิปัสสนาเป็นมงคล ต่างกับชาวคริสต์บางกลุ่มกลับเชื่อนั่นคือสาเหตุที่เปิดช่องทางให้ผีเข้าได้

๓. ความแตกต่างทางเชื้อชาติและผิวพรรณ เช่น คนผิวขาวมองคนผิวดำเป็นเพียงสิ่งที่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแรงงาน

๔. ความแตกต่างทางด้านคำสอน หลักการประพฤติปฏิบัติ เช่น พระเยซูได้บัญญัติคำสอนของชาวโรมจากที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ให้มีพระเจ้าเพียงองค์เดียวในโลกคือพระเยซู หรือ พระพุทธศาสนาที่ปฏิเสธพระเจ้าถือว่าเป็นชาตานิยมโดยอัตโนมิติ

๕. การนำศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางการเมือง ประชาชนที่ไม่มีความรู้ทางศาสนาอย่างกระจ่างจริง จึงตกเป็นทาสของผู้นำที่ใช้ศาสนาบังหน้าเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตน พระเยซูประกาศศาสนาใหม่และประสบความสำเร็จ ถูกเล่นงานจากทางรัฐ ถูกจับตรึงไม้กางเขน

๖. การตีความหมายของคำสอนผิดเพี้ยนไปจากเดิม เช่น พระนิพพาน คือ ดินแดนพุทธเกษตร หรือ ดินแดนสุขาวดี มีพระพุทธรเจ้า และพระอรหันต์องค์ต่าง ๆ สถิตยู่ที่นั่น

๗. ผลประโยชน์มหาศาลที่มาพร้อมกับความเลื่อมใสทางศาสนา ที่ได้มีผลประโยชน์ ที่นั่นย่อมมีความขัดแย้งเกิดขึ้นเสมอ

๘. การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของศาสนาอื่นที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ไม่เปิดใจกว้างไม่ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน นำไปสู่ความแตกแยก ความขัดแย้ง

๙. พวกที่คลั่งศาสนาแต่ไม่เคร่งศาสนา ไม่ค่อยมีความรู้ทางศาสนาแท้จริง แต่มีความนับถือศาสนามาก มักจะถูกหลอกใช้เป็นเครื่องมือศาสนาอยู่เสมอ^{๑๒๘}

พระธรรมโกศาจารย์ ได้บรรยายต่อผู้นำศาสนาจากสามจังหวัดภาคใต้ ว่า ศาสนาจะช่วยโลกของเราไม่ได้ หากศาสนาใด ๆ ก็ตามในโลกนี้ ๑) ไม่สามารถที่จะทำให้ผู้นับถือมีความสุขกับการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืน ๒) ไม่สามารถทำให้อยู่ร่วมกับคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่นอย่างสงบ และสันติสุข ๓) สร้างความหวาดระแวง และหวาดกลัวต่อมวลมนุษยชาติ ๔) ทำให้ผู้นับถือขาดความตระหนักรู้ และเป็นทาสของวัตถุนิยม หรือคล้อยตามลัทธิบริโภคนิยมโดยขาดการรู้เท่าทัน สะท้อนปัญหาอุปสรรคการสร้างสันติภาพในมิติศาสนาได้ว่า ปัญหาหลักไม่ได้อยู่ที่เนื้อแท้ หรือแก่นแท้ของศาสนา เพราะหลักการของศาสนาทุกศาสนาล้วนมีนัยที่มุ่งเน้นให้มวลมนุษยชาติอยู่ร่วมกันอย่างสงบ และสันติ อีกทั้งเป็นไปเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริมแนวทางสันติภาพ สันติวิธี ความสมานฉันท์ และความปรองดองของคนในชาติและ

^{๑๒๘} ความขัดแย้งทางศาสนาและแนวทางแก้ไข ชูวิทย์ ไชยบัว อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศึกษา <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=๑๒๐๖๔.๐;wap๒>

สังคมโลก ปัญหา คือ ศาสนบุคคล หรือองค์กรทางศาสนาไม่ได้พยายามหรือสนับสนุนเท่าที่ควร รวมไปถึงการพัฒนา หรือยึดมั่นในหลักการและแก่นแท้ของศาสนาตัวเอง ศาสนบุคคลหรือองค์กรศาสนาบางส่วนได้ “บิด” หรือ “แปรรูป” หลักการทางศาสนาที่ทรงคุณค่าไปสู่การรับใช้อุดมการณ์ ผลประโยชน์ ความต้องการ และอำนาจของกลุ่มตน หรือองค์กรของตน ชักนำ และชักพาให้ศาสนิกที่เคารพ ศรัทธาและนับถือให้หลุดออกไปจากวงโคจร หรือลัทธิบริโภคนิยม หรือวัตถุนิยม ศาสนบุคคลหรือองค์กรศาสนาควรให้ความใส่ใจคือ หันหลังให้แก่ “การแย่งชิง” ไปสู่ “การแบ่งปัน” คือ แบ่งปันความรักให้สอดคล้องกับความรู้ แบ่งปันผลประโยชน์ และความต้องการด้านทรัพยากร ให้สอดคล้องกับโลกธรรมที่มีอยู่และดำรงอยู่ในโลกนี้^{๑๒๙} พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ พระพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง แต่พระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลและบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม ซึ่งนักสังคมศาสตร์ให้การยอมรับความสำคัญของพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นระบบควบคุมสังคมให้สุขสงบ และเป็นสถาบันเบื้องต้นสำหรับการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และสวัสดิการของมนุษย์^{๑๓๐} หลักธรรมที่จะทำให้หนักปกครองหรือนักการเมือง และประชาชน มีความสามัคคีในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งถือว่าคนทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เป็นส่วนหนึ่งของรัฐเหมือนกัน เป็นหลักการที่ควบคู่กับหลักเสรีภาพ ส่งเสริมให้ประชาชนแสดงออกถึงการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เรียกว่า อปรีหานิยธรรม^{๑๓๑} มี ๗ ประการ คือ

(๑) หมั่นประชุมเนืองนิตย์ นักปกครอง ควรพบปะปรึกษาหารือกัน แสดงความคิดเห็น เพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งโดยใช้วิธีการอภิปรายในรัฐสภา ข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม นักปกครอง ควรใช้วิธีการลงมติอภิปรายในสังคม ไม่ใช่ใช้อำนาจความรุนแรงในการแก้ปัญหา ส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ กัน ดังนั้น นักปกครอง จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนได้รับฟังข่าวสารทางการเมือง มีการชักชวนให้ประชาชนได้พบปะหารือกัน เพื่อสนทนาเรื่องการเมือง ตลอดจนการรณรงค์ชักชวนให้ประชาชนไปเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดคนหนึ่ง โดยให้มีการโฆษณาหาเสียงและการรณรงค์ให้ประชาชนออกไปใช้สิทธิลงคะแนนเลือกตั้ง ดังนั้น การเลือกตั้ง นักปกครองจะต้องมีกำหนดเวลาเลือกตั้งที่แน่นอน โดยกำหนดให้มีการเลือกตั้งโดยตลอดหรือการทำให้เป็นเนืองนิตย์ โดยปกติทุก ๔ ปี เป็นต้น ดังนั้น ประชาชนทุกคนจะต้องพร้อมเพรียงกันในการออกมาใช้สิทธิเลือกตั้ง นอกจากนี้ การทำประชาพิจารณ์ การลงประชามติ ประชาชนจะต้องพบปะปรึกษาหารือกันเพื่อแสดงความคิดเห็น ตลอดทั้งการ

^{๑๒๙} Assist. Prof. Phramaha Hansa Dhammahaso, **Buddhist Political Economy**, http://www.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=1208&articlegroup_id=187 [๓ ตุลาคม ๒๕๕๕].

^{๑๓๐} ภารดี มหาขันธ์, **พื้นฐานอารยธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓-๕๐.

^{๑๓๑} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๗๐/๕๐.

อภิปราย มีการพูดคุยถกเถียงปัญหาทางการเมือง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาสังคม การติดตามความเคลื่อนไหวของทางราชการ และการเสนอแนะการแก้ปัญหาของสังคมให้แก่รัฐบาล

(๒) พร้อมเพรียงกันประชุม นักปกครอง ควรส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักระเบียบกฎเกณฑ์ที่ได้ตกลงกันไว้ในความร่วมมือกันทำกิจการต่างๆ เมื่อทำการใดก็ช่วยกันและทำพร้อมกัน เลิกพร้อมกัน ไม่อิดออดล่าช้า หรือถ่วงเวลา รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวมและในสังคม ประชาชนมีความเสมอภาคทางการเมืองเท่าๆ กัน กล่าวคือ ความเสมอภาคทางการเมืองจะส่งเสริมให้ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง เช่น การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งเมื่ออายุถึงเกณฑ์ นักปกครอง ควรรณรงค์ให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิเลือกตั้ง เป็นการเลือกตั้งทั่วไป โดยผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งทั่วประเทศ จะต้องมาลงคะแนนเสียงโดยพร้อมเพรียงกัน การเลือกตั้งซ่อมในกรณีที่ผู้แทนราษฎรพ้นจากสมาชิกภาพก่อนครบวาระ ประชาชนก็ต้องมาลงคะแนนเสียงพร้อมๆ กัน เช่นเดียวกันกับการเลือกตั้งทั่วไป

(๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ นักปกครอง จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ ปฏิบัติตามกฎหมายทางสังคม (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่ไม่บัญญัติ (ตามหลักการเดิม) ถือว่าเป็นกฎหมายที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้ให้การยอมรับ เพราะถ้าหากคนส่วนใหญ่ไม่เห็นชอบกับตัวบทกฎหมายใดๆ ก็สามารถที่จะผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้ โดยอาศัยกลไกทางการเมืองการปกครอง ดังนั้น การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญควรกระทำได้อย่าง ต้องผ่านกระบวนการแก้ไขด้วยวิธีการพิเศษยิ่งกว่าการแก้ไขกฎหมายอื่นๆ ที่ผ่านมา เมื่อเกิดปัญหาจากช่องว่างและข้อจำกัดในรัฐธรรมนูญ การแก้ไขรัฐธรรมนูญ นอกจากจะล่าช้าติดขัดในระบบจนไม่สามารถแก้ไขได้สักเรื่องเดียวแล้ว การให้นักการเมืองมีส่วนในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ กลับกลายเป็นอุปสรรค เพราะนักการเมืองเป็นกลุ่มคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มักจะไม่กระตือรือร้นหรือรีบเร่งพิจารณาแก้ไขเท่าที่ควรจะเป็น การยืดหยุ่นในการแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยการแก้ไขเป็นวิธีที่ง่ายดีกว่าการล้มล้าง เพราะว่รัฐธรรมนูญแก้ไขยากแต่ล้มล้างง่ายนั่นเอง

(๔) สักการะเคารพนับถือ นักปกครองจะต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้มีความสำคัญต่อประชาชน โดยการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความต้องการของประชาชน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีความเสมอภาคทางสังคม คนทุกคนจะต้องได้รับความเคารพว่า ไม่มีอุปสรรคจอมปลอมเป็นเครื่องกีดขวางการคบค้าสมาคมระหว่างคนรวยกับคนจนหรือคนต่างอาชีพกัน นอกจากนี้ นักปกครองจะต้องเคารพกฎเกณฑ์และกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้แก่ การเคารพเสียงข้างมากของประชาชน การป้องกันสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย ความเสมอภาคระหว่างบุคคล การวิพากษ์วิจารณ์ การปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย

(๕) ปกป้องคุ้มครองเด็กและสตรีไม่ให้ถูกข่มเหงน้ำใจ นักปกครอง จะต้องส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชน ความเสมอภาคทางด้านสังคม และความเสมอภาคในโอกาส เด็ก เยาวชน และบุคคลในครอบครัว มีสิทธิได้รับความคุ้มครองโดยรัฐ จากการใช้ความรุนแรงและการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม เด็กและเยาวชนซึ่งไม่มีผู้ดูแล มีสิทธิได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอบรมจากรัฐ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่า

เทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิดเชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญจะกระทำมิได้ กล่าวคือ นักปกครองจะต้องให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การจับ คุมขัง ตรวจค้นตัวบุคคล หรือการกระทำใดอันกระทบต่อสิทธิ และเสรีภาพจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

(๖) เคารพสิทธิการบูชาปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ นักปกครอง จะต้องเคารพสิทธิการบูชา ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ที่เคารพสักการะสืบต่อกันมาแต่โบราณ อันเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ มีความยึดมั่นในสิ่งที่เคารพสักการะอันเดียวกัน และนักปกครอง จะต้องเปิดโอกาสให้คนทุกคนในสังคมได้ใช้แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ การเคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ เคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกโอกาส พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยส่วนหนึ่ง เพราะกฎหมายที่สำคัญไม่ว่า รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา จะมีผลใช้บังคับได้จะต้องให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยก่อน นอกจากนี้ การแต่งตั้งข้าราชการประจำระดับสูง เช่น ปลัดกระทรวงต้องให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งด้วย อีกทั้งในการตัดสินใจของศาล ศาลยังตัดสินในพระปรมาภิไธยด้วย

(๗) บำรุงรักษาผู้มีธรรมทั้งหลายที่เป็นที่พึ่งของประชาชน นักปกครอง ควรให้การสนับสนุนผู้ที่มีคุณธรรมทั้งหลาย ให้ได้รับโอกาสที่จะใช้ความสามารถในการได้รับการศึกษา โอกาสที่จะแสวงหาเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำรงชีพหรือการเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ รัฐจะต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ส่งเสริมความเข้าใจ อันดีและความสมานฉันท์ระหว่างพุทธศาสนิกชน รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว อปทานิยธรรม ๗ สามารถที่จะส่งเสริมให้นักปกครอง และประชาชนผู้ได้ปกครองให้มีความสามัคคีปรองดองในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ อยู่ร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน สามัคคีปรองดองกัน มีความเป็นเอกภาพ ทำให้เกิดความสมดุลพอดี มีความเสมอภาคทางด้านต่างๆ มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของทุกคน โดยไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ปฏิบัติตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้ ตลอดทั้งยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต

๔.๒.๕.๓ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จต่อการสร้างสันติภาพในมิตินศาสนา

ในระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา สันคมไทยได้พยายามที่จะสร้างวาทกรรมที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บนบาทฐานของ “สันคมแห่งรอยยิ้ม” ที่ได้รับการตั้งชื่อจากทุนทางสันคมดั้งเดิมว่า “สยามเมืองยิ้ม” ซึ่งวาทกรรมที่ได้รับการนำเสนอในเบื้องต้นนั้น ประกอบด้วย

(๑) **สันติภาพ (Peace)** สันติภาพเป็นสันคมแห่งเป้าหมายที่มนุษยชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมี ความสุข นักสันติภาพบางท่านอาจจะตีความสันติภาพว่าเป็น “เป้าหมาย” ของชีวิตและสันคม แต่เนื่องจากสันคมโลกประกอบด้วยวัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนาจำนวนมาก ฉะนั้น การตีความคำว่า สันติภาพจึงมักจะมี ความแตกต่างกันในเชิงเป้าหมาย เช่น บางท่านจะมองว่าสันติภาพคือภาวะที่ไร้ซึ่ง ความขัดแย้งและความรุนแรง บางท่านจะตีความว่าสันติภาพนั้น มนุษย์สามารถขัดแย้งกันได้ แต่ไม่ควร จะใช้ความรุนแรงเข้าเป็นเครื่องมือในการแก้ไข ปัญหา การตีความต่าง ย่อมนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่าง กัน เช่นกัน

(๒) **สันติวิธี (Peaceful Means)** สันติวิธีเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่ “สันติภาพ” ทั้งมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติภายใน และภายนอก หรือในเชิงปัจเจก และสันคม ถึง ภาระนั้น ตัวสันติวิธีควรจะเป็นทั้งเครื่องมือ (Means) และ เป้าหมาย (End) ในตัวเดียวกัน เพราะการจะ ได้มาซึ่งสันติภาพ จำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องมือที่เต็มไปด้วยสันติภาพเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม สันติวิธีโดย เนื้อแท้มี ๓ ส่วน ทั้งส่วนจัดการความขัดแย้ง ส่วนเรียกร้องความต้องการ และส่วนสันตินิยม จะเห็น ว่าในหลายสถานการณ์นั้น บางท่านมิได้สนใจที่ตัววิธีการ หรือตัวสันติวิธีว่าจะทำให้เกิดสันติภาพได้ อย่างไร แต่มักจะสนใจที่ตัวเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันเป็นจุดหมายหลัก ฉะนั้น การตีความสันติวิธีใน ฐานะเป็นเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้งเพื่อก้าว ไปสู่สันติภาพมักจะมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่าง กันในสาระสำคัญ ด้วยเหตุนี้ เมื่อวิธีการเข้าถึงสันติภาพมีความต่างกัน ตัวสันติภาพเองก็ย่อมมีความแตกต่าง กันในเป้าหมายเช่นกัน

(๓) **สมานฉันท์ (Reconciliation)** เนื้อแท้ของคำนี้บางท่านตีความว่า “การคืนดี” หรือ “การฟื้นฟูคืนดี” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประนีประนอมกลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มขัดแย้งให้สามารถอยู่ ร่วมกันได้อย่างมีความสุข แต่ถึงกระนั้น โดยเนื้อหาของภาษาไทยนั้น มีนัยถึง “ความพึงพอใจของกลุ่ม ผลประโยชน์ หรือกลุ่มขัดแย้งที่ได้รับการแสดงออกในมิติต่างๆ เช่น การแบ่งปันทรัพยากรเท่าเทียมกัน ความยุติธรรม ความเที่ยงตรง และความเสมอภาคของกลุ่มคนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมระดับ ต่างๆ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก จะเห็นว่า ความสมานฉันท์จะเกิดขึ้นได้นั้น มักจะ จะอิงแอบกับปัจจัยภายนอกที่กลุ่มผลประโยชน์ต้องการ และเรียกร้อง อย่างไรก็ตาม ด้วยความ สมานฉันท์ มักจะได้รับการตีความโดยมุ่งเน้นไปที่การสมานเฉพาะในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ สามารถ ประนีประนอมผลประโยชน์ร่วมกันได้ และพยายามที่จะกันกลุ่มที่เห็นต่างออกไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิด ปัญหาความขัดแย้ง และความรุนแรงตามมา

(๔) **ความปรองดอง (Harmony)** หรืออาจจะตีความหมายของคำนี้ว่า “ประสมกลมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม ซึ่งคำนี้มีนัยที่สะท้อนทั้งในมิติภายใน และภายนอก ถึงกระนั้น

การที่จะทำให้กลุ่มผลประโยชน์เกิดความรู้สึกที่จะเป็นหนึ่งเดียวกันกลุ่ม อื่นๆ ได้นั้น มักจะต้องพึ่งพาตัวแปรภายนอกเช่นเดียวกัน ซึ่งประเด็นนี้ผู้เขียนมองว่า มีความลึกซึ้งมากกว่าคำว่า ความสมานฉันท์ ของกลุ่มคน หรือกลุ่มผลประโยชน์ แต่การจะได้มาซึ่งความปรองดองนั้น ไม่สามารถสร้างด้วยวัตถุ หรือการขยายพื้นที่ของผลประโยชน์และความต้องการให้เพิ่มมากขึ้นเพื่อสนอง ความอยากของคนในสังคมหรือองค์กรเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงแล้ว ทรัพยากรมีจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด หากสถานการณ์เป็นเช่นนี้ อาจจะมีคามจำเป็นที่เราจะต้องขยายพื้นที่ของความอยากให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การที่เราจะขยายพื้นที่ความอยากให้แก่กลุ่มคนต่างๆ ในสังคมอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนั้น หากจะมองอีกนัยหนึ่ง อาจจะเป็นแรงกระตุ้นความอยากให้เพิ่มสูงขึ้น โดยที่สังคมไม่ได้ใส่ใจต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการในลักษณะดัง กล่าว

จะเห็นว่า การที่สังคมพยายามที่จะสร้างวาทกรรมทั้ง ๔ ประเด็นอยู่เนืองๆ นั้น ทำให้เราได้ประจักษ์ว่า เป็นการเรียกร้องสิ่งเหล่านี้ให้กลับคืนมาอยู่คู่กับสังคมไทยดังที่เคยปรากฏ เพราะในโลกของความเป็นจริงแล้ว หากเราพรัญเพรียกเรียกหาสิ่งใดเนืองๆ เรามักจะเห็นความสำคัญของสิ่งนั้น เพื่อจะได้อยู่กับสิ่งนั้น เพราะสิ่งนั้นอาจจะไม่ได้อยู่กับเรา หรือกำลังจะจางหายไปจากเรา ดังเช่นที่คำทั้ง ๔ นั้น ปรากฏแก่สังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบันนี้

อย่างไรก็ดี ในขณะที่ศาสนากับเผชิญหน้ากับ “กระแสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม” ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในสังคมโลกและสังคมไทยในขณะนี้ ได้ทำให้สังคมภาคส่วนต่างๆ ได้ตั้งคำถามที่แหลมคมต่อศาสนาเช่นเดียวกันว่า

(๑) ศาสนาจะเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมนำเสนอทางรอด และร่วมแก้ปัญหาให้มวลมนุษยชาติได้อย่างไร? จึงจะทำให้มนุษยชาติไม่ตกอยู่ในห้วงเหว และหลุมพรางของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม จนนำไปสู่ความสามารถที่จะรู้เท่าทันโดยไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ และแสพสิ่งเหล่านี้ในฐานะเป็น “สิ่งจำเป็นต่อการดำรงเผ่าพันธุ์” และ “สร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้แก่ตัวเองและสังคมโลก”

(๒) ศาสนาอาจจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาหรือไม่? อันเนื่องจากการที่ศาสนาในแง่ศาสนาบุคคลในรูปขององค์กรศาสนาเองไม่ได้ ตระหนักรู้ หรือรู้เท่าทันต่อกระแสของโลกาภิวัตน์ จึงไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสของการเปลี่ยนของสังคม และทำอย่างไร ศาสนาจึงจะไม่กลายเป็นภาระ หรือส่วนเกินของสังคมในโอกาสต่อไป

(๓) ศาสนาฝ่ายแพ้ต่อลัทธิบริโภคนิยม หรือวัตถุนิยมจริงหรือไม่? ตัวแปรสำคัญที่ทำให้ “ร่องรอยของความพ่ายแพ้” คือ การร่วมสนับสนุนแนวคิดและส่งเสริมอุดมการณ์ดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปของการนำเสนอหลักการและแนวทางผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่จับต้องได้และไม่ได้ โดยมุ่งเน้น “ปริมาณ” มากกว่า “คุณค่าแท้” ที่จะเกิดขึ้นแก่ปัจเจกชน และสังคมโดยรวม^{๑๓๒}

^{๑๓๒} Assist. Prof. Phramaha Hansa Dhammahaso, **Buddhist Political Economy**,

http://www.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=1208&articlegroup_id=187[๓ ตุลาคม ๒๕๕๙].

๔.๒.๕.๔ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา

พุทธทาสภิกขุ ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่สันติภาพจะเกิดขึ้น และสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปังเจกบุคคล และสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน ๓ ประการด้วยกัน

(๑) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ (ซึ่งข้อนี้จะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรูของสันติภาพ)

(๒) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (เพราะการที่ชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน พวกกัน ทำความเข้าใจศาสนาต่าง ๆ แล้ว จะทำให้เกิดความเข้าใจ ยอมรับในความแตกต่าง และร่วมมือกัน ในที่สุด)

(๓) ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม (เพราะว่าการที่คนไม่เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนก็ เพราะมัวลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยม ซึ่งการลุ่มหลงมัวเมาจะทำให้ขาดความร่วมมือของบุคคลในระหว่างศาสนา)

ฉะนั้น พุทธทาสภิกขุจึงสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก หรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น” ^{๑๓๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) นำเสนอแง่มุมของ “สันติวิธี” ว่า “หลักความคิดหลักสากล ๓ ประการ จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพ กล่าวคือ ^{๑๓๔}

(๑) ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา

(๒) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความนับถือ เสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมีสังกัดใดหรือไม่

(๓) ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตร มีความรัก ความปรารถนาประโยชน์ สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกัน โดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก

แนวคิดเรื่องสันติภาพ กล่าวไว้ว่า ๑) ปฏิบัติต่อปฏิปักษ์ให้ถูกต้อง ๒) ไม่เอาความต่างศาสนามา ข้ำเติมความต่างพวก ๓) สร้างจิตสำนึกใหม่ในการรวมกลุ่มของมนุษย์ ๔) พัฒนาภาวะจิตใจไร้พรหมแดน ๕) ยอมรับความจริงสากล คือ หลักความจริงสากลที่เป็นกลางๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล ความมีเมตตาที่เป็นสากล คือ แผ่ความรู้สึกเป็นมิตรไมตรี มีความรักปรารถนาประโยชน์สุขแก่มนุษย์ทั่วทุกคนเสมอเหมือนกันโดยไม่มีการจำกัดหรือแบ่งแยก ๖) การยอมรับการมีทำที่อนุรักษ์สัจจะ: ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา ต่อสัจธรรมด้วยปัญญา ศาสนามีคุณค่าต่อ

^{๑๓๓} ดูเพิ่มเติม ในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๙.

มนุษย์ ทำหน้าที่ต่อมนุษย์ คือ อำนวยประโยชน์สุขแก่มนุษย์ ทั้งเฉพาะแต่ละบุคคล และที่รวมกันเป็นสังคม และ ช่วยนำมนุษย์ให้เข้าถึงสัจธรรม คือความจริงซึ่งเป็นภาวะของตัวชีวิตของเขาเอง^{๑๓๕}

การจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาอาจต้องเข้าใจถึงความแตกต่างของบริบทคำสอน และการทำความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการเกิดขึ้นของศาสนาอย่างถ่องแท้ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการในการแก้ปัญหาของชีวิตไว้แล้วใน หลักธรรม ชื่อ อริยสัจ ๔ นั่นคือ (๑) ทุกข์ หรือวิฤติการณ์ต่างๆ คือความไม่มีสันติภาพ ไม่มีความปองดอง (๒) สมุทัย สาเหตุแห่งความทุกข์ คือ เหตุแห่งวิฤติการณ์ ต้นเหตุที่แท้จริงของวิฤติการณ์แห่งความแตกแยกในสังคมไทย หรือในโลกนี้ก็คือ ความไม่มีศีลธรรม จึงเป็นเหตุให้เห็นแก่ตัว พอเห็นแก่ตัว ก็เป็นความเดือดร้อนแก่บุคคลนั้นและเดือดร้อนแก่บุคคลอื่นทันที (๓) นิโรธ ความดับทุกข์ คือ สันติภาพ หรือความปองดอง ซึ่งถือว่าเป็นนิพพานสำหรับคนทั่วไปในโลก (๔) มรรค ทางให้ถึงสันติภาพ หรือความปองดอง ^{๑๓๖}

นอกจากนั้นแล้วการอยู่ร่วมกันในสังคม ควรรู้หน้าที่และความสัมพันธ์ของคนในรัฐ ควรปฏิบัติต่อกันในสังคมเพื่อความสามัคคี เป็นหลักไผ่สามัคคีที่ควรมีต่อกันในสังคมที่ตนเป็นอยู่หรืออยู่ร่วม ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหรือฐานะใดในสังคม ไม่เกิดการตั้งข้อรังเกียจอันเป็นเหตุให้เกิดการแตกความสามัคคีของคนในรัฐ มีความเป็นเอกภาพอันหนึ่งอันเดียวกัน คนทุกคนมีความเสมอภาคทางด้านต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของรัฐเหมือนกัน เรียกว่า สารณียธรรม มี ๖ ประการ คือ^{๑๓๗}

(๑) เมตตาทายกรรม ควรแสดงออกทางกายด้วยความเมตตา ด้วยกิริยาอาการที่สุภาพ เรียบร้อย อ่อนโยน แสดงไมตรีและความหวังดีต่อกัน มีการช่วยเหลือมีการให้ความร่วมมือ เคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่สมาชิกทุกคนโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เพศ หรืออายุ เพราะถือว่าสมาชิกทุกคนมีความเสมอภาคทางด้านสังคม ไม่ควรให้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคมมาเป็นเครื่องกำหนดให้บุคคลหนึ่งเหนือกว่าบุคคลหนึ่ง ควรคิดว่าคนทุกคนเท่าเทียมกัน ในฐานะของความเป็นมนุษย์เหมือนกัน มีคุณค่าและมีความสำคัญเท่าเทียมกันโดยไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือถูกกลั่นแกล้ง ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา หรือความแตกต่างทางวัฒนธรรม

(๒) เมตตาวาจกรรม ควรแสดงออกทางวาจาด้วยความเมตตา ด้วยคำพูดที่สุภาพ น้ำเสียงที่ไพเราะชวนฟังบอกถึงความหวังดีแก่กัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี แสดงความเคารพนับถือกัน ใช้เหตุผลในการเจรจากันโดยใช้ปัญญา ไม่แสดงอาการโกรธกริ้ว ไม่ใช้อารมณ์ในการแก้ปัญหา ทะเลาะโจมตีต่อกัน พูดด้วยความหวังดีต่อกันและมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็จะต้องหันหน้ามาพูดจาปรึกษาหารือกันปรับความเข้าใจกันได้ การวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓-๑๙๐.

^{๑๓๖} พุทธทาส อินทปัญโญ, **สันติภาพของโลก**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๐), หน้า ๕๓-๗๗.

^{๑๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

(๓) เมตตามโนกรรม ควรแสดงออกทางใจด้วยความเมตตา โดยตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน นึกคิดแต่ในสิ่งที่จะก่อประโยชน์ให้แก่กันและกัน ไม่คิดเบียดเบียนมุ่งร้ายผู้อื่น ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มองกันในแง่ดี มีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส แสดงความรักและไมตรีอย่างจริงใจโดยไม่มีอุบายซ่อนเร้น ไม่มีลักษณะที่เรียกว่าจู้จี้จุกจิก สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบว่ายอมรับจุดต่างและอยู่ด้วยจุดร่วม คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิศาสนา และสติปัญญา ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจียดฉันทันทีกัน พร้อมใจที่จะสมัครสมานสามัคคี โดยจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกันได้ สำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคล ถือว่าบุคคลมีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ แม้ว่าจะมีลักษณะอย่างอื่นไม่เหมือนกัน เช่น เพศ วัย ความรู้ รสนิยม เป็นต้น

(๔) สาธารณโภคี จะต้องแบ่งปันในสิ่งของที่ได้มาโดยชอบธรรม มีความสุขในการให้ แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงนำมาเฉลี่ยแบ่งกันให้ได้ใช้สอยบริโภคร่วมกัน มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม มิให้ช่องว่างระหว่างชนชั้นมากนัก ถ้าหากต่างคนต่างคอยคิดแต่จะเอาประโยชน์ส่วนตัวยึดมั่นติดในผลประโยชน์เห็นแก่ตัวมาก โดยไม่คำนึงหรือมองถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ไม่สามารถเฉลี่ยแจกจ่ายกันได้ จะทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมาก เมื่อคนมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งที่ครอบครอง จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนอื่น ดังนั้น ทุกคนควรมีความโอ้อ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันแจกจ่ายแก่กัน เรียกว่าสิ่งของที่ได้มานั้นเป็นของส่วนรวม เช่น รัฐให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ประชาชนให้มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์แข็งแรง ส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้สูงขึ้น จัดให้มีบริการด้านสาธารณูปโภคที่ดีแก่ประชาชน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เป็นต้น

(๕) ศีลสามัญญตา ควรมีความประพฤติ รักษาระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกาย วาจา ที่จะไม่กลมกลืนเข้ากันได้ มีความประพฤติดีงามต่อกัน ถูกต้องตามระเบียบวินัยของบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องประพฤติตนในข้อปฏิบัติเดียวกัน ปฏิบัติตามกฎหมาย เชื่อและยึดถือเคารพในสิ่งเดียวกันของสังคม ไม่ทำตัวเป็นแกะดำในวงสังคม เคารพกฎหมายและระเบียบของสังคมที่ตกลงยอมรับกัน ทำตามกฎหมายของสังคม มีความเสมอภาคส่วนบุคคล ขจัดการเอาเปรียบระหว่างสมาชิกในสังคม ไม่ทำให้ตนเองเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่นและสังคม มีระเบียบวินัย ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายเกณฑ์ของสังคม มีการเลือกผู้แทนเข้าไปปฏิบัติหน้าที่แทนตน และยึดเสียงข้างมากเป็นหลักในการยุติความขัดแย้ง ใช้สันติวิธีในการประนีประนอม ถ้าในสังคมนี้มีความประพฤติไม่สม่ำเสมอ มีโจรผู้ร้ายมาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพฤติเสมอกัน หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติธรรมเสมอกัน ปล่อยให้มีการเบียดเบียนก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่างๆ เช่น มีกลุ่มก่อการร้าย ขบวนการยาเสพติด กลุ่มล่อลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสายและพัฒนาประชาธิปไตยลำบาก ผู้ไม่มีระเบียบวินัยไร้คุณธรรมส่วนมากจะเป็นผู้ที่ปกครองตนเองไม่ได้ หรือปกครองตนเองไม่เป็น ถ้าในสังคมไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยแล้ว ความขัดแย้งวุ่นวายกันทำให้สับสนระส่ำระสาย กลายเป็นเหตุผลให้คนที่เราเรียกว่า

เผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดการปกครองบีบบังคับเหมือนกับว่า เมื่อฝ่ายปกครองตัวเองไม่เป็นปกครองกันไม่ได้แล้ว ก็ต้องใช้วิธีการโดยการจัดการให้สงบเรียบร้อย เมื่อความยุ่งยากกันมากเป็นเวลานาน คนจำนวนมากก็จะอยากได้การปกครองแบบนี้อีก วงจรอุบาทว์ความชั่วร้ายก็เลยวนเวียนไม่มีที่สิ้นสุด ทุกคนจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยการยึดมั่นในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์กติกาสังคมจะต้องร่วมกันรักษา ผดุงความยุติธรรมเคารพกฎระเบียบค่านิยมของสังคม

(๖) ทิฐีสามัญญตา จะต้องมีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์ และอุดมคติที่ร่วมกันหรือสอดคล้องไปกันได้ มีความเห็นเสมอกันมีการยอมรับในหลักการเดียวกัน ยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เคารพกฎเกณฑ์และกติกาของการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะนักการเมืองจะต้องเคารพเสียงข้างมากของประชาชน การป้องกันสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย มีความเสมอภาคระหว่างบุคคล การวิพากษ์วิจารณ์ การปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติขึ้นตามวิถีทางประชาธิปไตย ประชาชนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เมื่อกระทำผิดจะต้องใช้กฎหมายเดียวกัน การลงโทษอย่างเดียวกัน และถ้าได้รับเหตุอันควรปราณีก็ควรได้รับเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม สาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมสำหรับสร้างความปรองดอง ในการแสดงออกถึงหน้าที่และความสัมพันธ์ของคนในรัฐควรปฏิบัติต่อกันในสังคม เพื่อความสามัคคี อยู่ร่วมกันในสังคมมีความเห็นใจกัน และมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันต่อหน้าและลับหลัง ทำให้เกิดความระลึกถึงกันสร้างสรรค์ให้เกิดความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ไม่ให้มีการทะเลาะวิวาทกัน เสริมสร้างให้เกิดความสามัคคีในสังคม ยึดมั่นในความเสมอภาคเสรีภาพของประชาชน คนทุกคนมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าเทียมกัน ดังนั้น ประชาชนทุกคน จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค มีสิทธิเสมอภาคต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย มีความเสมอภาคในโอกาส เศรษฐกิจ และสังคม มีความเชื่อมั่นยึดถือในหลักการ อุดมการณ์ประชาธิปไตย เคารพในกติกาของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ย่อนำมาซึ่งความผาสุก

หัวใจของ Interfaith Dialogue ตามหลักตรีปิธานของพุทธทาสภิกขุ^{๑๓๘}

พุทธทาสภิกขุได้นำเสนอหลักการสำคัญที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการศึกษา เรียนรู้ และอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์ในโลกนี้เอาไว้ที่น่าสนใจ ซึ่งหลักการของท่านคือ “ตรีปิธาน” หลักการนี้เป็นหลักการที่พี่น้องชาวมุสลิมจะคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง และเมื่อก็ตามที่อาตมาเดินทางไปสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาตมามักจะนำเสนอประเด็นต่อนักวิชาการ นักการศาสนา และพยายามที่จะเน้นว่าเมื่อใดที่เกิดความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเกิดความขัดแย้งกัน หลายท่านมักจะสื่อความว่า “ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งด้านศาสนา” แต่ในความเชื่อ และจากผลการวิจัยหลายชิ้นจะพบว่า ความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้น มิได้เกิดจากหลักการทางศาสนา หรือศาสนิกของแต่ละ

^{๑๓๘} Assist. Prof. Phramaha Hansa Dhammahaso, **Buddhist Political Economy**,

http://www.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=1208&articlegroup_id=187[๓ ตุลาคม ๒๕๕๕].

ศาสนา หากแต่เกิดจากผลประโยชน์และความต้องการของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง หรือมากกว่านั้น ต้องการที่จะขยายผลทางอุดมคติทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แล้วพยายามที่จะหลัการศาสนา มาตีความเพื่อนำไปเป็นเครื่องมือสนองต่อความต้องการของลัทธิ และแนวคิดของกลุ่มคนเหล่านั้น

เมื่อได้สนทนากับนักการศาสนาหลายๆ ท่านจะพบว่า ความจริงแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นหลายๆ ประเด็น ผู้นำศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นและมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ท่านอาคิส พัทธกัศ คุมพล ในฐานะจุฬาราชมนตรี ท่านพยายามที่ย้ำเตือนให้ชาวมุสลิม การจัดสัมมนาในระดับนานาชาติ ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ที่ว่า “การเกิดขึ้นของทุกศาสนาในโลกนี้ ต้องเป็นไปเพื่อหลักประกันให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ”

อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองพยายามที่จะนำเอาประเด็นทางศาสนาไปอธิบาย และตีความเพื่อตอบสนองความต้องการทางอุดมการณ์และแนวคิดของกลุ่มตน ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างหมู่ชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมใด สังคมหนึ่งได้ ฉะนั้น เราควรแยกออกจากกันให้ได้ว่า ปัญหาใดเป็นปัญหาระหว่างกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในรัฐ และเราควรที่จะเจรจาเพื่อสนองตอบต่อผลประโยชน์ และความต้องการให้สอดคล้องกับความเป็นไปของชาติเราได้อย่างไร จึงจะทำให้คนในชาติอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ฉะนั้น ประเด็นใดที่เกี่ยวข้องกับการเมืองควรใช้การเมืองเข้าไปดำเนินการ ประเด็นใดที่เกี่ยวข้องกับการตีความหลักการทางศาสนาไปปรับใช้อุดมการณ์ทาง ความคิดและการเมืองก็ควรที่จะต้องใส่ใจ และเชิญผู้นำทางศาสนามาหาทางออกร่วมกัน เพื่อป้องกัน และป้องปรามหลักการและแนวที่บิดเบี่ยงไปจากข้อเท็จจริงทางศาสนา

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ จึงพยายามที่จะนำเสนอหลักการที่ว่าด้วย “ตรีปนิธาน” เพื่อเป็น “กาวใจ” และสร้างหลักการในการอยู่ร่วมกันกับศาสนิกอื่นๆ ได้อย่างมีความสุข ซึ่งหลักการดังกล่าวประกอบไปด้วย

๑. การศึกษา และเข้าใจศาสนาของตนเองให้ลึกซึ้ง

ทำอย่างไรจะทำให้ตนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตนได้ ถ้าทุกคนกลับไปหา กลับไปอ่าน กลับไปศึกษา กลับไปเรียนรู้ เราจะพบความจริงว่าศาสนาของเราทุกศาสนานั้น บรรดาจะให้เราทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างรุ่งโรจน์มีความสุขซึ่งสอดคล้องกับ ประเด็นที่ท่านจุฬาราชมนตรีได้นำเสนอเอาไว้ ตัวแปรสำคัญของความสอดคล้องกับในลักษณะดังกล่าว เราสามารถประเมินได้ว่า "สาระสำคัญเหล่านี้คือหัวใจหรือรากฐานที่เป็นแก่นแท้ของทุกศาสนา"

๒. ศาสนิกของทุกศาสนาต้องพยายามทำความเข้าใจแนวคิดและแนวปฏิบัติของศาสนาอื่น ๆ

สำหรับตัวอาตมาเองนั้น นับว่าโชคดีที่ได้มีโอกาสพบเพื่อนต่างศาสนิกอยู่เนือง และได้ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ (Interface Dialogue) การได้เรียนรู้ ได้สนทนารธรรมโตะอิหม่าม และบาทหลวง ที่เคยสอนปริญญาตรีเมื่อสิบห้าปีที่แล้ว อาตมาก็ได้มีโอกาสคุยกันเรื่องศาสนาเปรียบเทียบ (Comparative Religion) ซึ่งการเปรียบเทียบดังกล่าวมิได้หมายถึงการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ทำไมเราจึงต่างกัน แต่ประเด็นคือ มีประเด็นใดที่สอดคล้องกัน และเราจะนำหลักการ

ที่สอดคล้องกับมาแลกเปลี่ยนกัน และนำเสนอเพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งและอยู่ร่วมกันของคนใน สังคมได้อย่างไร

เราจะเข้าใจความคิดของเขาเพื่ออยู่ร่วมกับเขาอย่างมีความสุขได้อย่างไร นำเสนอแนวคิด “เกื้อกูลและไม่ก้าวก่าย เข้าใจแต่ไม่ปะปน” ต้องเกื้อกูลแต่ต้องไม่ก้าวก่ายเขา เขาเชื่ออย่างไรต้องเชื่ออย่างนั้น ประเพณีเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ปฏิบัติตามครรลองของตัวเองไป

หากศาสนาทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนบุคคล องค์กร และศาสนธรรมไม่สามารถที่จะสนองตอบต่อประเด็นดังกล่าว และทำให้ชาวโลกอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ คำถามคือ “จำเป็นอยู่หรือไม่ที่ชาวโลกจะต้องนับถือศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งพิง และเป็นที่รำลึกนึกถึงในสถานการณ์ที่ตนเองและสังคมกำลังเผชิญหน้ากับความขัดแย้งและความรุนแรงอย่างต่อเนื่องและยาวนาน”

หลักการของท่านจุฬาราชมนตรี และพุทธทาสภิกขุ ที่ว่า ศาสนิกของแต่ละศาสนาควรหันหน้าไปศึกษา และใส่ใจต่อหลักการเดิมแท้ของแต่ละศาสนาที่ตัวเองนับถือให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เราควรที่ปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับหลักการเดิมแท้ของหลักการที่ศาสนาตัวเอง นำเสนออย่างไร หลังจากนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ศาสนิกควรให้ความสนใจที่จะเรียนรู้ และเข้าใจวิถีคิด และการดำเนินชีวิตของศาสนา หรือศาสนิกของศาสนาอื่น ๆ เพื่อจะได้มีท่าทีและแสดงออกต่อกันในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น^{๑๓๙}

นักการศึกษาและนักเผยแผ่ทางศาสนาคริสต์ มงชินญอร์ วิษณุ ธัญญอนันต์ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า การพยายามเพื่อให้ฝ่ายศาสนาจากทุกชาติพร้อมที่จะมีคำตอบ สำหรับศาสนิกชนของตน และช่วยกัน ส่งเสริมความเคารพกันและกัน บนขันติธรรมของศาสนา เราได้ฟังการบรรยายพิเศษ ของ พระพรหม บัณฑิต. ศ.ดร.อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ข้อคิดเรื่อง “ขันติธรรมทาง ศาสนา” โดยเริ่มแรกทำให้เราเห็นสภาพทางศาสนาของอาเซียน เรามีพื้นฐานต่างกันมาก แต่ศาสนา ก็มีความต่างกันหลายหลาก แต่เราสามารถเป็นหนึ่งเดียวกันได้ในความหลากหลาย โดยเข้าใจคำว่า “ขันติธรรม” ซึ่งหมายถึง การเคารพ การยอมรับ และความชื่นชมในความหลากหลายมากมายในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของโลก โดยถือว่า นั่นเป็นการแสดงออกของความเป็นมนุษย์ ดังนั้น ขันติธรรม ไม่ใช่แค่มีกับศาสนาต่าง ๆ แต่สำหรับคนที่ไม่มีความศรัทธาด้วย^{๑๔๐}

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้พร้อมจะติดต่อกับพี่น้องต่างความเชื่อ ความท้าทายมีมากมายสำหรับตัวเราเองว่า การทำอย่างไรถึงจะมีความสมดุลระหว่างการประกาศพระวรสาร และการทำศาสนสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราสามารถทำได้ทันทีคือ การเริ่มติดต่อแบบ “มิตรภาพฉันท์มิตร” จากนั้น เมื่อรู้จักคุ้นเคย ค่อย ๆ ก้าวหน้าในความสัมพันธ์ในระดับที่ลึกซึ้ง และสร้าง ความร่วมมือเพื่อการร่วมกันอย่างสันติ อาจจะเป็นการเยี่ยมเยียนกัน, การเรียนรู้ความเชื่อ, การปฏิบัติ ทางศาสนา, การร่วมมือกันทางด้าน

^{๑๓๙} Assist. Prof. Phramaha Hansa Dhammaso, **Buddhist Political Economy**, http://www.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=1208&articlegroup_id=187 [๓ ตุลาคม ๒๕๕๙].

^{๑๔๐} มงชินญอร์ ดร.วิษณุ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประชาคมพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

สังคมและงานเมตตา^{๑๔๑} ถ้าพระเป็นเจ้าของเจ้าเป็นองค์แห่งสันติธรรม เราก็ต้องปฏิบัติกับเพื่อนพี่น้อง เพื่อสร้างสันติธรรมแก่กัน และกันด้วย เหมือนที่องค์พระเยซูเจ้าได้เคยบอกเราว่า “ผู้ใดแสวงหาสันติภาพ ผู้นั้นจะได้พบองค์พระผู้ เป็นเจ้า” (มธ.๕:๙)^{๑๔๒}

ในแนวทางศาสนาอิสลามนั้น การสื่อสารกันแบบตัวต่อตัวในท่ามกลางความขัดแย้งนั้นย่อมมีผลดีกว่าการละเลยปัญหาหรือใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา การเจรจาสื่อสารกันจึงเป็นการช่วยลดความขัดแย้งที่รุนแรงลงได้และช่วยแสดงออกถึงความเสียใจที่เคยกระทำไปโดยทุกฝ่าย ในที่นี้ ผู้เป็นคนกลางมีบทบาทสำคัญในการเจรจาสร้างสันติภาพเพื่อลดความขัดแย้งอันอาจนำไปสู่การใช้ความรุนแรง อิสลามสนับสนุนให้มุสลิมมีบทบาทและทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประสานข้อขัดแย้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ดังในคัมภีร์ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“และหากมีสองฝ่ายจากบรรดาผู้ศรัทธาทะเลาะวิวาทกัน พวกเจ้าก็จงไกล่เกลี่ยระหว่างทั้งสองฝ่าย หากฝ่ายหนึ่งในสองฝ่ายนั้นละเมิดอีกฝ่ายหนึ่ง พวกเจ้าก็จงปรามฝ่ายที่ละเมิดจนกว่าฝ่ายนั้นจะกลับสู่พระบัญชาของอัลลอฮฺ ฉะนั้นหากฝ่ายนั้นกลับ (สู่พระบัญชาของอัลลอฮฺ) แล้วพวกเจ้าก็จงประนีประนอมระหว่างทั้งสองฝ่ายด้วยความยุติธรรม และพวกเจ้าจงให้ความเที่ยงธรรม(แก่ทั้งสองฝ่าย)เถิด แท้จริงอัลลอฮฺทรงรักใคร่บรรดาผู้ให้ความเที่ยงธรรม” อัล-กุรอาน (๔๙: ๙)

“ไม่มีความดีใด ๆ ในการพูดซุบซิบอันมากมายของพวกเขา นอกจากผู้ที่ใช้ให้ทำงานหรือให้ทำสิ่งที่ดีงาม นอกจากผู้ที่ใช้ให้ทำงานหรือให้ทำสิ่งที่ดีงาม หรือให้ประนีประนอมระหว่างผู้คนเท่านั้น และผู้ใดกระทำความผิดเพื่อแสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮฺแล้ว เราจะให้แก่เขาซึ่งรางวัลอันใหญ่หลวง” อัล-กุรอาน (๔: ๑๑๔)

ดังนั้น จากคำสอนของอิสลามให้หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าด้วยความก้าวร้าวรุนแรงและมือคดีระหว่างกันจึงสอดคล้องและมีประสิทธิภาพตามหลักการของการสร้างสันติภาพเพื่อลดความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ความรุนแรง^{๑๔๓}

๔.๒.๕.๕ แนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนา

พระมหาพรหม ธรรมหาโส ได้กล่าวไว้ว่า ศาสนามีความสำคัญในการสร้างสันติภาพ เพราะโดยพื้นฐานแล้วศาสนามุ่งสร้างสังคมให้เกิดสันติสุข กล่าวคือ สร้างมนุษย์ให้พบแสงสว่างความดีงาม ดังนั้น บริบทของสันติภาพจึงเหมาะสมกับบริบทของศาสนา เพราะปรัชญาและปณิธานของทุกศาสนาย่อมเป็นไปเพื่อเป็นที่พึ่งพาของชาวโลก ทุกศาสนาควรเข้ามาทำหน้าที่ที่จะทำให้นุชนชาติหายหวาดกลัวหรือหวาดระแวงซึ่งกันและกัน เป็นสะพานเชื่อมให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น ด้วยเหตุที่ว่าคำสอนทางศาสนาจะทำให้มนุษยชาติไม่ตกอยู่ในห้วงเหว และหลุมพรางของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม

^{๑๔๑} มงชินญอร์ ดร.วิชญ์ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประชาคมชาวมุสลิมแห่งประเทศไทย

^{๑๔๒} มงชินญอร์ ดร.วิชญ์ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประชาคมชาวมุสลิมแห่งประเทศไทย

^{๑๔๓} สุชาติ เศรษฐมาลินี, การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม : หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ, มหาวิทยาลัยพายัพ: เชียงใหม่, <http://www.deepsouthwatch.org/node/๕๖๒๒>

รู้เท่าทันโดยไม่ตกเป็นทาส และเสพลสิ่งเหล่านี้ในฐานะเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงเผ่าพันธุ์ และสร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้แก่ตัวเองและสังคมโลก ทำอย่างไรเราจึงจะนำคำสอนที่ทรงคุณค่ามาช่วยปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการแย่งชิงสู่การแบ่งปัน จากผู้รับมาเป็นผู้ให้ จากความโกรธมาเป็นความรัก หรือการให้อภัย เป็นต้น จากหน้าที่หรือเป้าหมายของศาสนา จะเป็นช่องทางซึ่งทำหน้าที่ได้ดีกว่าองค์กรหรือหน่วยงานด้านอื่น ๆ เพราะว่าศาสนามีคำสอนที่ครอบคลุมทุกด้าน กล่าวคือ

๑. **ต้นทานแห่งความรัก** ศาสนามุ่งเน้นให้มนุษย์รู้จักรักผู้อื่น เพราะมนุษย์ไม่สามารถอยู่คนเดียวในโลกใบนี้ได้ มนุษย์ สัตว์ทุกชนิด และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและกัน ช่วยเหลือกัน เพื่อการดำรงเผ่าพันธุ์ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อเลี้ยงวิถีชีวิต ดำเนินชีวิตเพื่อให้สิ่งเหล่านี้รอดเพื่อพัฒนาคุณค่าอื่นๆ ต่อไป ดังนั้น ศาสนาจะเป็นเครื่องมือหรือช่องทางเชื่อมหรือกระตุ้นให้สังคมได้ตระหนักและ การเปิดพื้นที่ให้แก่คนอื่น หรือสิ่งอื่นๆ โดยการแบ่งปันความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน

๒. **การให้เพื่อสละและแบ่งปันเพื่อผู้อื่น** การดำรงอยู่ของมนุษยชาติที่ต้องสัมพันธ์กับวิถีโลก มีความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ และโลกธรรมอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากมนุษย์มีความจำเป็นในการของการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด ด้วยเหตุนี้ศาสนาจะเป็นผู้มากระตุ้นให้สังคมเกิดการให้ทานหรือการแบ่งปัน อนุเคราะห์ต่อกันและกัน อีกอย่างหนึ่งการแบ่งปันเป็นความสอดคล้องกับความต้องการของคน หรือกลุ่มคน การแบ่งปันช่วยเหลือจะเป็นเกณฑ์มาตรฐานหรือแนวทางปฏิบัติเพื่อการแบ่งปันกันอย่างเสมอภาคและยุติธรรม

๓. **การมีจิตอาสาเพื่อความสุขต่อคนอื่น** ศาสนาทุกศาสนามีเป้าหมาย คือ ความสุข ไม่ว่าจะ เป็นสวรรค์ หรือการประทานพรใด ๆ ก็ตาม ล้วนเป็นเป้าหมายความสุขที่มนุษย์ต้องการ ความสุขในบริบทนี้ ครอบคลุมถึงความสุขทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก ความสุขมีอาจเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ ต้องอาศัยการออกแบบกิจกรรม หรือการดำเนินการในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งทางศาสนา ศาสนาจะช่วยตอบสนองหรือเป็นช่องทางเข้าสู่ความสุขทั้งภายในและภายนอก ทั้งตนเองและผู้อื่น

๔. **ต้นแบบของการสื่อสารด้วยเมตตาและเป็นประโยชน์** กระบวนการทางศาสนามีหลักการใช้วาจาหรือ การสื่อสารที่เป็นกุศลหรือเป็นมาตรฐานของความเป็นบัณฑิต เป็นรูปแบบที่ควรนำมาศึกษาและใช้เป็นวิธีการสื่อสารเพื่อสันติภาพได้ ทำให้สังคมเกิดการออกแบบถ้อยคำโดยผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุมีผล ผ่านการปรุงแต่งทางอารมณ์ที่เน้นเรื่องความรู้สึก และใส่ใจกันและกัน อย่างมีเมตตากรุณาต่อกัน ตัวอย่างเช่น หลักการใช้วาจาทางพระพุทธศาสนาที่ว่า วาจาจะต้องจริง ไพเราะ ไม่เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และมีเมตตา หลักเกณฑ์ในมิติทางศาสนาเช่นนี้จะ เป็นกรอบที่จะทำให้สังคมมีการสื่อสารที่ก่อให้เกิดสันติภาพในสังคมได้

๕. **ศูนย์กลางแห่งสันติสุขภายในและภายนอก** ทุกศาสนาต่างมีหลักในการพิจารณาสภาพภายในและจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ทางพระพุทธศาสนาได้อาศัยลมหายใจเป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการชำระจิตของตนให้ปราศจากความโกรธ เกลียด ปองร้าย เกลียดชัง อิจฉาริษยา และอาฆาตมาดร้าย

ดังนั้น กระบวนการชำระจิตให้บริสุทธิ์จึงเป็นช่องทางที่จะนำสังคมให้เกิดความสงบทั้งภายในและภายนอกได้^{๑๔๔}

๔.๒.๖ สรุป

จากการวิเคราะห์เชิงบูรณาการเพื่อนำคำสอนในแต่ละศาสนาตามกรอบ ๔ ประการ ๑. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านกายภาพ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือด้านการส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ ๒. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านพฤติกรรม ได้แก่ ท่าทีการแสดงออกต่อการอยู่ร่วมกัน ๓. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ การฝึกฝนอบรมคุณธรรมจริยธรรม ๔. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านปัญญา ได้แก่ การส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ การแสวงหาองค์ความรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง อาจจะแตกต่างกันออกไปมาก แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ศาสนาทั้ง ๔ ศาสนาหากร่วมมือกันย่อมจะสามารถอำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนามนุษย์ สังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ทั้งภายนอกและภายใน

การบูรณาการคำสอนแนวคิดและวิถีปฏิบัติในแต่ละศาสนาภายใต้กรอบ ๔ ประการนี้ จะทำให้เห็นชุดคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาสังคมให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพื่อให้คำสอนได้สะท้อนบริบทการสร้างเสริมสันติสุขต่อสังคมให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้น จึงจัดคำสอนและแนวทางปฏิบัติแต่ละศาสนาภายใต้กรอบดังกล่าวเพราะสังคมมีความหลากหลายทางด้านความเชื่อและความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมประเพณี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนเพื่อศึกษาทำความเข้าใจซึ่งกันและกันให้มาก การเรียนรู้แนวปฏิบัติที่ตรงและรวดเร็วที่สุด คำสอนในแต่ละศาสนาเป็นเหมือนไฟส่องทาง เป็นดั่งคบเพลิง ช่วยชี้ทางแห่งความเข้าใจในแนวคิด หลักการความดี และชี้ให้เห็นวิธีการหลีกเลี่ยงจากความชั่วต่างๆ ศาสนาได้สอนให้เราได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต และรู้จักเรียนรู้กับสิ่งๆ ใหม่ โดยไม่หลงผิดไปจากวิถีแห่งศาสนา ที่สำคัญการนำองค์ความรู้ทางศาสนาที่แท้จริงจะช่วยพัฒนาต่อการอยู่ร่วมกันที่แสดงให้เห็นถึงดินแดนแห่งสันติภาพ ทำให้คนรู้จักเข้าใจกัน ไม่มีอคติกัน หรือความไม่เข้าใจกัน หรือทนไม่ได้กับความแตกต่าง

ดังนั้นแล้วกล่าวได้ว่าคำสอนทางศาสนาสามารถเป็นเครื่องมืออย่างดียิ่งในการช่วยพัฒนาเพื่อให้เกิดความสันติภาพทั้ง ๔ ด้านที่กล่าวมา เพื่อให้สังคมมีความเข้มแข็ง สร้างปัญญาเสริมเศรษฐกิจ เพราะเป็นการศึกษาแท้ ๆ สอนให้คนพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายให้เกิดการพัฒนาสังคมร่วมกัน และเพื่อสะท้อนความเอกภาพในความ เป็นความหลากหลายที่ไม่มีความแตกแยก ไม่บังคับให้คนมาเป็นเอกภาพเดียว สังคมโลกกว้างมีเอกภาพในความหลากหลาย ดังนั้น สังคมจึงต้องมีวัฒนธรรมศาสนาที่หลากหลายแต่มีความสวยงาม คำสอนสอนแต่ละศาสนาแม้ว่าจะใช้ภาษาต่างกันบ้าง หรือ มีข้อปฏิบัติที่ต่างกันบ้างแต่ เป้าหมายนัยสำคัญล้วนมุ่งหวังความสุขต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ศาสนาจึงมีคุณค่าเพราะ

^{๑๔๔} ชนิตธรรมทางศาสนากับความอยู่รอดของมนุษยชาติ Religious Tolerance and the Survival of Humanity พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, file:///C:/Users/USER/Downloads/DigitalFile_286346..pdf

ช่วยสร้างประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติ จากกรอบที่ผู้วิจัยได้บูรณาการหัวข้อออกเป็น ๔ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
นั้น

๔.๓ สรุป

จากการศึกษาเพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา ผู้วิจัย
เห็นว่าการพัฒนาสังคมมนุษย์ คือ การมุ่งสร้างประโยชน์สุขต่อสังคม เริ่มแต่การรู้จักปฏิบัติตนที่ดีต่อ
สภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกและภายใน มีการสำรวมกาย วาจาและใจบนพื้นฐานของศีล คือ พัฒนา
พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูลที่เหมาะสมต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน
ของมนุษย์^{๑๔๕} โดยแยกเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทางกายภาพ ได้แก่ ความต้องการทาง
ร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัย ๔ คือ ๑. ความต้องการทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร
ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ๒. ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความปรารถนาสร้างหลักฐานทาง
ครอบครัว หลักฐานในหมู่คณะ ในชาติ และกว้างออกไปถึงความต้องการผูกพันระหว่างชาติ เช่น สถาบัน
ครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น ๓. ความต้องการทางจิตใจหรือทางศาสนา หมายถึง ความจำเป็นต้องมี
ศีล คือ การละเว้นจากความชั่ว และมีธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติที่ตรงตาม อันเป็นรากฐานของกิจการทั้ง
ปวง และต้องการให้หลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือพัฒนาคน เพื่อควบคุมคนให้มีความประพฤติที่ดี
งามแก่สังคมของตน ๔. ความต้องการรู้แจ้งเห็นจริง หมายถึง การใช้เหตุผลเพื่อเข้าใจชีวิต ๕. ความ
ต้องการรักษาผลประโยชน์ของหมู่คณะ สังคม ให้ปลอดภัย ๖. ความต้องการเสรีภาพในการดำเนินชีวิตไม่
ตกเป็นเหยื่อของสิ่งใด ๖. ความต้องการให้ผู้มีความสามารถ ทำคุณประโยชน์แก่สังคม^{๑๔๖}

อย่างไรก็ตาม มนุษย์มีความต้องการความสุขจึงต้องชวนช่วยค้นหาแนวทางและปฏิบัติเพื่อ
เข้าถึงความสุขหรือความต้องการนั้น ๆ การนำหลักคำสอนทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนิน
ชีวิตประจำวันจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะได้พัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติหน้าที่
กิจกรรมได้อย่างปกติสุข และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดศาสนาของตน กล่าวได้ว่า
เป็นการปฏิบัติที่ไม่เสื่อมถอย ทำตนให้ตั้งอยู่ในศีลอันดีของศาสนา ทั้งยังเป็นการทำตนเองให้มีคุณภาพ
ชีวิตที่ดี เพราะถ้ายังไม่สิ้นกิเลสอาสวะ มนุษย์ก็จำเป็นต้องพัฒนาตน จนกระทั่งบรรลุถึงปรมาตมประโยชน์
สูงสุด^{๑๔๗} เช่น ในแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การสร้างความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง จากความ

^{๑๔๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๘.

^{๑๔๖} พระมหาสมชาย เกิดแก้ว, “พระพุทธศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง: ศึกษาเปรียบเทียบการดักบาตร
ของพุทธศาสนิกชนในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” **วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๗), หน้า ๓๐.

^{๑๔๗} ขุ.จู. (บาลี) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

เป็นปุณฺชนสู่อริยะชน ซึ่งสามารถสละโลกียวิสัยเสียได้ แล้วยอมไม่มาเกิดสุภใด ๆ อีกต่อไป จัดเป็น ผู้พัฒนาตนดีแล้ว และเป็นแสงสว่างของตน^{๑๔๘} เป็นต้น

นอกจากนี้ การบูรณาการคำสอนทางศาสนาเพื่อนำมาใช้ในสังคมนั้น ยังช่วยทำให้เกิด ความกรุณาต่อผู้อื่นด้วย คือ ทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ คิดจะช่วยเหลือ ตลอดจนช่วยให้สามารถวางตนเป็นกัลยาณมิตร สามารถคิดหาวิธีช่วยแก้ไขปัญา วัตถุประสงค์ของการ พัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี คือ เพื่อฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิต หรือ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีสันติ สุข ให้รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและ แก่สังคม ให้รู้จักแสวงหา และ เสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียน และพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้น ๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ ผู้อื่นและสังคม และให้พร้อมและมี ความสามารถ บางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม^{๑๔๙}

อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ที่แท้จริงส่วนหนึ่งของแต่ละศาสนา ก็เพื่อให้มนุษย์รู้จักพึ่งพา ตนเองได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่างไป แต่อาจจะพึ่งวัตถุภายนอกในกรณีที่จำเป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่มห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อ มอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้นแล้ว จุดมุ่งหมายของคำสอนทางศาสนาแล้ว นั้นเป็นไปเพื่อให้รู้ความสำคัญในการดำเนินชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดี งามและส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสันติสุข การจัดคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละ ศาสนาตามกรอบแนวคิดในการสร้างเสริมสังคมให้เกิดสันติสุข ที่รอบรอบ และครอบคลุม หรือรอบด้าน และพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเป็นการสร้างสรรค์สังคมให้พบหลักการและวิถีทางในการดำรงอยู่ร่วมกันหรือ รวมกันอย่างงดงาม แม้ว่าจะมีความแตกต่างในความความเชื่อหรืออุดมการณ์อะไรก็แล้วแต่ ก็ไม่เป็น อุปสรรคในการปรารณาต่อกันในฐานะเป็นมนุษย์ที่เกิดมาในโลกใบนี้เฉกเช่นเราและเขา

^{๑๔๘} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๑๔๙} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิธีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ๓ ประเด็น ดังนี้คือ

๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา
 ๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา
 ๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา
- จากการศึกษาสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ คือ หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา พบว่า

บริบทของแนวคิดสันติภาพ ความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหมด ต่างก็ปรารถนาความสงบปลอดภัย และความสุขในชีวิต ความสุข คือ นัยยะแห่งสันติภาพ คำว่าสันติภาพจึงมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางกว่าภาวะปลอดสงครามหรือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง กล่าวคือ มนุษย์มีความขัดแย้งกันได้ ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ขาดสันติภาพ ตรงกันข้ามไม่เลือกใช้วิธีการรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้ง กล่าวโดยรวมแล้ว สันติภาพเชิงอุดมการณ์หรืออุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้ง กับสันติภาพที่ไม่ได้ปฏิเสธความขัดแย้ง และเป็นสันติภาพในระดับที่อยู่กับความขัดแย้ง โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน ข้อเรียกร้องหรือต้องการสันติภาพเกิดจากสภาพสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดปรากฏมีขึ้นมากมายในหลายสังคมไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งระหว่างองค์กร จนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการรบบพุ่งกัน ต่อสู้กันจึงเกิดเป็นสงคราม

ลักษณะและประเภทของความขัดแย้งความขัดแย้งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (การกระทำ) ของบุคคล ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่มีความคิดเห็น ค่านิยม และ เป้าหมายไม่เป็นไปในทางเดียวกัน ความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะสะท้อนออกมาใน ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะเชิงบวก และลักษณะเชิงลบ

แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยสันติภาพ สันติภาพ หมายถึง ความสงบ เป็นสภาพการแก้ปัญหา โดยไม่ใช้กำลังสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หรือความรุนแรงในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วทำให้สังคมปราศจากสันติสุข สันติภาพมิอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ แต่เกิดขึ้นได้จากกระบวนการหรือวิธีการที่เป็นระบบและรูปแบบชัดเจนและพิสูจน์ได้ กล่าวคือ สันติภาพเกิดขึ้นได้ต้องใช้สันติวิธี นอกจากนี้สันติภาพยังหมายรวมถึงหนทางหรือแนวทางที่จะกระทำ วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี สันติวิธีมีหลายความหมาย

ได้แก่ “วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง วิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต” “สันติวิธี เป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ” ดังนั้น สันติวิธีจึงหมายถึงวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมในการบริหารจัดการชีวิตของตนเองและสังคม เป็นเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้งได้ด้วยความสงบและไม่ใช้ความรุนแรง รวมไปถึงการใช้ชีวิตด้วยสันติวิธี

สันติภาพในมิติของนักวิชาการ การสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าสันติภาพเกิดจากความรู้ความตั้งใจในการที่จะสร้างให้มีขึ้น กล่าวคือ การสร้างสันติภาพเป็นทฤษฎีที่มีหลักการหรือขั้นตอนวิธีการ เป็นกระบวนการและแนวทางที่แน่นอนและหลากหลาย ดังที่ปรากฏให้เห็นในสังคมโลก ๓ แนวทาง หรือ ๑๖ วิธีการ ได้แก่ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางการทูต หรือ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางกฎหมาย ทางเลือกเชิงสันติอื่น เป็นต้น

สันติภาพในมิติของศาสนา ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ทุกศาสนาล้วนมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข อุดมการณ์ของการก่อตั้งศาสนาเป็นไปเพื่อให้โลกสงบร่มเย็น อุดมการณ์ของศาสนาไม่ใช่เพื่อทำลายล้าง แต่เป็นการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ หรือระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่รอบตัว คุณค่าของศาสนาย่อมมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในอันที่จะเข้าไปช่วยฟื้นฟู และเชื่อมสมานสังคมโลกให้สามารถปรับวิจิตร และท่าทีของการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สามารถยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา อุดมการณ์และความเชื่ออย่างมีสติ การการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา ๕ ศาสนา กล่าวคือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อเป็นทางเลือกและทางรอดของสังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะแม้ว่าโลกจะก้าวไกลไปขนาดไหน ศาสนาก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ชนิดที่ไม่อาจมองข้ามได้ ดังนั้น สันติวิธี ในมิติของศาสนาจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน และจะเป็นพื้นฐานแห่งสันติภาพที่ยั่งยืน

การสร้างสันติภาพหรือสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์นั้นมีหลากหลายวิธีและหลากหลายองค์กร แต่สันติภาพก็เชื่อว่าเกิดขึ้นได้อย่างถ่องแท้ ดังนั้น มิติสันติภาพควรจะมีมิติของศาสนาด้วย ด้วยว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ต่างก็นับถือศาสนาเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว อีกอย่างหนึ่งศาสนานั้นต่างมีเป้าหมายและปณิธานในการก่อตั้งก็เพื่อสร้างความสุขให้แก่มนุษย์ ดังนั้นเราควรมาช่วยกันค้นหาเครื่องมือหรือแนวทางการสร้างสันติภาพจากบริบทของแต่ละศาสนา ความจริงหากศาสนาไม่สามารถที่จะทำให้ผู้นับถือมีความสุขในการอยู่ร่วมกันหรือการดำเนินชีวิต ไม่สามารถลดความหวาดระแวง และหวาดกลัวต่อมนุษย์ด้วยกันแล้ว คุณค่าของศาสนาย่อมลดน้อยลงไป ดังนั้น นอกจากจะเป็นการอาศัยศาสนาเป็นทางเลือกแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังช่วยให้ทุกคนที่นับถือศาสนาได้หันไปศึกษาศาสนาของตนให้ถ่องแท้ ให้เข้าใจศาสนาของตนได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเชื่อว่า เมื่อทุกคนเห็นคุณค่าของศาสนาที่สามารถสร้างสันติภาพได้ ก็จะพยายามศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเนื้อแท้หรือแก่นแท้ของศาสนา เมื่อทุกคนให้ความสำคัญต่อศาสนาก็น่าจะเป็นหลักประกันได้ว่าทุกคนย่อมค้นพบช่องทางการเข้าถึงความสุข เพราะว่าศาสนาทุกศาสนาล้วนมีนัยที่มุ่งเน้นให้มวลมนุษยชาติอยู่

ร่วมกันอย่างสงบ และสันติ อีกทั้งเป็นไปเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริมแนวทางสันติภาพ สันติวิธี ความสมานฉันท์ และความปรองดองของคนในชาติและสังคมโลก

การให้ความสำคัญต่อศาสนาย่อมเป็นการยืนยันหยัดในคำสอนและช่วยกันเผยแผ่คำสอนที่สร้างสรรค์สันติภาพให้กว้างขวาง ด้วยว่าถ้าศาสนามีคนศึกษาหรือรู้น้อยย่อมเป็นเหตุให้คนบางคนทำการบิดเบือนหรือแปรรูปคำสอนหรือหลักการทางศาสนาที่ทรงคุณค่าไปสู่การรับใช้อุดมการณ์ผลประโยชน์ความต้องการ และอำนาจของกลุ่มตน หรือองค์กรของตน ซึ่งศาสนาอาจตกเป็นเครื่องมือที่ถูกนำไปใช้สร้างความขัดแย้งได้ ดังนั้น มิติของสันติภาพทางศาสนาย่อมมีแน่นอน เพียงแต่ไม่ได้รับการเผยแผ่ให้แพร่หลาย ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นศาสนบุคคลหรือองค์กรทางศาสนาต่างๆต้องพยายามชักนำ และชักพาให้ศาสนิกที่เคารพศรัทธาและนับถือให้หลุดออกไปจากกับดักของความขัดแย้ง นำคำสอนทางศาสนามารับใช้มนุษยชาติเพื่อการรู้เท่าทันและพัฒนาตัวเองและสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มาร่วมกันค้นหาแนวทางหรือส่งเสริมการสร้างความรัก ความเมตตา กรุณา การแบ่งปันช่วยเหลือ การอดทน การให้อภัยให้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ด้วยเชื่อว่า เมื่อศาสนามีบทบาทเป็นแกนนำในการสร้างสรรค์สันติภาพ สภาวะความคิดที่เกิดจากการเกลียดชัง การมุ่งร้ายกันก็จะลดน้อยลงและไม่ปรากฏ จะก่อเกิดสังคมแห่งการให้อภัยและอดทนต่อกันและกันมากขึ้น

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ คือ เปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา พบว่า

คุณค่าและความสำคัญของศาสนา การมีความเข้าใจในแต่ละศาสนาจะทำให้เกิดการปรับตัว หรือปฏิบัติ และนำคำสอนทางศาสนามาใช้ให้เกิดสันติสุขต่อสังคมในหลายมิติได้ เช่น เพื่อการดำรงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนไว้ การศึกษาคำสอนเพื่อให้เราเข้าใจอย่างท่องแท้ในคำสอนแต่ละศาสนา เพื่อป้องกันการนำเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง เช่น นักการเมือง และอื่นๆ ซึ่งอาจก่อปัญหาได้ในอนาคต ทุกฝ่ายควรชักนำให้ทุกฝ่ายยึดหลักการทางศาสนาไว้ ดังนั้น การพัฒนา ฝึกฝนอบรมเพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีจริยธรรม มีความมั่นคงในหลักคำสอนทางศาสนา คือ มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของหลักธรรมให้มากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมมนุษย์

หลักการและวิธีปฏิบัติทางศาสนา ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันหลากหลาย ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่แตกต่าง แบ่งแยก และแปลกแยก โดยแต่ละศาสนามีอุดมการณ์มุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาความบริสุทธิ์ ความมั่นคง ของศาสนาและหลักศรัทธา ทำให้เกิดภาวการณ์ยึดมั่นถือมั่น นำไปสู่การไม่ลงรอยกันที่สุดในนอกเหนือจากความแตกต่างหลากหลายระหว่างชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความแปลกแยก มีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนอคติทางศาสนา แผงเร้นไว้ด้วยความรู้สึกต่อต้านกัน เป็นศัตรูกัน ถือเขา ถือเรา โอกาสที่จะเกิดความกระทบกระทั่งกันได้ง่าย แม้ในเรื่องเล็กน้อย ที่โน้มนำไปสู่ความรู้สึกดูหมิ่น ดูแคลน และการกระทำที่รุนแรง ความขัดแย้งทางศาสนาเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นง่ายและรุนแรง เนื่องจากผู้นับถือศาสนาแบบยึดมั่นถือมั่นจะเห็นว่าศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือดีกว่าของผู้อื่นละไม่ยอมรับคนต่างศาสนาต่างลัทธิ ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นมีพื้นฐานความเชื่อต่างกันและตีความศาสนาไปตามความเชื่อของตน ผล

ที่ตามคือ แบ่งแยก แข่งขัน ไม่ไว้วางใจกัน เมื่อเกิดการแข่งขันทัดบ้อมสู้กันและไม่ไว้วางใจกัน ก็อยากทำลายฝ่ายตรงข้าม

เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา ดังนี้

เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา					
รายการ	พุทธ	คริสต์	อิสลาม	ฮินดู	ซิกข์
ศาสนา	-พระพุทเจ้า -ไม่มีพระเจ้า	-เอกเทวนิยม -พระเจ้า คือ พระเยซู -ศาสดา คือ พระเยซู - ยอม รับ ใน เอกภาพของพระเยซู และหลักตรีเอกภาพ หมายถึง พระเจ้า ทรงเป็นหนึ่งเดียวในสามบุคคล คือทรงเป็น พระบิดา พระบุตร และพระจิต -พระเยซูคือพระผู้มาโปรดองค์จริง -พระเยซูคือมนุษย์ที่เป็นบุตรของพระเจ้า	-เอกเทวนิยม -มีพระเจ้าแต่พระองค์เดียวคืออัลเลาะห์ทรงเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่ง ยอมรับในเอกภาพของอัลเลาะห์ และยอมรับความเป็น ศาสดาของท่านมุฮัมมัด	-พหุเทวนิยม -ตรีมูรติ ได้แก่ มหาเทพ ๓ องค์ คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระศิวะ -ไม่มีศาสดาผู้ก่อตั้ง	-เอก เทว นิยม -พระเจ้า : วาเฮกูรู - ศาสนา ๑๐ ท่าน
เป้าหมายสูงสุด	-นิพพาน -การหมดสิ้นกิเลส ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ -การสิ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ -ไม่มีการเกิด จึงไม่มีการแก่และตาย	-ดินแดนพระเจ้า -การได้อยู่กับพระเจ้า (พระเยซูฮาวา) ชั่วนิรันดร์ - ดินแดนที่มีแต่ความสุขตามแต่พระเยซูฮาวาจะมอบให้	-ดินแดนพระเจ้า -การได้อยู่กับพระอัลเลาะห์	-โมกษะ -เชื่อในความมีอยู่ของอาตมัน คือ เชื่อว่ามีวิญญาณของบุคคลและพระพรหมซึ่งเป็นพระผู้สร้างสูงสุด (ปรมาตมัน) -เป้าหมายสูงสุด (อรรณะ) กล่าวคือ ธรรมะ (หน้าที่ทางศาสนา), อรรณะ (ทรัพย์สิน หรือสมบัติทางวัตถุ), กามะและโมกษะ	-กลมกลืนเข้ากับชีวิตของพระเจ้า -การเข้าถึงนิรวาณ

หลักคำสอนที่สำคัญ	- อริยสัจ ๔ - ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค - มรรค ๘ - นิพพาน - หลักโอวาทปาฏิโมกข์ -พระรัตนตรัย -มีความเชื่อในเรื่อง กรรม ว่าเป็นตัวทำให้วิญญูณต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร	- หลักอาณাজักรพระเจ้า - เชื่อว่าชีวิตในโลกนี้มีเพียงครั้งเดียว - คนตายแล้วไม่สูญเพราะวิญญูณเป็นอมตะ - หลักตรีเอกานุภาพ - หลักบัญญัติ ๑๐ - หลักความรักสากล	- หลักศรัทธา - หลักปฏิบัติ - หลักคุณธรรม	- หลักอาศรม - หลักการปฏิบัติระหว่างบุคคล -หลักปรมาตมัน - การบรรลุมโงกษะ - หลักปฏิบัติปรัชญามคัทธิศา - ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก - หลักฮินดูธรรม ๑๐ - หลักนิยมะ - หลักยมะ - มีความเชื่อในเรื่อง กรรม ว่าเป็นตัวทำให้วิญญูณต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร -เชื่อในอานุภาพและความสูงสุดของพระเวท	-พระเจ้าผู้เป็นอันติมสัจ - ทำความเข้าใจโลกและมนุษย์ - การเข้าถึงความหลุดพ้นของมนุษย์
หลักความดี	- ศีล ๕ -ไม่ เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น -เน้น ย้ำ ในเรื่อง ความเมตตา กรุณา และความไม่ใช้ ความรุนแรง ต่อสรรพสัตว์ -เชื่อในเรื่องกรรมและการกลับชาติมาเกิด	-เชื่อฟังพระเจ้า - ผู้เป็นสุข หรือบรมสุข ๘ - การตอบแทน - รักศัตรู - การทำทาน - การมี ท รั พ ย์สมบัติในสวรรค์	- ศรัทธาพระเจ้าเป็นเจ้า - ศรัทธาในมลาอิกะฮ์ - ศรัทธาในบรรดาศาสนทูต - ศรัทธาในพระคัมภีร์ -ศ ร ั ท ธิ ใน วันพิพากษา - ศรัทธาในการลิขิตของพระเจ้า -เชื่อฟังพระเจ้าและให้เกียรติอย่างอ่อนหวาน ย่อมดีกว่าการให้ทานแล้วทำร้ายทีหลัง -อย่าบูชาผู้ใดเว้นแต่อัลเลาะห์ - พู ด ไ พ เรา จะ ต่ อมนุษยชาติ จงตั้งการ	- วิญญูณ เป็นอนันตะ คือเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดจนกว่าจะหลุดพ้นโมกษะ - หลักอาศรม ๔ - ต้องมีพราหมณ์ คัมภีร์ พระเวท วรณะ ๔ - การปฏิบัติตามคำสอนของเทพเจ้า - เทพเจ้าฝ่ายดี บันดาล เทพเจ้าองค์เดียวกัน บันดาล เพื่อสอนให้คนรู้จักความจริงของชีวิต	-การชนะมารร้าย ๕ คือ ตัณหา ความโกรธ ความหลง อหังการ -องค์ไตรรัตน์ - ศีล ๕ คือ เกศ, กังฆะ การ, กิรปาน, กฉา

			บูชา และจ่ายค่า ช่วยเหลือคนจน - ต่อสู้ในทางของ พระอัลเลาะห์ ต่อผู้ที่ ต่อสู้เจ้า แต่จงอย่าก่อ การสู้รบ (ก่อน) พระอัลเลาะห์ไม่ทรงรัก ผู้รุกราน	-เน้นย้ำในเรื่อง ความเมตตา กรุณาและความ ไม่ใช้ความรุนแรง ต่อสรรพสัตว์ -เชื่อในเรื่องกรรม และการกลับชาติ มาเกิด	
แนวคิด ว่าด้วย ความชั่ว	-ค้นหาเป็น บ่อเกิดแห่ง ความทุกข์ และเมื่อ สามารถจัด ค้นหาได้แล้ว ก็จะส่งผลให้ เกิดการดับ ทุกข์ - การกระทำ ถูกกระตุ้น จากค้นหา และการยึด มั่นถือมั่น ซึ่ง ก็จะนำไปสู่ การผูกพัน และความ ทุกข์ และว่า การกระทำที่ ปราศจาก ความ ปรารถนาหรือ ตัณหานั้นก็จะ เกิดผลนำไปสู่ การหลุดพ้น - อกุศล - เบียดเบียน ตนเองหรือ ผู้อื่น - ความโลภ ความโกรธ ความหลง - พุจริต คือ	- ความโกรธ -การล่วงประเวณี -การหย่าร้าง - การกล่าวโทษ ผู้อื่น -ชาตานหลอกให้ มนุษย์ ชัด คำสั่ง พระเจ้า -ชาตานอยู่ภายใต้ การควบคุมของ พระเจ้า มีหน้าที่ ยงให้คนทำชั่ว เพื่อเป็น การ ทดสอบจิตใจและ ทดสอบศรัทธา ของคริสต์ต่อพระ เจ้า - การขัดคำสั่งพระ เจ้า - มนุษย์ทุกคนมี บาปกำเนิด - ความห่างเหิน จากพระเจ้า - ความชั่ว คือ พระเจ้าลงโทษ, พระเจ้าทดสอบ พระเจ้าทดสอบ จิตใจ และ พระ เจ้าปรับปรุงนิสัย พระเจ้าประทาน และพระเจ้า ทดสอบศรัทธา - ความห่างเหิน จากพระเจ้า	- สุราและการพนันเป็น สิ่งชั่วที่เป็นฝีมือของ พญามาร - ไชตอน หรือชาตาน หลอกให้ คนออกนอก เส้นทางที่ พระอัล เลาะห์วางไว้ - ความชั่วก็เป็นสิ่งที่ พระอัลเลาะห์สร้าง ขึ้นมา เพื่อลงโทษคน ทำชั่วให้หลาบจำและ เพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์ ศรัทธาต่อพระองค์ - การขัดคำสั่งพระอัล เลาะห์ - บาปเกิดจากเจตนา องค์ประกอบ คือ ๑.) มี บรรลุนิติภาวะ ๒.) มี สติสัมปชัญญะ - ไม่ทำตามหลักสำคัญ ทางศาสนา เช่น การ ทำละหมาด การ บริจาคทาน เป็นต้น - พระเจ้าลงโทษ, พระ เจ้าทดสอบจิตใจ และ พระเจ้าปรับปรุงนิสัย พระเจ้าประทาน, พระ เจ้าลงโทษ และพระ เจ้าทดสอบศรัทธา - การขัดคำสั่ง, หรือไม่ นับถือพระอัลเลาะห์ - มีเจตนาของการทำ ความชั่ว	-ค้นหาเป็นบ่อ เกิดแห่งความ ทุกข์ และเมื่อ สามารถจัด ค้นหาได้แล้ว ก็ จะส่งผลให้เกิด การดับทุกข์ - การกระทำถูก กระตุ้นจากค้นหา และการยึดมั่นถือ มั่น ซึ่งก็จะนำไปสู่ การผูกพันและ ความทุกข์ และว่า การกระทำที่ ปราศจากความ ปรารถนาหรือ ตัณหานั้นก็จะ เกิดผลนำไปสู่การ หลุดพ้น - การละเมิดคำ สอนของเทพเจ้า - ความ ชั่ว-บาป- ทุกข์ เกิดจากเทพ เจ้า ฝ่า ย ม ร บันดาล - ความดี-ความ ชั่ว บุญ-บาป สุข- ทุกข์ ล้วนเกิดจาก เทพ เจ้า องค์ เดียวกันบันดาล เพื่อสอนให้คน รู้จักความจริงของ ชีวิต	- ห้ามวิวาท -ห้ามพูดปด -ห้ามผิด กามารมณ์ โลก โกรธ หลง - ห้ามคบคน ปฏิบัติต่อ ศาสนา -ห้ามสีแดง -ห้ามแก้ผ้า โปกศีรษะ เว้นเวลา อาบน้ำ -ห้ามพนัน -ห้ามตัดผม -ห้ามคบคน ที่เบียดเบียน ศาสนา -ห้ามแต่ง กายหรูหรา - ไม่สูบบุหรี่ ไม่ดื่มน้ำเมา -ไม่บริโภค เนื้ออย่าง -เน้นความ สามัคคี เสมอภาค ศรัทธาและ ความรัก

	ประพาศิขั้ว ท าก าย วาจาใจ - ยึดมั่นถือ มั่นในขันธ ๕ ความหลงผิด คือ ตัณหา - - กาม ตัณหา, ภว ตัณหา, วิภวตัณหา	- ซาตานหลอกให้ ทำชั่ว	- ยึดถือ นำสิ่งอื่นมา เทียบเคียงอัลลอฮ์ - การกราบไหว้บูชา รูปปั้น วัตถุ ต้นไม้ ก้อนอิฐ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำ ภูเขา ห้ามกราบ ไหว้ผีसांगเทวดา - การกินดอกเบ๊ยะ การ เสพสุราและสิ่งมีนเมา ทุกชนิด รวมทั้งยาเสพติด ทุกชนิด	- การละเมิดคำ สอนของเทพเจ้า - ไม่เชื่อฟังคำสอน ของเทพเจ้า ทำให้ เกิดความทุกข์ (เชื่อว่าทั้งบุญและ บาป เป็น การ บันดาลของเทพ เจ้า) - สิ่งที่ทำให้มนุษย์ ทำบาปก็คือ กาม โกรธ บาปใน ศาสนา - พราหมณ์มีทั้ง ส่วนที่เป็นบาป จากการกระทำ ของมนุษย์เอง แบ่งเป็น -บาปหนักคือ การ ฆ่าพราหมณ์ การ ฆ่าเด็กที่ยังไม่เกิด การขโมยทองคำ การร่วม ประเวณี กับผู้ทรงศีล เป็น ต้น -บาปเล็กน้อยคือ การดื่มสุรา เขี่ยน ตีสตรี และการ เล่นการพนัน - ไม่ทำ ตามคำ สอน หรือ พิธีกรรม ทาง ศาสนา - ละกาม, ความ โกรธ และ การไม่ ทำ พิธีกรรม ศาสนา	
หลักใน การดำ เนินชีวิต	- ศีล ๕ กาย สุจริต ๓ วจี สุจริต ๔ มโน สุจริต ๓	-อยู่ใกล้ชิด พระ เจ้า - เชื่อฟังคำสอน ของพระเจ้า	- เชื่อฟังคำสอนของ พระเจ้า -การปฎิญาณตน - ความ รัก ความ	- อาศรม ๔ -โยคะ ๘ - ข้อปฏิบัติ เกี่ยวกับบรรณะ	หลักธรรม ประจำชีวิต หรือศีล เช่น - ให้ยกเลิก

	- การมุ่งละกิเลสนิวรณ์ ๕ -สภาวะจิตใจปลอดโปร่งบริสุทธิ์ จาก โลก, โกรธ, หลง - ทาน, ศีล, ภาวนา, มรรค ๘ - ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา -มีความเชื่อในเรื่องการปฏิบัติทางจิต การทำสมาธิ และ จิต ภาวนา -มีความเชื่อในเรื่องการปลุกตัวและการสละชีวิตทางโลกว่าเป็นเงื่อนไขเพื่อการเข้าสู่ชีวิตทางจิตวิญญาน	- บัณฺณูติ ๑๐ ประการ, - รักพระเจ้าสุดจิตสุดใจ, - รักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง, การกลับใจ -เชื่อพระเจ้า, การยอมรับการช่วยให้รอด -ความรัก ความเสียสละ การให้อภัย การบำเพ็ญประโยชน์	เสียสละ การให้อภัย การบำเพ็ญประโยชน์	-มีความเชื่อในเรื่องการปฏิบัติทางจิต การทำสมาธิ และจิต ภาวนา -มีความเชื่อในเรื่องการปลุกตัวและการสละชีวิตทางโลกว่าเป็นเงื่อนไขเพื่อการเข้าสู่ชีวิตทางจิตวิญญาน	- การถือขึ้นวรรณะ - ให้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓ คือ สัจจะ ศาสโนวาท บริสุทธิ - ศีล ๕ คือ เกศา กังขะ การากิริปาน และกฉา -นอนน้อมพระเจ้าและต้อนรับแขก
หลักปฏิบัติ จริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม	- หลักอคติ ๔ - หลักกาลามสูตร - หลักคารวตา ๖ - หลักขันติ - หลักสังคหวัตถุ ๔ - อัตถะ ๓ - หลักพรหมวิหาร ๔ - สาราณียธรรม ๖	-หลักบัญญัติ ๑๐ -จณมัสการพระผู้เป็นเจ้า -อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมเหตุ -จงนับถือบิดามารดา -อย่าฆ่าคน -อย่าผิดประเวณี -อย่าลักขโมย -อย่าพูดเท็จใส่ร้ายผู้อื่น	-แสดงศรัทธาต่อพระอัลเลาะห์ -หลักโอวาทครั้งสุดท้าย ห้ามการกั๊ยมเพื่อดอกเบ๊ย แก่แคนฆ่ากันตายต้องยุติ บุรุษมีสิทธิเหนือสตรี ให้ความยุติธรรมและความปรานีแก่ภรรยา จงให้อาหาร แก่ทาสหรือคนใช้ ให้อภัย อย่ารุนแรง จงอย่าเบียดเบียน จง	- อาศรม ๔ - บำเพ็ญสมาธิเพื่อความหลุดพ้น หรือโมกษะ การปฏิบัติโยคะ ๘ - ยะมะ คือ การสำรวมระวัง ๕ - นิยามะ คือ การฝึกฝนตนเองให้บริสุทธิ์ทั้งร่างกายและใจ	- ยังคัดค้านการกตขีและอยุติธรรม -การให้อโอกาส - มุ่งการทำชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่โลก - พระเจ้าอยู่กับเรา -เสียสละเพื่อ

	- หลัก ฆราวาสธรรม ๔ - อปริหานีย ธรรม ๖ - สติสัมปชัญญะ - กรรมบถ	- ความรัก รักพระเจ้า จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง - ฝ่สงบ สร้างสันติ และ มี เม ต ตา กรุณา	- พยายามห่างจากความลำเอียง หรือความอคติธรรม - ให้ความยุติธรรม ให้เกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อดทน เคารพความเป็นพหุลักษณะ		- ความเจริญของสังคมทุกคน - สตรีมีฐานะเท่าเทียมกับบุรุษ
หลักความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย	- เน้นในเรื่องสภาวะมายาของโลก และ บทบาทของกรรม ในการทำให้บุคคลต้องผูกพันหรือติดอยู่กับโลกนี้และผูกติดอยู่กับสังสารวัฏ - โลก หน้า “ป ร โลก ” “สังสารวัฏ” การเวียนว่ายตายเกิด - นรกรสวรรค์ ดีให้ผลเป็นบุญ ชั่ว ให้ผลเป็นบาปและส่งผลให้ไปเกิดในนรก - มีความเชื่อในความมีอยู่ของนรกและ สวรรค์ว่ามีหลายภพภูมิ - มีความเชื่อว่ามีเทวดาอยู่ใน ภ พ ภูมิ ต่างๆ	- นรกเป็นที่อยู่ของเหล่ามาร ซาตาน และผู้ที่ปฏิเสธพระเจ้า - นรก สร้างโดย ธรรมชาติ พระยะโฮวา เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความชั่ว มาร ,ซาตาน และผู้ที่ ไม่ ศรัทธาพระเจ้า - สวรรค์ สร้างโดย ธรรมชาติ พระยะโฮวา เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความดี มีแต่ความสว่าง และ ความสุข สร้างจากทองคำ อัญมณี มี แต่ ความสุขนิรันดร์ เป็นภพภูมิ อยู่เหนือโลกและ อากาศ อยู่เหนือโลก อยู่เหนือโลก	- นร ก สร้างโดย ธรรมชาติ พระอัลเลาะห์ เป็นที่อยู่ของ ผู้ทำความชั่ว ผู้ทำความดี มาร,ซาตาน และผู้ที่ไม่ ศรัทธา พระอัลเลาะห์ - สวรรค์ สร้างโดย พระอัลเลาะห์ เป็นที่ อยู่ของ ผู้ทำความดี มี แต่ความสว่างและ ความสุข สร้างจากทองคำ อัญมณี มี แต่ ความสุขนิรันดร์ เป็นภพภูมิ อยู่เหนือโลก และอากาศ อยู่เหนือโลก อยู่เหนือโลก	- เน้นในเรื่องสภาวะมายาของโลก และบทบาทของ กรรม ในการที่ทำให้บุคคลต้องผูกพันหรือติดอยู่กับโลกนี้และผูกติดอยู่กับสังสารวัฏ - นรก เป็นที่อยู่ของคนที่ประพฤติชั่ว หมอผีและปีศาจที่ น่า ขยะแหยง มีแต่ความมืดและทรมาน ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า นรกเป็นสถานที่แห่งหนึ่งอยู่ลึกกลงใต้พื้นดิน - สวรรค์ เป็นที่อยู่ของคนที่ประพฤติดี เทพและบรรพบุรุษ เป็นที่รวมแห่งความสุข มีแต่ความสว่าง มีพระ อ า ทิ ต ย์ พระจันทร์ และดวงดาว เป็นสถานที่ที่อยู่สูงเหนือจากโลกและอากาศขึ้นไป - มีความเชื่อใน	- พระเจ้าผู้เป็นอันติม สัจจ - ค ว า ม เข้าใจโลก และมนุษย์ - ความหลุดพ้น ของ มนุษย์

				ความมียู่ของ นรกและสวรรค์ว่า มีหลายภพภูมิ -มีความเชื่อว่ามี เทวดาอยู่ในภพ ภูมิต่างๆ	
หลัก ปฏิบัติ และ พิธีกรรม เพื่อเสริม สร้าง ชีวิตและ สังคมให้ เกิดสันติ สุข	-ทิ ฐ ฐ ฐ ฐ ฐ มิ กั ต ฎ ป ระ โย ช น์ - สั ท ธ า สัมปทา - สีสัมปทา - จาคสัมปทา - ปี ญ ญ า สัมปทา - การปฏิบัติ เพื่ อ พ ระ นิพพาน - พิธีทำบุญ -พิธีบูชาในวัน สำคัญ	-ศีลล้างบาป -ศีลก้าง - ศีลมหาสนิท -ศีลแก้บาป หรือ อภัยบาป -ศีลเจิมผู้ป่วย -ศีล บ ว ช เป็ น บาทหลวง - ศีลสมรส -ศีลอนุกรม	- การละหมาด หรือ สวด (น มา ช หรือ นมัสการ -การถือศีลอด -การบริจาคศาสน -ทานชะกาต -พิธีฮัจญ์	- พิธีประจำบ้าน ๑๒ ประการ - พิธีศราภ - พิธีบูชาเทวดา - พิธีวันสำคัญ	๑) ห้าม ล่วงเกินต่อ เกศา ๒) ห้ามกิน เนื้อสัตว์ ๓) ห้ามมี เพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่น ๔) ห้ามยา เสพติด ยึดพิธี ๑. พิธีรับน้ำ อมฤต ๒. พิธีเล่น ดนตรีสวรรค์ ๓. พิธีโพน ตีระฆะ ๔. ประเพณี ครัวทาน

จุดร่วมของคำสอนที่เป็นหลักมาตรฐานสากล ดังต่อไปนี้

จุดร่วมของคำสอนที่เป็นหลักคำสอนสากล					
รายการ	พุทธ	คริสต์	อิสลาม	ฮินดู	ซิกข์
เป้าหมาย สูงสุด	-การไปสู่นิพพาน	-การไปสู่ อาณาจักรพระเจ้า	-การไปอยู่กับ พระอัลเลาะห์	-การไปสู่ โมกษะ(พรหม)	-เข้ากับ ชีวิตของ พระเจ้า -การเข้าถึง นิรวาณ
การ กระทำ ความ	-เบญจศีล และ เบญจธรรม -มรรค ๘	-บัญญัติ ๑๐ -คุณธรรมสูงสุด คือความรัก ความ	-การบริจาค ทาน (ชะกาต) เพื่อการ	-อย่าทำผู้อื่น ให้บาดเจ็บ -ไม่พึงทำร้าย	-ไม่มีความ ชั่วใดยิ่ง กว่าความ

ดี ละเว้น ความ ชั่ว	-เชื่อเรื่องกรรม และการเวียน ว่ายตายเกิด หรือสังสารวัฏ การกระทำย่อม มีผลตามมา ทำ ดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับ ผลชั่ว	เมตตากุณ ความ อ่อนโยน ความ ถ่อมตน ความ อดทนต่อความ ทุกข์ทั้งปวง	เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือ สังคม -การถือศีลอด ในเดือนเราะ มะเพื่อฝึกฝน ความอดทน และความ ยับยั้งชั่งใจ - ศรัทธาที่ เรียบง่าย มีเหตุ มีผล การชำระ ล้างจิตให้ สะอาดบริสุทธิ์ รักสันติสุข มี เมตตาต่อกัน	ผู้อื่นทั้งทางใจ และกาย -อาศัยกรรม ดี กรรมชั่ว เป็นปัจจัยให้มี การเวียนว่าย ตายเกิด	โลก --การทำ ความดีละ เว้นความ ชั่วคือ เว้น จาก มุสาวาท กาณ, โกรธ, โลภ, และ โมหะ นับ ถือภรรยา เว้น ประปักษ์ต่อ ศาสนา ตนเกิดมา เพื่อนำ ความสุข ให้แก่ผู้มี ทุกข์และ ทำความ เจริญให้แก่ ชาติและ ศาสนา
การ เสีย สละ เคราะ ห	-สังคหวัตถุ ๔ (ทาน ปิย วาจา อตถ จริยา สมานัต ตา)	-ทรงสอนสาวก และผู้เลื่อมใสใน พระองค์ให้รู้จัก การเสียสละ	การบริจาค ทานแก่คน ยากจนลำบาก	สอนการให้ปัน ด้วยอาการ ยินดีและเต็ม ใจให้ในไตรปิ ฎิกอภินิษิต	ให้ ช่วยเหลือ สังคมเพื่อ กำจัดมาร คือ ความ โลภ ตระหนี่
ความ รัก ความ เมตตา	-พรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุ ทิตา อุเบกขา)	-หลักความรัก	-สอนให้มีความ รักในพี่น้อง มุสลิม	- สอนให้รัก สันติภาพไม่ใช่ ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่ง ที่เป็น	- ชำระจิต ของตนให้ บริสุทธิ์ ทุก คนมีความ เสมอภาค กัน

				ประโยชน์ต่อ เพื่อมนุษย์ -อย่าทำให้ ผู้อื่นได้รับ บาดเจ็บ ไม่ถึงทำร้าย ผู้อื่นทางใน หรือทางกาย ไม่พึงเปล่ง วาจาที่ก่อเจ็บ ใจแก่เพื่อน มนุษย์ ทั้งหลาย จงอดทน ถ้อยคำที่ ล่วงเกิน ไม่พึง ด่าตอบใคร ๆ ไม่พึงเป็นศัตรู ของ ใคร ๆ อย่าแสดง อาการโกรธ ตอบบุคคลที่ โกรธ จงให้พรคนที่ สาปแช่ง -การไม่ทำ ร้าย การมี สัจจะ การเว้น จากการ ขโมย การเว้น จากการ กำหนด ยินดี การเว้น จากความโกรธ และความ ละโมบ	-ให้ อภัย มีกรุณา จงพูดคำ สุภาพ อ่อนโยน จงถ่อมตน จงรักผู้อื่น
--	--	--	--	---	--

การ เคารพ สิทธิ และ เสรี ภาพ	ศีล ๕	หลักบัญญัติ ๑๐	-ความยุติธรรม	-ความยุติธรรม	-การทำ
	กายสุจริต หลักประกันด้าน ความปลอดภัย ในชีวิตและ ทรัพย์สิน วจีสุจริต หลักประกันด้าน ข้อมูลข่าวสาร มโนสุจริต หลักประกันด้าน ความไว้วางใจ	เช่น สอนให้นับถือ บิดามารดา อย่า ฆ่าคน อย่างล่วง ประเวณี อย่าคิด โลภ สอนเรื่อง หลักความรัก เช่น จงรักเพื่อนบ้าน เหมือนรักตัวเรา เอง ศาสนา คริสต์สอนให้ บุคคลมีจิตสำนึก อันบริสุทธิ์ หลักเลี้ยงอบายมุข ไม่ทำบาป ไม่โกรธ และเคารพใน ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์	ความเสมอ ภาพและ เสรีภาพ -การเสียสละ หรือการสังค สเคราะห์ -ความรักความ เมตตา -ความมี คุณธรรมอดทน อดกลั้น -การยกย่อง เคารพบิดา มารดา -ไม่เสพสุรา ไม่ เล่นการพนัน ไม่พูดโกหก	ความเสมอ ภาพและ เสรีภาพ -ความรักความ เมตตา -ความมี คุณธรรม อดทน อดกลั้น -การยกย่อง เคารพบิดา มารดา -ไม่เสพสุรา ไม่ เล่นการพนัน ไม่พูดโกหก	ความดี ละ เว้นความ ชั่ว -การทำ ความดี ละ เว้นความ ชั่ว -ความ ยุติธรรม ความเสมอ ภาพและ เสรีภาพ -การ เสียสละ หรือการ สังค สเคราะห์ -ความรัก ความ เมตตา -การยก ย่องเคารพ บิดามารดา -ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการ พนัน ไม่ พูดโกหก

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๓ คือ การบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อ
การสร้างสันติภาพในศาสนา พบว่า

จากการบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของแต่ละศาสนา คือ
พระพุทธศาสนา คริสต์ อิสลาม ฮินดูและศาสนาซิกข์นั้นทำให้เห็นว่า ศาสนาต่างๆ นั้นเน้นทั้งในแง่
ของหลักการและวิธีการที่สัมพันธ์กัน แม้ว่าการศึกษาจะแยกประเด็นออกจากกันก็ตาม

อย่างไรก็ตาม การบูรณาการหลักการและวิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพนั้น กล่าวได้ว่า พึง
พิจารณาถึงในแง่ของหลักการและวิธีการที่มีใจกลางนั้นก็คือสันติภาพ การบูรณาการหลักการและ

วิธีการเพื่อไปสู่สันติภาพของพระพุทธศาสนา คริสต์ อิสลาม ฮินดูและศาสนาซิกข์นั้น ถ้าหากเน้นที่สันติภาพ คือการอยู่อย่างปรกติสุขของศาสนิกของตนในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ดีงามและทำให้มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ตามครรลองของตน หากพิจารณาอย่างดีจะเห็นได้ว่า ศาสนาทุกศาสนาเน้นที่สันติภาพ แต่เป็นไปได้ที่บริบทของสังคมหรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทำให้หลักการและวิธีการเกิดการทำให้ถูกบิดเบือนจนนำไปสู่การไร้ซึ่งสันติภาพซึ่งเป็นหัวใจดั้งเดิมของการเกิดขึ้นของศาสนาต่างๆ อยู่ก่อนแล้ว การกลับมาศึกษาและการบูรณาการหลักการและวิธีการของศาสนาต่างๆ ทำให้เข้าใจกันอย่างดีงามมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของวัตถุประสงค์แท้จริงส่วนหนึ่งของแต่ละศาสนา เพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่างไป จะพึงวัตถุภายนอกในกรณีที่เป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย ๔ มีเครื่องนุ่มห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายของคำสอนทางศาสนาล้วนเป็นไปเพื่อให้รู้ความสำคัญในการดำเนินชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามและส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสันติสุข การจัดคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาตามกรอบแนวคิดในการสร้างเสริมสังคมให้เกิดสันติสุข ที่รอบรอบ และครอบคลุม หรือรอบด้าน และตลอดวงจร โดยทุกศาสนามีทัศนะทางด้านต่างๆ โดย แบ่งออกเป็น ๔ กรอบคือ ๑. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านกายภาพ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือด้านการส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ ๒. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านพฤติกรรม ได้แก่ ทำที่การแสดงออกต่อการอยู่ร่วมกัน ๓. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ การฝึกฝนอบรมคุณธรรมจริยธรรม ๔. หลักแนวคิดการพัฒนาด้านปัญญา ได้แก่ การส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ การแสวงหาองค์ความรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง เป็นต้น

๑. การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของแต่ละศาสนา

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่การเป็นการส่งเสริมให้เกิดต้นเหตุนหาความทะยานอยาก เพื่อให้ได้วัตถุมาบำรุงกายให้เจริญ พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้เกิดต้นหา ไม่ส่งเสริมเครื่องมือที่จะแสวงหาเพื่อยื้อแย่งโลกามิส แต่เพื่อพัฒนาฝึกปรือตนเองให้เจริญยิ่งขึ้น ไม่ตกเป็นเครื่องมือของวัตถุนิยม พัฒนากายหรืออินทรีย์ให้รู้เท่าทันกล่าวโดยรวม คือ พระพุทธศาสนามีชุดคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นช่องทางที่เข้าไปสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด ฝึกให้มีอินทรีย์สังวร เป็นต้น

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาคริสต์

โดยพื้นฐานของแนวคิดและวิธีปฏิบัติของศาสนาคริสต์ อาศัย คัมภีร์ ๒ เล่มกล่าวคือ ๑. คัมภีร์เก่า (Old Testament) และ ๒. คัมภีร์ใหม่ (New Testament) อย่างไรก็ตาม ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่ง

ความรัก (The Religion of Love) หลักความรักเป็นหลักคำสอนทางจริยธรรมที่สำคัญที่สุดของศาสนาคริสต์ คือ ความเป็นมิตรและความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข พระคริสต์ธรรมทั้งหมดเน้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ความสำคัญของกายภาพ คือ ทางศาสนาคริสต์ต้องให้ความเคารพ ศาสนาคริสต์เชื่อในพระเจ้า ทุกสิ่งพระเจ้าสร้างสรรค์ เช่น ธรรมชาติ โลก สิ่งแวดล้อม สิ่งสร้างทั้งมวลมนุษย์ เรื่องของสิ่งสร้างหรือกายภาพจริงๆ เราต้องให้ความเคารพต่อสิ่งสร้างทั้งมวล อย่างเช่นธรรมชาติ ต้นไม้ แม้ดวงจันทร์ดวงดาว ดังนั้นการทำลายธรรมชาติเป็นความผิด ถ้าไม่เอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ หมายถึงว่าเราไปทำร้ายธรรมชาติ ถ้าเราต้องทานสัตว์เป็นอาหาร แต่ถ้าเอาไปทรมานไม่ได้เรื่องกายภาพ เรื่องการที่เอาสัตว์มาทรมาน เอาไปทดลองสะเต็มเซลล์โดยไร้ประโยชน์ ฉะนั้น ไม่ค่อยเห็นด้วยหรือว่าการทดลอง เพราะว่ามันต้องเกิดการสูญเสียชีวิตจากสิ่งที่เราทดลอง เรื่องสิ่งสร้างถือว่าเป็นพระพรของพระเจ้าที่ให้มีสรรพสิ่ง สรรพสัตว์ในโลกนี้ เราต้องมีความเคารพใช้ให้ถูก เพราะว่าพระเจ้าประทานมา เราต้องใช้ให้เกิดผลทางบวก

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาอิสลาม

การพัฒนาด้วยกายภาพ มุมมองอิสลามเน้นการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมผ่านการกระทำด้วยคุณธรรมและความดีงาม อิสลามมาจากพื้นฐานในการช่วยเหลือและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ที่อ่อนแอหรือไร้อำนาจในสังคม การต่อสู้เพื่อต่อต้านการกดขี่ การช่วยเหลือคนจนผู้ยากไร้ และการมองมนุษย์อย่างมีความเท่าเทียมกัน อิสลามเรียกร้องให้มนุษย์ต้องกระทำความดีต่อผู้ที่เป็นบุพการีและผู้ที่เป็นญาติพี่น้อง รวมถึงต้องกระทำดีและรับผิดชอบต่อผู้ที่เป็นเด็กกำพร้า คนยากจน ผู้คนที่ไม่มีผู้คอยให้ความช่วยเหลือ หลักคำสอนเกี่ยวกับการกระทำความดีงามในอิสลามนั้นจะเป็นพื้นฐานเพื่อนำสู่ความยุติธรรมทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น มุสลิมจึงต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้ที่มิใช่พระคุณและคนฐานะด้อยกว่าในชุมชนของเขา ดังตัวอย่างเช่น ทรงกล่าวว่า “แท้จริงผู้ใดฆ่าชีวิตหนึ่งโดยมิใช่เป็นการชดเชยอีกชีวิตหนึ่ง หรือมิใช่เนื่องจากการบ่อนทำลายในแผ่นดินแล้วก็ประหนึ่งว่าเขาได้ฆ่ามนุษย์ทั้งมวล และผู้ใดไว้ชีวิตนั้น ก็ประหนึ่งว่าเขาไว้ชีวิตมนุษย์ทั้งมวล และแท้จริงนั้นบรรดาอรชูลของเราได้นำหลักฐานต่าง ๆ อันชัดเจนมายังพวกเขาแล้วได้มีจำนวนมากมายในหมู่พวกเขาเป็นผู้ฟุ่มเฟือยในแผ่นดิน

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาฮินดู

หลักธรรมคำสอนสำคัญของศาสนาฮินดูที่เป็นไปเพื่อเสริมสร้างสันติสุขนั้นมีหลายระดับด้วยกัน เป็นคำสอนที่สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์ มีอยู่ ๓ ข้อ ต่อไปนี้ ๑. การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เฉพาะที่เป็นพราหมณ์วัยต่างๆ โดยกำหนดเกณฑ์อายุคนไว้ ๑๐๐ ปี แบ่งช่วงของการไว้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละช่วงเรียกว่า อาศรม(วัย) ๒. การเข้าถึงปรมาตมัน ๓. การบรรลุโมกษะ ๔. หลักปฏิบัติปรัชญาภคทวิคิตา ๕. ความเข้าใจในหลักทรรศนะหก ส่วนข้อปฏิบัติในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมสันติสุขต่อชีวิตตนเองและสังคมมีทั้งที่เป็นส่วนเฉพาะและส่วนรวมต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎประเพณีที่ทำไว้แบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ ๑. กุวารณะ ๒. พิธีประจำวัน ๓. พิธีศราถ์ และ๔. บูชาเทวดา ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกมีคนนับถือกว่าพันล้านคนแล้วก็เป็นศาสนาที่อยู่ในอันดับสามของ

โลกเป็นศาสนาที่เชื่อว่าคนและสัตว์ที่ตายไปแล้วต้องเกิดใหม่ ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่สอนให้คนทั้งโลกเป็นพี่น้องเดียวกัน หลักคุณธรรมและจริยธรรมของศาสนาฮินดูเน้น ๓ เรื่อง ๑.การควบคุมตัวเอง ๒.การให้ ๓.ความเมตตา ทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติตาม

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านกายภาพของศาสนาซิกข์

ศาสนาซิกข์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม มีพระเจ้าเพียงองค์เดียว คือ สัจจะ พระผู้สร้าง พระองค์ปราศจากความกลัว ความเคียดแค้น เป็นอมฤตไม่เกิด มีขึ้นด้วยพระองค์เอง เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ทรงโอบอ้อมอารี คือ เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก มีอำนาจยิ่งใหญ่และมีองค์เดียว จึงนับว่าเป็นศาสนาประเภทเอกนิยม (Monotheism) และเป็นศาสนาที่มีอายุน้อยที่สุดในศาสนา เนื่องจากศาสนาซิกข์เกิดขึ้นเพื่อจะเชื่อมสะพานระหว่างศาสนฮินดูกับมุสลิม คนที่มานับถือส่วนมากมาจากศาสนาฮินดู และนำเอาลักษณะการปฏิบัติทางศาสนาและสังคมแบบฮินดูมาด้วย ศาสนาซิกข์จึงเผชิญปัญหาการดำรงเอกลักษณ์ของตนไว้ คนหนุ่มเป็นจำนวนมากเลิกปฏิบัติธรรมนิยม (ขาลสา) ของการไว้ผมและหนวด แต่ก็ยังมีบางพวกที่ยังคงไว้ผมและหนวดจึงทำให้ยากที่จะแสดงความแตกต่างระหว่างชาวซิกข์กับฮินดู

๒. การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของแต่ละศาสนา

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาพุทธ

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านพฤติกรรมของพระพุทธศาสนา คือ หลักศีล เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงตนให้อยู่ร่วมกับสังคม หรือ อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างปกติสุข ศีล แปลว่า ปกติ รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยดีเป็นปกติ ศีล หมายถึง การไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไม่มีความเดือดร้อน ปลอดภัย ไม่มีอันตราย การตั้งกายกรรม วาจกรรม ใจด้วยดี รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต ๓ วาจาสุจริต ๔ โดยเมื่อกล่าวสรุป คือ ไม่ประมาทใน ๔ สถาน คือ ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ในการละวาจาทุจริต ประพฤติวาจาสุจริต ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต และในการละมิฉันทิภูมิจิต แล้วประพฤติสัมมาทิฐิ

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักคนอื่น ๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love) โดยมีหลักบทพระบัญญัติ ๑๐ ประการ ๑. จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว (อย่าทำรูปเคารพ) ๒. อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร ๓. วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ (วันอาทิตย์) ๔. จงนับถือบิดามารดา ๕. อย่าฆ่าคน ๖. อย่าล่วงประเวณี ๗. อย่าลักทรัพย์ ๘. อย่าขโมย ๙. อย่าเป็นพยานเท็จต่อเพื่อนบ้านของเจ้า ๑๐. อย่าโลภอยากได้เรือนของเพื่อนบ้าน หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดของเพื่อนบ้านนั้น เป็นต้น

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาอิสลาม

อิสลามมีมุมมองต่อพฤติกรรมที่แสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยหลักปฏิบัติอย่างง่าย คือ การให้เกื้อกูลเอื้อเฟื้อต่อกัน ให้อภัย มีเมตตา และมีความอดทน ดังที่อัลลอฮ์ ได้ตรัสว่า “และพวกเจ้าจงช่วยเหลือกันในเรื่องที่เป็นคุณธรรม และความยำเกรง และจงอย่าช่วยกันในเรื่องที่เป็นบาป และเป็นศัตรูกัน และพึงกลัวเกรงอัลลอฮ์เถิด” มุ่งเน้นการทำความดีและการให้อภัยต่อเพื่อนมนุษย์ “เจ้าจงปรามความชั่ว ด้วยสิ่งที่ดียิ่ง (คือด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมรรยาทดี เพื่อดึงดูดจิตใจ ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความรักใคร่)” “คำพูดที่ดี และการให้อภัยนั้น ดียิ่งกว่าทานที่มีการก่อความเดือดร้อนติดตามทานนั้นและอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงมั่งมี ผู้ทรงหนักแน่นเสมอ” “ผู้ที่อดทนและให้อภัย แท้จริงนั้น คือ ส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่นคง(และสำหรับผู้ที่อดทนจากการทำร้าย และให้อภัยเพื่อพระพักตร์ของอัลลอฮ์ เพราะการอดทนและการให้อภัยนั้นเป็นกิจการที่น่าสรรเสริญ)” อิสลามต้องปฏิบัติตามหลักคุณธรรม คือ ข้อควรปฏิบัติหรือข้ออนุญาต ข้อไม่ควรปฏิบัติ หรือการกระทำที่ต้องห้าม กล่าวโดยรวมก็คือ ๑. หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนา เรียกว่า อีมาน(Iman) ๒. หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา เรียกว่าอิบาดะห์(Ibadat) ๓. หลักคุณธรรม หรือหลักความดี เรียกว่าอิห์ซาน(Ishān)

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาฮินดู

การปฏิบัติตามแนวอาศรม ๔ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู เฉพาะที่เป็นพรหมณ์วัยต่าง ๆ โดยกำหนดเกณฑ์อายุคนไว้ ๑๐๐ ปี แบ่งช่วงของการไว้ชีวิตไว้ ๔ ตอน ตอนละ ๒๕ ปี ช่วงชีวิตแต่ละช่วงเรียกว่า อาศรม(วัย) อาศรมทั้ง ๔ ช่วง อาศรมที่ ๑ (ปฐมวัย) อาศรมที่ ๒ (มัชฌิมวัย อาศรมที่ ๓ (ปัจฉิมวัย) อาศรมที่ ๔ คือ สันยัสตาศรม สันยาสี คือ เป็นวัยสุดท้ายของชีวิต หลักปฏิบัติปรัชญาภควัทคีตา คือ ๑. กรรมโยคะ การทำความดีโดยไม่หวังผลตอบแทน ๒. ขยานโยคะ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญหา ความรู้แจ้ง และ ๓. ภักติโยคะ ความรัก ความภักดีอุทิศตนต่อพระเจ้าเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้น และหลักนิยมะ ๑๐ ประการ คือ ข้อควรปฏิบัติของศาสนิกฮินดู ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาที่พูดไว้ว่าเป็นศาสนาที่ไม่มีคัมภีร์เหมือนศาสนาอื่น ๆ ศาสนาฮินดูสอนว่าพระผู้เป็นเจ้าคือผู้ที่ปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง เราจะไม่นิ่งดูตายเมื่อเจอความทุกข์เมื่อผู้ใดได้รับความทุกข์เราจะต้องมองความรักและความเมตตาต่อคนเหล่านั้นการใช้ความรุนแรงนั้นเกิดจากความโง่ของตนซึ่งทำให้เราปราศจากความเมตตาต่อผู้อื่น

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านพฤติกรรมของศาสนาซิกข์

ข้อห้ามประพฤติดุปฏิบัติ มี ๔ ประการ คือ ๑) ห้ามกระทำใด ๆ ที่ล่วงเกินต่อเกศา (การตัดถอน โกงเกศาหรือขนในร่างกาย) ๒) ห้ามรับประทานอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ที่ถูกฆ่าโดยวิธีฆาตรมาน ๓) ห้ามมีเพศสัมพันธ์ กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาของตนเอง ๔) ห้ามเสพยาสูบ หรือใช้ยาเสพติดทุกชนิด ทุกรูปแบบและยังมีหลักธรรมประจำชีวิตหรือศีล ๒๑ ประการ เป็นทั้งข้อปฏิบัติและข้อห้าม

๓. การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของแต่ละศาสนา

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของพระพุทธศาสนา

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านจิตใจ หมายถึง อธิจิตตสิกขาในไตรสิกขา ซึ่งหมายถึง การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่ว

แน่น ควบคุมตนได้ดี เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวน หรือ ทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “สมณะที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้จิตเจริญ จิตที่เจริญแล้ว ย่อมละระาคะได้ วิปัสสนาที่ภิกษุเจริญแล้ว ย่อมให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้ว ย่อมละอวิชชาได้” บุคคลที่ฝึกฝนพัฒนาจิตดีแล้ว ย่อมมี ๓ ลักษณะ คือ ๑) คุณภาพของจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา มีคารวะ มีความกตัญญู เป็นต้น ๒) สมรรถภาพ คือ เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือ อดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ ๓) ด้านสุขภาพของจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพที่ดี มีความสุข สดชื่น ร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า เป็นต้น แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมการพัฒนาชีวิตและสังคมด้านจิตใจ เพื่อการเสริมสร้างสมาธิ แบ่งเป็น ๔๐ ประการ ได้แก่ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหारेปภิกุล สัณญะ ๑ จตุธาตววัตถาน ๑ และ อรูปฌาน ๔

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอ หน้าที่กัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและปรปักษ์ต่อตน ให้มีความรักกันอื่นๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัดความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love) หลักความรักเป็นหลักคำสอนทางจริยธรรมที่สำคัญที่สุดของศาสนาคริสต์ คือ ความเป็นมิตรและความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข พระคริสต์ธรรมทั้งหมดยกเว้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. ความรักระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ พระเยซูทรงเน้นไว้ในปัจฉิมโอวาทก่อนสิ้นพระชนม์ว่าความรักเป็นสิ่งมีค่ายิ่งกว่าเงินทองและทรัพย์สินสมบัติใด ๆ ในโลก และทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์ แล้วจะได้รับความรักจากโลกเป็นสิ่งที่ตอบแทน

การบูรณาการและวิธีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาอิสลาม

การส่งเสริมพัฒนาจิตด้านจิตใจให้บริสุทธิ์ มีแนวทางปฏิบัติหลายระดับ เช่น การนมาซ การยืนยอมมอภายและหัวใจต่อพระผู้เป็นเจ้า เชื้อมั่นศรัทธาในพระอัลเลาะห์ การแสดงความเคารพต่อพระเจ้าทั้งกาย วาจาใจ การบริจาคซะกาต การจ่ายทานจากผู้มีทรัพย์สิน คนผู้มีสิทธิรับซะกาตมี คนอนาถา คนขัดสน และผู้เข้ารับอิสลาม การถือศีลอด หมายถึง การละเว้นจากการบริโภคอาหาร น้ำ ละกิเลสต่าง ๆ ทำใจให้สงบ ปฏิบัติตั้งแต่แสงอาทิตย์ขึ้นจนแสงอาทิตย์ลับขอบฟ้า หลังจากนั้นจึงบริโภคได้ปกติตลอดคืน การถือศีลอดโดยทั่วไป เรียกว่า “ถือบวช” การทำพิธีฮัจญ์ คือ การเดินทางไปแสดงบุญที่นครเมกกะฮ์ ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักมุสลิมที่ต้องมีหลักปฏิบัติตัวอย่างเช่น คือ การปฏิญาณตน หัวใจของการเป็นมุสลิมคือการกล่าวคำปฏิญาณว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลเลาะห์ และมุฮัมมัดคือศาสนทูตแห่งพระองค์” โดยการละหมาด การถือศีล การประกอบพิธีฮัจญ์ สรุปนัยดังกล่าว คือ การพัฒนาจิตใจของศาสนาอิสลามในวิธีดังกล่าว คือ การทำดีอันเป็นการปฏิบัติที่อยู่ในขอบเขตหรือวิสัยที่มนุษย์สามารถปฏิบัติได้ แต่ต้องมีเจตนา คือ มีความตั้งใจในการกระทำสิ่งนั้นโดยเสรี ไม่ไ้อวด ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่หวังผลตอบแทน มีจิตที่มุ่ง

ต่ออัลเลาะห์โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนจากผู้ใดทั้งสิ้น ทั้งนี้จะช่วยให้เกิดการเข้าถึงเป้าหมายของศาสนาอิสลาม ๒ ระดับ ระดับที่ ๑ เป้าหมายในโลกนี้ เป็นเป้าหมายเพื่อให้ตนเองมีความสุขทั้งกายและใจ หมดความทุกข์ความหวาดกลัวและเพื่อให้สังคมมีความเป็นอยู่ที่สงบสุข และระดับที่ ๒ เป้าหมายในโลกหน้า คือการพ้นจากการถูกลงโทษและได้เข้าสวรรค์มีความสุขตลอดไป อันถือเป็นเป้าหมายสูงสุด

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาฮินดู

วันสำคัญทางศาสนาของฮินดูมีอิทธิพลต่อจิตใจของผู้คนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ วันพระพุทธรูปหรือพระอุมาชารายาของพระศิวะ เป็นวันบูชาพระอุมาชารายาของพระศิวะเป็นเวลา ๙ คืน เป็นต้น

ศาสนาฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ และศาสนาฮินดูมีหลักธรรมที่สำคัญ เรียกว่า ฮินดูธรรม โดยรวมมีดังต่อไปนี้ ธฤติ ได้แก่ ความมั่นคง ความกล้าหาญ คือ เพียรพยายามจนสำเร็จ ประโยชน์ตามที่ประสงค์ กษมา ได้แก่ ความอดทนหรืออดกลั้น คือ มีความพากเพียรพยายาม ทมะ ได้แก่ การระงับใจ การข่มจิตใจ คือไม่ปล่อยใจให้หวั่นไหว อัศเตยยะ ได้แก่ การไม่ลักขโมย ไม่ทำโจรกรรม เสาจะ ได้แก่ ความบริสุทธิ์ การทำตนให้บริสุทธิ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อินทริยนิครหะ ได้แก่ การระงับอินทริย์ ๑๐ ประการ คือ หมั่นสำรวจตรวจสอบตนเองอยู่เสมอว่า อินทริย์ทั้ง ๑๐ ถูกนำไปปฏิบัติเพื่อจุดประสงค์ที่ไม่ต้องการให้มนุษย์ ปล่อยอินทริย์มัวเมาหลุ่มหลง

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านจิตใจของศาสนาซิกข์

ความเข้าใจโลกและมนุษย์ ลักษณะที่แท้จริงแล้วโลกและมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่ตรงกันข้ามจากพระเจ้า พระเจ้าสิ่งสถิตอยู่ทุกหนแห่งในโลก แต่ก็อยู่เหนือโลกแม้พระเจ้าจะอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์แต่ก็อยู่เหนือความเข้าใจของมนุษย์ โลกคือสถานที่ที่สวยงามเป็นพยานที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า ในขณะที่บุคคลผู้รักแต่ตนเองก็จะพบว่าโลกคือ ศัตรูจิตวิญญาณของมนุษย์มีศักยภาพพอที่มีความสงบเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า ความหลุดพ้นของมนุษย์ พระเจ้าสามารถให้อภัยแก่บุคคลผู้บาปหนาได้เมื่อบุคคลหันหน้าเข้ามาหาพระเจ้าพระองค์ก็จะอภัยให้แก่บุคคลนั้น บุคคลที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจะไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ การเห็นและการฟังครูสอนก็ยังไม่เพียงพอ บุคคลจะต้องพยายามเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าภายในจิตใจของเขาเอง การหลุดพ้นจึงจะเป็นไปได้โดยการล้างบาปคือการนับถือศาสนาซิกข์นั่นเอง เป้าหมายสูงสุดของศาสนาซิกข์ก็คือการเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าซึ่งจะทำให้มนุษย์พบสันติภาพและความสุขที่เป็นนิรันดร์ การปฏิบัติธรรมของศาสนา ซาซิกข์จะปฏิบัติตามสังฆธรรม เพื่อเอาชนะมารร้าย ๕ ประการ ซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทั้งปวง คือ ตัณหา ความโกรธ ความโลภ ความหลง

๔. การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของแต่ละศาสนา

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของพระพุทธศาสนา

แนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านปัญญาตามหลักอริยมรรคคือ การอาศัย ความรู้ ความเข้าใจ ความเห็นที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาทิฐิ การฝึกฝนพัฒนาความรู้จักคิดหรือคิดเป็น ก็คือ การฝึกฝนพัฒนาตน รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ รู้คุณบิดามารดา รู้จักกตัญญูเกื้อกูลต่อเพื่อนร่วมสังคม โดยรวมต้องอาศัยแนวทาง ๒ ประการ คือ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ

การส่งเสริมพัฒนาชีวิตและสังคมด้านปัญญาในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความรู้ เข้าใจชัดเจน แยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง ความรู้ที่ได้มานั้นมีคุณค่าอย่างไร จะเอาไปใช้อย่างไร คนที่มีปัญญจะสามารถวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นได้ว่า ถ้าเราจะทำอะไรให้สำเร็จสัก อย่างหนึ่ง จะต้องเอาความรู้นี้ไปใช้ไปทำอย่างไร ความรู้ที่สามารถสืบสาวเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ ความรู้ที่สามารถคิด พิจารณาวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นกลั่นกรองได้ เชื่อมโยงประสานได้ สามารถจัดสรร จัดการทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ ตลอดถึงการมีปัญญาพิจารณารู้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา ตามความเป็นจริง ปราศจากการยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา

ปัญญาจึงมีหลายชั้นหลายระดับ คือ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียนหรือ ถ่ายทอดต่อกันมา จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติฝึกหัดอบรม

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาคริสต์

ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่เกิดจากพระเยซู ทรงเผยแผ่ศาสนาอยู่ ๓ ปี คำสอนของพระ เยชูนั้นปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ศาสนาคริสต์เรียกว่า "ไบเบิล" แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ คัมภีร์เก่า (Old Testament) และคัมภีร์ใหม่ (New Testament) ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์คือสอน ให้ทุกคนมีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา เสียสละและรู้จักให้อภัยเสมอหน้ากัน ทั้งต่อคนที่ตนรักและ ปรีกษ์ต่อตน ให้มีความรักคนอื่น ๆ เหมือนรักตนเอง ลักษณะสันติภาพของศาสนาคริสต์จึงสรุปได้ คือ ความรัก ความเมตตา มีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง ศาสนาคริสต์สอนให้ทุกคนมีจิต ประกอบด้วยเมตตากรุณา รวมทั้งให้รักพระเจ้าอย่างสุดความคิดและสุดกำลังของตน จึงเป็นคำจำกัด ความโดยย่อของศาสนาคริสต์ที่สรุปเอาไว้ซึ่งคำสอนทั้งปวงว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก (The Religion of Love) พระคริสต์ธรรมทั้งหมดเน้นเรื่องความรัก ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ๑. ความรักระหว่าง มนุษย์กับพระเจ้า ๒. ความรักระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทรงสอนต่อว่า จงรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักเพื่อนมนุษย์

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาอิสลาม

ชาวมุสลิมนั้นมีศรัทธายึดมั่นอยู่ในหลักคำสอนตามคัมภีร์อัลกุรอานเป็นอย่างมาก คัมภีร์ กุรอานมีความยาวประมาณ ๘๐,๐๐๐ คำ ชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นคำสั่งของ พระอัลเลาะห์ เทพเจ้า สูงสุดองค์เดียวทรงมีเทวโองการโดยทรงกระซิบสั่งให้นบีมะหะหมัด ตลอดเวลาที่พระองค์ประกาศ ศาสนาของพระเจ้าเป็นเวลา ๒๓ ปี ด้วยเหตุนี้ชาวมุสลิมทั่วโลกจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าที่ พระมะหะหมัดรักษาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน หลักคำสอนที่ส่งเสริมการสร้างสันติภาพในศาสนาอิสลาม นั้น มีคำสอนที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักศรัทธา ๖ และ หลักปฏิบัติ ๕ ในทัศนะอิสลามคือ สภาวะที่กลมกลืนกันทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจและจิตวิญญาณ เป็นการดำรงอยู่อย่างสันติโดยยอม จำนนต่อผู้เป็นเจ้า ตลอดจนอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติและด้วยความยุติธรรมอันเป็นเป้าหมาย เช่น “เจ้าจงปราบความชั่ว ด้วยสิ่งที่ดียิ่ง (คือ ด้วยการอภัย และทำตัวเป็นผู้มีมารยาทดี เพื่อดึงดูดจิตใจ ทำให้การเป็นศัตรูกลายเป็นมิตร และความโกรธแค้นกลายเป็นความรักใคร่)” “และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้นด้วย และจงมอบหมายแต่อัลลอฮฺเถิด แท้จริงนั้นพระองค์คือผู้ทรงไยยืนทรงรอบรู้” “และความดีและความชื่อนั้นหาเท่าเทียมกันไม่ เจ้า

จขบไล (ความชั่ว) ด้วยสิ่งที่ดีกว่าแล้วเมื่อนั้นผู้ที่ระหว่างเจ้ากับระหว่างเขาเคยเป็นอริกันก็จะกลับกลายเป็นเยี่ยงมิตรที่สนิทกัน” “ทุกครั้งที่พวกเขาจุดไฟขึ้นเพื่อทำสงคราม อัลลอฮ์ก็ทรงดับไฟนั้นเสีย และพวกเขาเพียรพยายามบ่อนทำลายในผืนแผ่นดิน และอัลลอฮ์นั้นไม่ทรงชอบผู้บ่อนทำลายทั้งหลาย” และ “พวกเจ้าจงเข้าไปในนั้นด้วยความสันติปลอดภัยและเราได้จัดความชุ่มชื้นที่มีอยู่ในหัวอกของพวกเขา (ความชุ่มชื้นความโกรธความเกลียดชังที่มีอยู่ในโลกดุนยา) ให้กลายเป็นพื่น้องกันโดยพำนักอยู่บนเตียงหันหน้าเข้าหากัน”

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาฮินดู

การเข้าถึงปรมาตมัน หมายถึง สิ่งที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลก ได้แก่ "พรหม" ปรมาตมันกับพรหมจึงเป็นสิ่งเดียวกัน สภาวะแห่งความเป็นพระพรหมมีลักษณะ คือ เกิดขึ้นเอง เป็นนามธรรม สิ่งสถิตอยู่ในสิ่งทั้งหลาย และเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา เป็นศูนย์รวมแห่งวิญญานทั้งปวง สรรพสิ่งล้วนแยกออกมาจากพรหม เป็นตัวความจริง (สัจธรรม) สิ่งเดียว เป็นผู้ประทานญาณ ความคิด และความสันติ และเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมตลอดกาลหลักปรมาตมันมีความเชื่อว่า ปรมาตมัน หมายถึง พลังธรรมชาติ เป็นอมตะไม่มีเบื้องต้นและสิ้นสุด ส่วนวิญญานย่อยเรียกว่า อาตมัน สามารถไปรวมกับปรมาตมันได้เมื่อบรรลุโมกษะ การบรรลุโมกษะ หลักโมกษะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งชีวิต ด้วยการนำอาตมันของตนเข้าสู่ปรมาตมัน ถือว่าเป็นหลักความดีสูงสุด ดังคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสอนว่า "ผู้ใดรู้แจ้งในอาตมันของตนว่าเป็นหลักอาตมันของโลกพรหมแล้ว ผู้นั้นย่อมพ้นจากสังสาระการเวียนว่าย ตาย เกิด และจะไม่ปฏิสนธิอีก"

การบูรณาการและวิถีการปฏิบัติด้านปัญญาของศาสนาซิกข์

พระมหาคัมภีร์ศรีคุรุกรันถซาฮิบ คือ พระศาสดานิรันดร์กาลของซิกข์ ศาสนิกชนจึงถือปฏิบัติต่อพระมหาคัมภีร์ดุจดุพระศาสดา ศาสนสถานของซิกข์ซึ่งเดิมเรียกว่า “ธรรมศาลา” ได้รับการขนานนามเป็น “คุรุดวารา” เมื่อได้มีการอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานบนบัลลังก์ในศาสนสถาน ทุกเช้าเวลา ๐๔.๓๐ น. ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์มาประทับเป็นองค์ประธานในห้องโถงชุมนุมเจริญธรรม แล้วเวลาเย็น ๑๘.๐๐ น. หลังจากมีการสวดภาวนาบทสวด “แรห์ ราส” เสร็จสิ้นลง ศาสนาจารย์จะอัญเชิญพระมหาคัมภีร์ไปประทับชั้นบนสุดของอาคารในห้อง “สุหาสนะ”

คำสอนของคุรุสำคัญ ซึ่งสรุปลงในหลักการใหญ่ ๔ ประการ คือ เรื่องความสามัคคี เรื่องความเสมอภาค เรื่องความศรัทธา และเรื่องความจงรักภักดีต่อคุรุทั้ง ๑๐ องค์ และยังรวมถึงการก้าวไปสู่สุขอันเป็นนิรันดร์ หรือนิรวาณ มีอยู่ ๕ ขั้น ดังนี้ ๑. ธรรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งกรรมดี และกรรมชั่ว การทำแต่กรรมดี ๒. คิอาณชั้นที่ หรือ ญาณชั้นที่ อาณาจักรแห่งปัญญา ๓. สรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งมหาปิติ ๔. กรรมชั้นที่ อาณาจักรแห่งกำลัง หมายถึง กำลังทางจิตไม่หวาดกลัว ๕. สัจชั้นที่ อาณาจักรแห่งสัจจะ คือ ความเป็นเอกภาพกับพระเจ้า

ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จต่อการนำคำสอนทางศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม

ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จต่อการนำคำสอนทางศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมนั้นบางครั้งบริบทของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่า มนุษย์พยายามแสวงหาความสุข

หลักหนึ่งจากความทุกข์ เป็นพื้นฐานร่วมกัน โดยยึดหลักธรรมกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันร่วมกัน มีดังนี้

๑. เว้นจากการทำชั่วและมุ่งทำความดี ทุกศาสนาสอนให้ละเว้นการกระทำความชั่วและทำความดีทั้งสิ้น เพื่อให้ศาสนิกชนทั้งหลายเป็นคนดี ถึงแม้แนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาอาจมีข้อแตกต่างกันไป ๒. ความรัก ความเมตตา แต่ละศาสนากล่าวถึงความรักความเมตตาไว้มากมายทั้งหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์ และคำสอนแทรกไว้ในแต่ละตอนของคำสอนนั้นๆ บางครั้งก็มีคำสอนทำนองภาษิตเตือนใจ ๓. การเสียสละหรือการสังคสมสเคราะห์ เมื่อมนุษย์มีความรักความเมตตาแล้ว ก็จะมีใจเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ๔. ความอดุสาหะและพัฒนาตนเอง ศาสนาต่างๆ สอนให้คนมีความเพียร อดทน ขยันขันแข็ง และมีความอดุสาหะ มีความพยายาม อันจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จและรู้จักพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ๕. ความยุติธรรม คำสอนทุกศาสนาเน้นเรื่องความยุติธรรม เพราะการที่สังคมจะอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขนั้น จำเป็นต้องมีหลักแห่งความยุติธรรมเป็นแกนกลาง

ปัญหาอุปสรรคต่อการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา จากหลักการและแนวทางปฏิบัติตามหลักศาสนาจะพบว่า ทุกศาสนาล้วนมีคำสอนที่ส่งเสริมต่อการสร้างสันติสุขทั้งในระดับสังคมและบุคคล แต่ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กลับพบว่า ศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งนั้นหมายความว่า จุดมุ่งหมายของศาสนายังไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างแท้จริง ปัญหาอุปสรรคการนำคำสอนมาสร้างสันติภาพนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น (๑) ความอยุติธรรมทางสังคม (๒) ปัญหาทางสังคม ความเจ็บป่วยทางสังคม และการขาดความสุข (๓) การคอร์รัปชัน (๔) ความไร้ซึ่งเสถียรภาพ (๕) ความไร้ซึ่งความยั่งยืน และ (๖) ความไร้ซึ่งสันติสุขและสันติภาพ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จต่อการสร้างสันติภาพในมิติศาสนา (๑) สันติภาพ (Peace) สันติภาพเป็นสังคมแห่งเป้าหมายที่มนุษย์ชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักสันติภาพบางท่านอาจจะตีความสันติภาพว่าเป็น “เป้าหมาย” ของชีวิตและสังคม (๒) สันติวิธี (Peaceful Means) สันติวิธีเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่ “สันติภาพ” ทั้งมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติภายใน และภายนอก หรือในเชิงปัจเจก และ (๓) สมานฉันท์ (Reconciliation) เนื้อแท้ของคำนี้บางท่านตีความว่า “การคืนดี” หรือ “การฟื้นคืนดี” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประนีประนอม กลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มขัดแย้งให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข (๔) ความปรองดอง (Harmony) หรืออาจจะตีความหมายของคำนี้ว่า “ประสมกลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม ซึ่งคำนี้มีนัยที่สะท้อนทั้งในมิติภายใน และภายนอก

แนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนา ๑. ตันทานแห่งความรัก ศาสนามุ่งเน้นให้มนุษย์รู้จักรักผู้อื่น ๒. การให้เพื่อสละและแบ่งปันเพื่อผู้อื่น การดำรงอยู่ของมนุษยชาติที่ต้องสัมพันธ์กับวิถีโลกมีความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ และโลกธรรมอย่างแยกไม่ออก ๓. การมีจิตอาสาเพื่อความสุขต่อคนอื่น ศาสนาทุกศาสนามีเป้าหมาย คือ ความสุข ไม่ว่าจะเป็นสวรรค์ หรือการประทานพรใด ๆ ก็ตาม ล้วนเป็นเป้าหมายความสุขที่มนุษย์ต้องการ ๔. ต้นแบบของการสื่อสารด้วยเมตตาและเป็นประโยชน์ กระบวนการทางศาสนามีหลักการใช้วาจาหรือ การสื่อสารที่เป็นกุศลหรือเป็นมาตรฐานของความเป็นบัณฑิต ๕. ศูนย์กลางแห่งสันติสุขภายในและภายนอก ทุกศาสนาต่างมีหลักในการพิจารณาสภาพกายและจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ อย่างไรก็ดีตามจะเห็นได้ว่า ศาสนาทั้ง ๔ ศาสนาหาก

ร่วมมือกันย่อมจะสามารถอำนวยความสะดวกต่อการพัฒนามนุษย์ สังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ทั้งภายนอกและภายใน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

การนำวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นจะต้องคำนึงถึงบริบทของเท็จจริงของสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับสถานที่ บุคคล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สังคมทุกสังคมย่อมมีคติความเชื่อที่เป็นรากฐานที่แตกต่างกันออกไป ศาสนาถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคม แต่ในท่ามกลางของการเปลี่ยนแปลงของโลกเชิงกายภาพ เทคโนโลยีแทรกแซงเข้ามาถึงวิถีชีวิตของผู้คนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากอาศัยเทคโนโลยีไปในทางที่ดีก็ย่อมอำนวยประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน สังคม แต่หากไม่แล้วกล่อมก่อให้เกิดโทษเป็นผลพวงกระทบถึงกันและกัน

โดยพื้นฐานของมนุษย์ ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ต้องมีและเป็นเครื่องอาศัยดำรงอยู่ได้แล้ว จิตใจและจิตวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญที่มนุษย์จะต้องแสวงหา อย่างน้อยก็กล่อมเกล่าจิตใจให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ และทั้งยังสร้างสรรค์สังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างปรกสุข การแบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน ดังนั้น การเข้าใจถึงแก่นแท้ของศาสนาของตนและการพิจารณาถึงบริบทของสังคมรอบข้างที่เป็นไปย่อมทำให้เข้าใจถึงเหตุผลของการมีอยู่และการใช้ศาสนาให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้อย่างกลมกลืน อย่างเข้าอกเข้าใจกันและกัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

๑. การนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันว่าเป็นอย่างไรบ้าง เพื่อให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายว่าเป็นอย่างไร ในแง่มุมของศาสนาต่าง ๆ

๒. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนจากรัฐในการส่งเสริมการทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา ในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ที่เกิดกรณีปัญหาหระหว่างศาสนา โดยให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วม

๓. การศึกษาถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งบนพื้นที่สาธารณะ เช่น ในโลกออนไลน์ และนำมาสู่การสร้างผลกระทบในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ว่ามีมากน้อยแค่ไหนและเตรียมการอย่างไรในกรณีที่จะแก้ไขปัญหา

บรรณานุกรม

๑ ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.

กীরติ บุญเจือ. **ปรัชญาประชาชนบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๖.
คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **เอกสารมนุษย์กับสันติภาพ**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

โครงการหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา. **บทสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๗.

จินดา จันทรแก้ว. **ศาสนาปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๒.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ แปล. **อัตชีวประวัติขององค์ทะไลลามะ: อิสรภาพในการถกเถียง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาสน, ๒๕๓๘.

ชัยชนะ พิมานแมน. **ความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี**. เอกสารทางวิชาการกฎหมาย.
๒๕๒๗.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **ท้าทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง**. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๓๓.

ณรงค์ เสียงประชา. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๓๘.

ธรรมกาย. **ศาสนศึกษา**. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย, ๒๕๕๐.

ธนู แก้วโอภาส. **ศาสนาโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.

นริศ มณีขาว. **สื่อสารอย่างสันติ**. กรุงเทพมหานคร: เสริมสิขาลัย, ๒๕๔๔.

ประชุมสุข อาชวอำรุง. **ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ**. กรุงเทพมหานคร: ปาร์อีสท์ พับลิเคชั่น,
๒๕๒๗.

พุทธทาส อินทปัญโญ. **สันติภาพของโลก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๐.

- พระครูวาปีวชิโรภาส. **สงครามศาสนาคริสต์-อิสลาม**. (เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติและ
พัฒนาการความขัดแย้งและสันติภาพในโลกยุคใหม่, สาขาวิชาสันติศึกษา, ๒๕๕๘.
พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). **มองสันติภาพของโลก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๓๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **โลกทัศน์ชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- _____. **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การศึกษาเพื่อสันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๓๘.
- _____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- _____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมดศึกศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- _____. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.
- _____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมดพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร:
สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก,
๒๕๔๓.
- _____. **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๖.
- _____. **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**.
- _____. **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ต้องพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์
ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.
- _____. **ความสุขที่แท้จริง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.
กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒.
- _____. **วิถีสู่สันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๐.
- _____. **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระไพศาล วิสาโล. **สันติวิธี วิถีแห่งอารยะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙.

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิธิบุญยากร). **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๕๔.

พันเอกปิ่น มุกขนันต์. **แนวสอนธรรมะนักธรรมตรี**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พันเอก(พิเศษ)นวม สงวนทรัพย์. **สังคมวิทยาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ภาวดี มหาจันทร์. **พื้นฐานอารยธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

มารค ตามไท. **การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในสันติวิธี : ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง**, กรุงเทพมหานคร: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

มหาตมา คานธี, แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, **โลกทั้งผองพี่น้องกัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. **สันติศึกษากับสันติภาพ**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓.

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐.

_____. (ผู้แปล). **กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง**.ขอนแก่น: สถาบันสันติศึกษา, ๒๕๔๒.

_____. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗.

วิลเลียม ยูรี, **กลยุทธ์การสมานไมตรีเพื่อบรรลุนิติธรรมร่วมกัน**. แปลโดย เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว.

กรุงเทพมหานคร: เพื่องฟ้าพรินต์, ๒๕๔๗.

ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล. **มนุษย์กับสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ศุภรา จันทรชิตฟ้า. **ความรุนแรงในชายแดน : สิ่งที่เห็นและเป็นไปในสามจังหวัดชายแดนใต้**.

กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, ๒๕๔๙.

ศูนย์กษัตริย์ฟ้าฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกรุอัน. **พระมหาคัมภีร์อัลกรุอัน พร้อมความหมายภาษาไทย**,

กรุงเทพมหานคร: สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, ร.ศ.๑๔๑๙ [พ.ศ.๒๕๕๓].

สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๘.

สิทธิพงศ์ สิทธิขจร. **การบริหารความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๕.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

สันติสิทธิ์ ขวลิตรดำรง. **รัฐศาสตร์ภาพกว้าง**. กรุงเทพมหานคร: สวีชาญการพิมพ์, ๒๕๔๖.

เอกสารประกอบการสอนรายวิชาศาสนศึกษาและคุณธรรมเพื่อชีวิต รหัสวิชา ส๔๐๑๐๑ สาขาวิชา
สังคมศึกษาและศิลปะ โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์.

เอส.เอส. อนาคตมี. เสรีภาพที่ไร้เดียงสา. กรุงเทพมหานคร: สยามมิสพับลิชชิงเฮ้าส์, ๒๕๕๓.

อรุณ คานธี. จิตวิญญาณอหิงสา มรดกรักจากปู่ บนเส้นทางการเรียนรู้สันติวิธีของข้าพเจ้า. แปล
โดย อนิตรา พวงสุวรรณ. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓.

อภิญา รัตนมงคลมาศ. ความขัดแย้งระหว่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

(๒) บทความ:

โคทม อารียา. บทความการส่งเสริมสันติวิธี เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลา จดหมายข่าวประชาชน, ฉบับ
ที่ ๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖, หน้า ๒๖.

จินตนา ยูนิพันธ์ และลลิต ศรีทรัพย์อนันต์. “การจัดการศึกษาทางการพยาบาลกับคุณภาพบัณฑิต” .

พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ, กาญจนา แก้วเทพ
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระไพศาล วิสาโล. “องค์กรร่วมแห่งสันติภาพ”, ใน สู่สันติเสรี: ๕๐ ปี สันติภาพไทย,
กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนราชนบุรี, ๒๕๔๒, (๑๑): ๓๓ – ๓๗.

พระโสภณคณาภรณ์, “ความขัดแย้งในจิตมนุษย์หน้า”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความ

ขัดแย้ง. วลัย อรุณี บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกตุ). การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา”. วารสาร
สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ๑ (๑) : ๑๕๙.

นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย, สงครามและสันติภาพ, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน) ปีที่ ๖ ฉบับ
ที่ ๓๖ กุมภาพันธ์ - มีนาคม ๒๕๔๘.

พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”. ใน สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ, กาญจนา แก้วเทพ
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระไพศาล วิสาโล. “องค์กรร่วมแห่งสันติภาพ”. ใน สู่สันติเสรี: ๕๐ ปี สันติภาพไทย.
กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ม.ร.ว.พฤษิสาณ ชุมพล, “สันติภาพภายใต้เงื่อนไขของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง” ใน
มนุษย์กับสันติภาพ, : ๔๕-๕๐.

(๓) วิทยานิพนธ์:

ชัชวาล ชิงชัย. “สงครามกับการสร้างสันติภาพตามแนวพุทธ: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมมัทและราช
กุมารที่ฆาฏ” . สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์
กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
พระวิมาน คมกัปปโย (ตริกมล). “การศึกษาวิเคราะห์ศิลปะ ๕ ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ” .

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาสมชาย เกิดแก้ว. “พระพุทธศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง: ศึกษาเปรียบเทียบการตักบาตรของพุทธศาสนิกชนในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.

นางสาววังกาญจน์ ประเสริฐลาภ. แนวความคิดเรื่องสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

นางสาวอัญญา แก้วกองกุล. การศึกษาเปรียบเทียบ : การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาในทางการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุและมหาตมะ คานธี. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พระพรหมบัณฑิต. **ปาฐกถาพิเศษ: การศึกษาเพื่อพัฒนาประชาคมอาเซียน**, บรรยายโดย

พระพรหมบัณฑิต อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ อาคาร มวก ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
เผยแพร่เมื่อ ๒๕ ม.ค. ๒๐๑๖, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=๖RXuxrZUBK๘>. [๓ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, พ.ศ. ๒๕๔๖ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.๘๔๐๐๐.org/tipitaka/dic/ditem.php?i=๓๗>

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thaisikh.org [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:6> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://jakkritfunction1.blogspot.com/2010/06/blog-post_16.html [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/SITE/PANIDAPLE59/KHWAM-SAMPHANTH-RAHWANG-SASNA-KAB-KAR-DANEIN-CHIWI> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1446.0;wap2> [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:12> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- ศูนย์กษัตริย์ฟ้าฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกรุอาล, พระมหาคัมภีร์อัลกรุอาลพร้อมความหมายภาษาไทย,
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthaipost.com/main/index.php?page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙]. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:13> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:3> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:5> [๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thaisikh.org [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi4> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ความรู้ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๗-๑๓๖.
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://region7.prd.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].
- [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyeecnk/3-neuxha-bth-reiyn/neuxha-thi1> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๙].

[ออนไลน์],แหล่งที่มา: http://region7.prn.go.th/ewt_news.php?nid=40056&filename=index [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=1446.0;wap2> [๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://book.dou.us/doku.php?id=df404:6> [๑ ธันวาคม ๒๕๕๕]

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthaihost.com/main/index.php?Page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthaihost.com/main/index.php?page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

สุชาติ เศรษฐมาลินี. การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๓): หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622> [๒๐ กันยายน ๒๕๕๕].

สุชาติ เศรษฐมาลินี. การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม (ตอน ๒): ทบทวนความรู้, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่, <http://www.deepsouthwatch.org/node/5565>

สุชาติ เศรษฐมาลินี. การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม : หลักการและคุณค่า, สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและสันติภาพ, มหาวิทยาลัยพายัพ: เชียงใหม่, <http://www.deepsouthwatch.org/node/๕๖๒๒>

ปฏิบัติการสันติวิธีของ ๓ ศาสนาจากชีวิตของศาสนา ๓ ศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลามโดย รศ.ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ <http://www.catholic.or.th/document/apostolic/santi๑/> [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://islamhouse.muslimthaihost.com/main/index.php?Page=sub&category=7&id=18170> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.kr.ac.th/ebook/savalee/b๑.htm> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/yamyecnk/3-neuxha-bth-reiyn/7-sasna-sikh-sikhism> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๕].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://kantacandidate.blogspot.com/๒๐๑๒/๐๔/blog-post.html> [๓ ธันวาคม ๒๕๕๕].

ความขัดแย้งทางศาสนาและแนวทางแก้ไข ชูวิทย์ ไชยบัว อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสังคมศึกษา [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://muslimchiangmai.net/index.php?topic=๑๒๐๖๔.๐;wap๒>

พระธรรมโกศาจารย์,ศ.ดร.(สมณศักดิ์ปัจจุบัน พระพรหมบัณฑิต) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บรรยาย “การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ด้านศาสนา (Interfaith Dialogue)” ต่อผู้นำศาสนาจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นำโดยท่านอาจารย์ ดร.ศักดิ์ ประสานดี **ขันติธรรมทางศาสนากับความอยู่รอดของมนุษยชาติ Religious Tolerance and the Survival of Humanity** พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดี

ฝ่ายวิชาการ, file:///C:/Users/USER/Downloads/DigitalFile_286346..pdf
 Assist. Prof. Phramaha Hansa Dhammhaso, **Buddhist Political Economy**,
http://www.mcu.ac.th/En/articlecontent_desc.php?article_id=1208&articlegroup_id=187[๓ ตุลาคม ๒๕๕๙].

๒. ภาษาอังกฤษ :

Books:

- Chandradhar Sharma. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. (8 th ed.). Delhi: Motilal Banarsidass, 1991.
- Christopher Moor. **The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict**. 2nd ed., San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1996.
- Johan Galtung. **Peace : Research, Education, Action : Essays in PeaceResearch.1** Copenhagen: Christian Ejlers, 1975.
- Lewis M. Hopfe, Mark R.Woodward. **Religions of the World**. New Jersey: Upper Saddle river, 2007.
- M.K. Gandhi. **My Non-violence**. Ahmedabad: Navajivan, 1960.
- _____. **Non-Violence in peace & War**. Vol.1, Ahmedabad: Navajivan publishing House, 1948.
- Moor, W. Christopher. **The Mediation Process: Practical Strategic for Resolving Conflict**, 3rd ed., San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2003.
- Robert E.Van Voorst. **Anthology of Word Scriptures**. Canada: Wadsworth Thomson Learning, 2002.
- Phra MedhiDhammaporn (Prayoon mererk). **Buddhist Morality..** Bangkok: Mahachulalongkonrajavidalya University Press, 1994.
- Warren Matthews, **World Religions**. USA: Wadsworth Cengage Learning, 2010.

Journals:

- Henkin, A.B. et.al. “Conflict management strategies of principals in site – based managed schools”, **Journal of Educational Administration** 38, 2000: p. 142 – 154.
- Paul Wallenstein. “**Understanding Conflict Resolution: Framework**”. in Peter Wallen steen, Editor. **Peace Research: Achievement and Charenges**. Boulder & London: West view Press.
- Speed B.Leas, “**Choosing a Conflict Management Strategy**”. in **Discover Your Conflict Management Style**, ed. Speed B. Leas. New York: The Alban Institute, 1984.

๓. สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี ศ.ดร. วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ ดร. วัดท่าการ้อง อำเภอพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิชฌ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อับดุลเลาะ หนู่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ฮัจยีอิตรีส มหาเรื่อนลาภ โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูมาช วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิธีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ*

The Knowledge Integration of Principles and Practicing According to Religious Way for Developing Peace Building Process

พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ (ตุนิน)¹, พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

พระมหาดนัย อุปวตฺตโน (ศรีจันทร์)

และ พระวีระศักดิ์ ชยธมโม (สุวรรณวงศ์)

Phramaha Duangden Thitañño (Tunin)¹, Phrapalad Somchai Payogo
(Damnoen), Phramaha Danai Upawattano (Srichan) and Phra Weerasak

Jayadhammo (Suwannawong)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Email: deeden108@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ 2) เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ 3) เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนาต่าง ๆ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรอบรู้เกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ

ผลการวิจัย พบว่า

1) หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ โดยศาสนาต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับเป้าหมายของมนุษย์ที่มีปรารถนาความสงบปลอดภัย และความสุขในชีวิต โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน ข้อเรียกร้องหรือความต้องการสันติภาพเกิดจากสภาพสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นปรากฏมีขึ้นมากมายในหลายสังคม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งระหว่างองค์กร และจนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการรบบพุ่งกัน ต่อสู้กันจึงเกิดเป็นสงคราม

2) จากการเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ พบว่าศาสนาต่าง ๆ ให้ความสำคัญและความสำคัญของศาสนาเพื่อให้เกิดสันติทั้งภายในและภายนอก แต่อย่างไรก็ตาม การมีความเข้าใจในแต่ละศาสนาจะทำให้เกิดการปรับตัว หรือปฏิบัติ และนำคำสอนทางศาสนามาใช้ให้เกิดสันติสุขต่อสังคมในหลายมิติได้ โดยการดำรงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนไว้

3) จากการบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนาต่าง ๆ พบว่าวัตถุประสงค์แท้จริงส่วนหนึ่งของแต่ละศาสนา คือเพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่าง หากแต่จะพึ่งวัตถุภายนอกใน อย่งไรก็ตามหากมีการพึ่งพิงในด้านที่จำเป็นคือ ต่อสุขภาพอนามัย หรือด้านปัจจัย 4 แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ

*ได้รับการสนับสนุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย MCU RS 610759008

คำสำคัญ: การบูรณาการองค์ความรู้; วิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา; กระบวนการสร้างสันติภาพ

ABSTRACT

This Research has three objectives; 1) To study the principle and the practical method for making the peace by various religions, 2) To compare the principle and the practical method for making the peace between various religions, 3) To integrate the principle and the practical method for making the peace in various religions. This research is a qualitative study from the document consisting of the primary source, secondary source, and from interviewing the experts who have the mastery knowledge in various religions.

The results found in this research are:

1) For the principle and the practical method for making the peace by various religions, they give the significance on the goal of human beings who has a desire to have serenity, safety, and happiness in life without using any violence towards each other. The request or demand to have peace originates from the state of conflict circumstances that has occurred tremendously in different society. Not for the fact that it is the conflict between individuals, conflict between organizations, and up to the conflict between countries. There are fighting a battle till making a war.

2) From the comparison of the principle and the practical method for making the peace between various religions, it was found that religions give value and importance of religion in order to have both the inner peace and the outer peace. However, with the understanding in each religion, it would initiate an adaptation or practice. Then, it would bring the religious teaching to make use for creating peace towards the society in different dimensions by preserving the purity of the teaching.

3) From an integration of the principle and the practical method for making the peace in various religions, it was found that part of the real objective in each religion is the self-reliance without any relying on all outside materials but the inner one. However, there is some reliance which is necessary to health, sanitation or the 4 basic necessities, but it is not for seeking to lead astray the mind to gather more until there is no sufficiency.

Keywords: Knowledge Integration; Practicing According to Religions; Peace Building Process

บทนำ

ศาสนากับสันติภาพนับว่าเป็นประเด็นที่สังคมคาดหวัง ความปรารถนาที่จะให้ศาสนาเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพและจัดการความขัดแย้งในสังคม เพราะเมื่อเกิดความขัดแย้งมักจะตามมาด้วยความรุนแรง ความรุนแรงจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในจำนวนทางเลือกมากมาย เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง (Yuri, 2004) ในอดีตการแก้ปัญหาความขัดแย้ง มักนิยมเลือกที่จะใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ความรุนแรง (Janchidfa, 2006) เป็นการใช้ความรุนแรงที่เหนือกว่า ซึ่งจะยกระดับไปสู่การฆ่าหรือทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม ซึ่งจัดว่าเป็นวัฏจักรแห่งความหายนะนี้จะไม่มีความจบสิ้น トラบโดที่สังคมยังยอมรับว่าการใช้ความรุนแรงคือวิธีแก้ปัญหาอาชญากรรม ผลักเป็นเหตุให้มีการสร้างและปรับปรุง กองกำลังทหาร และยุทธโศปกรณ์ เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศ (Khandi, 2010)

สำหรับพระพุทธศาสนาได้นำเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งหลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งความสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ คือ ศีล สมาธิ และปัญญาหรือหลักไตรสิกขา ที่จะช่วยให้มนุษย์เกิดสันติภาพภายนอกและสันติภาพภายใน สิ่งที่พระพุทธศาสนาเน้นให้ความสำคัญของสันติภาพในระดับภายนอกนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สันติภายใน โดยพัฒนาในระดับศีลอันเป็นพื้นฐานไปสู่ระดับสมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นสันติภาพในระดับสูงหรือเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะว่า “ความขัดแย้งเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างปัจจัยภายใน คือ กุศลมูลและอกุศลมูล รวมถึงตัณหา ทิฐิ และมานะ ผสมกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม โครงสร้างที่ไม่เหมาะสม (Phramaha Hansa Dhammahaso, 2011)

ในขณะที่ศาสนาคริสต์ บีชอปคาร์ลอส ฟิลิป ซีเมเนส เบโล ได้กล่าวถึงบริบทของ Christian spirituality ศาสนศาสตร์เชิงจิตวิญญาณจำแนกความแตกต่าง ระหว่างสันติภาพของบุคคลหรือสันติภาพภายใน กับสันติภาพของสังคมหรือสันติภาพภายนอกไว้ว่า สันติภาพของบุคคลนั้นเป็นความสงบสุขที่ถือกำเนิดจากจิตวิญญาณภายในและการตระหนักรู้ถึงสัมพันธ์ภาพของตนกับพระเจ้าเป็นเจ้าและกับผู้อื่น ส่วนสันติภาพทางสังคมนั้น เป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้กฎระเบียบทางสังคมอย่างสงบ สำหรับศาสนาอิสลาม สอนให้มีศรัทธาบริสุทธิ์ ยอมรับในเอกภาพของพระศาสดา และมีจุดมุ่งหมายให้สร้างดุลยภาพของชีวิต คือวัตถุและจิตใจโดย ชี้ทางให้มนุษย์ปฏิบัติตามเพื่อสันติสุขทั้งด้านขัดเกลากจิตใจและการดำรงสันติภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์

สุชาติ เศรษฐมาลินี ได้ศึกษาถึงความรุนแรง สันติภาพและความหลากหลายในโลกอิสลาม ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงคำสอนอิสลามเป็นแหล่งคุณค่าของการสร้างสันติภาพ เช่น คุณค่าเกี่ยวกับความยุติธรรม (adl) คุณธรรมความดีงาม (ihсан), และการใช้วิทยปัญญา (hikmah) ล้วนเป็นคุณค่าสากลที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกรอบคิดและยุทธวิธีในการสร้างสันติภาพ

ส่วนศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู สอนให้รักษาและปฏิบัติหน้าที่ระหว่างบุคคลต่อบุคคลด้วยการกระทำตามหน้าที่ตามหลักอาศรม 4 การพูดที่ดีต่อกัน การเสียสละ ซื่อตรงต่อมิตร มุ่งเสียสละชีวิต เพื่อชาติ เพื่อธรรม ศาสนาฮินดูสอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ทำร้ายกัน ให้กระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น และสำหรับศาสนาซิกข์ได้เห็นบริบทของสันติภาพจากความพยายามของคุรูนานักที่พยายามพัฒนาศาสนาที่รวมจิตวิญญาณของศาสนาฮินดูและอิสลามเข้ามาไว้

ด้วยกัน ดังนั้น ศาสนาซิกข์จึงเป็นศาสนาที่ประนีประนอมศาสนาต่างๆ ในอินเดีย โดยเฉพาะศาสนาฮินดูกับศาสนาอิสลาม เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งสันติภาพที่แท้จริง (ออนไลน์, 2559)

สันติภาพจึงเป็นภาวะที่คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขเป็นภาวะที่มนุษย์มีความต้องการ เป็นภาวะที่ไม่ทำร้ายหรือใช้ความรุนแรงต่อกัน ในอีกมิติหนึ่งหากกระจับความขัดแย้งไม่ให้เกิดออกด้วยการใช้ความรุนแรงก็ถือว่าความขัดแย้งยังอยู่ในฝั่งเดียวกันกับสันติภาพ แต่เมื่อใช้ความรุนแรงครั้งใดก็แสดงว่าความขัดแย้งกับสันติภาพถูกความรุนแรงกีดกันออกจากกัน จึงทำให้มองเห็นความเป็นอื่นหรือสิ่งที่อยู่ตรงกันข้าม นอกจากนี้สันติภาพ ยังรวมความถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมวลมนุษยชาติ ความร่วมมือที่จะขจัดความเห็นแก่ตัว เพื่อเป็นความหวังในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข” (Subpityakul, 1999) ลดความเห็นแก่ตัว รักคนอื่นเหมือนกับรักตนเอง ความเชื่อเรื่องสันติภาพจึงเป็นการร่วมมือกันช่วยเหลือผู้ที่อ่อนด้อยกว่า (Chavalitthamrong, 2003) เพื่อให้ผู้ที่ด้อยกว่าทั้งทางกำลังอำนาจ เศรษฐกิจ และสังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้ที่มีการกำลังอำนาจเหนือกว่าได้ เป็นการทำให้เกิดการแบ่งปันและการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า เป็นสันติภาพในมิติความดี ความงาม และความจริง เป็นเป้าหมายแห่งชีวิต เป็นความสุขที่ได้รับสนองตอบทางกายภาพสมบูรณ์ด้วยปัจจัย 4

เมื่อสันติภาพเป็นความคิดสร้างสรรค์ เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันว่าภาวะของสันติภาพเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง ไม่ใช่เพียงจินตนาการที่เพ้อฝัน เพราะมนุษยชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเป้าหมายของชีวิตและสังคม แม้แต่สัตว์ก็ต้องการจะมีชีวิตที่มีความสุข เป็นเป้าหมายสาธารณะที่ชีวิตต้องการอยากจับต้อง และพยายามแสวงหา สันติภาพจึงเป็นยอดปรารถนาของคนทั้งปวง โดยไม่จำกัดเพศ วัย อาชีพ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา หากไม่มีสันติภาพก็จะทำให้เกิดความรุนแรงการทำร้ายเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีและวิธีการหรือกระบวนการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่างๆ พร้อมทั้งบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ ให้ครอบคลุมทุกด้าน ด้วยหวังให้เป็นแนวทางหรือรูปแบบการจัดการความขัดแย้งหรือชุดของวิธีคิดใหม่ ๆ เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ
2. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ
3. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนาต่าง ๆ

1.3 ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาแนวคิดและทฤษฎี หรือหลักการเกี่ยวกับแนวทางการสร้างสันติภาพในศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ กล่าวคือ เป็นการศึกษาวิจัยที่มุ่งศึกษาด้านแนวคิด ทฤษฎี หลักการ แนวทาง และขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อสร้างสันติภาพ พร้อมทั้งถอดบทเรียนจากเหตุการณ์ในแต่ละศาสนา ว่ามีลักษณะรูปแบบแนวทางการสร้างสันติภาพที่แตกต่างหรือสอดคล้องกันอย่างไร มีหลักการและขั้นตอนอย่างไร ซึ่งการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ภาควิชา (Qualitative Field Research) ดังนั้น จึงมุ่งอาศัยข้อมูลจากเอกสารและคำสัมภาษณ์ของแต่ละศาสนา พร้อมทั้งการสัมภาษณ์ผู้นำในแต่ละศาสนา กล่าวคือ

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ จากคำสัมภาษณ์ของแต่ละศาสนา เช่น พระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งมุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสังคมสันติสุขหรือสันติภาพ
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณกรรม ฎีกา และหนังสือ หรือตำราคำสัมภาษณ์ที่ได้ทำการแปลหรืออธิบายความหมายของคำสอนในแต่ละศาสนา รวมทั้งเอกสารวารสารบทความ และข้อมูลจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องด้านสันติภาพของแต่ละศาสนา

ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะต้องทำการสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อค้นหาและตรวจสอบข้อมูลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา ซึ่งนักการศาสนาดังกล่าวได้อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดเขตพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์นักการศาสนา ได้แก่ เขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร การสัมภาษณ์นักการศาสนานั้นจะเน้นการสัมภาษณ์นักการศาสนาทั้ง 5 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์

ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาและสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อการค้นหาและตรวจสอบหลักการ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการทั้งหมด 6 เดือน กล่าวคือ

ระยะที่ 1 ระยะเวลาในการรวบรวมเอกสาร 4 เดือน ตั้งแต่ กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2559

ระยะที่ 2 ระยะเวลาภาคสนาม เพื่อการสัมภาษณ์นักการศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เป็นเวลา 2 เดือน ตั้งแต่ มิถุนายน-กรกฎาคม 2559

ระยะที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดสันติภาพในระหว่างศาสนา เพื่อค้นหาหลักการ รูปแบบแนวทาง หรือ หลักเกณฑ์ในการสร้างสันติภาพในระหว่างศาสนาที่เป็นมาตรฐาน ที่เป็นที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย ใช้เวลาศึกษา 1 เดือน คือ สิงหาคม 2559

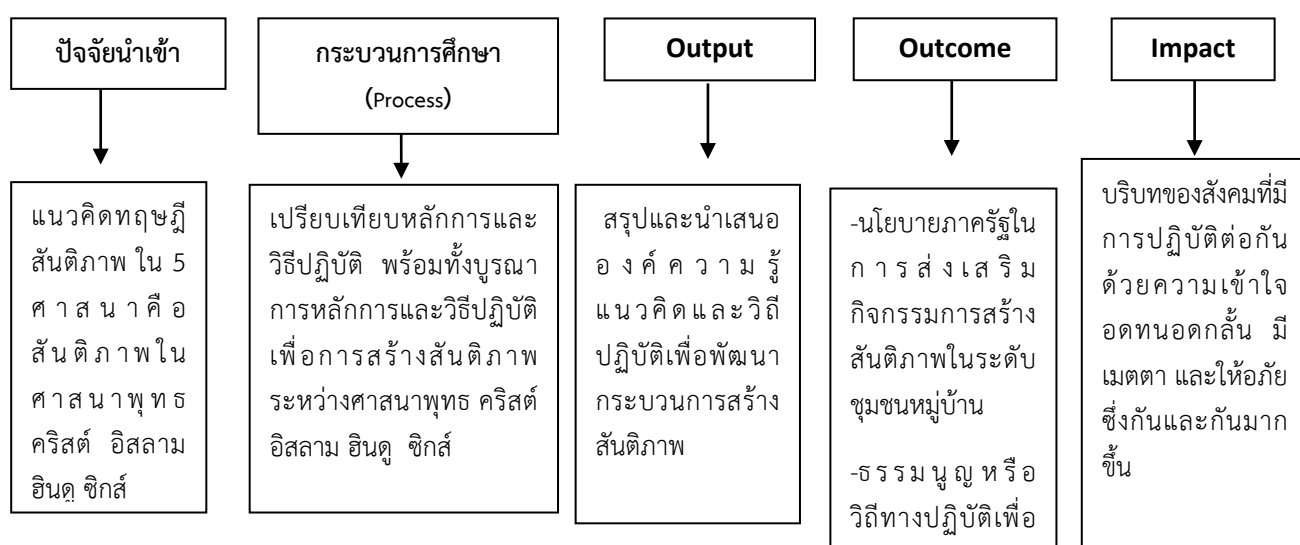
ระยะที่ 4 สรุปเนื้อหา บูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้ แนวคิดและวิถีปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ โดยอาศัยหลักเกณฑ์มาตรฐานปฏิบัติในมิติของศาสนา ใช้เวลา 1 เดือน คือ กันยายน 2559

ระยะที่ 5 นำเสนอร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ตุลาคม 2559

กรอบกระบวนการการวิจัย

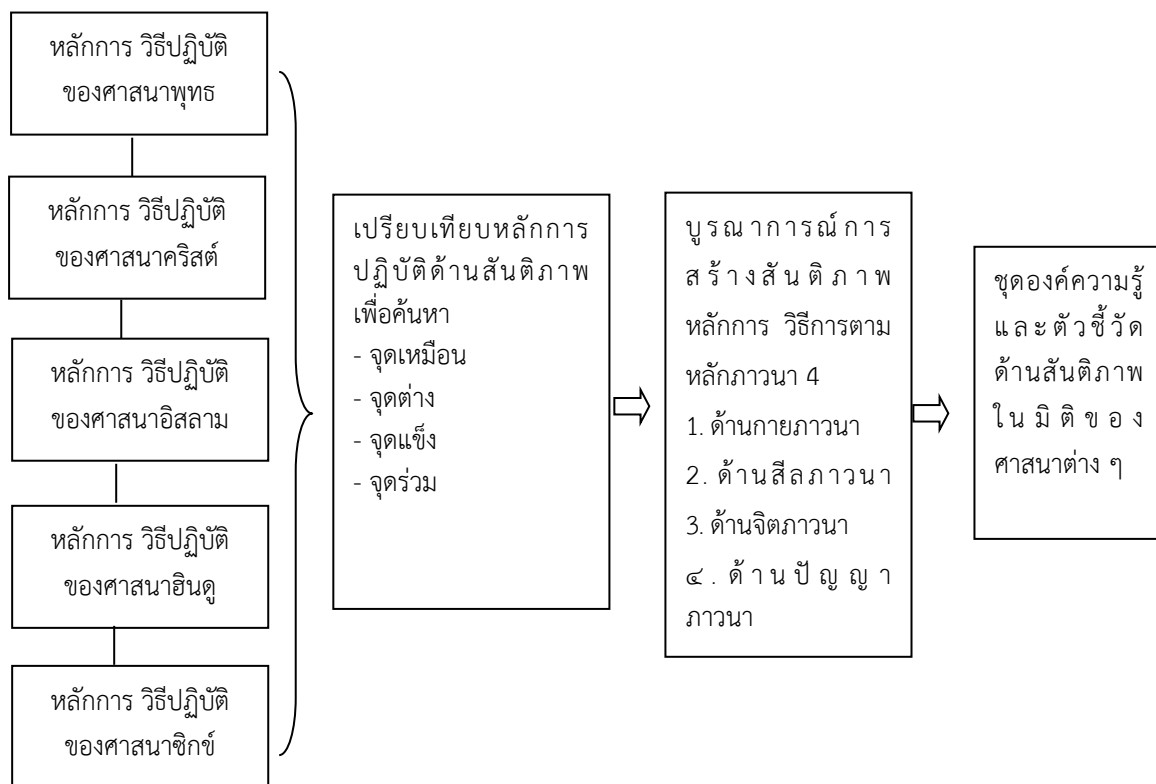
การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Document Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1** ขั้นรวบรวม และศึกษาข้อมูลแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการเสริมสร้างสันติภาพของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ โดยรวบรวมข้อมูลเอกสารทั้งที่เป็นตำรา คัมภีร์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้นำในแต่ละศาสนา เพื่อยืนยันความถูกต้องในหลักการคำสอน หรือวิธีการเพื่อสันติภาพในมิติของศาสนานั้น ๆ
- ขั้นตอนที่ 2** ขั้นทำการเปรียบเทียบหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ทำการแยกแยะ จัดประเภท เปรียบเทียบความแตกต่างของเนื้อหา อรรถาธิบาย ตีความ สังเคราะห์ และหาจุดร่วมที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้เพื่อค้นหารูปแบบ แนวทาง วิธีการที่นำไปใช้เพื่อเสริมสร้างสังคมสันติสุข
- ขั้นตอนที่ 3** ขั้นการบูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้ หลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ และทำการนำเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางต้นแบบแห่งการนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพปัญหาและวิกฤตของสังคม ทั้งหมดสรุปเป็นกรอบให้เห็นภาพได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบกระบวนการการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ

ผลการวิจัยพบว่า

บริบทของแนวคิดสันติภาพ ความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์หรือสัตว์ทั้งหมด ต่างก็ปรารถนาความสงบปลอดภัย และความสุขในชีวิต ความสุข คือ นัยยะแห่งสันติภาพ คำว่าสันติภาพจึงมีความหมายและขอบเขตกว้างขวางกว่าภาวะปลอดสงครามหรือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง กล่าวคือ มนุษย์มีความขัดแย้งกันได้ ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ขาดสันติภาพ トラบใดที่ยังไม่เลือกใช้วิธีการรุนแรงในการจัดการกับความขัดแย้ง กล่าวโดยรวมแล้ว สันติภาพเชิงอุดมการณ์หรืออุดมคติที่ปราศจากความขัดแย้ง กับสันติภาพที่ไม่ได้ปฏิเสธความขัดแย้ง และเป็นสันติภาพในระดับที่อยู่กับความขัดแย้ง โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน ข้อเรียกร้องหรือต้องการสันติภาพเกิดจากสภาพสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดปรากฏมีขึ้นมากมายในหลายสังคมไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งระหว่างองค์กร จนถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศ มีการรบบพุ่งกัน ต่อสู้กันจึงเกิดเป็นสงคราม

ลักษณะและประเภทของความขัดแย้งความขัดแย้งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม (การกระทำ) ของบุคคล ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคน ที่มีความคิดเห็น ค่านิยม และ เป้าหมายไม่เป็นไปในทางเดียวกัน ความขัดแย้งดังกล่าวอาจจะสะท้อนออกมาใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะเชิงบวก และลักษณะเชิงลบ

แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยสันติภาพ สันติภาพ หมายถึง ความสงบ เป็นสภาพการแก้ปัญหา โดยไม่ใช้กำลังสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง หรือความรุนแรงในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วทำให้สังคมปราศจากสันติสุข สันติภาพมิอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ แต่เกิดขึ้นได้จากกระบวนการหรือวิธีการที่เป็นระบบและรูปแบบชัดเจนและพิสูจน์ได้ กล่าวคือ สันติภาพเกิดขึ้นได้ต้องใช้สันติวิธี นอกจากนี้สันติภาพยังหมายรวมถึงหนทางหรือแนวทางที่จะกระทำ วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ เช่น เจริญสงบศึกโดยสันติวิธี สันติวิธีมีหลายความหมาย ได้แก่ “วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง วิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต” “สันติวิธี เป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ” ดังนั้น สันติวิธีจึงหมายถึงวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมในการบริหารจัดการชีวิตของตนเองและสังคม เป็นเครื่องมือในการจัดการกับความขัดแย้งได้ด้วยความสงบและไม่ใช้ความรุนแรง รวมไปถึงการใช้ชีวิตด้วยสันติวิธี

สันติภาพในมิติของนักวิชาการ การสร้างสันติภาพให้เกิดมีขึ้นในสังคมนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าสันติภาพเกิดจากความรู้ความตั้งใจในการที่จะสร้างให้มีขึ้น กล่าวคือ การสร้างสันติภาพเป็นทฤษฎีที่มีหลักการหรือขั้นตอนวิธีการ เป็นกระบวนการและแนวทางที่แน่นอนและหลากหลาย ดังที่ปรากฏให้เห็นในสังคมโลก 3 แนวทาง หรือ 16 วิธีการ ได้แก่ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางการทูต หรือ การจัดการความขัดแย้งโดยวิธีทางกฎหมาย ทางเลือกเชิงสันติอื่น เป็นต้น

สันติภาพในมิติของศาสนา ศาสนาเป็นความเชื่อถือของมนุษย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ทุกศาสนาล้วนมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข อุดมการณ์ของการก่อตั้งศาสนาเป็นไปเพื่อให้โลกสงบร่มเย็น อุดมการณ์ของศาสนาไม่ใช่เพื่อทำลายล้าง แต่เป็นการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ หรือระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่รอบตัว คุณค่าของศาสนาย่อมมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากในอันที่จะเข้าไปช่วยฟื้นฟู และเชื่อมสมานสังคมโลกให้สามารถปรับวิคิด และท่าทีของการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สามารถยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา อุดมการณ์และความเชื่ออย่างมีสติ การการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา 5 ศาสนา กล่าวคือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ฮินดู เพื่อเป็นทางเลือกและทางรอดของสังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะแม้ว่าโลกจะก้าวไกลไปขนาดไหน ศาสนาก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ชนิดที่ไม่อาจมองข้ามได้ ดังนั้น สันติวิธี ในมิติของศาสนาจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน และจะเป็นพื้นฐานแห่งสันติภาพที่ยั่งยืน

การสร้างสันติภาพหรือสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์นั้นมีหลากหลายวิธีและหลากหลายองค์กร แต่สันติภาพก็เชื่อว่าเกิดขึ้นได้อย่างถ่องแท้ ดังนั้น มิติสันติภาพควรจะมีมิติของศาสนาด้วย ด้วยว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ต่างก็นับถือศาสนาเป็นวิถีชีวิตอยู่แล้ว อีกอย่างหนึ่งศาสนา

นั้นต่างมีเป้าหมายและปณิธานในการก่อตั้งก็เพื่อสร้างความสุขให้แก่มนุษย์ ดังนั้นเราควรมาช่วยกัน ค้นหาเครื่องมือหรือแนวทางการสร้างสันติภาพจากบริบทของแต่ละศาสนา ความจริงหากศาสนาไม่สามารถที่จะทำให้ผู้นับถือมีความสุขในการอยู่ร่วมกันหรือการดำเนินชีวิต ไม่สามารถลดความหวาดระแวง และหวาดกลัวต่อมนุษย์ด้วยกันแล้ว คุณค่าของศาสนาย่อมลดน้อยลงไป ดังนั้น นอกจากจะเป็นการอาศัยศาสนาเป็นทางเลือกแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังช่วยให้ทุกคนที่นับถือศาสนาได้ หันไปศึกษาศาสนาของตนให้ถ่องแท้ ให้เข้าใจศาสนาของตนได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเชื่อว่า เมื่อทุกคน เห็นคุณค่าของศาสนาที่สามารถสร้างสันติภาพได้ ก็จะพยายามศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเนื้อแท้ หรือแก่นแท้ของศาสนา เมื่อทุกคนให้ความสำคัญต่อศาสนาก็ย่อมเป็นหลักประกันได้ว่าทุกคนย่อม ค้นพบช่องทางการเข้าถึงความสุข เพราะว่าศาสนาทุกศาสนาล้วนมีนัยที่มุ่งเน้นให้มวลมนุษยชาติอยู่ ร่วมกันอย่างสงบ และสันติ อีกทั้งเป็นไปเพื่อการสนับสนุนและส่งเสริมแนวทางสันติภาพ สันติวิธี ความสมานฉันท์ และความปรองดองของคนในชาติและสังคมโลก

การให้ความสำคัญต่อศาสนาย่อมเป็นการยืนยันยึดในคำสอนและช่วยกันเผยแผ่คำสอนที่ สร้างสรรค์สันติภาพให้กว้างขวาง ด้วยว่าถ้าศาสนามีคนศึกษาหรือรู้น้อยย่อมเป็นเหตุให้คนบางคนทำ การบิดเบือนหรือแปรรูปคำสอนหรือหลักการทางศาสนาที่ทรงคุณค่าไปสู่การรับใช้อุดมการณ์ ผลประโยชน์ความต้องการ และอำนาจของกลุ่มตน หรือองค์กรของตน ซึ่งศาสนาอาจตกเป็น เครื่องมือที่ถูกนำไปใช้สร้างความขัดแย้งได้ ดังนั้น มิติของสันติภาพทางศาสนาย่อมมีแน่นอน เพียงแต่ไม่ได้รับการเผยแผ่ให้แพร่หลาย ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นศาสนบุคคลหรือองค์กรทางศาสนา ต่างๆต้องพยายามชักนำ และชักพาให้ศาสนิกที่เคารพศรัทธาและนับถือให้หลุดออกไปจากกับดักของ ความขัดแย้ง นำคำสอนทางศาสนามารับใช้มนุษยชาติเพื่อการรู้เท่าทันและพัฒนาตัวเองและสังคมให้ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มาร่วมกันค้นหาแนวทางหรือส่งเสริมการสร้างความรัก ความเมตตา กรุณา การแบ่งปันช่วยเหลือ การอดทน การให้อภัยให้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ด้วยเชื่อว่า เมื่อ ศาสนามีบทบาทเป็นแก่นนำในการสร้างสรรค์สันติภาพ สภาวะความคิดที่เกิดจากการเกลียดชัง การ มุ่งร้ายกันก็จะลดน้อยลงและไม่ปรากฏ จะก่อเกิดสังคมแห่งการให้อภัยและอดทนต่อกันและกันมาก ขึ้น

2. เปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ

ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าและความสำคัญของศาสนา การมีความเข้าใจในแต่ละศาสนาจะ ทำให้เกิดการปรับตัว หรือปฏิบัติ และนำคำสอนทางศาสนามาใช้ให้เกิดสันติสุขต่อสังคมในหลายมิติได้ เช่น เพื่อการดำรงรักษาความบริสุทธิ์ของคำสอนไว้ การศึกษาคำสอนเพื่อให้เราเข้าใจอย่างถ่องแท้ ในคำสอนแต่ละศาสนา เพื่อป้องกันการนำเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์ให้แก่ ตนเอง เช่น นักการเมือง และอื่นๆ ซึ่งอาจก่อปัญหาได้ในอนาคต ทุกฝ่ายควรชักนำให้ทุกฝ่ายยึด หลักการทางศาสนาไว้ ดังนั้น การพัฒนา ฝึกฝนอบรมเพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีจริยธรรม มีความ มั่นคงในหลักคำสอนทางศาสนา คือ มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของ หลักธรรมให้มากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม มนุษย์

หลักการและวิธีปฏิบัติทางศาสนา ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันหลากหลาย ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่แตกต่าง แบ่งแยก และแปลกแยก โดยแต่ละศาสนามีอุดมการณ์มุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาความบริสุทธิ์ ความมั่นคง ของศาสนาและหลักศรัทธา ทำให้เกิดภาวการณ์ยึดมั่นถือมั่น นำไปสู่การไม่ลงรอยกันที่สุดใน นอกเหนือจากความแตกต่างหลากหลายระหว่างชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความแปลกแยก มีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนอคติทางศาสนา แผงเร้นไว้ด้วยความรู้สึกต่อต้านกัน เป็นศัตรูกัน ถือเขา ถือเรา โอกาสที่จะเกิดความกระทบกระทั่งกันได้ง่าย แม้ในเรื่องเล็กน้อย ที่โน้มนำไปสู่ความรู้สึกดูหมิ่น ดูแคลน และการกระทำที่รุนแรง ความขัดแย้งทางศาสนาเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นง่ายและรุนแรง เนื่องจากผู้นับถือศาสนาแบบยึดมั่นถือมั่นจะเห็นว่าศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือดีกว่าของผู้อื่นละไม่ยอมรับคนต่างศาสนาต่างลัทธิ ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นมีพื้นฐานความเชื่อต่างกันและตีความศาสนาไปตามความเชื่อของตน ผลที่ตามคือ แบ่งแยก แข่งขัน ไม่ไว้วางใจกัน เมื่อเกิดการแข่งขันทักตั้งป้อมสู้กันและไม่ไว้วางใจกัน ก็ยากทำลายฝ่ายตรงข้าม

ในการศึกษาแนวคิดและวิธีปฏิบัติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ ผู้วิจัยได้พบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนาที่น่าสนใจ ซึ่งจัดว่าเป็นสิ่งที่ดีสำหรับการทำความเข้าใจในอัตลักษณ์ และการเรียนรู้ที่จะยอมรับหรือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานของความเข้าใจในวิถีและรูปแบบของแต่ละศาสนา ไม่มองความแตกต่างเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความขัดแย้ง สามารถนำหลักการเหล่านั้นนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาของสังคมปัจจุบัน ประกอบด้วย ศาสดา หลักความดี เป้าหมายสูงสุด หลักคำสอนที่สำคัญ หลักในการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมหลักความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย และหลักปฏิบัติและพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้เกิดสันติสุข

กล่าวโดยสรุปความเหมือนและความแตกต่างระหว่างศาสนา โดยภาพความคือความสอดคล้องของหลักคำสอน คือ ทุกศาสนาต่างมุ่งเน้น การทำความดี ละเว้นความชั่ว การแสดงความรักความเมตตา เสียสละ มุ่งพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ขยันหมั่นเพียร ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ทุกศาสนามุ่งสอนให้เป็นคนดี ไม่คิดร้ายกับผู้อื่น เหล่านี้เป็นเพียงจุดมุ่งหมายพื้นฐาน แต่ถ้าเราศึกษา จุดมุ่งหมายสูงสุด ของแต่ละศาสนาแล้ว จะไม่เหมือนกัน จากบริบทแต่ละศาสนาได้มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดความคิด ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีและบรรทัดฐานทางสังคม ถ้าสังคมได้หันมาศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนอย่างจริงจัง เชื่อได้ว่าสังคมย่อมเกิดความสงบสุขอย่างแน่นอน

จุดรวมของคำสอนที่เป็นหลักคำสอนสากล

สังคมมนุษย์มีความจำเป็นต้องมีเกณฑ์ตัดสินที่จะวัดหรือจำแนกแยกแยะว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ซึ่งหลักการดังกล่าวสามารถค้นหาได้ในคำสอนทางศาสนา เนื่องด้วยทุกศาสนาต่างมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น คำสอนแต่ละศาสนาย่อมมีหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องและมีหลักการที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ ในที่นี้หมายถึง เกณฑ์ปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานสากลที่ทุกคนสามารถยอมรับกันได้ และใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินคุณธรรม หรือจำแนกความดีความชั่วได้ เพราะศาสนาทุกศาสนามีคำสอนที่มุ่งสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ช่วยให้สมาชิก

ของสังคมสงบสุข เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสุข (Satit Kamara Pava, 2017) ดังนั้น คำสอนแต่ละศาสนาจึงกลายเป็นกฎศีลธรรมของสังคม เป็นแหล่งกำเนิดจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี และนี่เองได้กลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมที่ใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปในแนวเดียวกัน ดังจะกล่าวดังต่อไปนี้

กล่าวโดยสรุป ศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจและอารมณ์ความรู้สึก เมื่อบุคคลที่เกิดมาในศาสนาใดก็จะนับถือศาสนานั้นและมีความประพฤติตามศาสนาที่ตนนับถือ ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ แม้ว่าศาสนาจะมีความแตกต่างกันในส่วนคำสอนที่มีมากมาย แต่ถึงอย่างนี้ ก็ยังมีส่วนที่สามารถจัดได้ว่าเป็นคำสอนที่เป็นหลักสากลที่มีจุดมุ่งหมายอยู่บ้าง กล่าวคือ ทุกศาสนามีความสอดคล้องกันในเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข กล่าวสรุปโดยรวมจึงพบคำสอนทุกศาสนาต่างก็มีคำสอนที่เหมือน ๆ กัน คือ มีปรากฏในทุกศาสนา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหลักสากลที่ยอมรับปฏิบัติร่วมกันได้ ซึ่งพอประมวลเป็นหลักการใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. **การทำความดี ละเว้นความชั่ว** เช่น ศีล 5 ของศาสนาพุทธ บัญญัติ 10 ประการของศาสนาคริสต์และหลักศรัทธา 6 ประการกับหลักปฏิบัติ 5 ประการของศาสนาอิสลาม เป็นต้น
2. **การพัฒนาตนเองและการพึ่งตนเอง** เช่น ศาสนาพุทธสอนว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ศาสนาพราหมณ์มีหลักอาศรม 4 ศาสนาอิสลามสอนให้คนไฝหาความรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นต้น
3. **ความยุติธรรม ความเสมอภาพและเสรีภาพ** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักอหิงสา 4 คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติและภยาคติ ศาสนาอิสลามก็สอนให้ดำรงความยุติธรรมอย่าถือตามอารมณ์ใครในการรักษาความยุติธรรม เป็นต้น
4. **การเสียสละหรือการสังคสมงเคราะห์** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ศาสนาอิสลามมีการบริจาคซากาต แก่ผู้ขัดสน ศาสนาคริสต์ก็จะเน้นให้มนุษย์เสียสละให้อภัย เอื้อเฟื้อ เป็นต้น
5. **ความอดุสาหะและความพยายาม** เช่น ศาสนาพุทธสอนหลักคำสอนอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ศาสนาอิสลามมีการละหมาดวันละ 5 ครั้งจึงถือว่าเป็นความพยายามที่จะขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์
6. **ความรักความเมตตา** เช่น ศาสนาคริสต์เน้นเรื่องความรักความเมตตา ศาสนาพุทธสอนหลักเมตตาธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก เป็นต้น
7. **ความมีคุณธรรมอดทน อดกลั้น** เช่น ศีลของศาสนาพุทธ บัญญัติ 10 ประการของศาสนาคริสต์ การถือศีลอดของศาสนาอิสลาม เป็นต้น
8. **การยกย่องเคารพบิดามารดา** เช่น ศาสนาพุทธกล่าวไว้ว่าบิดา มารดาเป็นพระพรหมของลูก ศาสนาคริสต์มีใช้ในบัญญัติ 10 ประการ ข้อที่ 4 ว่า จงนับถือบิดา มารดา เป็นต้น
9. **การไม่แบ่งชั้นวรรณะ** เช่น ศาสนาพุทธสอนว่า กำเนิดชาติตระกูลมิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์เป็นกษัตริย์ เป็นพ่อค้า ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดบุคคล ทุกคนเท่าเทียมกัน ศาสนาอิสลามถือเป็นหลักสำคัญว่า หลักศรัทธาและหลักบัญญัติต้องอยู่ในเงื่อนไขการไม่แบ่งชั้นวรรณะอย่างชัดเจน เป็นต้น

10. ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการพนัน และไม่พูดจาขยายความ เช่น ศิลในศาสนาพุทธ บัญญัติ 10 ประการในศาสนาคริสต์ หลักบัญญัติในศาสนาอิสลาม เป็นต้น

จากคำสอนที่ปรากฏ จะเห็นว่าศาสนาทุกศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นแนวเดียวกันคือ ต้องการให้ทุกคนเป็นคนดี ทำแต่สิ่งดีงาม แสวงหาสันติสุข รักความสงบ ดังนั้น ไม่ว่าใครจะนับถือ ศาสนาใดก็ตามสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ ศาสนาจะเป็นเครื่องการ ยอมรับและเข้าใจ หรือเคารพในเชื้อชาติ ละเอกลักษณะของแต่ละศาสนา (Vitsanu Thanyaanon, 2017) ศาสนาสามารถปลูกฝังความเข้าใจและเรียนรู้ในวัฒนธรรมของคนอื่น เป็นคนมีความ ขยันหมั่นเพียร อดทน เมื่อมนุษย์ยอมรับในลักษณะอันแตกต่างระหว่างกันได้แล้วความสัมพันธ์อันดี ย่อมเกิดขึ้น ความเป็นมิตรภาพและการช่วยเหลือเผื่อแผ่ต่อกันก็จะตามมา (Phrarajkawe, 2017) การมีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกและยอมรับในความหลากหลายจึงจะสามารถนำมาซึ่งสันติภาพที่ จะบังเกิดขึ้นในสังคมโลกได้ ดังนั้น ความเลื่อมใสศรัทธา หรือการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาจึง เป็นเครื่องมืออย่างดีเลิศในการฝึกพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ และจะเป็น หลักประกันการเคารพในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมในการสร้างบรรยากาศแห่งความ สร้างสรรค์ที่ยั่งยืน

บูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา

วัตถุประสงค์แท้จริงส่วนหนึ่งของแต่ละศาสนา เพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุ ภายนอกทุกอย่างไป จะพึ่งวัตถุภายนอกในกรณีที่เป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่มห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสม จนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายของคำสอนทางศาสนาล้วนเป็นไปเพื่อให้รู้ความสำคัญในการ ดำเนินชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการ โดยผ่านกระบวนการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามและส่งผลต่อการอยู่ ร่วมกันของคนในสังคมอย่างสันติสุข การจัดคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาตามกรอบ แนวคิดในการสร้างเสริมสังคมให้เกิดสันติสุข ที่รอบรอบ และครอบคลุม หรือรอบด้าน และตลอด วงจร เรียกว่า ภาวนา หมายถึง การพัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญงอกงามในทางที่ดีงาม ตามหลักพุทธ สันติวิธี แบ่งออกเป็น 4 ได้แก่ การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) ดังนี้ต่อไป

1. เว้นจากการทำชั่วและมุ่งทำความดี ทุกศาสนาสอนให้ละเว้นการกระทำความชั่วและ ทำแต่ความดีทั้งสิ้น เพื่อให้ศาสนิกชนทั้งหลายเป็นคนดีนั่นเอง ถึงแม้แนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนา อาจมีข้อแตกต่างกันไป

2. ความรัก ความเมตตา แต่ละศาสนากล่าวถึงความรักความเมตตาไว้มากมายทั้ง หลักธรรมคำสอนในคัมภีร์ และคำสอนแทรกไว้ในแต่ละตอนของคำสอนนั้นๆ บางครั้งก็มีคำสอน ทำนองภาสิตเตือนใจ(Phramaha Wutthichai Wachirametee, 2016)

3. การเสียสละหรือการสังคนสงเคราะห์ เมื่อมนุษย์มีความรักความเมตตาแล้ว ก็จะมี ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

4. ความอดุสาหะและพัฒนาตนเอง ศาสนาต่างๆ สอนให้คนมีความเพียร อดทน ขยันขันแข็ง และมีความอดุสาหะ มีความพยายาม อันจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จและรู้จักพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

4 อันได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา มีคติเตือนใจ เช่น ความเพียรอยู่ในความสำเร็จอยู่ที่นั่น 5. ความยุติธรรม คำสอนทุกศาสนาเน้นเรื่องความยุติธรรม เพราะการที่สังคมจะอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขนั้น จำเป็นต้องมีหลักแห่งความยุติธรรมเป็นแกนกลาง

ปัญหาอุปสรรคต่อการสร้างสันติภาพในมิติของศาสนา จากหลักการและแนวทางปฏิบัติตามหลักศาสนาจะพบว่า ทุกศาสนาล้วนมีคำสอนที่ส่งเสริมต่อการสร้างสันติสุขทั้งในระดับสังคมและบุคคล (Abdullah Nhumsuk, 2017) แต่ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กลับพบว่า ศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง นั้นหมายความว่า จุดมุ่งหมายของศาสนายังไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างแท้จริง ปัญหาอุปสรรคการนำคำสอนมาสร้างสันติภาพนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น (1) ความยุติธรรมทางสังคม (2) ปัญหาทางสังคม ความเจ็บป่วยทางสังคม และการขาดความสุข (3) การคอร์รัปชัน (4) ความไร้ซึ่งเสถียรภาพ (5) ความไร้ซึ่งความยั่งยืน และ (6) ความไร้ซึ่งสันติสุขและสันติภาพ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จต่อการสร้างสันติภาพในมิติศาสนา (1) สันติภาพ (Peace) สันติภาพเป็นสังคมแห่งเป้าหมายที่มนุษย์ชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นักสันติภาพบางท่านอาจจะตีความสันติภาพว่าเป็น “เป้าหมาย” ของชีวิตและสังคม (2) สันติวิธี (Peaceful Means) สันติวิธีเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะนำไปสู่ “สันติภาพ” ทั้งมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติภายใน และภายนอก หรือในเชิงปัจเจก และ (3) สมานฉันท์ (Reconciliation) เนื้อแท้ของคำนี้บางท่านตีความว่า “การคืนดี” หรือ “การฟื้นคืนดี” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประนีประนอม กลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มขัดแย้งให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข (4) ความปรองดอง (Harmony) หรืออาจจะตีความหมายของคำนี้ว่า “ประสมกลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม ซึ่งคำนี้มีนัยที่สะท้อนทั้งในมิติภายใน และภายนอก

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา พุทธทาสภิกขุ ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่สันติภาพจะเกิดขึ้น และสำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน 3 ประการด้วยกัน (1) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน ๆ (2) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (3) ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม “หลักความคิดหลักสากล 3 ประการ จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพ กล่าวคือ(1) ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่ รวมทั้งทุกศาสนา(2) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความนับถือเสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมีความผิดใดหรือไม่ (3) ความมีเมตตาที่เป็นสากล และหลัก สาราณียธรรม 6 ประการ

แนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนา 1. ตันทานแห่งความรัก ศาสนามุ่งเน้นให้มนุษย์รู้จักรักผู้อื่น 2. การให้เพื่อสละและแบ่งปันเพื่อผู้อื่น การดำรงอยู่ของมนุษยชาติที่ต้องสัมพันธ์กับวิถีโลกมีความสัมพันธ์กับปัจจัย 4 และโลกธรรมอย่างแยกไม่ออก 3. การมีจิตอาสาเพื่อความสุขต่อคนอื่น ศาสนาทุกศาสนามีเป้าหมาย คือ ความสุข ไม่ว่าจะเป็นสวรรค์ หรือการประทานพรใด ๆ ก็ตาม ล้วนเป็นเป้าหมายความสุขที่มนุษย์ต้องการ 4. ต้นแบบของการสื่อสารด้วยเมตตาและเป็นประโยชน์ กระบวนการทางศาสนามีหลักการใช้วาจาหรือ การสื่อสารที่เป็นกุศลหรือเป็นมาตรฐาน

ของความเป็นบัณฑิต 5. ศูนย์กลางแห่งสันติสุขภายในและภายนอก ทุกศาสนาต่างมีหลักในการพิจารณาสภาพกายและจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ศาสนาทั้ง 4 ศาสนาหาความร่วมมือกันย่อมจะสามารถอำนวยความสะดวกต่อการพัฒนามนุษย์ สังคมโลกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ทั้งภายนอกและภายใน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

การนำวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นจะต้องคำนึงถึงบริบทของเท็จจริงของสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับสถานที่ บุคคล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สังคมทุกสังคมย่อมมีคติความเชื่อที่เป็นรากฐานที่แตกต่างกันออกไป ศาสนาถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคม แต่ในท่ามกลางของการเปลี่ยนแปลงของโลกเชิงกายภาพ เทคโนโลยีแทรกแซงเข้ามาถึงวิถีชีวิตของผู้คนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากอาศัยเทคโนโลยีไปในทางที่ดีก็ย่อมอำนวยความสะดวกต่อตนเองและชุมชน สังคม แต่หากไม่แล้วกล่อมก่อให้เกิดโทษเป็นผลพวงกระทบถึงกันและกัน

โดยพื้นฐานของมนุษย์ ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ต้องมีและเป็นเครื่องอาศัยดำรงอยู่ได้แล้ว จิตใจและจิตวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญที่มนุษย์จะต้องแสวงหา อย่างน้อยก็กล่อมเกล่าจิตใจให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ และทั้งยังสร้างสรรค์สังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดอง การแบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน ดังนั้น การเข้าใจถึงแก่นแท้ของศาสนาของตนและการพิจารณาถึงบริบทของสังคมรอบข้างที่เป็นไปย่อมทำให้เข้าใจถึงเหตุผลของการมีอยู่และการใช้ศาสนาให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้อย่างกลมกลืน อย่างเข้าอกเข้าใจกันและกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1. การนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันว่าเป็นอย่างไรบ้าง เพื่อให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายว่าเป็นอย่างไร ในแง่มุมของศาสนาต่างๆ
2. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนจากรัฐในการส่งเสริมการทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา ในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ที่เกิดกรณีปัญหาหระหว่างศาสนา โดยให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วม
3. การศึกษาถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งบนพื้นที่สาธารณะ เช่น ในโลกออนไลน์ และนำมาสู่การสร้างผลกระทบในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ว่ามีมากน้อยแค่ไหนและเตรียมการอย่างไรในกรณีที่จะแก้ไขปัญหา

References

- Abdullah Nhumsuk. (2017). Faculty of human science, Ramkhamhaeng University.
Interview September 26.
- Chavalitthamrong, S. (2003). *Wide field of Political Science*. Bangkok: Sawitchan Printing.

- Janchidfa, S. (2006). *Violence in the mist: what to see, and in the three southern border provinces*. Bangkok: Kobfai. [in Thai]
- Khandi, A. (2010). *The spirit of nonviolence, heritage, on the path of peace, learning my way*. Bangkok: Komolkeemthong Foundation. [in Thai]
- Phramaha Hansa Dhammahas. (2011). *Buddhist Peaceful Means: Integrating the Principles and Tools to Manage Conflict*. Bangkok: 21 Century. [in Thai]
- Phramaha Wutthichai Wachirametee. (2016). *Interview*. October 6.
- Phrarajkawee. (2017). Vice-Rector for Academic Affairs, MCU. *Interview*. September 10.
- Satit Kamara Pava, (2017). Advisors of The Hindu Samath Association. *Interview*. August 11
- Subpityakul, S. (1999). *Human and Peace*. (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Thanyaanun, V. (2017). Head of the State Council Deputy Secretary General of the Roman Catholic Bishop hotels, Thailand. *Interview*. September 20.
- Yuri, W. (2004). *The healing strategy to achieve peace together*, translation by Benjawan Saechua. Bangkok: Fuangfa Printing. [in Thai]

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาและชุมชน

- สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนรายวิชาอื่น ๆ ได้ กล่าวคือ ประกอบการสอนวิชาพุทธสันติวิธี และวิชาที่เกี่ยวข้องกับพุทธวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจต่อกัน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

- สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปประกอบงานประกันคุณภาพการในสายวิชาอาจารย์ผู้สอน หรือเป็นข้อมูลเพื่อการให้บริการวิชาการแก่สังคม ได้เข้าใจวิธีการปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ และแนวทางการสร้างสันติสุขในชุมชนบนพื้นฐานความรู้ความเข้าใจมิติของระบบและกลไกการจัดการความขัดแย้งของบุคคลและสังคม

- นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับคำสอนและวิธีการปฏิบัติของแต่ละศาสนาในบริบทการจัดการเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาชีวิตและสังคม เกิดการบูรณาการโมเดลระบบของความคิด ความเชื่อ แนวทางปฏิบัติ เพื่อสร้างแนวทางการสร้างสันติภาพร่วมกัน เพื่อเป็นต้นแบบการจัดการชุมชนให้เกิดสันติสุขและการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เพื่อเป็นเครื่องมือหรือวิธีการในการจัดการเรียนการสอนด้านความขัดแย้งและสันติภาพ ทั้งยังได้นำเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข หรือเพื่อนำไปประยุกต์ใช้สังคมชุมชนที่อาศัยอยู่

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมวัดและชุมชน

- สามารถให้ความรู้กับนิสิตและพระสงฆ์ได้

- สามารถจัดกิจกรรมกรรมกรเรียนรู้อยู่โดยใช้เป็นเอกสารประกอบการสอนได้

๓. ผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง จัดให้มีการปรับวิธีการ เรียนการสอนตามรายวิชาวิจัยที่เกี่ยวข้องศาสนาต่างๆ ได้

- อาจารย์ นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งกันและกันด้านสันติศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมิติศาสนาหรือพุทธวัฒนธรรมได้

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันพระปกเกล้า สำนักงานพระพุทธศาสนา นักบวชทุกศาสนาและทุกศาสนิก นักวิชาการ เป็นต้น มีการ นำเอกสารงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการเป็นแนวคิดก่อนตัดสินใจใด ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาหรือในกระบวนการเสริมสร้างสันติภาพด้านศาสนาต่างๆ ได้

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา	ผลที่ได้รับของโครงการ
๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา ๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา ๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพในศาสนา	-นำงานวิจัยเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนใช้กับนิสิต สาขาวิชาสันติศึกษา -ตีพิมพ์เป็นบทความเพื่อเผยแพร่ในวงกว้าง	-งานวิจัยเป็นเอกสารประกอบการเรียนใช้กับนิสิต สาขาวิชาสันติศึกษา -บทความได้ตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสารที่มีมาตรฐานรองรับ	-งานวิจัยและบทความใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนที่นิสิต สาขาวิชาสันติศึกษาได้ศึกษา -งานวิจัยและบทความสามารถใช้ประกอบการเรียนและเขียนงานวิจัยของนิสิตได้ -งานวิจัยมีรูปแบบในการทำความเข้าใจที่ง่ายต่อการปรับและประยุกต์ใช้ได้

ภาคผนวก ง
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

๑. พระราชปรีดีทีเกวี่, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง

๓. พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ,ดร. ผู้แทนท่านเจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง

๔. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย

๕. มงชินญอร์แอนดรูว์ วิษณุ ธัญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาพระสังฆราช

คาทอลิกแห่งประเทศไทย

๖. อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมอินทสมัชช

๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ หนู่มสุข ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

๘. โต๊ะอิหม่ามฮัจยีอิดรีส มหาเรื่อนลาม มัสยิดฟาฎิลูมารีอบนุลคอตต๊อบ อัลกอดีรีย์ยะห์ โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง

ภาคผนวก จ
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

เพื่อการศึกษาวิจัยหัวข้อเรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ”

.....

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการทำวิจัยเรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ ผู้วิจัยคือ พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ และคณาจารย์จากหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะนำเทปบันทึกเสียงทั้งจากการบรรยายและการสัมภาษณ์ ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป สรุปประเด็นจากการบรรยายและสัมภาษณ์ที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน และนำข้อมูลเหล่านี้มาอธิบาย ตีความ วิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำจุดเด่น จุดต่าง และจุดร่วม พร้อมทั้งนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

ผู้วิจัยใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการบรรยายและการสัมภาษณ์จะกลั่นกรองภาษาและสำนวนให้เหมาะสม และใช้เพื่อประกอบในการทำวิจัยเท่านั้น โดยจะไม่ทำให้เกิดผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....
๒. ตำแหน่ง.....
๓. สถานที่ปฏิบัติงาน.....
๔. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง.....
๕. วัน/เวลา.....
๖. สถานที่.....
๗. ผู้ขอสัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการ แนวคิด และวิถีปฏิบัติเพื่อการเสริมสร้างและพัฒนาสันติภาพ

๑. ท่านคิดว่า ความหมาย และลักษณะของสันติภาพในมิติศาสนาของท่านเป็นอย่างไร มีประเภทหรือองค์ประกอบอย่างไร มีหลักการและเป้าหมายอย่างไร

๒. ท่านคิดว่าหลักคำสอนใดที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมพัฒนาสันติภาพในด้านกายภาพ คือ การรู้จักปรับตัว การสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อสังคม สิ่งแวดล้อม อาชีพ และวิถีชีวิต ทั้งนี้มีรูปแบบและวิธีการปฏิบัติอย่างไร

๓. หลักคำสอนใดที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมพัฒนาสันติภาพในด้านพฤติกรรม คือ ทำให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย เคารพกฎกติกา ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายต่อคนอื่น ทั้งนี้มีรูปแบบและวิธีการปฏิบัติอย่างไร

๔. หลักคำสอนใดที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมพัฒนาสันติภาพในด้านจิตใจให้บริสุทธิ์ ให้มีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพ ทั้งนี้มีรูปแบบและวิธีการปฏิบัติอย่างไร

๕. หลักคำสอนใดที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมพัฒนาสันติภาพในด้านปัญญา คือ ทำให้เกิดการตระหนักรู้เท่าทันสาเหตุและวิธีการป้องกันความขัดแย้ง ทั้งนี้มีรูปแบบและวิธีการปฏิบัติอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์และความเห็นที่เกี่ยวข้องกับสันติภาพ

๑. ท่านคิดว่า หลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติใดในศาสนาของท่าน ที่เป็นจุดแข็งด้านสันติภาพ ทั้งนี้มีวิธีปฏิบัติอย่างไร

๒. ท่านคิดว่า หลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติใดในศาสนาของท่าน ที่เป็นจุดต่างไปจากคำสอนในศาสนาอื่น ๆ ในด้านการสร้างสันติภาพ ทั้งนี้มีวิธีปฏิบัติอย่างไร

๓. ท่านคิดว่า หลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติใดในศาสนาของท่าน ที่สามารถเป็นจุดร่วมหรือเหมือนสอดคล้องกับคำสอนในศาสนาอื่น ๆ ทั้งนี้มีวิธีปฏิบัติอย่างไร

๔. ท่านคิดว่า กิจกรรมใดหรือโครงการปฏิบัติในวิถีชีวิตใด จึงจะเป็นการป้องกันความขัดแย้ง และส่งเสริมหรือพัฒนาสันติภาพ ที่ทำให้ทุกศาสนาสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ หรือดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ภาคผนวก ฉ
ผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์

ภาคผนวก ค ภาพถ่ายผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์
สัมภาษณ์ พระราชปรียัติกรวี ศ.ดร. วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์ พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ ดร. วัดท่าการ้อง อำเภอพระนครศรีอยุธยา วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ฮัจยีอิตรีส มหาเรื่อนลาภ โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

สัมภาษณ์ มงชินญอร์ ดร.วิชณุ ชาญญอนันต์ รองเลขาธิการสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย
วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ผศ.ดร.อับดุลเลาะ หนุ่มสุข วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูสมาช วันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

ภาคผนวก ข
หนังสืออนุญาตให้ให้สัมภาระ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (สาขาวิชาสันติศึกษา) โทร.๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ภายใน ๘๕๒๘

ที่ ศธ ๖๑๑๓/๒๔๘.๑

วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตถอดเทปบรรยายเพื่อประกอบการวิจัย

เรียน พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เนื้อความถอดเทปบรรยาย

๒. คำถามสัมภาษณ์

ตามที่ท่านได้ร่วมอภิปรายเรื่องในงานวันสันติภาพสากล ซึ่งจัดโดยหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ในวันพุธที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๑.๓๐ น. ณ ห้องประชุมเอียร์เตอร์โซนซี ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ภายใต้หัวข้อเรื่อง “ลมหายใจแห่งศาสนา ลมหายใจแห่งสันติภาพ” (The Breath of Religions The Breath of Peace) โดยการเชิญผู้นำทางศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู มาพูดคุยถึงหลักคิดและแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกนี้ และประยุกต์ใช้สู่วิถีชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยนั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น จิตตญาณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะกำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่ท่านได้ร่วมกันอภิปรายในวันดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการวิจัย

จึงขออนุญาตถอดเทปการร่วมอภิปราย และขออนุมัติขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

ขอถวายความเคารพ

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

๒๕๖๐
๒๕๖๐/๑๐/๒๕๖๐
(พระราชปริยัติกวี)
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
๒๕๖๐/๑๐/๒๕๖๐

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘, โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙

<http://www.ps.mcu.ac.th>

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น จิตตญาณ โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕

ที่ ศธ ๖๓๐๖/ว๖๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอง่วงน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcru.ac.th

๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่องานวิจัย
เรียน/เจริญพร พระพิพัฒนศาสนกิจวิธาน เจ้าอาวาสวัดท่ากรัง
สิ่งที่ส่งมาด้วย คำถามสัมภาษณ์

เนื่องด้วย พระมหาดวงเด่น รุตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และ คณะ สังกัดโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการศึกษาวิจัย เรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ
๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ
๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ

เพื่อการนี้ ทางคณะผู้รับผิดชอบในการศึกษาวิจัย ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีประสบการณ์และมีความรู้ความสามารถ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวิจัยต่อไป

จึงขอเสนอไมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ/ผู้อำนวยการสถาบันภาษา
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๕๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น รุตญาโณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕

E-mail : peacepsmcu@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๖/๓ ๘๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๕ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตถอดเทปการบรรยาย
เรียน พระมหาพิชัย วชิรเมธี

ตามที่โครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีมติท่านอาจารย์บรรยายพิเศษ จำนวน ๒ ครั้ง คือ

- ๑) บรรยายในรายวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ ในหัวข้อเรื่อง “อภัยมุณี: ถักทอลมหายใจ สู่สายใยแห่งรัก” เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗ ณ ห้องสันติศึกษา อาคารเรียนรวม
- ๒) บรรยายในรายวิชาทฤษฎีสันติภาพ ในหัวข้อเรื่อง “โลกทัศน์สันติภาพ” เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๘ ณ ห้องสันติศึกษา อาคารเรียนรวม นั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น รุติญาโน, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่บรรยายในวันดังกล่าวนี้สามารถเป็นข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาดวงเด่น รุติญาโน, ดร. และคณะ ได้ถอดเทปการบรรยายดังกล่าว เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิจัย และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่าน มา ณ โอกาสนี้

ในนาม
มหาวิทยาลัย

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น รุติญาโน, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๔

E-mail : peacepsmcu@gmail.com

๒/๑๐/๕๙

(พระมหาพรช ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ/ผู้อำนวยการสถาบันภาษา

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ๖๑๑๓/๒๕๕๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ กันยายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์และถอดเทปบรรยาย เพื่อประกอบการวิจัย
เรียน พระมหากษัตริย์ กิตติโสภณ, ดร. วัดท่าการ้อง อำเภอพระนครศรีอยุธยา
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เนื้อความถอดเทปบรรยาย
๒. คำถามสัมภาษณ์

ตามที่ท่านได้ร่วมอภิปรายในโครงการศึกษาดูงานของนิสิตหลักสูตรปริญญาโท สาขาสันติศึกษามจร. ประกอบรายวิชาสันติสนทนา ในบริบทหัวข้อเรื่อง ปฏิบัติการสันติสานเสวนา ณ วัดท่าการ้อง และชุมชนตำบลบ้านป้อม จ.พระนครศรีอยุธยา วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๘ โดยการเชิญผู้นำทางศาสนาพุทธ อิสลาม มาพูดคุยถึงหลักคิดและแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกใบนี้ และประยุกต์ใช้สู่วิถีชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทยนั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น จิตตญาณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะกำลังดำเนินการวิจัย เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนาระบบการสร้างสันติภาพ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่ท่านได้ร่วมอภิปรายในวันดังกล่าว นั้นเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการวิจัย

จึงขออนุญาตให้บุคลากรดังกล่าวได้สัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปราย ขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ฉันทิพัทธ์ สมภักดิ์

(พระมหากษัตริย์ กิตติโสภณ,ดร.)

ขอแสดงความนับถือ

(พระมหาพรหมชา ธรรมมหาโส, รศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ
ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา
โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘
ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น จิตตญาณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕
E-mail : peacepsmcu@gmail.com

ที่ ศธ ๖๖๖๓/๒๕๖๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

เจริญพร มงชินนอร์แอนดรูว์ วิษณุ ธัญญอนันต์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำถามสัมภาษณ์

๒. ถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

ตามที่ท่านจะเข้าร่วมอภิปรายเรื่องในงานวันสันติภาพสากล ซึ่งจัดโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ในวันพุธที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๐.๓๐-๑๑.๓๐ น. ณ ห้องประชุมเฮอร์เตอร์ โซนซี ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.น้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ภายใต้วีธีชื่อเรื่อง "ลมหายใจแห่งศาสนา ลมหายใจแห่งสันติภาพ" (The Breath of Religions The Breath of Peace) โดยการเชิญผู้นำทางศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู มาพูดคุยถึงหลักคิดและแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกใบนี้ และประยุกต์ใช้สู่วิถีชุมชนในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย นั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่จะร่วมกันอภิปรายขึ้นในวันดังกล่าวนี้สามารถเป็นข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี

จึงเจริญพรมาเพื่อใคร่ขออนุญาตจากท่านได้ให้การสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายแก่พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และคณะ และขออนุมัติหาขอบคุนในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ/ผู้อำนวยการสถาบันภาษา

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๕๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕

E-mail : peacepsmcu@gmail.com

อนันต์ วิษณุ
และถอดเทป
เพื่อเผยแพร่
รวมรวม
20 กันยายน 2560

ที่ ศธ ๖๑๑๓/ ๒๓๔.๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลเลาะ หนุ่มสุข

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำถามสัมภาษณ์

๒. ถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

ตามที่ท่านได้ร่วมอภิปรายเรื่องในงานวันสันติภาพสากล ซึ่งจัดโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ในวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๐.๓๐-๑๑.๓๐ น. ณ ห้องประชุมเธียร์เตอร์ โซนซี ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ภายใต้หัวข้อเรื่อง “ลมหายใจแห่งศาสนา ลมหายใจแห่งสันติภาพ” (The Breath of Religions The Breath of Peace) โดยการเชิญผู้นำทางศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู มาพูดคุยถึงหลักคิดและแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกใบนี้ และประยุกต์ใช้วิถีชุมชนในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย นั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่จะร่วมกันอภิปรายขึ้นในวันดังกล่าวนี้สามารถเป็นข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี

จึงเจริญพามาเพื่อใคร่ขออนุญาตจากท่านได้ให้การสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายแก่พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. และคณะ และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสน์นานาชาติ

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๔๐๖๖๖๖๖
เพื่อมร.อ.อ.
๒๖.๑๐.๒๕๖๐
๒๖.๑๐.๒๕๖๐

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕

E-mail : peacepsmcu@gmail.com

ที่ ศธ ๒๑๑๓.๒๓๔.๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

เจริญพร อาจารย์สถิตย์ กุมาร ปาวา ที่ปรึกษาสมาคมฮินดูสมาช

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. คำถามสัมภาษณ์

๒. ถอดเทปการร่วมอภิปรายงานวันสันติภาพสากล

ตามที่ท่านจะได้ร่วมอภิปรายเนื่องในงานวันสันติภาพสากล ซึ่งจัดโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย ในวันพุธที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๙ เวลา ๑๐.๓๐-๑๑.๓๐ น. ณ ห้องประชุมเอียร์เตอร์ โซนซี ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ภายใต้หัวข้อเรื่อง “ลมหายใจแห่งศาสนา ลมหายใจแห่งสันติภาพ” (The Breath of Religions The Breath of Peace) โดยการเชิญผู้นำทางศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู มาพูดคุยถึงหลักคิดและแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในโลกใบนี้ และประยุกต์ใช้สู่วิถีชุมชนในพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย นั้น

ในการนี้ พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะ ได้พิจารณาเห็นว่าเรื่องที่จะร่วมกันอภิปรายขึ้นในวันดังกล่าวนี้สามารถเป็นข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี

จึงเจริญพราเพื่อใคร่ขออนุญาตจากท่านได้ให้การสัมภาษณ์และถอดเทปการร่วมอภิปรายแก่พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. และคณะ และขออนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ/ผู้อำนวยการสถาบันภาษา

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕

E-mail : peacepsmcu@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๖/ว๖๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่องานวิจัย

เรียน/เจริญพร อัยยอติรส มหาเรือนลาก โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดชุมชนท่าการ้อง
สิ่งที่ส่งมาด้วย คำถามสัมภาษณ์

เนื่องด้วย พระมหาดวงเด่น รุติญาโณ, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา และคณะ สังกัดโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการศึกษาวิจัย เรื่อง “การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนาต่าง ๆ
๒. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่าง ๆ
๓. เพื่อบูรณาการหลักการและวิถีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ

เพื่อการนี้ ทางคณะผู้รับผิดชอบในการศึกษาวิจัย ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีประสบการณ์และมีความรู้ความสามารถ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัยได้เป็นอย่างดี จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวิจัยต่อไป

จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

ขอเจริญพร

(พระมหาทรรชา ธรรมหาโส, รศ.ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ/ผู้อำนวยการสถาบันภาษา

ผู้อำนวยการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานโครงการหลักสูตรสาขาวิชาสันติศึกษา

โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

ผู้ประสานงาน: พระมหาดวงเด่น รุติญาโณ, ดร. โทร. ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๔

E-mail : peaceismcu@gmail.com

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร.

(Phramaha Duangden Thitañarno (Tunin), Ph.D.)

ตำแหน่งทางวิชาการปัจจุบัน และงานที่ทำในปัจจุบัน

- กรรมการสอบโครงร่าง-วิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ โครงการปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อาจารย์ประจำหลักสูตรโครงการปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์ โครงการปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อาจารย์สอนประจำวิชา พระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ
- อาจารย์สอนประจำวิชา ประวัติและพัฒนาการความขัดแย้ง และสันติภาพในโลกยุคใหม่ ปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- กรรมการสนามหลวงแผนกนักธรรม (ตรวจข้อสอบนักธรรม)

สถานที่ทำงาน

เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรสาร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๕๒๘)
 โทรศัพท์มือถือ: ๐๙๒-๕๕๖-๔๖๓๕ E-mail: Deeden108@gmail.com

ประวัติการศึกษา

- นักธรรมชั้นเอก
- เปรียญธรรม ๔ ประโยค
- ปริญญาตรี: ศาสตรบัณฑิต(คณะศึกษาศาสตร์ เอกภาษาอังกฤษ) ม.มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔ เกียรตินิยมอันดับสอง
- ปริญญาโท: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(สาขาปรัชญา) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๑
- ปริญญาเอก: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาปรัชญา) ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๖

ผลงานทางวิชาการ

บทความ:

๑. การแก้ปัญหาคความขัดแย้งทางสังคม : แนวคิดว่าด้วยทรัพย์สินส่วนกลางในสังคมสงฆ์ (วารสารมหาจุฬาราชการ ปีที่ ๒ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก ประจำปี ๒๕๕๘)
๒. สันติภาพบนพื้นฐานความยุติธรรม: วิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการเมืองของคาร์ล มาร์กซ์, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร , ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๖

๓. การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมตามแนวคิดของมาเคียวเวลลี , วารสารสันติศึกษา
ปริทรรศน์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๘, มจร.

๔. การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสังคมนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท, วารสารพุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ฉบับปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖)

ประวัติ

พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), ดร.

Phrapalad Somchai Payogo (Damnoen)

สถานที่ทำงาน

เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๑๓๑๗๐ โทร./โทรสาร. ๐๙๖-๓๓๙-๒๔๓๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๕๒๘)
โทรศัพท์มือถือ: ๐๘๔-๘๒๘-๒๐๓๖ E-mail: dn.2519@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี: พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๕๐

ปริญญาโท: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๒

ปริญญาเอก: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๘

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ:

- สหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, การอบรมพัฒนาองค์กร, พัฒนาการเด็กและวัยรุ่น

ประสบการณ์การทำงาน

- กรรมการสนามหลวงแผนกธรรม ๒๕๔๙-ปัจจุบัน
- ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๒๕๔๘-ปัจจุบัน
- พระวิทยากรค่ายพุทธบุตร ๒๕๔๙-ปัจจุบัน
- วิทยากรประจำค่ายสุขภาพดี วิถีพุทธ สำนักศึกษาและปฏิบัติธรรมพระพุทธรังษี ตำบลวังกระแจะ อำเภอลำไทร จังหวัดกาญจนบุรี ๒๕๕๔-ปัจจุบัน

ผลงานทางวิชาการ

บทความ

๑. การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้เฝ้า. ใน พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส บรรณาธิการ.กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี ๒๕๕๔.

๒. พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาท. (วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ, ๒๕๕๕).

๓. ขบวนการสรรโวทย์กับการพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นพลเมืองโลก. (วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ, ๒๕๕๖).

๔. คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่ได้รับการส่งเสริมสุขภาพด้วยธรรมปฏิบัติในโรงพยาบาลมะเร็ง จังหวัดกาญจนบุรี. (วารสารสวนปรง. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน), ๒๕๕๘).

๕. รูปแบบการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังเชิงพุทธบูรณาการ. วารสารจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๕๘.

ประวัติ

พระมหาดนัย อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์)

ตำแหน่งทางวิชาการปัจจุบัน : เจ้าหน้าที่นักจัดการทั่วไป

สถานที่ทำงาน

เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๓๗๐
โทร./

โทรสาร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๕๒๘)

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๐๐๐๖๔๗๓๗ อีเมลล์ dsrichan@gmail.com

โทรสาร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๕๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๕๒๘)

วัน/เดือน/ปี เกิด ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๗

มาตุภูมิ ๖๗/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลนาสะแบง อำเภอสว่างวีระ จังหวัดบึงกาฬ ๓๘๒๑๐

ประวัติการศึกษา

- นักธรรมชั้นเอก,
- เปรียญธรรม ๓ ประโยค
- พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๕๖/๒๕๕๔ สาขาวิชารัฐศาสตร์ วิชาเอกการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาณพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา สันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๕๗

ปกรองมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาณพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา สันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๕๗

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๖ เป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอสว่างวีระ

พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๖ เป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมสนามหลวง ภาค ๘

พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

- ปัจจุบัน
- เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลคลองหก
 - เป็นพระวิทยากรเผยแผ่ธรรม วัดปัญญานันทาราม
 - เป็นครูสอนประจำโรงเรียนพระปริยัติธรรม พระราหุลแผนกสามัญศึกษา วัดปัญญานันทาราม

สถานที่ทำงาน เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑๐ วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอลองหลวง
จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๐

ประวัติ

ประวัติและผลงาน พระวีระศักดิ์ ขยธมโม (สุวรรณวงศ์)

ชื่อ	พระวีระศักดิ์ ขยธมโม (สุวรรณวงศ์)
เกิด	วันที่ ๓๐ เดือน มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๔
ภูมิลำเนา	บ้านเลขที่ ๓๐๓/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลศรีวิไล อำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ๓๘๒๑๐
การศึกษา	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร Certificate II in Bible Studies Bible College of Western Australia Certificate in English St.Mark's International College Western Australia
ประสบการณ์การทำงาน	๒๕๔๕ - ๒๕๔๗ ผู้จัดการ แผนก การบริหารการขนส่งน้ำมัน เชื้อเพลิง ห.จ.ก.บุญทวีปิโตรเลียม จ.บึงกาฬ ๒๕๔๙ - ๒๕๕๓ Bartender Supervisor and Duty Manager at The Duxton Hotel, Perth, Western Australia. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙ พระวิทยากรอบรมค่ายพุทธบุตร วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุ FM ๙๗.๗๕ MHz. White Radio คลื่นสีขาวของชาวพุทธ วัดปัญญานันทาราม ๒๕๖๐ - ปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรนานาชาติ) วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้ช่วยบรรณาธิการ Journal of International Buddhist Studies College(JIBSC) และ ผู้ช่วย บรรณาธิการ Journal of the International Association of Buddhist Universities (JIABU)
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดปัญญานันทาราม เลขที่ ๑ หมู่ ๑๐ ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๐ โทร ๐-๒๙๐๔-๖๑๐๑ และ ๐-๒๙๐๔-๖๐๙๕ มือถือ ๐๙๖-๕๖๔-๙๔๔๖, Email : Weerasak.su@mcu.ac.th

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

Phra Weerasak Jayadhammo. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2015 **“The Ways of the Management in BuddhistTemples for Peace According to the Seven Sappāya: The Case Study of Wat Thannamlai (Suanmokkhaphalarama) in Lamet Sub-district, Chaiya District, Suratthani Province”**, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

บทความวิชาการ

Phra Weerasak Jayadhammo. MCU Peace Studies Journal, 2016 **“The Ways of the Management in BuddhistTemples for Peace According to the Seven Sappāya: The Case Study of Wat Thannamlai (Suanmokkhaphalarama) in Lamet Sub-district, Chaiya District, Suratthani Province”**, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Phra Weerasak Jayadhammo. JIBSC V.2 N2, 2016 **“The Practice of Dhutanīga: Additional Ways to Remove Defilements”**, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Phra Weerasak Jayadhammo. Sri Khotrabun Parithasana Journal V.1 N.1, 2017 **“THE ROLE OF BUDDHIST MONK ON CONFLICT RESOLUTION IN THAI SOCIETY”** Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Phanom Campus, Thailand.

ผลงานวิชาการในลักษณะอื่น

ผลงานแปล

Phra Weerasak Jayadhammo. Common Buddhist Text: guildance and insight from the Buddha, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, Thailand. translal from English to Thai

ภาพกิจกรรมการอบรมโครงการ “ชีวิตเบิกบาน การทำงานมีความสุข”

ด้วยอาศัยหลักแนวคิด หลักคำสอนหรือหลักธรรมทางศาสนา

สำหรับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บนพื้นฐานความรัก การให้อภัยและเข้าใจซึ่งกันและกัน

ซึ่งได้นำองค์ความรู้ไปประยุกต์หรือปรับใช้ จากงานวิจัย

เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา

เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ

โดย พระปราโมทย์ วาทโกวิโท (พระวิทยากร Dhamma OD Happy Life)

ผลการประเมิน หลักสูตร ชีวิตเบิกบาน การทำงานเป็นสุข

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติพฤติกรรมในองค์กรและสร้างสัมพันธภาพในองค์กรให้เป็นวิถีปฏิบัติและวิถีชีวิต โดยมีเป้าหมายหลักคือ “ความสุขของคนในองค์กร” และมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) ลดความขัดแย้งในการทำงานร่วมกัน สร้างสัมพันธภาพที่ดี ด้วยการใช้สันติวิธีในการทำงานร่วมกัน
- 2) มีจิตสำนึกที่ดี สามารถนำคุณธรรมจริยธรรม ศีล ๕ มาใช้ในการดำเนินชีวิตและปรับสมดุลงานสมดุลชีวิต
- 3) มีศิลปะการเป็นผู้นำ เป็นผู้บริหารที่ดีโดยใช้หลักธรรมมาธิปไตย คิดเชิงบวก ยอมรับ เคารพให้เกียรติ อดทนในความแตกต่างของเพื่อนร่วมงาน
- 4) มีการพัฒนาด้านอารมณ์ ลดอัตตาตัวตน สามารถทำงานร่วมกันเป็นทีมได้อย่างมีความสุข
- 5) มีทัศนคติที่ดีต่องาน ผู้บริหาร หัวหน้างาน เพื่อนร่วมงานและมีความสามัคคีในองค์กร

ข้อมูลหลักสูตร

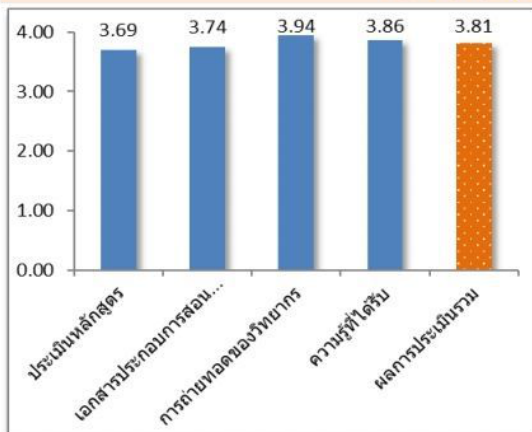
ชื่อหลักสูตร : ชีวิตเบิกบาน การทำงานเป็นสุข
วันที่อบรม : 2 มีนาคม 2561
เวลา : 08:30 - 16:30 น.
ห้องอบรม : AAT CB106-108
จำนวนผู้เข้าอบรม : 34 ท่าน

ผู้บรรยาย

พระอาจารย์ปราโมทย์ วาทโกวิท

ผลการประเมินและบรรยากาศในการอบรม

ความคิดเห็นเพิ่มเติม:

หัวข้อของการอบรมที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานของทุกคนมากที่สุด

- การปรับสมดุล สามเหลี่ยมชีวิตตัวเราครอบครัวและการทำงาน Work Life Balance
- การควบคุมจิตใจและมีส่วนช่วยพัฒนา EQ
- การทำทุกสิ่งด้วยใจรัก

หัวข้อใดของการอบรมที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานของทุกคนน้อยที่สุด

- การบริหารเวลา (Time management)

ความรู้ที่ได้รับจากการอบรมในครั้งนี้ ท่านสามารถปรับใช้เพื่อพัฒนางานได้อย่างไร

- การนำหลักธรรมะไปปรับใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่นทั้งกับหัวหน้าลูกน้องให้มีความสุข
- นำไปปรับใช้ควบคุมจิตใจและความเข้าใจเพื่อนร่วมงานและรู้จักให้อภัยเมื่อเกิดความขัดแย้ง
- มีสติและมีสมาธิเพิ่มขึ้นในการทำงาน
- นำไปปรับสมดุลการทำงานและครอบครัวให้มี Work Life Balance

ผลการประเมิน หลักสูตร ชีวิตเบิกบาน การทำงานเป็นสุข

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติพฤติกรรมในองค์กรและสร้างสัมพันธ์ภาพในองค์กรให้เป็นวิถีปฏิบัติและวิถีชีวิต โดยมีเป้าหมายหลักคือ "ความสุขของคนในองค์กร" และมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) ลดความขัดแย้งในการทำงานร่วมกัน สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี ด้วยการใช้สันติวิธีในการทำงานร่วมกัน
- 2) มีจิตสำนึกที่ดี สามารถนำคุณธรรมจริยธรรม ศีล ๕ มาใช้ในการดำเนินชีวิตและปรับสมตลงงานสมตลงชีวิต
- 3) มีศิลปะการเป็นผู้นำ เป็นผู้บริหารที่ดีโดยใช้หลักธรรมาธิปไตย คิดเชิงบวก ยอมรับ เคารพให้เกียรติ อดทน ในความแตกต่างของเพื่อนร่วมงาน
- 4) มีการพัฒนาด้านอารมณ์ ลดอัตราความเครียด สามารถทำงานร่วมกันเป็นทีมได้อย่างมีความสุข
- 5) มีทัศนคติที่ดีต่องาน ผู้บริหาร หัวหน้างาน เพื่อนร่วมงานและมีความสามัคคีในองค์กร

ข้อมูลหลักสูตร

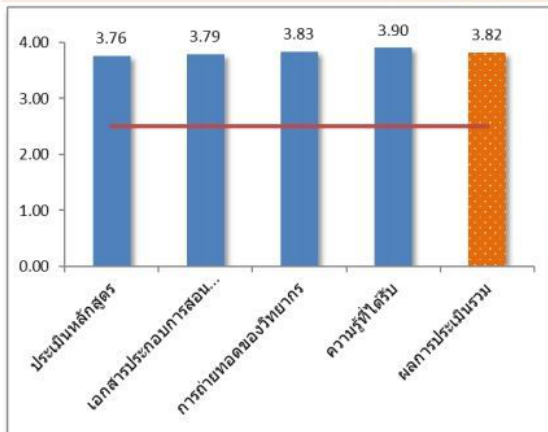
ชื่อหลักสูตร : ชีวิตเบิกบาน การทำงานเป็นสุข
วันที่อบรม: 12 มีนาคม 2561
เวลา: 08:30 - 16:30 น.
ห้องอบรม: AAT CB106-108
จำนวนผู้เข้าอบรม: 26 ท่าน

ผู้บรรยาย

พระอาจารย์ปราโมทย์ วาทโกวิโท

ผลการประเมินและบรรยากาศในการอบรม

ความคิดเห็นเพิ่มเติม:

หัวข้อของการอบรมที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานของคุณมากที่สุด

- การสร้างสมตลงของชีวิตในการทำงานและการให้เวลากับครอบครัว
- การมีสติและการรู้จักกับตนเองและผู้อื่น การให้อภัยซึ่งกันและกัน
- การมีเพื่อนร่วมงานที่ดี หัวหน้างานที่ดี และองค์กรที่ดี

หัวข้อใดของการอบรมที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานของคุณน้อยที่สุด

- การบริหารเวลา (Time management) และการฝึกฝนปราชญ์

ความรู้ที่ได้รับจากการอบรมในครั้งนี้ ท่านสามารถปรับใช้เพื่อพัฒนางานได้อย่างไร

- การนำหลักธรรมะไปปรับใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การควบคุมอารมณ์และการแสดงออกทางอารมณ์ต่อเพื่อนร่วมงาน
- นำไปฝึกปฏิบัติพัฒนาตนเองให้มีศีล สมาธิในการทำงาน
- ปรับใช้ในการสื่อสารในการทำงานในบางที่ถูกต้อง และรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนร่วมงาน
- นำไปประยุกต์ใช้ในงานโดยการฝึกจิตและเข้าใจปัญหา จะทำให้แก้ปัญหาได้

3. บูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อสันติภาพในศาสนา

การจัดคำสอนและแนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาตามกรอบแนวคิดในการสร้างเสริมสังคมให้เกิดสันติสุข ที่รอบรอบและครอบคลุม หรือรอบด้าน และครบวงจรเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เรียกว่า ภาวนา หมายถึง การพัฒนาชีวิตให้เกิดความเจริญงอกงามในทางที่ดีงาม ตามหลักพุทธสันติวิธี แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาด้านกาย (กายภาวนา) การพัฒนาด้านศีล (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจ (จิตภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) และอื่นๆ โดยยึดหลักปฏิบัติ ดังนี้

1. **กายภาวนา** เว้นจากการทำชั่วและมุ่งทำความดี ทุกศาสนาสอนให้ละเว้นการกระทำความชั่วและทำแต่ความดีทั้งสิ้น เพื่อให้ศาสนิกชนทั้งหลายเป็นคนดีนั่นเอง ถึงแม้แนวทางปฏิบัติของแต่ละศาสนาอาจมีข้อแตกต่างกันไป

2. **ศีลภาวนา** ความรัก ความเมตตา แต่ละศาสนากล่าวถึงความรักความเมตตาไว้มากมายทั้งหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์ และคำสอนแทรกไว้ในแต่ละตอนของคำสอนนั้นๆ

3. **จิตภาวนา** การเสียสละหรือการสังคัมสงเคราะห์ เมื่อมนุษย์มีความรักความเมตตาแล้ว ก็จะมี ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

4. **ปัญญาภาวนา** ความอดุสาหะและพัฒนาตนเอง ศาสนาต่างๆ สอนให้คนมีความเพียร อดทน ขยันขันแข็ง และมีความอดุสาหะ มีความพยายาม อันจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จและรู้จักพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

อภิปรายผล

หลักปฏิบัติเพื่อสร้างสันติด้วยการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันร่วมกัน ได้แก่ 1. เว้นจากการทำชั่วและมุ่งทำความดี 2. ความรัก ความเมตตา 3. การเสียสละหรือการสังคัมสงเคราะห์ 4. ความเพียร อดทน ความอดุสาหะและพัฒนาตนเอง 5. ความยุติธรรม ทุกศาสนาล้วนมีคำสอนที่ส่งเสริมต่อการสร้างสันติสุขทั้งในระดับสังคมและบุคคล

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

โดยพื้นฐานของมนุษย์ ปัจจัยสี่เป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ต้องมีและเป็นเครื่องอาศัยดำรงอยู่ได้แล้ว จิตใจและจิตวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญที่มนุษย์จะต้องแสวงหา อย่างน้อยก็กลมเกลียวจิตใจให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ ดังนั้น นักการศึกษา ศาสนิก นักเผยแผ่คำสอน นักอบรมจิตวิทยา ผู้นำด้านจิตวิญญาณควรนำหลักการวิธีการทางศาสนาแต่ละศาสนาไปปรับใช้เพื่อสร้างความสัมพันธ์หรือสอนเพื่อให้การทำงานและการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจระหว่างศาสนา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการนำหลักธรรมของแต่ละศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของเยาวชนในมหาวิทยาลัยที่มีความหลากหลายด้านศาสนา

2. แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน

พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, ดร.

ป4.ธ., ศน.บ. (ศึกษาศาสตร์), พธ.ม.(ปรัชญา), พธ.ด. (ปรัชญา)
โทร. 09255646 Email:Duangden.tun@mcu.ac.th

การบูรณาการองค์ความรู้หลักการและวิธีปฏิบัติตามแนวทางศาสนาเพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ

พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ(ตุนิน),ดร.

หลักสูตรสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

สันติภาพเป็นภาวะที่คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขเป็นภาวะที่มนุษย์มีความต้องการ เป็นภาวะที่ไม่ทำร้ายหรือใช้ความรุนแรงต่อกัน สันติภาพยังรวมความถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมวลมนุษยชาติ ความร่วมมือที่จะจัดความเห็นแก่ตัว เพื่อเป็นความหวังในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ลดความเห็นแก่ตัว รักคนอื่นเหมือนกับรักตนเอง เมื่อสันติภาพเป็นความคิดสร้างสรรค์ เป็นความจริงทางประวัติ ศาสตร์ที่ยืนยันว่าภาวะของสันติภาพเป็นสิ่งที่อยู่จริง ไม่ใช่เพียงจินตนาการที่เพ้อฝัน เพราะมนุษยชาติมุ่งหวังที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเป้าหมายของชีวิตและสังคม สันติภาพจึงเป็นยอดปรารถนาของคนทั้งปวง โดยไม่จำกัดเพศ วัย อาชีพ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา หากไม่มีสันติภาพก็จะทำให้เกิดความรุนแรงการทำร้ายเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดทฤษฎีและวิธีการหรือกระบวนการสร้างสันติภาพของแต่ละศาสนา คือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติ เพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาต่างๆ พร้อมทั้งบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพของศาสนาต่าง ๆ ให้ครอบคลุมทุกด้าน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพตามหลักศาสนา
2. เพื่อเปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนา

3. เพื่อบูรณาการหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อการสร้าง
สันติภาพในศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การบูรณาการองค์ความรู้หลักการ และวิธีปฏิบัติตาม
แนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ”
เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Document Research) โดยใช้วิธีการ
ดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **ขั้นตอนที่ 1** ขั้นรวบรวม และศึกษาข้อมูลแนวคิด
ทฤษฎีที่เกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างสันติภาพของศาสนา
พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์

2. **ขั้นตอนที่ 2** ขั้นทำการเปรียบเทียบหลักการและวิธี
ปฏิบัติเพื่อการสร้างสันติภาพระหว่างศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม
ฮินดู ซิกข์ ทำการแยกแยะ จัดประเภท เปรียบเทียบความ
แตกต่างของเนื้อหา อรรถาธิบาย ตีความ สังเคราะห์

3. **ขั้นตอนที่ 3** ขั้นการบูรณาการและนำเสนอองค์ความรู้
หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพของ
ศาสนาต่าง ๆ และทำการนำเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางต้นแบบ
แห่งการนำไปปฏิบัติ

สรุปผลการวิจัย

1. หลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อสันติภาพตามหลักศาสนา

บริบทของสันติภาพเกิดขึ้นได้ในมุมมองของศาสนา
พระพุทธศาสนาได้นำเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตตามทางสาย
กลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาซึ่งหลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักในการ
ดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าทันชีวิต และศีล สมาธิ และปัญญาหรือ
หลักไตรสิกขา ที่จะช่วยให้มนุษย์เกิดสันติภาพภายนอกและ
สันติภาพภายใน **ศาสนาคริสต์** สันติภาพของบุคคลนั้น คือ
การตระหนักรู้ถึงสัมพันธภาพของตนกับพระเจ้าและกับ
ผู้อื่น ส่วนสันติภาพทางสังคมนั้น เป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้
กฎระเบียบทางสังคมอย่างสงบ **ศาสนาอิสลาม** สอนให้มี
ศรัทธาบริสุทธิ์ ยอมรับในเอกภาพของพระศาสดา ชัดเจนจิตใจ

และการดำรงสันติภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์ **ศาสนาพราหมณ์
หรือฮินดู** การกระทำตามหน้าที่ตามหลักอาศรม 4 การพูดที่ดี
ต่อกัน การเสียสละ ซื่อตรงต่อมิตร มุ่งเสียสละชีวิต เพื่อชาติ เพื่อ
ธรรม สอนให้รักสันติภาพไม่ใช้ความรุนแรง และ **ศาสนาซิกข์**
วิญญูณของศาสนาฮินดูและอิสลาม เป็นศาสนาที่
ประนีประนอม ความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันเดียวกัน

2. เปรียบเทียบหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อสันติภาพในศาสนา

ศาสนาทุกศาสนาต่างมุ่งเน้น การทำความดี ละเว้นความ
ชั่ว การแสดงความรักความเมตตา เสียสละ มุ่งพัฒนาตนเองให้
ดีขึ้น ขยันหมั่นเพียร ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียน
กัน ทุกศาสนามุ่งสอนให้เป็นคนดี ไม่คิดร้ายกับผู้อื่น

จุดร่วมหรือเหมือนของคำสอนที่เป็นหลักสากล

สังคมมนุษย์มีความจำเป็นต้องมีเกณฑ์ตัดสินที่จะวัดหรือ
จำแนกแยกแยะว่าอะไรดีอะไร ชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร
อะไรไม่ควร คำสอนแต่ละศาสนาย่อมมีหลักเกณฑ์ที่สอดคล้อง
และมีหลักการที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ ทุกศาสนามีความ
สอดคล้องกันในเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข หลัก
สากลที่ยอมรับปฏิบัติร่วมกันได้ หลักการใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. **การทำความดี ละเว้นความชั่ว** เช่น ศีล 5 ของ
ศาสนาพุทธ บัญญัติ 10 ประการของศาสนาคริสต์และหลัก
ศรัทธา 6 ประการกับหลักปฏิบัติ 5 ประการของศาสนาอิสลาม

2. **การพัฒนาตนเองและการพึ่งตนเอง** เช่น ศาสนา
พุทธสอนว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ศาสนาพราหมณ์มีหลักอาศรม 4
ศาสนาอิสลามสอนให้คนใฝ่หาความรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย

3. **ความยุติธรรม ความเสมอภาคและเสรีภาพ** เช่น
ศาสนาพุทธสอนหลักออคติ 4 คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ
และภยาคติ ศาสนาอิสลามก็สอนให้ดำรงความยุติธรรมอย่าถือ
ตามอารมณ์ใครในการรักษาความยุติธรรม เป็นต้น

4. **การเสียสละหรือการสังคสมงเคราะห์** เช่น ศาสนา
พุทธสอนหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และ
สมานัตตตา ศาสนาอิสลามมีการบริจาคซากาต แก่ผู้ขัดสน
ศาสนาคริสต์ก็จะเน้นให้มนุษย์เสียสละให้อภัย เอื้อเฟื้อ เป็นต้น

5. **ความอดุสหาและความพยายาม** เช่น ศาสนาพุทธ
สอนหลักคำสอนอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
ศาสนาอิสลามมีการละหมาดวันละ 5 ครั้งจึงถือว่าเป็นความ
พยายามที่จะขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์

6. **ความรักความเมตตา** เช่น ศาสนาคริสต์เน้นเรื่อง
ความรักความเมตตา ศาสนาพุทธสอนหลักเมตตาธรรมเป็น
เครื่องค้ำจุนโลก เป็นต้น

7. **ความมีคุณธรรมอดทน อดกลั้น** เช่น ศีลของศาสนา
พุทธ บัญญัติ 10 ประการของศาสนาคริสต์ การถือศีลอดของ
ศาสนาอิสลาม เป็นต้น

8. **การยกย่องเคารพบิดามารดา** เช่น ศาสนาพุทธกล่าว
ไว้ว่าบิดา มารดาเป็นพระพรหมของลูก ศาสนาคริสต์มิใช่ใน
บัญญัติ 10 ประการ ข้อที่ 4 ว่า จงนับถือบิดา มารดา

9. **การไม่แบ่งชั้นวรรณะ** เช่น ศาสนาพุทธสอนว่า
กำเนิดชาติตระกูลมิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์เป็นกษัตริย์ เป็น
พ่อค้า ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดบุคคล ทุกคน
เท่าเทียมกัน ศาสนาอิสลามถือเป็นหลักสำคัญว่า หลักศรัทธา
และหลักบัญญัติต้องอยู่ในเงื่อนไขการไม่แบ่งชั้นวรรณะอย่าง
ชัดเจน เป็นต้น

10. **ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการพนัน และไม่พูดจาขยาย
ความ** เช่น ศีลในศาสนาพุทธ บัญญัติ 10 ประการในศาสนา
คริสต์ หลักบัญญัติในศาสนาอิสลาม เป็นต้น

จากคำสอนที่ปรากฏ ไม่ว่าใครจะนับถือศาสนาใดก็ตาม
สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ศาสนาเป็นเครื่องการ
ยอมรับและเข้าใจ หรือเคารพในเชื้อชาติ ละเอกลักษณ์ของแต่ละ
ศาสนา ความเลื่อมใสศรัทธา หรือการปฏิบัติตามคำสอน
ทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมืออย่างดีเลิศในการฝึกพัฒนาคนให้มี
คุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ และจะเป็นหลักประกันการ
เคารพในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมในการสร้าง
บรรยากาศแห่งความสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน